1865-66

ANNALES

ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLXV—CIƆIƆCCCLXVI.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO I. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. I. BRILL.

1870.

9-24

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
May 1959

Quae hoc Annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. A. CIƆIƆCCCLXV AD D. VIII FEBR. A. CIƆIƆCCCLXVI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

REMBERTUS VAN BONEVAL FAURE,

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

IOËL EMANUEL GOUDSMIT.

IN FACULTATE IURIDICA.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
H. COCK, rude donatus.
I. DE WAL.
S. VISSERING.
I. E. GOUDSMIT.
I. T. BUIJS.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, rude donatus.
I. H. SCHOLTEN.
A. KUENEN.
I. I. PRINS.
L. G. E. RAUWENHOFF, Prof. extraord.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM.
F. KAISER.
P. L. RYKE.
W. F. R. SURINGAR.
D. BIERENS DE HAAN, Prof. extraord.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. RUTGERS.
I. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY.
M. DE VRIES.
R. FRUIN.
W. G. PLUYGERS.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, rude donatus.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS.
H. HALBERTSMA, IUSTI fil.
I. C. G. EVERS.
I. A. BOOGAARD, Prof. extraord.

I. I. P. HOFFMANN.
P. O. VAN DER CHIJS, Prof. honorarius.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector Litt. Germ.
P. DE JONG, Lector Litt. Pers. et Turc. et Adiutor Interpretis Legati Warneriani.
L. C. LEVOIR, in Musaeo physico Adiutor.
F. I. P. VAN CALKER, Adiutor Professoris physices.
N. M. KAM, Observator astron.
A. VAN HENNEKELER, Observ. astron.
M. I. DE GOEJE, Adiutor Interpretis Legati Warneriani.

ORATIO

DE

IIS QUAE ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE ANNO 1865—1866 TRISTIA ET LAETA ACCIDERUNT

QUAM HABUIT

REMBERTUS VAN BONEVAL FAURE

IUR. PROF. ORDINARIUS

DIE VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLXVI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Praeterierunt anni paulo plus quam quinquaginta — agebatur dies sextus mensis Novembris anni huius saeculi decimi quinti — quum in urbe nostra festissimus dies celebraretur.

Prodibant ex curia Amplissimi Curatores praeeunte Viro summo cui Institutionis Publicae Regimen erat commissum et prosequente toto Decurionum ordine. Prodibant ex aedificio Academico Rector Magnificus cum Senatu prosequente tota iuventutis Academicae multitudine. Omnes magna pompa petunt Sancti Petri aedem. Apparet Academiam festum diem agere. Simul apparet communem omnium tota urbe totaque Provincia eam laetitiam esse, ut laeta plurimorum undique confluentium frequentia non possit intra angustos huius Auditorii parietes contineri. Ut in saecularibus et semisaecularibus requiritur ad feriarum celebritatem patentius aliquod et augustius templum. Maius enim et amplius aliquid quam saecularia agitur: agitur id ipsum unde postventura saecularia nascantur. Antiqua Academia, iniqua dominatione si non deleta at certe mutilata et truncata restituitur in integrum, et ex renata populi libertate statim et ipsa renascitur.

Praeterierunt interea anni quinquaginta: me Rectore ante hos paucos menses semisaecularis annorum cursus exactus est. Profecto digna materies est, de qua primum omnium ad vos dicam, A. H., fata Academiae vertente anno transacta vobis expositurus.

Aeterna memoria dignum esse praedicat is qui Academiae L. B. historiam conscripsit diem illum sextum Novembris omnibus quibus haec Urbs

et haec Academia curae. Respicite illorum temporum aerumnas. Vexaverat iniqua dominatio patriam universam, senserat Academia L. B., cui tamen plus quam caeteris pepercerant, calamitates publicas. Vetus Academia quae ex vindicatione libertatis nata semper et in omnibus spirabat libertatem, nunc domita et oppressa veluti militari imperio ad parendum erat redacta. Hinc vinculis soluta triumphat excusso iugo dominationis tam anxie et suspiciose lucem fugientis ut cathedram iuris naturalis publici et gentium ferre non posset.

Sed patriae liberatio Academiae ita demum salutaris et frugifera fieri poterat ut veluti novis fundamentis vetus Academia tamquam de novo conderetur. Factum est hoc ipsum die sexto Novembris, ex quo decretum Regium die secundo praecedentis mensis Augusti factum ad effectum venit.

Ut in illa tristi servitute optime senserant libertatis bona, ita nunc Academiae renascenti Libertas spiritum vitamque reddidit. Facundo ore et ardenti animo id tum praedicabat illius anni Rector Magnificus praeclarus ille Kemperus, qui et antea torpentes popularium animos ad spem libertatis erexerat et, ubi illa spes affulsit, forti et efficaci opera patriae libertatem vindicaverat. Eodem ardore animi inflammatus idem et patriae vitam spiritusque liberos et Academiae restituit, et vocatus ipse ad Academiam veluti nova libertate imbuendam ex animi sententia aperit quis novus spiritus, quae nova mens molem Academicam permeet agitetque.

Institutionis publicae curam non pro onere pecunia redemtam vult Legislator, imo vero nihil habet antiquius quam ut disciplinarum studia floreant vigeantque. Hinc eruditionem adiuvat et excolit, datque operam ut illa lux omnibus rerum optimarum feracitatem et fertilitatem pariat. Illa autem vis vitalis et esse debet et est libertas!

Libertas institutionis Academicae conspicienda in eo iure, quod omnibus perinde conceditur qui partem quamlibet Academicae disciplinae docere velint, suo arbitratu docendi. Non institutus Professorum ordo sic, ut officiatur luci aliorum si quis alia via ac ratione cognoscendi sitim explere posse aut sibi aut aliis videatur.

Docendi libertas constituta: nulla lege, nullo impedimento liberum docentium arbitrium imminutum est, sua quisque scientia, suo iudicio, sua experientia, suo arbitratu utatur.

Ad confirmandam libertatem cura et sollicitudine soluta mens docentium, ut in sua quisque disciplina sint toti. Prospectum est ut sine cura sint et in praesens et in futurum. Prospectum est ipsis; provisum est, si quid iis acciderit, ne metuant suis.

Discendi constituta libertas. Discas tuo arbitratu, ubi voles, quamdiu voles. Dabitur discendi quidlibet commodissima facultas et copia, sed ubi didiceris aut quomodo didiceris non laboratur: demonstra te id scire quod praedicas idque satis est.

Sic alias Kemperus testatus est, „quam liberalem, ut aiunt, legem extorquere anteriores conatus per xx annos non potuissent, eam liberalissimam sponte Regem constituisse." Licebatne illi, qui ita sentiret dicere illo die de iusta laetitiae causa et ob ea quae tum tollebantur, et ob ea quae tum instituebantur nova? Nonne utraque de causa dies ille aeterna memoria dignus appellari debuit?

Verum estne etiam nobis nunc ille dies illo nomine appellandus? Nemo non patriae civis exultat gaudio excusso alienae dominationis iugo etiam sua virtute et viribus. Quis patriae civis, cui Academica institutio curae, non laetatur sublata esse impedimenta, quibus olim a suspicioso tyranno premebatur. Quam inflammatis animis, clarissimo de Vries verba faciente, memoriam restitutae ante annos quinquaginta patriae libertatis hoc ipso loco celebravimus! Verum iterum quaero, estne etiam nobis nunc laeta res non tantum illam institutionem per x lustra viguisse, sed etiam ipsam illam institutionem illo tempore sic fuisse comparatam? Utrum recte et vere laudata a Kempero est, an verae sunt nonnullorum voculae ac querelae qui docendi discendique libertatem nunc poscunt et palam praedicant nunc Academicam institutionem prorsus non esse liberam sed vinculis constrictam et ad certorum hominum voluntatem et arbitrium, tamquam aliquod monopolium, accommodatam?

An fefellit Kemperum opinio quum rem a se perfectam sibi gloriae et laetitiae duceret? Fieri potest, H. A., idque cur sit factum mutata tempora declarare possint. Ea erat tum animorum conditio ut vel ipsa importuni domini excussio pro perfecta et absoluta libertate haberetur. Iactabatur recuperata libertas ubi nomine mutato eaedem clitellae, ut in fabula est, iumento portandae imponebantur, et iidem homines eodem ore novae

libertatis bona extollebant et regiam potestatem veluti potestatem quandam patriam qua tum homines laeti fruebantur. Neque tamen huius erroris in Kemperi oratione ullum vestigium est.

Habebant autem illa tempora etiam hoc, ut libertatis amor ortus esset potissimum ex ipsis servitutis malis et aerumnis, sed accederet superiorum temporum recordatio, unde libertatis si non metus quidam et formido sed cura certe quaedam et sollicitudo oriretur, ne libertas modum excederet. Quum apud omnes constaret veram libertatem populi sine otio et quiete publica consistere non posse, diligentes nimium et anxii otii et quietis tuendae causa aliquid de libertate detrahebant. Sic quoque docendi discendique libertas finibus quibusdam circumscripta habebat modum. Estne sic imminuta et laesa? Fieri potest; sed non videtur cadere in Kemperum ut libertatem diceret quae esset vinculis constricta et ad certorum hominum arbitrium accommodata.

Quemadmodum illi qui aliquam rem probant et admirantur, quum toto animo illam partem intueantur quae niteat, id quod illum splendorem obscuret specioso nomine celare conantur, sic illorum adversarii contra maculis quibusdam offensi et sic bona non videntes toti rei nomen invidiosum imponunt. Sic igitur mihi videntur Academicam institutionem appellare vinctam et ad certorum hominum arbitrium accommodatam illi homines qui non metuunt, aut etiam taciti animis exoptant, ut ex infinita libertate exstinguatur vel intereat omnis Academica institutio quae quidem sit illo nomine digna, et quae, laxatis omnibus vinculis, permitteret omnibus effrenatam illam libertatem, ut quam minimo labore et negotio et quam tenuissimis studiis caperent illos fructus, quos sola studia recte et sapienter instituta diligenterque peracta afferre cultoribus deberent.

Non sunt ergo inania declamitantium verba, si qui libertatem docendi discendique decreto Regio anni 1815 fundatam esse praedicant. Utraque pars diserte eo decreto stabilita est; sed ita stabilita ut utrique modus quidam ponatur; sed multum me iudice fallatur is, cui aut supervacuum aut noxium esse videatur in tali re modum ponere quem nemo excedat.

Donec cura Academicae institutionis erit cura publica, quamdiu Universitates publice et ex aerario constituentur et alentur, tamdiu primarium erit Universitatum officium ut ex iis prodeant viri ad rempublicam geren-

dam aut adiuvandam idonei. Sed ex ea re id quoque necessario consequitur ut illi, qui ex Academica institutione prodeant, prae caeteris ad rempublicam gerendam et adiuvandam, idonei esse publice existimentur, unde hoc sequitur esse e republica ut Universitates quam optime officium suum praestare possint. Quae sit in quaque re ratio optima, dubium esse potest, sed dubium non est quod dicam: si necesse est in eam rem libertatem finibus quibusdam circumscribi, id quod necesse est simul iustum et aequum est. Quamdiu ipsius reipublicae intererit, quod et quemadmodum Universitates constituantur, tamdiu publice erit providendum et ut constent et ut uberes fructus ferant.

Alienum est ab ingenio humano existimare eadem nunc omnibus placere quae ante hos quinquaginta annos placebant. Nonnulla videri emendanda, nonnulla emendari oportere, quis mirabitur? Sed an non est propterea cur ea laudemus quae anno 1815 constituta sunt? Imo vero apud me constat illorum temporum legislatores, qui èt veterem morem Academicum sub Rep. èt recentem sub Gallica dominatione probe nossent, nihil melius aut praestantius proferre potuisse. Et criminabitur aliquis adhuc illud Decretum valere, quamquam emendandum esse omnes consentiunt et lex fundamentalis iubet, quamquam omnes legis vitia arguimus, sed nemo est qui corrigat? Sed quidquid aliquis criminari aut queri poterit de modo quo docendi discendique libertas tum fuerit constituta, nemo facile optabit fore ut nova lex aliis quam his principiis nitatur.

De libera docendi methodo nemo queritur. Legislator et rem ipsam et efficiendae rei rationem recte perspexit. Quis est qui credat illam libertatem utiliter posse imminui?

Summo iure Kemperus laudavit liberalitatem, qua prospectum est ut sine cura honeste et laute viverent qui disciplinam Academicam essent traditurі. Quantum distat illa liberalitas a sordida parcimonia recentioris memoriae quae in nulla alia re fuit sordidior. Recte dixeris legis mutandae animum et peritiam cerni potissimum in supprimendis nummis qui ex lege in usum rei Academicae erogandi fuissent.

Spirabat Decretum anni 1815 largam liberalitatem. Non erat cura rei Academicae pro onere legislatori quam pecunia redemtam vellet. Non tantum, quae in rem praesentem erat necessaria pecunia, suppeditavit sed

2*

postventurum novum usum praevidit, semper scientiarum ambitu latius patescente. Professorum is numerus constitutus quo minorem esse non liceret; augeri pro re nata libere poterat. Novas cathedras institutum iri aut pro una duas substitutum si usus posceret, tantum non promittebatur. Itaque vix ulla Facultas intra eundem Professorum numerum stetit. Excepta Facultate theologica, quamquam et illic minime disciplina intra veteres fines se continuit, in omnibus valuit illud: "Divide et impera" idque non ad frangendas vires sed ad amplificandas. Sic Ars chirurgica et obstetricia, Chemia, Botanica et Zoologia, Mathesis et Physica, Ius Romanum et Hodiernum, Patriae litterae et Historia, olim singulis nunc pluribus demandata, et his ipsis diebus laetati sumus divisis omnium intelligentium plausu Anatomia et Physiologia. Quam dolemus illam laetitiam non esse integram! Quae res a nostro Halbertsma exoptata ut "totus in Anatomia superaret se ipsum" ea nunc venit ad effectum tamquam ex illius ultimis tabulis quas ex hac ipsa cathedra nuncupavit!

Ex eadem liberalitate novae cathedrae parantur. Laeti recordamur quid hoc anno vertente Linguae Sanscritae sit praestitum.

Si quae forte sordes angusti animi animadvertantur, quum professores extraordinarii pro ordinariis creantur, non est illa culpa Decreto imputanda sed iis qui contra Decreti sententiam fisco nimium consulebant.

Nonne eadem sordida parcimonia grassata est quum certamina litteraria tollerentur, nunc Regis liberalitate in vitam revocata? quum tollerentur studiorum stipendia olim nimium multa nunc ad iustum modum redacta?

Quid dicam de apparatu et supellectili studiorum? Hic potissimum apparet quanto iure Kemperus dixerit non pro onere curam Institutionis publicae pecunia redemtam velle rempublicam sed id magnopere agi ut disciplinae laetae efflorescant. Ubi legas ea quae diligenter praescripta sunt de exstruendis aedificiis, bibliothecis, museis, laboratoriis, animadvertas quantum pecuniae his rebus attribuatur in annos singulos, credas Legislatorem sibi videri ea aetate vivere, quum primum Academia conderetur. Dixeris post renatam patriae libertatem renatas esse maiorum virtutes prudentiam et magnitudinem animi, ut quemadmodum illi splendidam et duraturam Academiam condidissent, sic eam seri nepotes de novo iisdem animis conderent.

Sed eheu, quemadmodum olim ante annos propemodum trecentos dicta et facta inter se congruebant, sic nunc nullo modo facta dictis respondebant, et litera scripta manet pro testimonio èt probe scivisse homines quid requireretur èt quae necessaria essent praestari non potuisse.

Quo plura Academiae Lugduno-Batavae promissa fuerunt, eo plura aegerrime desiderat. Estne opus, A. H., vobis in memoriam revocare promissam esse nobis aedificii Academici exstructionem hac Musarum sede digni? Ecquid creditis aedificium tantae amplitudinis nobis deberi ut praeter reliqua omnia in usum Lectionum intra vastos suos fines Museum Anatomicum et Physiologicum et Pathologicum et Physicum, quin adeo Museum historiae naturalis complecteretur? Parturiebant montes! Quid per annos quinquaginta natum est?

Sed leniunt hunc dolorem dicam an indignationem complura quae hi decem anni grata et accepta attulerunt. Grati recolimus merita Curatorum, quibus debemus et vastum aedificium Chemiae et Physicae et Anatomiae usibus comparatum et splendidam speculam Astronomicam et Bibliothecam ita ornatam et instructam, ut conveniat cum illa magnificentia, qualis ante annos quinquaginta erat in hominum animis et exspectatione. Partes igitur quaedam praeclare expletae sunt, sed cupidi exspectamus ut totum ponatur.

Quidquid est constructum novi, desideramus semper aedificium Academicum. Ostendamne multis verbis saltem novum auditorium rem esse non luxuriae supervacaneae sed prorsus necessariam? Stant adhuc solidi parietes, quamquam vetustae trabes ingemiscunt oneri. Si nondum ruinam haec minantur, si de vita nondum dimicamus, at nuda et gelida et inhospitalia omnia sunt. Musae coactae tristem sedem servant sed Gratiae olim evolaverunt.

Et ubi sunt Professorum auditoria? Passim tota urbe dispersa et pleraque omnia eo statu ornatu cultuque ut satis appareat privatorum facultates publica munificentia esse sublevandas.

Et praeter illa quae olim inertia neglexit, alia atque alia semper nova frustra requiruntur et augent praesentes molestias atque incommoda. Docuit usus, iustas querelas semper esse iterandas ut aliquid fiat boni. Habebit mox Academia Groningana, habebit Ultraiectina Laboratorium Phy-

siologicum sed Lugduno-Batava nihil eo indigere videbatur scilicet! Quam diserte contrarium docuit ex hoc ipso loco iudex idoneus! Sed iam divisis cathedris unde Anatomia et Physiologia docebitur, unum gradum protulimus, et sic speramus fore ut ad huiusmodi Laboratorium perveniamus.

Sed si tacere non licet quae omnium voces iam multos per annos consensu exposcunt, tacere non licet de Nosocomio. Laus et honos sit legislatori, qui anno 1815 rectissime rem perspexit ostenditque qua via institutio clinica quam latissime patere et plurimum plurimis prodesse posset. Quamquam quae illis temporibus erant satis, nostris non sufficiunt, et clare demonstravit Legislator se sentire, debere patriam tenere illud: "magnam nobilitas generis optimarum artium imponit necessitatem." Intelligebat penitus avitam laudem conservari oportere summi Boerhavii meritis partam et per illius discipulos toto orbe propagatam! Quem exitum ea res habuit?

Quum superiore anno Academia Vindobonensis quinta saecularia celebraret sororesque Academias ad ea concelebranda invitaret, Vindobonensis Academia Lugduno-Batavam praeteriit. Iam iure queri possis de ingratis hominum animis: excidisse posteritatis memoria summum virum van Swieten, Boerhavii nobilissimum discipulum, iecisse fundamenta quibus Vindobonensium gloria et laudes nitantur; sed hoc quaero: putatisne Academiam Lugduno-Batavam sine quadam anxietate animi sedem honorificam sibi debitam occupaturam fuisse, neque futurum ut pudore suffunderetur ob patriae inertiam, ubi videret exaruisse apud nos opimam plantam, cuius tenuem propaginem illi sua cura et studio florentissimam et validissimam fecissent. Si unquam alibi in nos cadit illud: "deliberante Senatu periit Saguntum!" Multumne distat ab interitu status is, qualem superiori anno summae vir in talibus auctoritatis descripsit? Personant adhuc aures verbis quae indignabundus Halbertsma edidit: "horribile dictu, horribile auditu" et quibus intonuit: "sed rerum testimonia adsunt!"

Res in eodem statu est. Sed ubi proxima pernicies est vicina est salus, et gratulor mihi cui licet annuntiare laetioris diei lucem affulgere.

Grandis pecunia publice in hunc usum attributa. Decuriones huius urbis idem fecerunt. Coalescunt animi et res convalescit quae ex ea concordia ad exitum perducetur. Laudare hic iuvat sapientiam maiorum qui-

bus placuit ut is qui Decurionum urbanorum ordini praeesset idem in Curatorum collegium adscisceretur. Tanto magis lugemus virum amplissimum qui utrique officio tam abundanter satisfaciebat. Nunc speramus fore ut omnes in consilio publico huius civitatis intelligant non modo interesse humanitatis, interesse disciplinae medicae, sed etiam vehementer esse e re totius civitatis, ut ea res quam primum ad felicem exitum perducatur. Namque in ea conditione et statu nunc studia Medicinae versantur, tanto studio et ardore certant inter se nobiles civitates ut Medicae arti sedem primariam apud se comparent, ut agatur et in discrimen veniat Academia ipsa. „Videant igitur Consules ne quid respublica accipiat detrimenti!"

Redeat nunc mea oratio illuc unde digressa est. Revocavi vobis in mentem ipsa principia quae Legislator anno 1815 in ordinanda Academica institutione secutus est, quae equidem respiciens arbitror nobis iure diem quo Academia est restituta in integrum, diem memorabilem appellari debere.

Neque tamen hoc ita dicimus quasi omnia in eodem statu fideliter conservanda putemus. Quid mirum legem ante hos quinquaginta annos latam nunc in omnibus ab omni parte non probari. Quod maximum est, Lex Fundamentalis diserte imperat ut emendetur, idque tam graviter imperat, ut dies ad novam Legem subrogandam praestituta iam quindecim annorum intervallo sit superata. Ergo ferenda lex nova est. Sed si, spreto legis fundamentalis imperio, vir potentissimus, cuius novam legem rogare officium est, palam pronuntiavit nil festinandum, namque Academicam institutionem in praesenti statu dici posse patriae esse bonae frugis feracem, habet illa res insignem laudem legislatoris anni 1815 èt ob ea quae praecepit èt ob ea quae caute maluit indefinita relinquere.

Erit tamen aliquando ille dies quo legis imperio parebitur. Periculosae plenum opus aleae erit imprimis ob longas moras. In illo more codicum legis condendarum sub quo vivimus, me iudice optimum factu est leges per partes emendare, ne quid quod bonum et probum inest, rebus malis et noxiis contaminetur, ut leges semper temporibus moribusque conveniant. Si cessas et cunctaris emendare et corrigere partes, ut serius totam legis compagem ac seriem simul ordines, novis semper incommodis vitiisque

res in invidiam adducitur, et ubi tandem ad corrigenda omnia acceditur, periculum est ne bona cum malis una abrogentur et pereant. Habet hoc humana natura ut felicitati imaginariae postventurae postponat id, quod praesens usus postulat.

Certum habeo recte facturum Legislatorem huius aetatis, si principia legis veteris retinebit. Retineat libertatem in omnibus quae enumeravimus et in eo principio libertatis docendi discendique ita ponat fiduciam, ut eam latius proferat, et multa quae nunc indefinita sunt, indefinita relinquat. Imprimis ingenio temporum nostrorum obsecutus non tantum praeceptis sed etiam factis provideto, ut praesto sint studiis subsidia et adiumenta unde laeta efflorescant. Sic facito appareat praeter quam ex ipsa nova legislatione Institutionem Academicam reip. esse perpetuae curae, atque iis esse cordi qui pro populi commodis et prosperitati excubant.

Parcus in definiendo legislator palam faciat se fiduciam habere animo repositam iis, quibus Academicae iuventutis institutio committitur. Namque ab illis pendet potissimum omnium consensu sitne Academia bonae frugis ferax an sterilis futura. Quis autem illis, ut Kemperus iam dixit, honor haberi maior potest, quam ut iis confidatur? Sic magno animo gravem provinciam magni periculi et aleae sibi impositam sustinebunt. Habeant huius rei rationem inprimis illi quorum in legibus ferendis aliquae partes sunt, et procul a sese arceant illam male latentem invidiam adversus ea quae nostra privilegia appellitari assolent. Denique caveant ne quid refigant mutentve anteaquam veram rerum praesentium conditionem probe ac penitus cognoverint!

Curatores, viri Amplissimi! Iuvat animum meum coram vobis dicere de florente Academiae statu, nam Vos nihil relinquitis intentatum ut sit illa perpetua prosperitas. Utinam ipsi omnes florentes adessetis! Sed de vestro quoque numero unum mors rapuit eximium virum Siegenbeekium. Lege adscitus in collegium Curatorum, quia huic civitati praeerat, habebat alias causas cur tanto honore dignissimus haberetur. Eximiam et ipse dederat litteris et disciplinis operam. Excoluit ipsas in hac nostra Academia et ita excoluit ut paterni nominis laudem et gloriam tueretur. Bis, in

facultate litteraria et iuridica, victor coronatus summos in utraque facultate honores ita tulit ut libelli ab eo in eam rem conscripti etiamnunc laudentur.

Ubi in vitae lucem et praxim prodiit, expertus est quanti esset in iuventute latum theoriae ambitum tota mente et intento studio complexum esse. Ad munus Ministerii Publici vocatus sponte in iure criminali tabernacula posuit conscripsitque de hac iuris parte Quaestiones quae utcumque breviores non obscurantur splendore luculenti libri quem ea de re cl. de Bosch Kemper composuit.

Neque ei minus illa studia profuerunt, quum huic civitati praepositus est, cui ita praefuit, ita consuluit, ita res eius omnes prudenter periteque administravit ut facile appareret ei solidam doctrinam ubique suppetere. Augebant has ingenii dotes praeclarae animi virtutes. Quis Siegenbeekio humanior? idem èt sui iudicii èt lenis erga dissentientes, commodus, facilis et idem gravis et constans.

Quid tali viro potuit iucundius accidere, quam ad huius civitatis regimen vocaretur, quam ut simul vocaretur in illud collegium quod dilectissimam sibi Academiam tuebatur fovebatque; quid ipsi Academiae evenire potuit acceptius quam ut veterem alumnum carum sibi, sui studiosum et amantem, pium, diligentem, strenuum in Curatorum numero haberet. Quod ab illo exspectabatur factis praestitit. Quoties intelleximus eum nobis universis et singulis optime velle. Vel illud ipsum quod novissimum praestitit id satis ostendit. Dolorem suum, suas molestias prae Academiae salute contemsit.

Magnam, magnam in Siegenbeekio iacturam fecimus, et quo gravius animi in praeclari viri morte commoti sunt, eo stabilior in animis nostris memoria viri manebit, et quamquam ipse a nobis discessit, optimarum artium, quae in illo amavimus, exemplum nobis servabitur.

In Professorum ordine iterum sensimus pallidam mortem aequo pede venire et maturam senibus et celerem iis qui sint in robore et flore aetatis. Lugemus exacta aetate senem Peerlkampium; in medio aetatis cursu vigens valensque Halbertsma concidit. Pium parentandi officium utrique praestandum.

Non venit Peerlkampio mors inexspectata. Ante biennium senex eximius dedit ad Rectorem Magnificum, veterem discipulum et fidelem amicum, breves, ut solebat, literulas et concisas in hanc sententiam: „Sentio mihi mortem instare, quam quieto et placido animo exspecto. Tuum erit de me rebusque meis pauca publice referre. Dabo quod referas;" et in schidula haec adscripserat, quae veluti ex ipsius ore audite:

„Petrus Hofman Peerlkamp natus Groningae 2 Februarii 1786 patre Rudolpho, Praeceptore in Gymnasio urbano, matre Henrica Veenhorst;

13 Augusti 1801 in album Academiae relatus mense Augusto 1803 Harlemum vocatus munus Praeceptoris annum gessit;

ab anno 1804 munus Rectoris Dockumi in Frisiis;

anno 1816 successit cl. I. ten Brink Rectori Gymnasii Harlemensis.

Inde anno 1822 Leidam in Facultatem Phil. Theor. et Litt. Hum. vocatus, morbo correptus, qui omnem animi intentionem vetabat, anno 1849 muneri renuntiare coactus est.

Caelum salubre et ruris Hilversumensis amoenitas valetudinem restituit; adeo ut extremam vitae partem in redigendis annotationibus per multas veterum scriptorum editiones sparsis, transigere potuerit. Obiit....."

In hoc verbo desierat et Cobeto scripsit: „hunc tibi ultimum diem meum explendum relinquo."

Habetis, quae Peerlkampius ipse his ipsis verbis voluit de se referri. Agnoscitis in his Peerlkampium et Peerlkampii animum simplicem, candidum, ab omni fuco alienum et laudationem ne alienam quidem nedum suam ferentem. Nuperrime vir pereruditus ex Brittannia, qui Academiam Lugduno-Batavam diu et multum noverat, ita scripsit: „Nusquam plures ex illo genere viros quam Lugduni-Batavorum exstitisse credo, qui in Literis colendis nec maledicunt cuiquam nec adulantur; qui ab honoribus aucupandis et a quaestu faciendo alienissimi, quo veritatis et bonarum artium amor ducit simplicem et tranquillum vitae tenorem persequantur." In neminem haec magis quam in Peerlkampium conveniunt; qui si quis alius fuit antiquitatis exemplum; antiquarum artium et antiquorum morum.

Huius ut ego viri in paucis celeberrimi merita ponderem suoque pondere aestimem, quis postulat, quis exspectat? Exoriare aliquis ex illius veteribus amicis et discipulis qui nobis tanti viri naturam et ingenium et

mores enarret; qui describat candorem et simplicitatem animi ingenui et gravitatem et constantiam viri mira quadam humanitate et festivitate conditam, animumque invictum et libertatis amantem et pietatem summam ab omni superstitione vacuam et ardentem patriae amorem cum insigni stirpis Regiae observantia coniunctum, et pulchri sensum acerrimum cum veri et honesti sensu conspirantem, et oris facundiam et scribendi elegantiam, et venustatem cum maxima sanitate et perspicuitate coalescentem. Haec uno ore celebrant qui Peerlkampium in aliqua vitae parte cognoverunt aut de cathedra docentem audiverunt. Qui de illo dicturus est, nae ille habebit laetam dicendi materiem. De illa copia ego delibo unum.

Admiratur Brittannus ille nostrates, qui nec maledicunt cuiquam nec adulantur. De adulationis odio quid attinet dicere in eo, quo nemo fuit libertatis vindex et assertor constantior fortiorque. Ne de maledicentia quidem in Peerlkampio cogitandum, qui ingenti animo omnia illa spernebat quamobrem eruditi homines inter se nonnumquam velitantur. Sed aliud est aliis non maledicere, aliud aequo animo aliorum convicia ferre. Nemo unus plures odiosas criminationes et stultorum maledicta et malevolorum convicia aequiore animo tulit quam Peerlkampius. Postquam edidit in lucem suum Horatium, undique agmine facto impetus in eum factus est, undique indignantium voculae et querelae et minae in audacem criticum non convellenda convellentem. Libri et libelli omne genus tamquam tela in hostem torquebantur. Ipse dixit: „solus contra millia in hac arena consisto." Sed unus homo, cui pectus sapiat, in tali re multorum millium instar est. Vicit unius sanitas hominum innumerabilium doctam et indoctam insipientiam. Fatigavit hostem, quieverunt alii, alii ad sanitatem redierunt, caeteri iacebant. Sic Peerlkampii lenis sapientia ex iniquo certamine victrix discessit. Nullius petulantia vel protervitas invictum animum neque vexavit neque graviter commovit. Leniter ista omnia et hilariter contemnebat vel potius, ut audire est ab illis qui intima eius familiaritate utebantur, ne contemnebat quidem, quia vix illa curabat vel cogitabat. Scripsit ad amicum: „studia et rumores et sermones contemsi neque verbum respondi neque unquam respondebo." Quantum sic fecit melius et vixit suavius quam si bonas horas inanibus rixis perdidisset!

Quid dicam de eruditis Peerlkampii laboribus, de varia et diffusa doc-

trina, de sollertia et acumine ingenii deque scribendi dicendique elegantia et venustate, quae nunc tenet legentes ut olim auditores ab illius ore pendebant. Dixerunt alii et dicent de ingenii monumentis, quibus sibi ipsi monumentum aere perennius posuit. Non est meum quid in quoque libro praestiterit enarrare, nedum diiudicare. Quantum in Graecis Litteris valuerit Xenophon Ephesius declarat, quae fuerit in ipso poëtica facultas èt carmina quae panxit argumento sunt, èt admirabilis illa Censura, quam egit in omnes qui in patria nostra Latinas Musas coluerunt. Nihil illo libro sanius, nihil venustius cogitari potest. Verissimum est quod cl. Boot nuper pronuntiavit: „vel illi qui poësin Latinam contemnunt, benignius de ea statuere debent, quod, ni maiores nostri carmina Latina pangere voluissent, Peerlkampius talem librum scribere non potuisset." Sed omnis ingenii Peerlkampiani vis et copia et varietas et acumen in crisi poëtarum Romanorum, in Horatio praesertim Virgilioque cernitur. Idonei harum rerum iudices in his Peerlkampium cum Bentleio componunt. Idem in utroque mentis sollertissimae acumen, eadem doctrinae inexhausta copia, eadem dictionis perspicuitas et ubertas. Sed vivunt haec et sunt in omnium manibus neque cuiusquam praeconio indigent. Nos pro ingenii tenuitate satis habemus palam declarare quanti faciamus talis viri memoriam, et quantopere Academia Lugduno-Batava Peerlkampio glorietur, finemque facimus in Horatii Virgiliique versiculis, quibus ille plurimum delectabatur. Ipsi ius erat illud Horatii usurpare:

Non omnis moriar, magnaque pars mei
Vitabit Libitinam

et quamdiu stabit Academia Lugduno-Batava, quamdiu litteris suus honos constabit, tamdiu in te, candida anima, cadet illud:

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

Diximus de sene, quem grandiores natu nostrum viderunt et amaverunt, dicamus nunc de illo, quem omnes vidimus, quem dileximus omnes.

Quam saepe iam nominavi illum virum, quem ereptum lugemus; nam rerum ordinem enarro ab illo inchoatum, quum ipse nuper ex hoc ipso loco Academiae fata enarraret. O hominum ignaras mentes! Quis tum

cogitabat fore, ut is qui tanto animi ardore corporisque vigore pro disciplinis suis pugnabat, tristium parentalium, quae more maiorum pie quotannis facimus, foret materies et argumentum. Utinam in iis quae de Halbertsma dicturus sum iusto vestro desiderio satisfaciam!

Hiddo Halbertsma Iusti filius, ex Frisia oriundus, in Daventriensi Athenaeo primum studiis imbutus est, ubi eximium virum Vorsselman de Heer audivit; deinde ad nos venit seque viris cll. Sandifort, Macquelyn, Broers et Pruys v. d. Hoeven in disciplinam tradidit et post sexennium, conscripto specimine de Antonii Leeuwenhoekii meritis in partes quasdam Anatomiae microscopicae summos in Medicina honores reportavit.

Defuncto laboribus Academicis contigit id quo nihil medico fortunatius contingere potest, ut regiam studiorum viam ingrederetur et obiret urbes nobilissimas virosque in arte principes cognosceret videretque seque exerceret in ingentibus Medicinae, ut ita dicam, palaestris. Per biennium Parisiis et Vindobonae moratus illic chirurgiae hic obstetriciae arti dedit potissimum operam, nulla re, quae agenda videndaque magno futuro medico esset, praetermissa.

Interea eum patria non amittebat ex oculis, sed cogitare coepit quem fructum ex eius doctrina capere possit. Sapienter vidit ille qui tum res regni internas curabat, multum ante prospiciendum esse ut essent qui vacantes cathedras ornarent; itaque fovenda esse iuvenilia ingenia et ad futurum munus Professorium informanda. Sic Halbertsma, Sandiforto futurus successor destinatus, publice iterum profectus est ut de industria Anatomiae et Physiologiae navaret operam et si quid esset apud exteros praeclarum ad nos transferret. Itaque artis chirurgicae et obstetriciae laurea prius auctus dedit se iterum in viam bienniumque Berolini, Lipsiae, Pragae transegit. Pragae factus est certior sese Medicinae professorem extra ordinem creatum, quam provinciam suscepit die 30 Septembris anno 1848.

Vita apud exteros acta patriae amorem auxerat. Omnibus viribus eniti coepit et vitam impendere vindicandae pristinae maiorum in sua arte gloriae. Contemplatus foris quantum nobis deesset instaurare laudem avitam instituit non iactando veterem sed quaerendo novam. Elaboravit ut esset suis aequalibus quod illi antea suae aetati fuissent. Hinc factum ut munus

auspicaretur oratione: „de Albini anatomiae tractandae methodo comparata cum ea quam nostra tempora sibi deposcunt." Audacter et confidenter praesentia vitia arguit et corrigendi viam monstravit, et quamdiu munere functus est studio indefesso numquam destitit id quaerere, id parare, quod esset in sua arte perfectissimum. Sic sibi paravit adiutores sollertissimos, quibus fretus disciplinae fines proferebat et ipse totus erat in eo quo maxime natura ducebat. Sic subsidia sibi et instrumenta paravit, sine quibus id quod iuste requiritur praestari non potest. Bonum factum est èt decori Academiae èt ipsi ut illo ipso tempore novum theatrum anatomicum aedificaretur, namque de ipsius consilio ita comparatum est ut cum praestantissimo quoque, etiam exterorum indicio, contendere possit. Utebatur idem ea docendi methodo et alacritate ut etiam tardiores incitaret et acutiores inflammaret ex quo omnium admirationem tulit et laudem, artem anatomicam, quum iaceret, erectam et ad summum fastigium per illum productam esse. Factum est ex ipsa rei natura, ut Halbertsma, quum totus Anatomiae amore arderet in altera provincia non satis sibi ipse satisfaceret. Neque tamen Physiologiam negligebat, et in ea quoque egregie versatus est, sed intelligebat optime Physiologiam eum virum sibi deposcere qui in illa arte totus esset. Itaque flagitare non destitit ut suum sibi Physiologia professorem haberet, et ita demum Laboratorium Physiologicum comparari posse, quam rem imprimis necessariam esse demonstrabat. Quis credat tam iustum desiderium, tam salubre et frugiferum ex tanta animi magnitudine profectum tamdiu inexpletum mansisse!

Candorem animi aperti, quo solebat dicere sententiam, et humanitatem qua in dissentientes utebatur, numquam deposuit et eodem animo quum Rectoratum deponeret libere dixit de pugna inter Practicam et disciplinas biologicas. Neque aliter fieri poterat. Erat ex candore et humanitate et benevolentia indoles tota composita. Erga collegas, familiares, discipulos semper et ubique apparebat.

Natus in Frisia resipiebat patriam; acrior nonnumquam aut paulo truculentior non erat propterea minus humanus sed habebat insitam animo nobilitatem. Non natales sed virtus eum faciebat nobilem, vel ut nunc loquimur, nobilitabat, quamquam ea verba auro inscripta non fulgebant ei in pectore.

Recordamini illam comitatem et alacritatem et benignitatem in vultu, in oculis, in iungenda dextra! Haec indolem animi arguebant. Natura et ingenio hilarior, quamquam totus in studiis, amabat tamen in tempore festivitatem convivalem et dulcissimas amicorum confabulationes. Et tamen illam naturam tam hilarem, festivam, firmam et validam occultum malum, in tenebris serpens, vix intimis amicis notum, destruebat. Spes erat aestivis mensibus amoenitatem naturae et coeli clementiam in Geldria aegrum recreaturam, ubi ipse laetus laetum cernebam et dulces cum eo horas fallebam; sed frustra ea spes fuit. Reversus huc post ferias novum mali impetum sustinuit et mox ad aquas salutares profectus ad spem ultimam experiendam.

Vicit vis mali! Meministis diei 22 m. Novembris quum nos acerbus nuncius afflixit. In flore aetatis raptum luget Disciplina industrium et indefessum sui cultorem, Academia decus et ornamentum, nos fidelem amicum, studiosa iuventus eximium et dilectissimum praeceptorem. Lectissimae coniugis et patris grandaevi luctum quis verbis enarret?

Aestumatissimi collegae! si multas hoc anno acerbitates hausimus eo magis gaudemus spem esse aestumatissimum collegam Verdam e gravi morbo quo ipsis hisce diebus fuerit correptus, recreatum iri; gaudemus etiam compluribus nostrum laeta et prospera contigisse.

Primam liceat commemorare fortunam quamquam evenit novissima, et quia una omnium maxime est memorabilis et quia contigit tibi, dignissime van Hengel, qui nostrum omnium primus es, qui nos omnes et multos longissime aetate superas, sed tamen lubenter vivis nobiscum et quem adeo omnes et veneramur et amamus. Gaudemus te illum diem laetum inter laetos recoluisse, quo ante annos quinquaginta munus professorium in Athenaeo Franekerano suscepisti. Bene tibi, qui solus superstes es ex omnibus, qui tum ubique ad restitutas Academias et Athenaea vocabantur. Bene tibi, qui illum festum diem ita celebrasti ut, quamquam multum superas illam aetatem, quam poëta Psalmorum nonnisi valentissimis tribuit, tamen non eius exemplo quod illius excellentissimum

est dicere debeas laborem atque dolorem. Nam tu valentior es quam illius valentissimus, sanitate corporis et sanitate mentis et robore exercitatae èt scientiae èt fidei. Producat tibi Deus et vitam et vitae fructum. Nobis es vivus et vigens Cato Maior, Ciceronis stilo dignus.

Tam rarum et singulare est Dei beneficium quale venerabili van Hengel obtigit, ut multum laudemus fortunas illorum, quibus dimidia eius pars evenerit, praesertim quum sint viri quales vos estis cll. Scholten et Kaiser, in suis disciplinis familiam ducentes et principatum obtinentes. O vos felices, qui per quinque lustra Professorio munere ita functi estis ut suavissimum vobis sit vitam ante actam et peractos labores respicere! Multum abest ut paracti labores vos fregerint, ut partae gloriae acquiescatis, sed manum strenue aratro admoventes pergitis suo uterque modo coelum et coelestia contemplari et scrutari. Macti virtute estote et quod uterque agitis eadem alacritate peragite.

Tibi cl. Rauwenhoff, gratulamur quod quum dudum ordinarii Professoris onera sustinuisses, nunc Professoris ordinarii honorem quoque et fructus adeptus es. Nimium diu id quod tibi debebatur et ex legis praescripto et ex meritis tuis inique tibi negabatur. In te vidimus exemplum unum ex novissimis illius abusus, quem paulo ante notabam, contra disertam Legislatoris voluntatem Professores extra ordinem pro ordinariis creandi. Gratulantes igitur tibi eo amore, quo te prosequimur, simul gratulamur iis, quorum est harum rerum potestas, quod rei iniustae et iniquae imposuere finem, nam iure naturae aequum est neminem, nedum aerarium, cum alterius detrimento et iniuria locupletiorem fieri.

Lubentissime te cl. Kern, in nostrum numerum recepimus, duplici de causa. Primum te creato suppletum est tandem id quod peritissimi harum rerum iudices Academiae nostrae deesse dolebant. Nunc denique sua Linguae Sanscritae cathedra constituta est. Et ad hanc rem tu tuo iure omnium primus eras vocandus, tu qui iam ante in illis studiis fama celebratus, deinde in ipsa India ex limpido fonte copiosos latices hausisti, quibus arva patria sitientia irrigabis. Conservet erga te semper studiosa

litterarum iuventus illam alacritatem studiumque et ardorem, quo te statim recepit et declaravit dudum desiderata esse quae tam lubenter et cupide accipiebantur.

Debetur huius laetitiae pars vobis cll. Rutgers et Dozy, qui Iuynbollii defuncti vicem benigne supplendo, fecistis, ut novae cathedrae constituendae locus esset. Si novam cathedram appellamus tamen probe meminimus, cl. Rutgers, non nova et ante hunc diem inaudita ex ea doceri. Tu enim per multos annos optimum quemque linguam Sanscritam docuisti, sed sine pompa, sine strepitu, in umbra et otio, ut illi soli sentirent quibus benefaceres. Tu qua eras modestia benefacti tacita conscientia contentus fuisti. Accipe nunc palam gratias quas tibi veteres discipuli et novus collega meis verbis agunt.

Tres successores Halbertsma unus habuit, creatis cl. Heynsio, Professore ordinario, cl. Boogaard et doct. Zaaijer extra ordinem. Est profecto quod ea de causa gaudeamus. Dulce gratulandi officium successori meo obtinget, ubi quisque eorum munus suum capessiturus est. Quem unum speraveram praesentem videre, eum quoque gravi luctu afflictum desiderant oculi, cl. Boogaard, quem iam biennium suavissimum collegam habuimus. Gratulamur tamen ipsi absenti et laetamur quod quum adhuc Professoris titulo tantum honoratus esset, nunc quamquam Extraordinarii nomine non dico gaudet sed utitur, tamen et in ordine Medicorum et in Senatu sedebit. Honor, quo ornatus est meritis suis debitus, èt ipsi gratus erit èt iuventuti Academicae quae illum illiusque institutionem facit maximi, quia sedebit ubi Halbertsma noster sedebat, cui ipse, cuius dubitamus utrum sit doctrina maior an modestia, vita luculenter describenda, monumentum suae pietatis posuit.

De Academico apparatu et studiorum adiumentis pauca addenda supersunt. Specula Astronomica, quamquam non satis laute dotata, tamen usum egregium praestat, namque habet Kaiserum et eius sollertem et ingeniosam industriam.

Museum Hist. Naturalis et Physicum et Chemicum recte et ordine se habent.

Museum Numismaticum vix unquam tantis auctibus quam hoc anno locupletatum.

Delectat animum Hortus Botanicus amoenitate et copia, et si quid aliud dici potest florere.

Verbo dicam de Bibliotheca publica quae renovata et ad usum parata doctissimum Schotel historicum nacta est. Qui ea frequentes utuntur nihil desiderant quod utile sit et dulce. Spes est fore ut pars adhuc imperfecta hoc anno perficiatur. Respondet haec priori. Non deerit spatium quo reponantur libri quamtumvis multi, qui adhuc in Bibliotheca frustra quaeruntur.

Doct. Bergman, qui per annos duodequadraginta secundi bibliothecarii officio summa fide functus est, vertente anno, ultro petitum otium impetravit. In illius locum nemo substitutus est, sed Bibliothecae administratio his ipsis diebus aliam formam sumsit. Cl. Pluygers, qui adhuc temporariam illam Praefecturam obtinebat, adeptus est perpetuam illique additi doct. du Rieu et orn. Tiele Conservatorum titulo. Non dubitamus cl. Pluygers, quin ea res ex animi tui sententia ordinata sit tibique lubenter gratulamur. Mirum non est Bibliothecam, de qua optime meritus es, tibi caram esse factam et tu Bibliothecam ita administrasti, ut vix credamus successorem tibi reperiri potuisse qui rem melius quam tu gereret. Utinam diu illo honore utaris et capias industriae tuae hunc fructum ut Bibliotheca a te ordinata omnium exspectationem et spem cumulate expleat.

Nunc ad vos me converto, Studiosa Iuventus. De vestro quoque numero sunt quos acerba mors rapuit. Rapuit ornatissimos Kroon litterarum, Brouwer medicinae, van Goens iuris studiosos. Rapuit generosi animi iuvenem Verbrugge qui quum, studiis Academicis absolutis, in eo esset ut in vitae lucem prodiret, declaravit quam bene nosset officium eius qui Medicae arti ad communem salutem vires et vitam impenderet.

Grassatur in vicino oppido morbus gravis et pestilens. Medici alii post alios aut oneri succumbunt aut mali violentia absumuntur. Implorant alienam opem. Nihil imminente periculo deterritus praestantissimus Verbrugge nec vitae suae parcens, it contra magno animo. Praeclaram miseris tulit opem. Sed dum aliis parat salutem, amittit suam et illi sua animi magnitudo morte constitit. Quum ostendisset quid in se esset boni, acerba nece Academiae, parentibus, amicis, ereptus est.

Luctus omnium in tam tristi clade susceptus hoc habuit ut in clara luce poneretur quantum animi, quantum virtutis, quantum constantiae in iuventute Academica inesset. Uno avulso non deficit alter. In illius locum statim subiit ornatissimus Simons, cui in morbum implicito succedit statim ornatissimus Vinkhuyzen. Bonum factum quod mox e morbo recreatus Simons, ut primum potuit, operam intermissam resumsit feliciterque perfecit.

Sic illi egregii iuvenes, quos mihi contigit iam doctores salutare, decus et laudem medicorum et reliquae Academicae iuventutis strenue vindicaverunt et ineunte aetate ostenderunt bonas artes quas Augustissimus Rex regie agnovit ornavitque.

Etiam alio modo studiosi adolescentes Academiae gloriam stabiliverunt. In certamine Literario Ultraiectino ornatissimus v. Slee in quaestione Theologica et orn. Bleekrode in Physica secundam palmam reportaverunt.

Haec est nobilis palaestra, in quam Regis munificentia quotannis vocamini et in quam vos nunc eo acrius et alacrius invito, quia apud nos ipsos de palma contendetur. Accingito se fortissimus quisque ad certamen et circumspecto iudicio et indefessa industria. Quidquid bonum et pulchrum est improbo labore paratur.

Sic esto perpetua Academiae nostrae laus et honos, non tantum vestra frequentia, sed vestris optimis artibus moribusque, honestate, assiduitate, Professorum observantia, studiorum amore. Sic meus successor dabit vobis testimonium, quod ego lubens vobis impertior: Rectoratum mihi facilem fecistis ita ut gravi illo munere essem ornatus magis quam oneratus.

Iamque rogo clarissimum Senatus Actuarium ut novi certaminis literarii programma recitare velit.

(*Praelegitur programma.*)

Nunc munus Rectorium depono tradoque tibi, cl. Prins, quem Rex Augustissimus in sequentem annum Rectorem Magnificum creavit. Itaque, salve Rector Magnifice, iterumque salve! Sit tibi propitius Deus O. M. in munere gravissimo feliciter gerendo. Sic te Rectore floreat Academia Lugduno Batava!

DIXI.

ADNOTATIONES.

P. 7 l. 3, *festissimus dies celebraretur.* Huius festi diei celebrationem descriptam vide in Annal. Acad. L. B. 1815—16 p. 11. Cf. etiam Siegenbeek, *Geschied. der Leidsche Hoogeschool,* I. p. 418.

P. 7 l. 22, *praedicat is* sqq. V. Siegenbeek l. c.

P. 8 l. 15, *praedicabat — Kemperus.* In oratione habita die 6 m. Nov. 1815 quam vide in *Ann. Acad.* l. c. et in Kemperi Opp. a cl. filio editis II. p. 117.

P. 8 l. 16, *antea — erexerat.* V. c. orat. habita die 26 Sept. 1812 quae invenitur in Opp. laud. II. p. 45.

P. 9 l. 9, *alias Kemperus,* in orat. rect. die 8 Febr. 1816 habita. *Ann. Acad.* l. c. p. 162.

P. 10 l. 28, *utraque pars* sqq. V. decretum diei 2 m. Aug. 1815 artt. 2; 74, 75, 110; cf. decr. d. 27 Maii 1830, art. 9; d. 28 m. Iunii 1830.

P. 11 l. 28, *sordida parcimonia.* V. art. 133 decreti 1815 abrogatus decreto d. 15 Febr. 1843; art. 142 decreti 1815 et decretum d. 7 Maii 1837 a. 6.

P. 12 l. 3, *novas cathedras* sqq. Decr. 1815 a. 236.

P. 12 l. 13, *a nostro Halbertsma exopt.* V. eius Oratio hab. d. 8 Febr. 1865. L. B. ap. de Breuk ed. p. 35.

P. 12 l. 19, *non est illa culpa Decreto imp.* V. decreti artt. 67, 68, 69 coll. 132.

P. 13 l. 7, *promissam — aed. Acad.* sqq. Decr. a. 166, 179, 186. cf. decr. d. 3. Nov. 1815, a 3 quod v. in Kemperi Opp. laud. et in *Ann. Acad.* cit. p. 34.

P. 14 l. 18, *van Swieten — iecisse fundamenta.* V. Kink, *Geschichte der Univ. zu Wien.* I. p. 442 sqq. *Beil.* p. 254 sqq.

P. 14 l. 28, *quae H. edidit.* Oratio laud. p. 36.

P. 15 l. 18, *lex Fundamentalis,* sqq. V. art. 194 et art. add. 5.

P. 15 l. 22, *vir potent. — palam pronunt.* V. acta Camerae secundae Ordinum Generalium in *Bijblad* 1865—66 p. 246[1].

P. 17 l. 2, *libelli.* Diss. hist. et literaria inaug. *de Athenarum conditione sub imperio triginta tyrannorum;* Diss. iur. inaug. *ad titulum Pandectarum de fideicommissariis libertatibus.* Utraque Diss. def. L. B. d. 13 Dec. 1828.

P. 17 l. 7, *Quaestiones; Eenige aanmerkingen en vragen naar aanleiding van het Wetb. v. Strafv.* door Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, door Mr. D. Tieboel Siegenbeek in *Jaarb. v. Regtsg. en Wetg.* I, 421; III, 453, 649; IV, 400.

P. 18 l. 19, *ultimum diem.* Obiit Peerlkampius die 28 Martii 1865.

P. 18 l. 24, *vir — ex Brittania.* Doct. Badham, *Platonis Euthydemus et Laches.* Praefixa est epistola ad Senatum Lugd. Bat. Lond. 1865. p. LII sq.

P. 20. l. 9, *Cl. Boot.* V. *S. Aurelii Propertii libri* IV *elegia* XI *rec. et illustr. P. Hofman Peerlkamp, ed. et praef. est* J. C. G. Boot. p. 9.

P. 25 l. 25, *vita — describenda.* V. *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.* Jaargang 1866.

SCRIPTA

VIRI CL. HALBERTSMA.

Dissertatio historico-medica inauguralis de Antonii Leeuwenhoekii meritis in quasdam partes Anatomiae microscopiae, def. L. B. d. 3 m. Nov. 1843.

Beschrijving van den *nervus interosseus cruris* in Mueller's *Archiv. für Anatomie*, Jahrgang 1847, S. 303—312.

Oratio inauguralis: de Albini *anatomiae tractandae methodo, comparata cum ea, quam nostra tempora sibi deposcunt*, habita L. B. d. 30 m. Septembris 1847.

Bijdrage tot de ziektekundige ontleedkunde der tanden. (Verhandelingen uitgegeven door de K.-Akademie v. Wetensch. II. 28 bl.)

Over Hermaphroditismus spurius femininus. (Verhandelingen enz. III. 18 bl.)

Over eene verbinding tusschen de breede rugspier en de driehoofdige armspier bij den mensch. (Verslagen en Mededeelingen der K.-Akademie v. Wetensch. IV. bl. 238—246.)

Over de verhouding der ondersleutelbeens-slagader tot toevallig aanwezige halsribben bij den mensch. (Verslagen en Mededeelingen enz. IV. bl. 247—258.)

Anatomische en physiologische beschouwing der voorhoofdspier. (Ibidem VII. bl. 1—9.)

De sutura intra-orbitalis. (Ibid. IX. bl. 177—184.)

De Lamina mediana cartilaginis thyreoïdeae. (Ibid. XI. bl. 350—359.)

Bijdrage tot de geschiedenis van den canalis Schlemmii. (Ibid. XI. 360—367.)

De musculus thoracicus. (Ibid. XII. 164—180.)

Ontleedkundige aanteekeningen. Eerste zestal. (Ibd. XIII. 330—347.)

De afwijking van het tusschenschot der kamers en der primitieve aorta naar links, met hare gevolgen. Bijdrage tot de kennis der onregelmatige ontwikkeling van het hart. (Ibid. XIII. 348—381.)

Normaal en abnormaal Hermaphroditismus bij de visschen. (Ibid. XVI. bl. 165—178.)
De beteekenis der kleine vleugels van het wiggebeen. (Nederl. Tijdschr. v. Geneeskunde, VI. 65—67.)
Ontleedkundige aanteekeningen. Tweede zestal. (Ibid. VII. bl. 693—702.)
Beschrijving van een Oost-Indischen Idiotenschedel. (Ibid. VIII. bl. 657—661.)
De derde gewrichtsknobbel (condylus tertius) *van het achterhoofdsbeen.* (Ibid. 2 Reeks I. bl. 222—227.)
De asymmetrie der Javaansche schedels. (Ibid. bl. 228—240.)
Oratio Rectoralis de iis quae Academiae L. B. a. 1864—65 *tristia et laeta acciderunt*, habita die 8 m. Febr. a. 1865. L. B. ap. de Breuk et Smits. (*Ann. Acad.* 1864—1865. p. 5.)

ACTA ET GESTA IN SENATU,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

A. 1865.

Die 6 m. Martii. Recitantur literae a viro Amplissimo rebus internis Praefecto ad Senatum datae de obitu regis Augustissimi matris Annae Paulownae. Consolandi causa legationem ad Regem mittere Senatus decernit. Ad instar eius quod in simili re moris est legationis officium Mandat Rectori Magnifico et Senioribus simulque iubet Actuarium literas mittere ad regis Cubicularium quibus inquiratur, num hac opportunitate legatio Regi grata sit futura.

Die 18 m. Octobris. Senatus luget obitum viri cl. Petri Hoffmanni Peerlkamp in Fac. Phil. Theoret. et Lit. Human. olim Prof. ordin.

Rector ad Senatum refert, se cum Senioribus a Senatu delegatis ad consolandum regem ob matris obitum, hoc officio suo functos esse. Rectantur literae Curatorum d. d. 22 m. Iunii, Senatum certiorem facientium, doct. H. Kern, Benari degentem decreto Regis Augustissimi d. d. 2 m. Iunii, Professorem ordinarium in facultate Phil. Theor. et Lit. Hum. creatum, munus sibi delatum suscepisse, spemque esse fore ut mense Augusti proximo in patriam rediturus sit post aestivas ferias lectiones suas auspicaturus.

Habetur deinde Senatus Amplissimus Praeside viro Amplissimo, van der Heim van Duivendyke. Doctissimus H. Kern, munus auspicatur habita oratione cuius argumentum: *Het aandeel van Indie in de geschiedenis der beschaving en den invloed van de studie van het Sanskrit op de taalwetenschap.*

1866.

Die 13 m. Ianuarii. Recitantur literae datae die 2 m. Decembris 1865 quibus vidua viri cl. Halbertsma in hac Acad. Prof. ordinarii, de obitu coniugis viri clarissimi Senatum certiorem facit.

Luget Senatus obitum viri amplissimi van Tieboel Siegenbeek, Academiae Curatoris.

Candidati quatuor e quibus in proximum annum Academicum Rect. Magnif. a rege constituatur, designati sunt:

I. I. Prins,
G. F. R. Suringar,
R. P. A. Dozy,
I. C. G. Evers.

Candidati autem, e quibus eligatur Actuarius designantur:

I. C. G. Evers,
L. G. E. Rauwenhoff,
G. F. R. Suringar,
R. P. A. Dozy.

Recitantur literae Curatorum d. d. 17 m. Novembris Senatum Certiorem facientium decreto regis Aug. die 2 m. Nov. in Facult. Theolog. Professorem ordinarium esse creatum L. G. E. Rauwenhoff, in eadem Facultate Prof. extraordinarium.

Die 8 m. Februarii. Recitatur decretum Regium, d. d. 29 m. Ianuarii, quo in annum Academicum ineuntem Rector Magnificus creatur cl. I. I. Prins, in Facultate Theologica Prof. ordinarius.

Refert Rector Magnificus in conventu Rectoris et Assessorum cum Curatoribus habito, in proximum annum actuarium esse creatum virum clar. Evers in Facultate Medica Prof. ordinarium.

Recitantur literae Curatorum d. d. 29 m. Ianuarii quibus Senatui communicant decreto Regis diei 20 m. Ianuarii in ordine Medicorum Professores esse creatos: I. Ordinarium, vir. cl. A. Heynsium, Med. Professorem in Athenaeo Amstelodamensi. II. Extraordinarum simulque Musaei Anatomici Praefectum, cl. I. A. Boogaard, Prof. Honorarium et Musaei Conservatorem. III. Itidem Prof. Extraordinarium, doct. T. Zaayer, Prosectorem in Musaeo Anatomico eodemque decreto statutum ut viris cl. Boogaard en Zaayer, cum in Senatu tum in facultate Medica suffragii latio esset.

Rector Magnificus cum Senatu et reliquis Professoribus in Auditorium maius descendit et ex cathedra orationem habet: *De iis quae anno* 1865—1866, *Academiae laeta ac tristia acciderunt.* Deinde solemnibus verbis deposito magistratu e cathedra descendit.

PROGRAMMA
CERTAMINIS LITERARII
A
RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE
DIE VIII MENSIS FEBRUARII ANNI CIϽIϽCCCLXVI
INDICTI.

Ex Regis Augustissimi Guillielmi III, liberalitate et munificentia, Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae omnes Academiarum huius Regni cives et Athenaeorum alumnos, in proximum annum ad certamen literarium invitant, et quaestiones a singulis Ordinibus Academicis positas promulgant hasce:

A Facultate Theologica:

Enarretur Historia Ecclesiae Christianae, quae Romae fuit ad medium usque seculum tertium.
Ad hanc quaestionem patrio sermone respondere licebit.

A Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum:

I.

Exponatur dilucide et ad criticam rationem, theoria mathematica et physica de effluvio fluidi elastici e vasis, quo continetur, orificio exiguo et tenuissimo.

II.

Quaeritur accurata et omnibus numeris absoluta expositio illius quam Chymici Typorum vocant theoriae.

Ad has quaestiones patrio sermone respondere licebit.

A Facultate Phil. Theor. et Lit. Humaniorum:

I.

Fontibus antea expositis atque examinatis populi Iudaei Historia et Chasmonaeorum res gestae inde ab Antiocho Epiphane usque ad Pompeii in Iudaeam adventum, accurate et eleganter enarrentur.

De dubiis, quorum disquisitio ordinem narrationis turbare possit, separatim in adnotationibus disputetur.

II.

Eorum, quos Demosthenes habuit in rep. adversarios, vita et res gestae enarrentur, ingenium et mores describantur, deque eorum rationibus et consiliis iudicium feratur.

Ad has quaestiones latine respondeatur.

A Facultate Medica:

Quaeritur, quale, sensu medico, statuendum sit pretium prophylacticis quae ad arcendos morbos epidemicos subinde adhibentur, praesidiis, tum navium ex infectis locis venientium moram, tum limites spectantibus, qui hominum commercio ponuntur atque negotiis.

Quam quidem quaestionem ad quam patrio potius quam latino sermone respondendum est, his verbis indicari posse censet Medicorum ordo:

Welke waarde moet, uit een geneeskundig oogpunt aan zoogenaamde quarantaine *maatregelen en* cordons *ter wering van epidemische ziekten toegekend worden?*

A Facultate Iuridica:

I.

Het regtsmiddel van Revisie in strafzaken. In welke gevallen behoort het te worden toegelaten? Welke pligten rusten op den staat tegenover hem, die het slagtoffer van dwaling des Regters is geworden?

II.

Hoe heeft het regt der vertegenwoordiging, om aan de Regering de geldmiddelen te onthouden tot bestuur van den staat noodig, zich historisch ontwikkeld, en in hoeverre is het bestaanbaar zoowel met de moderne opvatting van de Constitutionele Monarchie als met het positieve Staatsregt, meer bijzonder van Nederland, België, Groot-Brittannië, Frankrijk en Pruissen?

Ad utramque quaestionem nonnisi patrio sermone respondeatur.

Commentationes, aliena manu describendae, ante diem 1 m. Decembris huius anni, mittuntor ad Virum Clarissimum I. C. G. Evers, Academiae Actuarium. Singulae lemmate inscribuntor adiunguntorque schedulae obsignatae, scriptorum nomina et praenomina integra continentes, eodemque lemmate extrinsecus distinctae.

Ordinum de Commentationibus iudicia pronuntiabuntur, optimarumque commentationum scriptoribus, disquisitione ante instituta, praemia tribuentur ipso die Academiae natali a. CIƆIƆCCCLXVII.

HET AANDEEL VAN INDIË IN DE GESCHIEDENIS DER BESCHAVING EN DE INVLOED DER STUDIE VAN HET SANSKRIT OP DE TAALWETENSCHAP.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET GEWOON HOOGLEERAARSAMBT AAN DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL,

DEN 18den OCTOBER 1865,

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. H. KERN.

INDEX OPERUM

A

PETRO HOFMAN PEERLKAMP

CONSCRIPTORUM ET EDITORUM.

Petri Hofmanni Peerlkamp, Gymn. Doccum. Rect. Dissertatio de Surdorum mutorumque institutione. Groningae, G. Kamerling, 1806. 8°.

Vitae aliquot excellentium Batavorum. Harlemi, A. Loosjes P.f. 1806. 8°.

Carmina quinque, pertinentia ad calamitatem Leidensem. Lugduni-Batav. P. van Leeuwen, 1807. 8°.

Oratio de Xenophonte Ephesio. Accedit in eundem Observationum criticarum Specimen. Harlemi, A. Loosjes P.f. 1807. 8°.

Initia lectionum Graecarum in usum Gymnasii Doccumensis. Groningae, W. Wouters, 1808. 8°.

Epistolae excellentium Batavorum, conscriptae a *P. Hofman Peerlkamp*, Gymnas. Docc. Rect. Harlemi, A. Loosjes P.f. 1808. 8°.

Petri Hofmanni Peerlkamp Carmina quinque dicata honori ac meritis Napoleontis magni. Ed. alt. Groningae, M. J. van Bolhuis, 1814. 8°.

Primum edita sub finem superioris anni, inscripta nomine *Aristogitonis Frisii*.

Const. Hugenii de vita propria Sermonum inter liberos libri duo. Primum edidit et annotatione illustravit *P. Hofman Peerlkamp*, Gymnasii Harlemensis Rector. Belgicis versibus adumbravit *Adr. Loosjes P.f.* Harlemi, A. Loosjes P.f. 1817. 8°.

Annotatio postea demum prodiit cum effigie Hugenii et liberorum ejus aere expressa, adjuncta editioni mere Latinae.

Xenophontis Ephesii de Anthia et Habrocome Ephesiacorum libri V. Graece et Latine recensuit, adnotationibus aliorum et suis illustravit *Petrus Hofman Peerlkamp*, Gymnasii Harlemensis Rector. Harlemi, apud Viduam A. Loosjes P.f. 1818. 4°.

Opdragt aan Abr. en Jeron. de Vries en Voorberigt aan den Lezer, voor: Lierzangen van *Q. Horatius Flaccus* in Nederduitsche verzen gebragt door *H. G. Oosterdijk*, in leven Med. Dr. te Amsterdam. Haarlem, Wed. A. Loosjes P.z. 1819. kl. 8°.

Oratio de vita Eliae Annei f. Borgeri, habita in tertia Classe Instituti Belgarum Regii a. d. XXVI Martii a. 1821. 4°.

In Commentationum Latinarum Vol. III.

Expositio Quaestionis ab Academia Bruxellensi propositae (a. 1818): De vita ac doctrina omnium Belgarum qui Latina carmina composuerunt, servato temporis ordine, additoque de facultate singulorum poetica judicio; auctore *Petro Hofmanno Peerlkamp*, quem nummo aureo propterea ornandum esse Academia censuit. Brux. P. J. de Mat, 1822. 4°.

In Mémoires sur les Questions etc. Vol. II.

Oratio de praecipua lege Providentiae divinae ab historico doctore observanda, habita Leidae a. d. XV Junii 1822, ad auspicandam Philosophiae theoreticae et Literarum humaniorum professionem ordinariam. 4°.

In Annalibus Academiae Lugduno-Bat. 1822—1823.

Carmen recitatum anno a condita Leidensi Academia quinquagesimo et ducentesimo. Lugduni Batav. S. et J. Luchtmans, 1825. 4°.

In Actis Saecul. Acad. — In patriam linguam convertit J. E. van Varelen. Harlemi, eodem anno.

C. Cornelii Taciti de vita et moribus Cn. Julii Agricolae liber. Edidit et annotatione illustravit *Petrus Hofman Peerlkamp*. Lugduni Batavorum, S. et J. Luchtmans, 1827. 8°.

Carmen elegiacum dicatum Collegio Spei Nauticae Amstelodamensi. In stipem Turri Speykanae. Amstelodami, apud G. J. A. Beijerinck, 1831. — Novum Carmen Latinum dicatum Collegio Spei Nauticae Amstelodamensi. Ibid. 1832. 8°.

Prodiit utrumque suppresso auctoris nomine.

Oratio habita Leidae auspicandis lectionibus, mense Octobri 1831. Leidae, H. W. Hazenberg Jr. 1831. 8°.

Q. Horatii Flacci Carmina. Recensuit *P. Hofman Peerlkamp*, Phil. theor. Mag. Lit. hum. Doctor et Professor ordin. in Academia Leidensi, Instituti Regii Nederlandici Sodalis. Harlemi, Vinc. Loosjes, 1834. 8°.

Liber de vita, doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina Latina composuerunt. Ed. alt. emendata et aucta. Harlemi, Vinc. Loosjes, 1838. 8°.

Oratio de perpetua, quae Academiae Leidensi cum gente Arausiaca intercessit, necessitudine, spectata praecipue in studiis Principum, habita Leidae a. d. VIII Februarii mensis a. MDCCCXXXIX, quo die Magistratum academicum deposuit. Accessit Annotatio historica. Leidae, H. W. Hazenberg et Soc. 1840. 8°.

Recusa a. 1841 in Annalibus Acad. 1838—1839.

Oratio Prorectoris magnifici *P. Hofman Peerlkamp*, publice habita a. d. 21 Septembris 1839, quo die Vexillum militum academicorum in Senaculo repositum est. 4°.

In Annalibus Academicis 1839—1840.

P. Virgilii Maronis Aeneidos libri I—VI, VII—XII. Edidit et annotatione illustravit *P. Hofman Peerlkamp.* Leidae, H. W. Hazenberg et Soc. 1843. 2 vol. 8°.

Q. Horatii Flacci Epistola ad Pisones. Edidit et annotatione illustravit *P. Hofman Peerlkamp.* Leidae, H. W. Hazenberg et Soc. 1845. 8°.

De vita et moribus R. J. Schimmelpennincki libellus. Hagae Comitum et Amstelodami, apud fratres van Cleef, 1848. 8°.

Opmerkingen betreffende de Staten-Overzetting van de Evangelien en de Handelingen der Apostelen. Amsterdam, P. N. van Kampen, 1855. 8°.
Nameloos uitgegeven.

Q. Horatii Flacci Carmina. Recensuit *P. Hofman Peerlkamp.* Ed. alt. emendata et aucta. Amstelodami, Fred. Muller, 1862. 8°.

Q. Horatii Flacci Satirae. Recensuit *P. Hofman Peerlkamp.* Amstelodami, Fred. Muller, 1863. 8°.

C. Cornelii Taciti Agricola. Recensuit *P. Hofman Peerlkamp.* Ed. alt. emendata et aucta. Leidae, E. J. Brill, 1864. 8°.

Defuncto demum auctore prodierunt:

S. Aurelii Propertii libri IV elegia XI. Recensuit et illustravit *P. Hofman Peerlkamp.* Edidit et praefatus est *J. C. G. Boot.* Amstelodami, C. G. van der Post, 1865. 8°.

Hortensius over de opkomst en ondergang van Naarden, met vertaling en aanteekeningen van Prof. *Peerlkamp*, en Nalezingen en Bijvoegsels van *A. Perk.* Utrecht, Kemink en Zoon, 1866. 8°.
Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht, Nieuwe reeks, N°. 5.

Nec silentio praetereundae sunt complurium librorum Censurae aut relationes breviores a Peerlkampio proditae in *Bibliotheca critica nova*, quam sociis Bakio, Geelio et Hamakero, Lugduni Batavorum apud Luchtmansios, annis deinceps 1825 ad 1831 quinque voluminibus edidit: neque etiam ipsius *ad Virgilii Eclogas et Georgicorum libros animadversiones criticae*, proditae in *Mnemosyne* sive *Bibliotheca philologica Batava* Bakii et Cobetii, Vol. X. id est Novae Seriei Vol. I. 1861. Nec denique fratris *Jacobi Venhuizen Peerlkamp* Memoria, in Actis Societatis Literarum Neerlandicarum Leidensis (*Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, 1865, *Levensberichten* bl. 17—23), quae scriptio, data die 6 Januarii, fere postrema fuit ab ipsius manu profecta.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL;

WEL-EDEL-GESTRENGE HEER SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN;

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS, EN VERDERE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN;

EDEL-ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR DEZER STAD EN DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEVERTROUWD;

WEL-EERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DEN GODSDIENST;

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN;

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT;

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT;

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Als wij een blik om ons heen slaan, een vluchtigen blik slechts, dan moet zich, dunkt me, de overtuiging bij ons opdringen, dat de menschelijke geest in onze eeuw werkzaam is geweest met eenen ijver, waarvan men vruchteloos de wedergade zou zoeken in eenig ander tijdperk der geschiedenis. Wie behoeft hier herinnerd te worden aan de grootsche ontdekkingen der natuurwetenschap en hun toepassingen op de middelen van verkeer tusschen steden en landen, tusschen volken en werelddeelen! Wie bespeurt niet dagelijks den invloed dier uitvindingen op de voortbrengselen der nijverheid, op de gemakken van ons huiselijk leven! Waarlijk men mag er zich niet over verwonderen, dat de vooruitgang op het gebied van studiën welke geen onmiddellijk zichtbare wijziging bren-

gen in den toestand der maatschappij, hoezeer ze ook een ganschen ommekeer in de denk- en zienswijzen der menschen ten gevolge hebben en daardoor gewisse omwentelingen voorbereiden, men mag er zich niet over verwonderen, zeg ik, dat de stille vooruitgang in zulke vakken als geschied- en taalkunde, alleen door een betrekkelijk klein getal wordt gekend of gewaardeerd. Men zou verkeerd doen zulks te wraken, doch men handelt, mijns inziens, evenzeer verkeerd, wanneer men het doet voorkomen alsof de geest van het natuurkundig onderzoek een geheel andere is dan die, welke in geschied- en taalkunde thans heerscht. Want de ontdekkingen op het eene gebied hangen ten nauwste samen met die op het andere, ze zijn al te gader uitvloeisels van denzelfden rusteloos onderzoekenden geest, die der natuur zoowel als der oudheid hare geheimen poogt te ontwringen. Terwijl men voorheen eerst stelsels uitdacht, om de feiten, die men bij toeval opmerkte en niet loochenen kon, daarnaar te plooien, wil men thans de feiten, en zoo volledig mogelijk, kennen, wil men waarnemen, alvorens een stelsel daaruit op te bouwen. Onze eeuw, des te rusteloozer naarmate ze minder zelfgenoegzaam is, heeft in alle richtingen haar nasporingen uitgestrekt en in een kort tijdsverloop zooveel ontdekt, dat de hoop om nog veel meer te vinden telkens nieuw voedsel heeft gekregen. Binnen minder dan zeventig jaren zijn gansche steden uit het puin der eeuwen voor den dag gehaald, hun tempels en paleizen zijn uit het niet weder te voorschijn getreden, en de menschengeslachten die eenmaal de straten betraden, spreken tot ons in hunne taal. Het aloude, geheimzinnige Egypte herleeft als het ware uit zijne graven, want de hieroglyphen zijn ontcijferd en de voorwerpen welke den Egyptenaar bij zijn leven tot huisraad en tooisel dienden, versieren onze musea. De macht en heerlijkheid van Ninive en Babylon is ons aanschouwelijk geworden in hun reusachtige gebouwen en beeldhouwwerken, en in de ontraadselde inscripties, waarin de heerschers van Assyrië van hunne overwinningen gewagen. Wij lezen de edicten welke de koning der koningen voor zijne volken op de rotswanden van Behistûn heeft laten uitbeitelen, en verplaatsen ons in het bloeitijdperk van het Perzische rijk. Verder nog, ten zuidoosten van Perzië, aan gindsche zijde van den Himâlaya, zijn ook opschriften ontdekt, opschriften waarin een Buddhistische koning

vermeldt wat hij tot welzijn van zijn land verricht heeft, en waarin hij al zijn onderdanen, van welk geloof ook, tot onderlinge verdraagzaamheid aanmaant. Hoe opmerkenswaardig deze laatste gedenkteekenen ook op zich zelve zijn, hun belangrijkheid heeft op den achtergrond moeten treden bij den rijken schat, dien Europesche weetlust in datzelfde land — ik bedoel natuurlijk Indië — sedert ongeveer tachtig jaren heeft opgegaard. Nadat de Europeanen gedurende een drietal eeuwen in Indië gevestigd waren geweest, was de kennis die men van de Indische beschaving had opgedaan, nog zóó gering, dat allerlei wonderverhalen uit de Middeleeuwen in Europa nog gereedelijk ingang vonden. Van de Brahmanen, waarmeê vooral de Jezuïeten-zendelingen gedurig in aanraking kwamen, had men vernomen dat de Hindus een gewijde en ongewijde letterkunde bezaten, en dat die opgesteld was in eene oude taal, Sanskrita genoemd. Wat van de Oud-Indische literatuur verder bekend was, d. i. nagenoeg niets, wist men ook uit den mond der Brahmanen of uit overzettingen in de hedendaagsche landtalen. Zoo was het tot 1783, toen twee Engelschen, John Wilkins en Sir William Jones, den Europeanen den weg baanden tot de beoefening van het Sanskrit. Het veelzijdig talent van laatstgenoemde, en de oprichting van het Aziatisch genootschap te Calcutta, geheel door zijn toedoen, hebben de verspreiding der studie van het Sanskrit buiten Indië zoozeer bevorderd, dat het niemand onbillijk is voorgekomen, wanneer men hem als den vader dier studie beschouwt, zonder daarom het aandeel van Wilkins te vergeten. Beider verdienste nu bestond niet daarin, dat zij een vergeten letterschrift ontcijferden, of een verloren letterkunde opspoorden — want het Sanskrit werd nog steeds beoefend door iederen Brahmaan, die zijnen stand geen oneer wilde aandoen, — hun verdienste was, dat zij, ver van die onverschilligheid, welke het kenmerk is van bekrompenheid, niet schroomden te midden van hun beroepsbezigheden eene zware taak te ondernemen, en dat zij ten einde toe in die taak volhardden. Aan een hart, dat even ontvankelijk was voor de indrukken van alle dichterlijke schoonheid, als dat het warm klopte van liefde voor zijne medemenschen, paarde Sir Wiliam Jones den ijzeren wil en de verbazende werkkracht, zijn landaard eigen, en daarom, al was het leven en werken van den begaafden rechtsgeleerde kortstondig van

6*

duur, de zaden door hem gestrooid hebben welig vruchten gedragen, en zijn naam wordt met eere herdacht. Het werk door hem aangevangen is hoe langer zoo vlijtiger voortgezet, eerst in Engeland, daarna op het vasteland van Europa en in Amerika, ja het heeft teruggewerkt onder de afstammelingen dierzelfde Brahmanen, van wie Sir William Jones zijne eerste lessen in het Sanskrit ontving. En als wij thans, na den arbeid van tachtig jaren, eens opnemen wat er verricht is, dan zien wij wel is waar, dat er nog zoo oneindig veel te doen overblijft, maar kunnen we toch ook zonder overdrijving zeggen, dat er eene lezenswaardige bladzijde gevoegd is bij de ontwikkelingsgeschiedenis van het menschdom.

Is nu de taal, met wier hulp wij zijn doorgedrongen tot het in mist gehulde verleden van Hindustân, reeds als zoodanig der beoefening overwaardig, zij mag in een ander opzicht evenveel, misschien nog meer, aanspraak maken op onze hartelijke belangstelling. Want zij is het, die den geleerde ten baken gestrekt heeft bij het onderzoek naar de onderlinge verwantschap der talen; zij, de oudste zuster in de Indo-Germaansche taalfamilie, heeft nog zooveel overleveringen uit den voortijd van ons ras bewaard, dat men bij voorkeur met haar te rade gaat, als men een blik wil wagen in een ver verleden, aan gindsche zijde der geschiedenis. Ook ons eigen Nederlandsch — het is waarlijk overbodig U daaraan te herinneren — is eene Indo-Germaansche taal; is het noodig te vermelden, welke lessen hare uitstekendste beoefenaars uit de studie van het Sanskrit geput hebben? Voorzeker niet; want zij hebben menigmaal het zelven gedaan met meer bevoegdheid en met grooter welsprekendheid dan de mijne.

Het komt mij voor, G. T., dat het onderwerp eener rede bij de aanvaarding van het eervolle ambt, waartoe het vertrouwen der Curatoren mij geroepen heeft, mij hier als van zelf is aangewezen. Gij moogt billijkerwijze van mij verwachten, om niet te zeggen eischen, dat ik U een overzicht geef van hetgeen door middel van het Sanskrit is aan het licht gebracht. Aangezien nu de uitkomsten zich in twee hoofdrichtingen laten splitsen, al naarmate men zich tot Indië bepaalt, of de gevolgen der studie in een wijder kring overziet, zal ik trachten U een schets voor te leggen, vooreerst van het aandeel, hetwelk Indië gedragen heeft in de geschiedenis der beschaving, om daarna te spreken over den invloed der

studie van het Sanskrit op de taalwetenschap in het algemeen. Verleent mij daarvoor Uwe welwillende aandacht; vergeeft mij, als ik hier en daar ter wille der volledigheid in eene dorre opsomming vervallen mocht, en duidt het mij evenzeer ten goede, wanneer ik uit vrees voor het laatste euvel mij aan het tegenovergestelde schuldig maak.

Ten tijde van Koning Salomo, toen Phenicische schepen naar Ophir stevenden en beladen met voortbrengselen van den Indischen grond huiswaarts keerden, moet de uitgestrektheid lands, welke wij Voor-Indië plegen te noemen, reeds bewoond geweest zijn door dezelfde twee hoofdrassen, die nog heden ten dage de inheemsche bevolking uitmaken. Het zijn de Ariërs en de Dravida's. Het zou vermetel wezen de grenzen te willen bepalen, die ongeveer dertig eeuwen geleden Ariërs en Dravida's scheidden, doch er zijn ettelijke redenen, die ik hier natuurlijk niet alle kan blootleggen, om te veronderstellen, dat in genoemd tijdsverloop geen verhuizing op groote schaal heeft plaats gehad, althans geen, waarbij het ééne ras door het andere uit zijn gebied verdrongen is geworden. Ook thans wonen nagenoeg alle Indiërs, welke zich van Arische tongvallen bedienen, ten Noorden, de Dravidisch sprekende stammen daarentegen ten Zuiden van het Vindhya-gebergte. Zich uitstrekkende van den Indischen Oceaan ten Westen tot aan den Bengaalschen zeeboezem ten Oosten, is de Vindhya bedekt met woeste en ontoegankelijke wouden, die geliefkoosde verblijven zijn van allerlei verscheurend gedierte. De natuurlijke gesteldheid van dezen geduchten scheidsmuur verklaart genoegzaam, hoe de verdeeling van het land onder de twee rassen zoo lang dezelfde is gebleven, hoe het eene zich uitgebreid heeft tusschen den Himâlaya en den Vindhya, d. i. in het eigenlijke Hindustân, het andere van laatstgenoemd gebergte af tot aan de kusten van het schiereiland, d. i. in het Zuiderland of Dekkhan. Dat het Dravidisch gebied zich eenmaal, in een tijd waarvan geen heugenis meer is, zich veel verder uitstrekte dan waartoe het tegenwoordig beperkt is, valt niet te betwijfelen; want in de wildernissen van Hindustân leven, omringd van Ariërs, nog ruwe, Dravidisch sprekende horden, die klaarblijkelijk daarheen een toevlucht hebben gezocht tegen den aandrang eener hoogere beschaving. Anders is de oudere bevolking van het Noordelijk gedeelte verdwenen; òf wapengeweld, òf ver-

smelting met de nieuwere bewoners heeft aan hun zelfstandig bestaan een einde gemaakt, en zelfs in het Zuiden, waar de Dravida's in het ongestoord bezit van het land gebleven zijn, is hun gansche beschaving aan hun Noordelijke naburen ontleend, met uitzondering van hunne taal, waarvan de literatuur zich wederom geheel en al naar het voorbeeld van Oud-Indische werken gevormd heeft. Het is dus licht verklaarbaar, dat in het gewone spraakgebruik met Indische beschaving bedoeld wordt diegene, welke slechts van een deel der Indiërs, van de Arische Indiërs, is uitgegaan, en even verschoonbaar zal men het vinden, dat wij van de klassieke taal der Hindus gewagende, uitsluitend het oog hebben op het Sanskrit.

Het volk, waardoor dit gesproken werd, heeft zich dan in ver vervlogen dagen meester gemaakt van het eigenlijke Hindustân, door en naar hen Âryâvarta of land der Ariërs geheeten. Over de wijze hoe, en den juisten tijd wanneer, kan men louter gissingen wagen, die wellicht altoos gissingen zullen blijven. Van waar zij gekomen zijn, laat zich evenmin met volkomen gewisheid aantoonen, doch uit de verwantschap van het Sanskrit met het Perzisch, Grieksch, en de overige twijgen van den zoogenoemd Indo-Germaanschen stam, blijkt dat de voorouders der Hindus eenmaal met hun stamgenooten hebben samengewoond, en verder heeft men in eenige gemeenschappelijke sagen en in woorden voor enkele dieren en planten het bewijs meenen te zien, dat het stamland aller Indo-Germanen in het hoogland van Middel-Azië gelegen was. Hoe dit ook zij, het is zeker dat op zijn minst elf eeuwen vóór de Christelijke jaartelling, en nog vroeger, de streek tusschen den Indus en de Sarasvatî, het zoogenaamde land der vijf-stroomen of de Panjâb, als het brandpunt mag beschouwd worden der Indische beschaving. Daar en toen was het, dat de oudste gedenkstukken van den Arischen geest, de Veda's, ontstaan zijn, de gedichten waarin de rechtgeloovige Hindu eene goddelijke openbaring ziet, en die ook voor ons zoo hoogst belangwekkend zijn, omdat daarin, als in een kiem, de geheele latere ontwikkeling van den Indischen geest ligt opgesloten.

De eigenlijke Veda's — want in verloop van tijd werden verscheiden werken waardig gekeurd tot de openbaring gerekend te worden — de

eigenlijke Veda's dan, bevatten niets anders dan eene verzameling van liederen, grootendeels, doch geenszins uitsluitend, van godsdienstigen aard. De meeste er van zijn lofgedichten ter eere der goden, offerliederen, gebeden; enkele behelzen bezweringen en tooverspreuken; andere zijn strijdzangen; weêr andere hebben half dichterlijke, half wijsgeerig-godsdienstige mijmeringen ten inhoud. De lezing er van veroorlooft ons een blik te slaan op den toestand van het volk, waaronder ze ontstonden, en toont het bestaan van eene welgeregelde maatschappij en van niet onbeschaafde zeden. Waar landbouw en veeteelt de hoofdbezigheden des volks zijn, waar scheepvaart bestaat, waar ijzeren werktuigen gebruikt worden, waar het zonnejaar bekend is, daar moet men reeds menige stappen achter zich hebben op den weg der ontwikkeling. Inderdaad, de kunst waarmeê in de Veda's zoowel taal als versbouw is behandeld, eene kunst des te fijner, omdat zij niet gebonden is door de stijve regelen van een schoolsch nageslacht, zou op zich zelf reeds ons kunnen overtuigen, dat de Veda's niet de alleroudste uitingen zijn van het Indisch gemoed. In zeker opzicht evenwel mag men ze met recht de oudste Indische poëzie noemen, op dezelfde wijze als men de zangen van Homerus de oudste Grieksche gedichten heet. Immers, wat beiden is vooraf gegaan, is verloren, is vergeten, en gelijk in Homerus de Grieksche geest die eigenaardige trekken heeft aangenomen, welke altijd sinds de kenmerken er van gebleven zijn, zoo vertoont zich in den Veda het Indisch karakter met den aanleg tot al de deugden en al de gebreken, welke later daaraan steeds eigen zijn geweest. Terwijl in den Veda naast de groote meerderheid van lofliederen ook enkele strijdzangen voorkomen, nemen in de schatting der Hellenen de hymnen, die zij aan hunnen Homerus toeschrijven, eene ondergeschikte plaats in bij de heldendichten; het liet zich vooruitzien, dat de Hindus, aan zich zelven overgelaten, bij voorkeur een volk zouden worden van priesters en godgeleerden, de Grieken daarentegen eene natie van helden en staatslieden. De zucht naar waarheid was bij den Griek even levendig als bij zijn stamgenoot in het verre Oosten, maar hij trachtte kennis en waarheid meer dienstbaar te maken aan de belangen der maatschappij, aan het vaderland, kortom aan het aardsche leven; de andere daarentegen zocht bovenal naar die waarheid, welke hem de zaligheid meest verzekeren in het leven hiernamaals.

Langen tijd werden Ariërs van alle standen in de kennis van den Veda ingewijd; de kennis van de daarin vervatte gebeden en liederen, ten minste van een gedeelte er van, was daarom een vereischte, omdat elk huisvader zijn eigen priester was, dagelijks het vuur aan zijn haard, het middelpunt van het huisgezin, moest ontsteken, en daarbij de weldadige goden prijzen. Dat nu eenmaal de studie der heilige oorkonden, in stede van algemeen te zijn, in het uitsluitend bezit kwam van weinigen, dat de leden van een der drie Arische standen, de eenigste beoefenaars en uitleggers der Veda's geworden zijn, is een feit, dat gewichtige gevolgen gehad heeft voor de vorming der Hindusche maatschappij. Om dat verschijnsel te verklaren behooren wij na te gaan, welke aanleiding er reeds bestond in den aard der gewijde boeken, dat de oude gewoonte in onbruik moest geraken.

In de eerste plaats ging het met de taal der Veda's als met alle talen: ze verouderde. Woorden, spraakkunstige vormen, gansche uitdrukkingen en zegswijzen gingen verloren, d. i. leefden niet meer in het spraakgevoel van het algemeen. Om misverstand te voorkomen maakte men lijsten van dergelijke woorden en vormen, en daaruit ontstonden allengskens eene volledige verzameling van glossen en eene grammatica. Ook kon het niet missen, of de uitspraak moest zich gaandeweg wijzigen, terwijl de voordracht of het zingen der verzen niet altijd naar de regelen geschiedde. Om nu beide zuiver te bewaren, werden eenige korte voorschriften opgesteld, die later aangroeiden tot volledige werken over uitspraakleer, over versbouw en zangkunst. Voorts stelde men er den hoogsten prijs op, dat de verschillende offers gebracht werden op den juisten, daarvoor bepaalden tijd, en daartoe behoefde men natuurlijk tijdrekenkunde; met de uiterst gebrekkige, ofschoon niet geheel nieuwe, kennis, die men toen had van sterrekunde, kostte het de grootste inspanning om het kalenderjaar te laten overeenkomen met het werkelijke zonnejaar, om het aantal van schrikkeldagen gedurende eene zekere periode, alsmede het tijdstip waarop de invoeging moest plaats hebben, te bepalen. Dit was nog niet alles: bij het verrichten der onderscheiden offers, vooral der grootere, waren zooveel plechtigheden in acht te nemen, kwamen zoo veel handgrepen te pas, dat men door langdurige oefening alleen zich die kon eigen maken. Bestond

de offerande in een dier, dan werd vaardigheid in de snijkunst onmisbaar geacht: aldus leerde men de beginselen der ontleedkunde. En dan, in hoeveel fijne bijzonderheden moest men nog treden om te weten, welke der goden, of onder welken naam één en dezelfde godheid, bij deze of die vrome handeling moest aangeroepen worden!

Zoo moest wel de studie der Veda's, hoe langer zoo omslachtiger en moeilijker geworden, ophouden het gemeenschappelijk eigendom der Arische natie te wezen; zoo kwam het er toe, dat slechts weinigen, lieden door de omstandigheden bijzonder begunstigd, of met buitengewone gaven toegerust, zich geheel en al konden wijden aan de instandhouding der overlevering. Die lieden waren de Brahmanen.

Brahmaan, d. i. bidder, is gedurende het Vedisch tijdvak de naam eener soort van priesters; niet allen droegen dien naam, want — zoo als ter loops is aangevoerd — ook ieder huisvader was priester in zijn huisgezin. Zij vormden een stand, maar geen aaneengesloten kaste, en waren vooral werkzaam als huispriesters en geestelijke raadgevers bij de talrijke vorsten en grooten van den lande. Als geleerden van vak, als vaardige uitleggers van den Veda, verwierven zij zich aan de hoven een invloed, die niet merkbaar geschokt werd als nu en dan een koning door meerder wijsheid en minder gekunstelde, doch zuiverder, kennis der Veda's de Brahmanen beschaamd zette. Zulke gevallen waren nogtans zeldzaam, en indien een vorst hardnekkig genoeg was hun de eereplaats te betwisten, zochten zij het volk tot hunne zijde over te halen. Gedeeltelijk bestond dit uit Ariërs, uit menschen dus, voor wie de gewijde overlevering evenzeer een erfdeel was als voor de twee hoogere standen; voor een ander gedeelte echter, en gewoonlijk voor het grootste, uit niet-Ariërs, de zoogenaamde Çûdra's. Deze laatsten, afgesloten van de godsdienstige gemeensehap tusschen de leden van het heerschende ras, ontvingen gretig den geestelijken bijstand, dien de Brahmaan hun beloofde; al mochten zij nimmer hopen op een aandeel in de heilige boeken en plechtigheden, zij konden ook daarbuiten zalig worden, mits zij hun geestelijken beschermer onvoorwaardelijk gehoorzaamden. Voorts wisten de Brahmanen, ten einde de eenmaal verkregen macht te bestendigen, wettelijke bepalingen te maken om den overgang van een lageren tot een hoogeren stand onmogelijk te maken: kinderen

uit gemengde huwelijken gesproten daalden af tot een lageren rang dan waartoe een der beide ouders behoorde. Al waren zulke verordeningen in den Veda niet te vinden, het priesterlijk gezag was voldoende om er eene godsdienstige wijding aan te geven.

Zoodoende is het den Brahmanen gelukt hun stand, die tegelijk priesterlijk en adellijk was, tot de onbetwistbaar hoogste kaste van Indië te verheffen; zoodoende zijn zij er in geslaagd een gebouw op te trekken, dat blootgesteld aan menigen storm, na bijna dertig eeuwen nog niet in puin is gestort. Het is waar, thans zou het schijnen, dat de val na ophanden is; er vertoonen zich reten in de muren, en de grondslagen lijken wrak te wezen. Binnen 's huis heerscht er verdeeldheid, en het zou wel kunnen, dat men om het geschil bij te leggen onderling goedvond het gansche gebouw te sloopen. Eerst dan, als het eenmaal gevallen is, zal de geschiedvorscher een onpartijdig oordeel kunnen uitspreken, want geen ontzag voor eerbiedwaardige oudheid zal hem dan de oogen verblinden, en geen ingenomenheid met het stelsel van den dag zal hem de goede zijden doen voorbij zien.

Het is er verre van af, dat de Brahmanen in hun machtsverheffing enkel een middel zouden gezocht hebben, om een leeuwenaandeel te erlangen in de goederen dezer aarde. In den regel heeft het najagen daarvan nooit in hun aard gelegen, en doet het ook nu niet. Wat zij daarentegen in de eerste plaats verlangden, was: dat zij, beschermd door den machtigen arm der Vorsten, en gesteund door den eerbied des volks, vrij van dagelijksche beslommeringen, zich konden overgeven aan een leven van nadenken en bespiegeling. De aanleg daartoe vertoont zich al in den Veda onmiskenbaar, doch zou nimmer tot zulke uitersten geleid hebben, indien de natuur van Indië de neiging tot gepeins en droomerij niet ruimschoots voedsel hadde gegeven. In de brandende vlakten van Hindustân heeft de mensch zoo weinig behoefte aan inspanning, zoo weinig lust tot vermoeienis; zoo hij kan, schuwt hij lichamelijken arbeid, heeft hij een onverwinnelijken afkeer van elk tobben en zwoegen. Waar men naar verlangt, is de felle stralen der zon te ontvlieden en een toevlugt te zoeken in de koele schaâuw der bosschages. Daar speelt door de takken een zachte wind, met half bedwelmenden bloesemgeur bevracht, daar zingt de kokila in het dicht

gebladert; zwermen van bijen, naar honing zoekende in de geopende kelken der woudbloemen, vervullen al dansende en gonzende de lucht. Is het niet verklaarbaar, dat men het zoet vindt daar te mijmeren, dat men gevoelt hoe weinig de mensch tot zijn nooddruft van nooden heeft, over hoe veel innerlijke tevredenheid hij beschikken kan, mits hij de onmatige begeerten, die in zijn binnenste woelen, beteugelen wil? In zijn levensonderhoud kan hij voorzien door de vruchten te plukken, die het woud in overvloed aanbiedt; tot kleedij dient boomschors, of de huid eener gazel; want in het zonnige Oosten kan men met zoo weinig voedsel en deksel volstaan! In Indië zijn dus al de voorwaarden voorhanden, waaronder een kluizenaarsleven zich ontwikkelen kan, en daarom treffen wij het daar aan op zulk eene uitgebreide schaal, als het nergens elders te vinden is. Menige Brahmaan, zoodra hij zijn plichten jegens de maatschappij vervuld had, d. i. wanneer hij zijne kinderen volwassen en gehuwd zag, verliet het dorp zijner inwoning en begaf zich naar een der talrijke bosschen, om zich ongestoord te kunnen verdiepen in de groote vragen van leven en dood. Ter beveiliging tegen de wilde dieren vormde men doorgaans koloniën van kluizenaars; ook jongelingen hielden zich daar gedurende hun studietijd op, om ter schole te gaan bij de rijpere kennis des ouderdoms. In die oorden, in de wouden van Hindustân, heeft de mystieke wijsheid der Brahmanen een stelsel opgebouwd, dat nu eens meer, dan eens minder gewijzigd, een beslissenden invloed, in en buiten Indië, heeft uitgeoefend op het godsdienstig leven der grootste helft van het menschelijk geslacht. Laten wij trachten, met behulp der Upanishads, de oudste werken der esoterische Brahmaansche godsdienstleer, een schets te ontwerpen van de denkbeelden, welke den Indiër bij zijne bespiegelingen geleid hebben.

Aan den Veda is het geloof aan een eenigen waarachtigen god niet vreemd, al is de vorm waarin het monotheïsme zich uit, een andere dan in het latere Brahmaansche stelsel. Daarentegen zoekt men in de oude liederen te vergeefs naar eene bepaalde uitdrukking van datgene, wat sedert eeuwen de hoeksteen geweest is aller Indische godsdiensten: de zielsverhuizing. Hier meende de wijsbegeerte te mogen aanvullen, wat in de gewijde oorkonden ontbrak, of liever, zij beschouwde het niet zoozeer

als eene aanvulling, maar als een leerstuk dat volkomen strookte met den geest der overlevering. Het geloof aan de zielsverhuizing was, in Indië, terzelfder tijd een vrucht van eigen, onafhankelijk nadenken èn van de zucht om dat in overeenstemming te brengen met de openbaring. Aan den eenen kant is de Indiër omringd door eene natuur, waar alles weliger opschiet, maar ook eerder verwelkt en vergaat; hoe licht kon bij hem de gedachte wortel schieten, welke in een der Upanishads is uitgesproken:

„Gelijk het graan rijpt de mensch, gelijk het graan wordt hij weêr geboren."

Anderdeels gaf de Veda er aanleiding toe, ofschoon niet rechtstreeks, dat men de noodzakelijkheid aannam van eene herhaalde wedergeboorte van den mensch. Immers waar er in de Vedische zangen sprake is van afgestorven zielen, daar worden zij voorgesteld als te wonen in het luchtruim, of in een doodenrijk, of in den hemel bij de goden. Het hemelsch leven was, op zijn best, niets anders dan een verheerlijkt aardsch leven; meer en langduriger genietingen dan het ondermaansche geven kon, wachtten daar den vrome, die behoorlijk aan de goden offeranden gebracht, en vlijtig zijne gebeden verricht had. Zulk een hemel, oordeelde de nadenkende Indiër, heeft zóóveel aardsche elementen, dat de hemelvreugde, gelijk alles wat aardsch is, ook vergankelijk moet wezen. Aan het bestaan van zulk een plaats van genot en heerlijkheid mocht men niet twijfelen, want de overlevering leerde immers geen onwaarheid? Maar het kon ook niet het toppunt zijn van 's menschen verlangen, het was slechts het verblijfoord van zinnelijke stervelingen, die deugdzaam geweest waren alleen om beloond te worden. Het loon kan evenmin eeuwig zijn als het aantal goede werken oneindig kan wezen. Heeft eenmaal de hemeling al de vruchten zijner daden genoten, dan moet hij weder tot deze aarde terugkeeren, nog altijd geboeid in de kluisters der zinnelijkheid. Neen, de Brahmaan verlangde naar iets hoogers, naar een onvergankelijk leven, naar eene blijvende plaatse. Dat leven, die hoogste zaligheid deelachtig te worden moet het streven zijn van den in waarheid wijzen en vromen mensch. Doch nu de weg ter zaligheid — was die in den Veda afgebakend? Niet geheel. Die toch leerde hoe men door offeranden en lofzangen de gunst der goden kon verwerven, hoe men den hemel verdie-

nen kon. Als voorbereidingsmiddel was dat alles zeer nuttig, het leidde den mensch op tot ontzag voor de machtige goden, het stemde zijn gemoed tot vroomheid en deemoed, maar 's menschen hoogste doel kon niet bereikt worden dan door de kennis der hoogste waarheid. De waarheid, zooals de Indiër het begreep, was, dat achter de altijd wisselende wereld van verschijnselen een eeuwig, onveranderlijk wezen verborgen is, een wezen, dat zich aan 's menschen oog onttrekt, maar aan zijn binnenste zich openbaart. Dat inwendige licht, die goddelijke sprank, is het eeuwige, onvergankelijke in den mensch, is zijne ziel, die naar hereeniging met den hoogsten geest haakt, doch daarin verhinderd wordt door de banden des lichaams, waarin de ziel als in eene gevangenis is vastgeklonken. Die boeien dus te verbreken, de hinderpalen omver te rukken, die de menschelijke ziel van God scheiden, om voortaan onafscheidelijk met Hem verbonden te blijven, "gelijk de rivieren zich naar den oceaan spoeden om nimmer terug te keeren," dat is 's menschen waarachtig doel, dat is zijn hoogste goed. Wat ons in den weg staat daartoe te geraken, is de zinnelijkheid; zij boeit de ziel aan de voorwerpen der zinnen, zij verlokt ons om het aangename boven het goede te stellen, haar moet men overwinnen, men moet de wereld afsterven. Dan, als de mensch door wijsheid en deugd de banden des lichaams geslaakt heeft, dan keert de vrijgemaakte ziel terug tot haren oorsprong, tot dat wat de hoogste wijsheid en hoogste zaligheid is, tot Brahma. "Gelijk van een vlammend vuur naar duizend zijden gelijksoortige vonken spatten, zoo ontspringen menigerlei zielen uit Brahma en keeren zij tot hem terug," ziedaar in de bewoordingen van een der Upanishads de kern van de godsdienstig-wijsgeerige wereldbeschouwing der Brahmanen.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat zulk een stelsel alleen voor weinigen berekend was, dat de groote menigte van het volk van zulk een weg ter zaligheid bleef afgesloten. Bij menigeen moest derhalve zeker de vraag oprijzen, of eene leer, die op volkomen waarheid aanspraak maakte, ook niet te allen tijden voor alle menschen geschikt moest wezen. Ieder, zij hij aanzienlijk of gering, Brahmaan of Çûdra, streeft naar geluk, wenscht te midden van de wisselvalligheden des bestaans, naar iets blijvends, iets onvergankelijks; daarom behoorde ook voor een ieder de baan opengesteld

te zijn. Deze gedachte vervulde de ziel van een waar menschenvriend, van Buddha. In de vijfde of vierde eeuw vóór onze jaartelling — met volkomen zekerheid is vooralsnog het tijdstip niet te bepalen — stond er een man op, een koningszoons uit het geslacht der Çâkya's, die eigenlijk Sarvârthasiddha heette, doch later meer bekend is onder zijn bijnaam van Çâkya-Muni of van Buddha, d. i. de Wijze. Opgevoed in al de weelde van een hof, rijk voorzien van de begoerlijkheden des levens, vermocht hij niet de oogen te sluiten voor de menschelijke ellende, die zoowel in paleizen schuilt, als in hutten zetelt, noch wilde hij zijn hart aftrekken van zijn onwetende, hulpbehoevende medemenschen. Overeenkomstig de hoofdbeginselen van Brahmaansche wijsheid nam hij aan, dat de mensch naar iets blijvends zoekt, dat teleurstelling en smart het deel is van ieder schepsel, zoolang hij aan de wedergeboorte onderworpen is, dat de mensch in zich zelven de middelen heeft om zalig te worden; maar hij sloeg daarin een anderen weg in, dat hij al zijne natuurgenooten wilde verlossen van hun treurig bestaan. De armzaligheid der wereld kwam bij hem zóózeer op den voorgrond, dat de zaligheid volgens hem, of ten minste volgens de opvatting zijner leerlingen, een geheel negatief begrip werd, blootelijk bestond in de afwezigheid van smart, in het einde der zielsverhuizing, in het ophouden van zelfbewustzijn. Dat negatieve hoogste goed, het nirvâna, zoo leerde Buddha, kon ieder en een iegelijk bereiken: men had slechts de zinnelijkheid te onderdrukken, die de oorzaak is dat de mensch wordt wedergeboren; verder behoorde men zich te oefenen in de deugden van liefde jegens alle schepselen, van ingetogenheid en verdraagzaamheid.

Met deze leer trad Buddha openlijk op toen hij 36 jaar oud was, en tot aan zijn dood toe, in het 85ste jaar zijns levens, hield hij niet op die den volke te verkondigen, allen aansporende hun dwalingen af te schudden, het door hem voorgeschreven pad der gerechtigheid te bewandelen en als broeders ééne gemeenschap te vormen. Lieden van alle kasten en standen gaven aan die roepstem gehoor en traden tot de Buddhistische gemeente toe. Zij die eene bijzondere roeping gevoelden voor een geestelijk leven en afstand wilden doen van de wereld, werden monniken of nonnen, de meesten echter werden opgenomen als leeken. Beide afdeelin-

gen maakten te zamen eene broederschap, de Buddhistische kerk uit. Door deze nieuwe instelling, die voor ieder toegankelijk was, werd het kasteonderscheid wel is waar niet afgeschaft, doch verloor het elke godsdienstige beteekenis. De Buddhisten in Indië bleven het als eene maatschappelijke inrichting erkennen, maar buiten Indië hebben zij het nooit met hun godsdienst ingevoerd. Zij waren vrij van vooroordeel in dit opzicht, en even vrij waren ze van een kleingeestig gevoel van nationaliteit daar, waar in hun meening het heil van alles wat mensch heette er meê gemoeid was. Omtrent het midden der derde eeuw vóór Chr. togen zendelingen der nieuwe leer naar den vreemde en predikten die met goed gevolg. Niet weinig droeg daartoe bij de krachtige ondersteuning, die zij van koning Açoka mochten ondervinden. Açoka namelijk, de kleinzoon van Candragupta, of zoo als de Grieken zeggen: Sandrokoptos, had juist toen het Buddhisme aangenomen en tot den heerschenden godsdienst verheven. Door zijne voorspraak kregen de zendelingen vrijen toegang tot naburige rijken. Geheel Ceylon bekeerde zich tot den nieuwen godsdienst, en de Grieksch-Bactrische koningen veroorloofden de onbelemmerde prediking er van in hun gebied. Naderhand, toen Scythische vorsten de Grieken als beheerschers van N. Westelijk Indië opvolgden, werden zij niet alleen gelijk hun voorgangers begunstigers, maar vurige aanhangers van het nieuwe geloof. Intusschen drong het ook door tot Thibet, China, van daar later tot Japan. Van Ceylon uit verspreidde het zich over geheel Achter-Indië. Eindelijk vond het ingang onder de Mongolen en een deel der Tataarsche horden. Ook op Java heeft het belijders geteld, zoo als nog op het naburige Bali. Kortom, op den huidigen dag wordt het aantal der Buddhisten geschat op vijfhonderd millioen zielen.

Met zulk een getal voor oogen, vraagt men zich onwillekeurig af: wat is het, waaraan het Buddhisme zooveel overwinningen te danken heeft gehad? welke gevoelige snaar van het menschelijk gemoed heeft het zoo uitstekend weten te treffen? Wij aarzelen niet te antwoorden, dat het geheim van zoo groot een bijval ligt in de zuivere menschlievendheid van de leer, in het beginsel, dat alle menschen broeders zijn en elkanders lasten moeten trachten te verlichten. Anders was er weinig, of niets geschikt in, om de verbeelding te boeien of het gevoel te streelen. Het hoogste

goed, het einddoel van alle menschelijk streven, werd voorgesteld als te bestaan in volslagen vernietiging; nu mocht dit menigeen voorkomen als iets natuurlijks en onvermijdelijks, maar als iets aantrekkelijks zeker niet. Dit is zóó waar, dat bij onderscheiden Buddhistische secten ten koste der rechtgeloovigheid het negatieve begrip van het nirvâna door dat eener positieve zaligheid is vervangen. Over het algemeen, het theoretisch gedeelte der leer is zwak, om niet te zeggen ongerijmd, doch in de praktijk is en blijft zij een der merkwaardigste scheppingen van menschelijke goedheid. Daarom heeft het Buddhisme de kunst verstaan de onstuimige hartstochten te breidelen, wreedheid en barbaarschheid te doen verdwijnen, de zeden te verzachten en dikwijls ook te reinigen. Ziet, hoe het de woeste nomaden der Siberische steppen en in het Chineesche rijk heeft weten te temmen, hen, die eenmaal de schrik waren van Europa! Het kan ook daarom aanspraak maken op onze belangstelling, omdat verschillende kerkelijke instellingen en gebruiken daarvan bij eenige afdeelingen onzer Christelijke kerk worden teruggevonden en waarschijnlijk door de laatste ontleend zijn. Daartoe behooren het kloosterwezen, de tonsuur en het celibaat der geestelijken, de rozenkrans, de vereering van reliquiën, en het gebruik van klokken, gebruiken welke ten deele uitsluitend Buddhistische, anderdeels echter algemeen Indische zijn. Ook zijn er bewijzen voorhanden dat de leerstellingen van Buddha invloed hebben gehad op de begrippen van de Manichaeërs en andere gnostici. Om hier ons kort overzicht van hetgeen door de Buddhisten is tot stand gebracht te besluiten, mogen wij niet onvermeld laten, dat zij zich overal als bekwame bouwmeesters hebben doen kennen, en om niet alles op te noemen, zij het vergund te wijzen op de vermaarde rotstempels van het Indisch schiereiland, die nog immer de verbazing opwekken van het nageslacht, en op den tempel van Boro-Boedor op Java.

Het kan bij den eersten oogopslag vreemd schijnen, dat een godsdienst, zoo menschlievend, zoo rein zedelijk, zoo vrijzinnig, bestemd is geweest om na verloop van tijd weder uit haar bakermat verdrongen te worden. Behalve in Nepâl en op Ceylon, dus in landen die strikt genomen niet tot Indië behooren, en met uitzondering van de Jaina's in Westelijk Indië, welke voor eene gewijzigde Buddhistische secte kunnen doorgaan, is geen

spoor van de eenmaal bloeiende leer te ontdekken, dan in de talrijke bouwvallen van torens en kloosters. Op de plek waar Çâkya-Muni voor het eerst den weg der gerechtigheid predikte, dicht bij het gehucht Sârnâth, niet ver van Benares, staat er een vervallen toren; op eenigen afstand is een meertje waarin hij zich placht te baden, en ook het hertenpark waarin hij gaarne rondwandelde, bestaat nog als in zijn tijd; maar het klooster is in puin, en geen monnik betreedt die plaats meer. Wie er komen zijn Europeanen, die zich daarheen begeven uit nieuwsgierigheid, of, zooals meestal het geval is, om onder het lommer der boomen eene buitenpartij bij te wonen.

Het verval van het Buddhisme in Indië dagteekent niet van gisteren of eergisteren, reeds lang geleden sloeg het aan het kwijnen. Duizend jaar na den dood van den Wijze, in de zevende eeuw onzer jaartelling, toen de Chinees Hiouen Thsang, een bij uitstek geloovig Buddhist, als pelgrim Indië bezocht, bedroefde hij zich over den achteruitgang der voor hem rechtzinnige kerk. De vervolgingen, waaraan zij eenigzins later in Zuidelijk Indië was blootgesteld, voltooiden de slooping van het ondermijnde gebouw. Indien het moeilijk is al de oorzaken van zoo'n verschijnsel op te sporen, eenige er onder liggen nogtans klaar voor de hand. Het plompe atheïsme der nieuwe leer, of dat wat den Brahmanen ten minste als zoodanig voorkwam; de gunst waarin de Buddhisten bij buitenlandsche vorsten stonden; de onkunde der monniken; de wansmaak der Buddhistische literatuur, waren even zooveel steenen des aanstoots voor de Brahmanen, die met al hunne bekrompenheid toch de nationale partij vertegenwoordigden. De Brahmanen bewaarden als een onschatbaar kleinood de taal en de overlevering der vaderen, van hen zijn de schoonste en beste gewrochten der Sanskrit-letterkunde uitgegaan; de Buddhisten wilden wel met hen wedijveren, doch vermochten meestal niets dan karrikaturen te leveren van de Brahmaansche voorbeelden. De Buddhisten, veel vrijzinniger en plooibaarder dan hun tegenstanders, hebben in landen, waar reeds eene eigenaardige beschaving bestond, bijv. in China, een bijval gevonden, dien de anderen nimmer zouden kunnen verwachten, dien ze trouwens ook niet eens hebben willen zoeken. Wel heeft het Brahmanisme zich uitgebreid onder volken, die op een lagen trap van ontwikkeling stonden, en dan

ward niet alleen de Indische godsdienst ingevoerd, maar ook de zeden, instellingen, wetenschappen en kunsten van het hooger beschaafde ras. Zoo zijn de Dravidische bewoners van den Dekkhan geheel Hindus geworden, behalve in hun taal; zoo was er eene Hindusche maatschappij op Java reeds in het begin der vijfde eeuw na Chr., toen de Chinees Fa-Hian dat eiland bezocht. De Buddhisten hebben zich daar eerst later gevestigd, zonder tegenkanting te vinden, zoo het schijnt. Tegenwoordig wonen de belijders van beide godsdiensten in de beste verstandhouding op het eiland Bali, waarheen zij geweken zijn, nadat zij op Java hebben moeten zwichten voor de overmacht van den Islâm.

Wij hebben eene geruime poos stil gestaan bij de beschouwing der godsdienststelsels van Indischen oorsprong, omdat het aandeel hetwelk Indië in de ontwikkelingsgeschiedenis van het menschdom gehad heeft, bijkans geheel van godsdienstigen aard is. Het zou ons te ver voeren, indien wij wilden nagaan, welke gedaante èn Brahmanisme èn Buddhisme hebben aangenomen in de onnoemelijk vele secten, die in beide bestaan, en indien wij de monsterachtige bijgeloovigheden bespraken, waaronder de *eigenlijke* leer verstikt is, als het koorn onder het onkruid.

Met een veel vluchtiger schets zullen wij ons moeten vergenoegen, als wij de betrekkingen behandelen, welke, voor zoover wij uit geschiedenis en letterkunde weten, tusschen de streken aan Indus en Ganges, en het Avondland hebben bestaan. Het is daarbij onvermijdelijk evenzeer te gewagen van den invloed van het Westen op het Oosten, als omgekeerd. Zulks is te meer noodig, omdat men over het algemeen over het hoofd ziet, of als men het ziet, wil wegcijferen, wat de Hindus reeds in ouden tijd aan het Westen hebben te danken gehad. Het is waar, véél hebben de Indiërs van anderen niet overgenomen, hun beschaving is zoo inheemsch, als er eene ooit geweest is; doch het is ook waar, dat, tot vóór betrekkelijk korten tijd, zij ten minste van één volk geleerd hebben, hetzelfde volk, dat een leermeester voor geheel de wereld geweest is: de Grieken.

Het was ten dage dat Alexander de Macedoniër met zijn onverwinnelijk leger in het land der vijf-stroomen, den Panjâb, was doorgedrongen, dat de Hindus in aanraking kwamen met Westersche beschaving. Na den terugtocht van den veroveraar hielden zich zijne stedehouders geruimen

tijd staande, en meer dan eene eeuw na Alexanders dood wisten de Grieksche Koningen van Bactrië hun rijk uit te breiden tot in het hart van Hindustân, ja indien wij een Indisch bericht vertrouwen mogen schenken, tot aan gindsche zijde van den Ganges, in het koninkrijk Audhe. De heldenmoed en krijgskunst der Hellenen boezemden den Hindu evenveel ontzag in, als hun wetenschap en kunst zijne bewondering opwekte en tot navolging prikkelde. Om te zwijgen van de rotstempels in Zuid-Indië, welke kennelijke sporen van Griekschen invloed vertoonen, is de kunst van het munten door de Hindus van de Bactrische vorsten overgenomen. Wat echter vooral in de Hellenen bewonderd en geprezen wordt, is hunne sterrekunde. Het ontbreekt niet aan loftuitingen daarover, evenmin als aan pogingen om de grootere kennis uit den vreemde over te planten. Zoodoende werden niet alleen een tal van Grieksche woorden overgenomen, maar het is niet al te stout gezegd, als men beweert, dat de geheele eigenlijk wetenschappelijke Indische astronomie op de beginselen van een Hipparchus rust. Ook de valsche wetenschap van het berekenen van den horoscoop, is, als het kaf met het koorn, van de Grieken tot de Indiërs overgebracht. Gedurende het gansche tijdperk dat er een levendig handelsverkeer tusschen Alexandrië en de havens van den Dekkhan voortduurde, mag men aannemen, dat Indië van Westersch talent partij heeft getrokken. En toen in de eerste helft der Middeleeuwen de Europeesche wetenschap als in doodslaap verzonken scheen, toen nog niemand het werk had opgevat, waar de Hellenen het uit de handen hadden gelegd, toen hebben de Indiërs de astronomie zelfstandig verder ontwikkeld, er eenige verbeteringen in aangebracht, en voornamelijk de hulpvakken met uiterst goed gevolg beoefend. Gemeenlijk houdt men hen zelfs voor de uitvinders der algebra en van het thans ook bij ons gebruikelijke cijferstelsel. Men heeft hiertegen bedenkingen geopperd en beweerd, dat onze cijfers reeds in de verre oudheid bij de Grieksche wiskunstenaars bekend waren, en wat de algebra betreft, zou men hebben kunnen aanvoeren, dat de werken van Diophantus ouder zijn dan die van den oudsten ons bekenden Indischen stelkundige, namelijk Âryabhaṭa. Bij dezen beroemden man, geboren in het jaar 476 na Chr., is de algebra al zoo ontwikkeld, dat de latere Hindusche wiskunstenaars er slechts weinig aan hebben toegevoegd.

Hij was daarin zoo ver als men in Europa was ruim anderhalve eeuw geleden, wel een bewijs, dat lang vóór hem het vak was beoefend. Over den eersten uitvinder ligt nog altijd een sluier, maar het is een onbetwistbaar feit, dat wij de algebra aan de Arabieren te danken hebben, en even zeker is het, dat deze op hunne beurt het van Indische meesters hadden geleerd. In het bloeitijdperk van den Islâm, toen het Muzelmansche Oosten zulk een veelbelovenden weetlust aan den dag legde, werden, te gelijk met de groote toongevers der Grieksche wetenschap, ook de Indische astronomen naarstig bestudeerd. Verscheiden boeken over wis- en sterrekunde werden uit het Sanskrit vertaald, en in berekeningen werd de Indische methode bij voorkeur gevolgd, gelijk ook de Indische cijfers, door ons Arabische geheeten, in zwang kwamen. Hetzij dus ons cijferstelsel en de algebra eenmaal in het Westen bekend zijn geweest of niet, in de eerste helft der Middeleeuwen waren beide stellig vergeten, en het is niet meer dan billijk, dat men den Arabieren den lof toekent van onze leermeesters te zijn geweest, en tevens te erkennen, dat het Indisch genie òf beide ontdekkingen gedaan heeft, òf in allen geval ze zóó benuttigd en uitgebreid, dat wij de goede gevolgen er nog dagelijks van ondervinden. In het groote geheel, dat wij de menschelijke maatschappij noemen, is het niet altoos doenlijk het juiste bedrag van ieders verdienste uit te rekenen, en de mate van dankbaarheid daarvoor verschuldigd, nauwkeurig te bepalen; en het is goed, dat het zooveel moeite kost; want het toont hoe al de leden der familie van elkander afhankelijk zijn, hoe een iegelijk bijdraagt, de eene meer, de ander minder, tot dien gemeenschappelijken schat: de menschelijke ontwikkeling.

Om terug te keeren tot de invoering van Indische wetenschap onder de Arabieren, mogen wij niet vergeten, dat er op uitnoodiging der Chalifen geneesheeren uit Hindustân naar Baghdâd overkwamen, en dat geschriften over genees-, heel- en artsenijmengkunde uit het Sanskrit in het Arabisch werden overgezet. Het gevolg van het een en ander was, dat van Baghdâd tot Cordova de Indische autoriteiten bijna in evenveel aanzien stonden als een Hippocrates zelf.

Hiermede kunnen wij het gebied der wetenschap verlaten, om over te gaan tot het rijk der verdichting, tot de voortbrengselen van het spelend

vernuft. De verbeeldingskracht der Indiërs is zoo onuitputtelijk vruchtbaar, dat men die beschouwd heeft als een eigenaardig kenmerk van hun geest, als iets, waardoor zij zich onderscheiden van andere volken, zelfs van hun Indo-Germaansche stamgenooten. Toch is dit niet volkomen juist. Gelijk elk volk een bijzonderen aanleg bezit, zoo ook elk ras; deze of gene begaafdheid mag, wel is waar, niet het uitslnitend eigendom van een volkengroep zijn, doch ze vertoont zich bij het eene meer op den voorgrond, is bij het eene werkzamer dan bij het andere.

Wat nu heeft te allen tijden ons eigen ras, waartoe ook de Arische Indiërs behooren, bij uitnemendheid onderscheiden? Het antwoord vinden wij in de dichterlijke scheppingen aller Indo-Germaansche volken, te beginnen met hun oude mythologie. Het is waar, mythen ontbraken ook aan andere rassen niet, maar terwijl dezen het liefste dachten aan de grootheid, de macht, het goed- of het kwaadaardig karakter der hoogere geesten, en gedurig daarover uitweidden, schepte de voorouders van Grieken en Indiërs, van Germanen en Perzen, meer behagen in de verhalen omtrent hun goden en godentelgen, wier daden zij bezongen en kleurden naar voorbeelden aan het werkelijk leven ontleend. Zoo vormden zich eene tallooze menigte van sagen, die door het genie der dichters tot kunststukken werden geadeld. Zoo laat zich verklaren, hoe met één enkele uitzondering, de Kalevala der Finnen, alleen Indo-Germaansche stammen heldendichten hebben voortgebracht, hoe alleen onder hen eene Ilias en Odyssee, een Mahâbhârata en Râmâyana, een Nibelungenlied en een Shâhnâmeh ontstaan zijn. Het vermogen om aan de beelden der fantasie leven en beweging te geven, is eene gave, welke de Hindu met zijn stamgenooten deelt en zelfs veel verhalen behoorden oorspronkelijk tot het gemeenschappelijk erfgoed, die later werden omgewerkt en tot voorbeeld dienden van andere soortgelijke. Als omwerkingen en verzamelingen van voorvaderlijke sagen kan men de epische gedichten beschouwen, waaruit wederom de tooneeldichters, zooals Kâlidâsa en Bhavabhûti hun stof putteden, gewijzigd naar den smaak des dichters of de eischen van het drama. Grootendeels navolgingen van oudere vertelsels zijn de sprookjes en fabelen, die zich half in de werkelijke maâtschappij, half in een wonderwereld bewegen. Goden en menschen verkeeren nog gemeenzaam met elkander, de

dieren hebben spraakvermogen, het natuurlijke en wonderbare zijn onophoudelijk doorééngeweven. Bij de Indiërs bleef de voorliefde voor dergelijke toovertellingen en fabelen veel langer voortduren dan bij de Westersche volken, omdat zij nooit geheel de natuur- en wereldbeschouwing van den kinderleeftijd ontwassen zijn. Even als de geest van het kind, vindt ook dat van jeugdige natiën in die vruchten der fantasie eene bevrediging, welke op rijper leeftijd verflaauwt, om plaats te maken voor belangstelling in de feiten en lessen der ware geschiedenis en in de verklaring der natuurverschijnselen. Zoo ging het immers ook in de Middeleeuwen, toen het gansche Westen zooveel smaak vond in ridderromans, totdat de stem van het gezonde verstand er zich tegen verhief, totdat, onder anderen, een Jacob van Maerlant als heraut van een nieuwen tijd opstond. Hetzelfde zou ook in Indië het geval zijn geweest, bijaldien het eene staatkundige rol op het tooneel der wereld gespeeld had. Maar het heeft dit niet gedaan, en kon het niet doen, omdat er eigenlijk geene Indische natie geweest is: er was eene menschenmassa, waarvan de verschillende afdeelingen door de kaste-instelling van malkaâr vervreemd waren; er kon geene sprake wezen van eendrachtige samenwerking, noch van onderlingen wedijver of kamp om den voorrang. Zoo er strijd was van stand tegen stand, dan was het vóór dat de instelling der Brahmanen volledig haar beslag had erlangd. De Hindus, verstoken van het voorrecht eener waarachtig nationale geschiedenis, bezaten daarom weinig meer dan verdichtsels, of op zijn best, opgesmukte voorstellingen van ware gebeurtenissen. Daarin vonden zij hun genoegen, maar — het is noodig er bij te voegen — daaruit putten zij ook nuttige leering. Want in die fabelen en vertelsels is zulk een schat van wereldkennis, van fijne opmerkingen, van uitmuntend verhevene zedeleer, van diepe wijsheid, dat zij in hun soort het voortreffelijkste zijn wat er ooit is geleverd. Het kan derhalve geen bevreemding baren, dat zij ver over de grenzen van Hindustân, in het geheele Oosten, vooral bij de Perzen en Arabieren, opgang hebben gemaakt, en dat ze zelfs tot het Avondland zijn doordrongen. Volgens het dichterlijk verhaal van Firdûsî ontving de vermaarde Shâh Choerû Nûshirvân van den Keizer van Hindustân het fabelboek Pancatantra ten geschenke, als het kostbaarste, dat Indië opleverde, en de Perzische vorst

was er zoo hoogelijk meê ingenomen, dat hij het terstond in de toenmalige taal van Perzië, het Pehlevi, liet overzetten. Deze vertaling, bekend onder den titel van „Kalîla en Dimna," is de grondslag geweest van onderscheidene omwerkingen, welke ook thans nog in het Oosten geliefkoosde volksboeken gebleven zijn.

Sedert den tijd, dat het Pancatantra op vreemden grond werd overgeplant, zijn dertien eeuwen verstreken. Toen mocht Indië zich verheugen in een bloei, zooals het wellicht nooit te voren, gewisselijk nimmer later gekend heeft. Welvaart was er in stad en land, geleerdheid en kunstzin vonden aanmoediging aan de hoven. In dat alles kwam een ommekeer, sinds de talentvolle, maar dweepzieke Mahmûd van Ghazna door zijne zegevierende tochten naar Hindustân de grondslagen legde voor de heerschappij der Muzelmans. Van dat tijdstip, het begin der elfde eeuw af, vertoont Indië het treurig tafereel van een gestadigen achteruitgang; Afghanen en Mongolen waren harde meesters, de onderdanen werden uitgeperst om schatten besteed te zien aan den bouw van moskeeën en praalgraven; eene langdurige slavernij werkte zoo verderfelijk op het volkskarakter, dat zij, die eenmaal door de Grieken de rechtvaardigsten der menschen genoemd werden, nu een ras heeten te zijn van oogendienaars en leugenaars. De geest eenmaal uitgedoofd, voor goed zoo het scheen, herleefde niet, toen zeevarende en handeldrijvende natiën uit het Westen, voorafgegaan door den wakkeren Vasco da Gama, de Hindus in aanraking brachten met de verhevener, mannelijker beschaving van Europa. Portugeezen, Hollanders, Franschen en Engelschen op verschillende punten van het uitgestrekt gebied gevestigd, oefenden geen merkbaren invloed uit. De Europeanen misten niet zoo zeer den wil misschien, als wel de macht, zoolang de Groote Mogol Keizer was van Hindustân. Maar nadat het bestuur in andere handen is overgegaan, nadat de Engelschman zijne Indische en Europeesche mededingers naar het opperbewind heeft doen bukken, schijnt Indië als uit den doodslaap langzaam te herrijzen. De tegenwoordige, onbetwiste meesters van het land hebben met de hun aangeboren grootmoedigheid er zich op toegelegd om den inboorling uit een vernederenden toestand op te heffen. Aan hun vasten wil, die voor geen bezwaren terugdeinst, heeft men te danken, dat spoorwegen en telegraaf-

lijnen het land doorsnijden, aan hun vorstelijke onbekrompenheid, dat er scholen verrijzen in steden, dorpen en gehuchten. Wat de gevolgen van die werkzaamheid wezen zullen — wie durft het voorspellen? Welk oog kan door den sluier der toekomst dringen? Doch wat het heden aangaat, kan men gerust verzekeren, dat alom voorspoed en welvaart ontluiken, alom de handelsgeest wordt wakker geschud, en meer en meer de weldaden der Europeesche beschaving worden op prijs gesteld, niet alleen op stoffelijk, maar ook op geestelijk gebied. Het komt er maar op aan, of de Hindu zijne eeuwenheugende vooroordeelen zal kunnen afschudden, of hij met ernst en te goeder trouw wil aannemen, wat hem wordt aangeboden; want de geest van Oud-Indië kan, ongewijzigd, niet voortleven; die is reeds lang aan het kwijnen, en vervalt van dag tot dag. — Dien geest, zooals hij zich in de letterkunde openbaart, hebben wij in zijne voornaamste uitingen gadegeslagen. Zoo de klassieke taal der Brahmanen het middel is geweest, waardoor wij tot de kennis der Indische oudheid geraakt zijn, zij heeft in veel andere opzichten tot ontdekkingen geleid, die voor den taalgeleerde in het bijzonder van het uiterste gewicht zijn.

Vergunt mij dus, Geëerde Toehoorders, dat ik overga tot het tweede gedeelte mijner rede ten einde met U den invloed na te gaan, welken de studie van het Sanskrit op de taalwetenschap in het algemeen heeft uitgeoefend.

Het bleek reeds aan Sir William Jones en Wilkins, dat er in het Sanskrit honderden van woorden voorkwamen, die met zeer geringe wijziging van klank, te gelijker tijd in het Grieksch, Latijn, Perzisch en Duitsch worden teruggevonden. Het groote aantal er van sloot de gedachte aan eene mogelijke ontleening uit, te meer dewijl het grootendeels de meest alledaagsche begrippen waren, zooals vader, moeder, broeder, dochter, zuster, water, moord, ik, du, weten, willen, staan, zitten, eten, en andere, te veel om op te sommen. Gebeurde het nu, dat er in het Sanskrit woorden waren, die zich in het Duitsch weêr vertoonden, en niet in het Latijn en Grieksch, dan viel er aan eene ontleening uit Indië door tusschenkomst van Italië of Hellas, of omgekeerd, nog veel minder te denken. Men moest eene zonderlinge voorstelling hebben van een denkbeeldig verkeer tusschen de oude Germanen

en Indië, als men wilde beweren, dat het Gothische sunus, ons Nederlandsch zoon, het Sanskrit sûnus, een ingevoerd artikel was. Kortom, de overeenkomst, en de groote overeenkomst, is zoo klaar op het eerste gezicht, dat de ontdekking der twee Engelsche geleerden, hoe belangrijk ook op zich zelf en vruchtbaar in de gevolgen, niet de minste aanspraak maakt op de verdienste van scherpzinnigheid. Het zou even moeilijk wezen de nauwe verwantschap van die vijf genoemde talen, met hun tongvallen, over het hoofd te zien, als önopgemerkt te laten, dat Fransch en Italiaansch met elkaâr samenhangen. Al weet men den aard van den samenhang nog niet terstond, d. i. al weet men niet, of men moeder en dochter, dan wel twee zusters voor zich heeft, aan eene gemeenschappelijkheid van afstamming valt geen oogenblik te twijfelen, De eerste stap dan is de overeenkomst in trekken op te merken, de tweede te zien, dat die het gevolg moet wezen van gelijkheid in afkomst; de derde stap is: den graad en den aard der verwantschap op te sporen, en hiermeê is de toevallige waarneming tot wetenschap verheven. Doch zoover is Sir William Jones niet gekomen; zoolang de woorden uit zulke klanken bestaan, welke weinig of niet aan verandering in uitspraak onderhevig zijn, gaat eene vergelijking op het geluid af goed, maar hoeveel letters zijn er niet, die als men op de gewestelijke tongvallen, zelfs van het kleinste taalgebied, acht geeft, op den eersten aanblik de grilligste veranderingen en verwisselingen vertoonen. En niet alleen in ruimte, bij de bewoners der gewesten die ontegenzeggelijk één en hetzelfde volk uitmaken, verneemt men meer of min onderscheid, maar als men is toegerust met de kennis, bijv. van Latijn en Fransch, ontwaart men ook verschil, en dikwijls een zeer aanmerkelijk verschil, tusschen de gedaante der woorden in het oude en in het nieuwe tijdvak: na eenige eeuwen kan de taal der voorouders onkenbaar worden voor het nageslacht. Niets lijkt natuurlijker, dan dat de geleerde, die twee talen van denzelfden stam, zooals Italiaansch en Fransch, of Latijn en Fransch, bestudeert en vergelijkt, niets lijkt natuurlijker, zeg ik, dan dat hij de algemeene regelen opspoort, volgens welke de veranderingen plaats grijpen, dat hij het toeval niet als eenigste wet erkent. Kan men de algemeene wetten niet vinden, welnu, dan moet het een bewijs wezen, dat men verkeerd waargenomen of onjuist gerede-

neerd heeft, maar niet, dat er geene wet bestaat. Zoo natuurlijk als zulk eene manier van handelen ons thans toeschijnt, zoo weinig noodig achtten het de meeste taalkenners der vorige eeuw. Gelijk er waren, die de schelpen op de Alpen gevonden, hoog boven de oppervlakte der zee, voor spelingen der natuur verklaarden, en daarmede eene alleszins bevredigende en afdoende oplossing meenden gegeven te hebben, zoo zag men ook in de taal niets dan toevalligheid en willekeur. Indien men van wetten sprak, dan bedoelde men de decreten der Fransche Académie. De spottende opmerking van Voltaire, dat de etymologie een vak was, waarin de medeklinkers weinig meêtelden, en de klinkers in 't geheel niet, was zeker wel verdiend, maar de spotter zelf bevroedde evenmin als de overigen, dat er eene wetenschap der taal mogelijk was, noch voorzag hij, dat eenmaal de geologie het voorkomen van schelpen op het hooge gebergte uit andere oorzaken zou afleiden, dan, gelijk hij deed, uit de tochten der pelgrims over de Alpen naar Rome.

Sir William Jones volgde in zijne vergelijkingen de manier zijner eeuw, en daarom komt niet aan hem de eer toe de vergelijkende studie der Indo-Germaansche talen te hebben gegrondvest, maar aan een Duitscher, Frans Bopp. Na in Engeland het Sanskrit te hebben bestudeerd, kwam deze schrandere man tot de overtuiging, dat de verwantschap van talen nergens zoo duidelijk, zoo onwederspreekbaar te voorschijn komt, als in hun grammatischen bouw. Woorden geraken uit het gebruik of verliezen hun beteekenis veel eerder, dan spraakkunstige vormen. Dat dit een algemeen verschijnsel is, leert eene eenvoudige waarneming, en ook, dat zulke vormen zelden of nooit uit den vreemde worden overgebracht. Bijv. hoe gastvrij het Nederlandsch den toegang hebbe geopend voor Fransche woorden, het zal nimmer achter den stam van een werkwoord een persoonsuitgang der Fransche vervoeging plaatsen; wel gebeurt het tegendeel. Neemt men ook al eens vreemde uitgangen over, dan geschiedt het uitsluitend in vreemde woorden. Eenmaal dus verzekerd, dat de uitgangen van naam- en werkwoorden en de middelen om de verschillende tijden en wijzen te vormen en te onderscheiden, moeten beschouwd worden als de bij uitstek inheemsche bestanddeelen van elke taal, onderwierp Bopp de grammatica van het Sanskrit, Perzisch, Grieksch, Latijn en

Duitsch aan eene volledige ontleding, in een werk, hetwelk in 't licht kwam bijkans vijftig jaar geleden, in 1816. Gelukkig verscheen ongeveer terzelfder tijd, in 1817, de Duitsche grammatica van Jakob Grimm. Het beginsel, vroeger door onzen landgenoot Lambert ten Kate uitgesproken, dat men de wetten der taal moest vinden, niet maken, werd in het onsterfelijk gewrocht van een der grootste geleerden en een der edelste mannen tevens, op wie Duitschland bogen mag, zóó doorgevoerd, dat elke tegenspraak voortaan verstommen moest. Voor goed kwam een einde aan de orakelspreuken van zulke taalkenners, die geregeld onderzoek als iets beneden zich achtten, en daarom nooit den allereersten trap van kennis konden bereiken, het helder bewustzijn namelijk, dat zij onwetend waren.

Als men de wegen, die Bopp en Grimm bij hun nasporingen hebben ingeslagen, vergelijkt, bespeurt men allicht, dat zij in dezelfde richting liggen; terwijl de eerste de eenheid en verscheidenheid der vermaagschapte talen, als terzelfder tijd op verschillende plaatsen levende, aanwijst, vervolgt de laatste éénen taalstam in al zijne vertakkingen, in al de wijzigingen door verloop van tijd te weeg gebracht. Het eene is even onmisbaar als het ander; het eenzijdige en onvolledige in het eene stelsel behoeft eene aanvulling, die het andere geven kan; eerst met elkander verbonden konden beide tot einduitkomsten leiden, welke even zeker als verrassend mogen heeten. Het bondgenootschap tusschen de twee afdeelingen van één en dezelfde studie, het eerst door de meesters zelven bekrachtigd, is sedert door hun navolgers als onverbreekbaar erkend.

Het zou onmogelijk wezen, de waarde der resultaten van een vijftigjarig onderzoek voor de taalwetenschap te bespreken, zonder in bijzonderheden te vervallen, die enkel voor den geleerde van het vak aantrekkelijk kunnen zijn. Het zij mij dus veroorloofd te dezer plaatse alleen te wijzen op feiten van meer algemeen belang, welke door de kennis van het Sanskrit zijn aan het licht gekomen, feiten welke men niet uit de geschiedbladen kan leeren kennen, omdat men daarvoor geen historische gedenkstukken bezit, maar welke gestaafd zijn door het onwraakbare getuigenis der taalvergelijking. Zoo weet men, dat uit een onbekend middelpunt, waarschijnlijk het bergland van Middel-Azië, een menschenras, aangeduid onder den naam van Indo-Germaansch, of Indo-Europeesch, ook wel Arisch, naar

verschillende hemelstreken verhuisd is. Zoover als onze historische kennis reikt, hadden onderdeelen van dien stam schier geheel Europa en, in Azië, Hindustân, Perzië, Armenië en gedeeltelijk Klein-Azië bezet. In jongere tijden hebben zij zich verspreid over alle vijf werelddeelen; door het aanleggen van bloeiende volkplantingen, zooals in Amerika, Nieuw-Holland en Zuid-Afrika, en door de uitbreiding van hun handel en hun oppergezag, zijn zij de verst verspreide, talrijkste en machtigste menschenfamilie geworden. Want Indiërs en Perzen, Armeniërs en Phrygiërs, Grieken en Romeinen, Slavonen, Germanen en Kelten, zijn de hoofdvolken van een ras, dat sinds dertig eeuwen bestemd was om de machtigste staten te stichten, om een Cyrus, Alexander, Caesar, Karel den Grooten voort te brengen, dat thans geroepen schijnt om de voogdijschap over alle overige rassen te aanvaarden. De eenheid der Indo-Germanen aan te toonen, en voldingend aan te toonen, is door de studie van het Sanskrit alleen mogelijk geworden. Men zou evenwel eenzijdig wezen, als men de vlucht, die de Indo-Germaansche taalstudie genomen heeft, aan niets anders toeschreef, dan aan de kennis van de klassieke taal der Brahmanen. Een samenloop van gunstige omstandigheden werkte tot die snelle ontwikkeling mede. Vooreerst bezaten bijkans alle leden der familie eene rijke letterkunde, waaruit eene volledige kennis der taal te putten was; en ten andere was de literatuur van Hellas en Latium zóó belangrijk voor Westelijk Europa en zóó bewonderenswaardig om de schoonheid harer voortbrengselen, dat ze steeds met voorliefde beoefend was geworden. De schat van kennis nu, door de klassische philologen opgezameld, werd dienstbaar gemaakt aan de taalvergelijking. Zoodoende kwam men hierin veel eerder tot vaste resultaten dan bij de vergelijking van talen met weinig of geen letterkunde; had men met zoodanige te doen, dan begon men de beproefde methode der Indo-Germaansehe taalstudie toe te passen, en het bleek alras, dat die ook op ander spraakgebied geheel of grootendeels doorging en tot bevredigende uitkomsten leidde. Daardoor is het nu reeds gelukt in de schijnbare verwarring der menschelijke tongen eenige duidelijke afgeronde groepen los te maken, als daar zijn: de Dravidische in Zuid-Indië, de Ural-Altaische in Noord- en Middel-Azië, alsmede in Europa; de Maleisch-Polynesische in den Indischen Archipel, op enkele eilanden

der stille Zuidzee en op Madagascar; de Chineesche in het Hemelsche rijk en Achter-Indië; ik zwijg natuurlijk van den Semitischen stam, daar de eenheid daarvan lang te voren eene uitgemaakte zaak was.

Het behoeft nauwelijks opmerking, dat de dienst door het Sanskrit aan de vergelijkende taalstudie bewezen, niet van dien aard is, dat zij een reeds bekende taal beter leert verstaan. Het spreekt van zelven, dat geen Nederlander beter zijne moedertaal zal begrijpen omdat hij ook Gothisch, Grieksch, enz. kent; deze komen hem eerst dan te pas, als hij de verschijnselen, die hem bij eenig nadenken treffen, wil verklaren. Doch het wordt een ander geval, indien wij een dialect voor ons hebben, dat wij voor het eerst hooren en dus vreemd moeten noemen, maar niet zóó vreemd, of wij bespeuren overeenkomst met onze gewone of eene ons bekende taal. Al heeft een Noord-Hollander nooit Geldersch gehoord, hij zal altoos daarvan terstond iets opvangen, en met een luttel oefening en oplettendheid alles leeren verstaan. Wat de bewoner van een onzer vaderlandsche gewesten vermag, kan men, natuurlijk onder dezelfde gunstige omstandigheden, ook elders doen. Met behulp van éénen tongval krijgt men weldra inzicht in een anderen, met behulp van het Sanskrit heeft men eene taal kunnen begrijpen, welke lang reeds uit het geheugen der menschen verdwenen was. Die taal is het Oud-Perzisch. Het vernuft van Grotefend was er in geslaagd den sleutel te vinden tot de ontcijfering der zoogenoemde spijkeropschriften te Persepolis en elders; namelijk één der drie kolommen, waaruit die inscripties bestaan, kon door hem gelezen worden, maar den zin er van te ontraadselen wist hij niet. Daar komt de text in handen van kenners van het Oud-Indisch; ze herkennen aanstonds een tal van woorden, die deels volkomen gelijk, deels in nauwelijks gewijzigden vorm in het Sanskrit voorkomen, en de hoofdinhoud werd in eens duidelijk. Toen later de langste en belangrijkste der opschriften, die op de rotswanden van Behistûn, door de volharding van Rawlinson waren afgeschreven en uitgegeven, werd de kennis nog vollediger, en thans bezitten wij eene grammatica en woordenlijsten van de taal van Darius Hystaspes-zoon en Xerxes. Wij hooren de woorden die de Perzische monarch tot zijne volkeren liet uitgaan; ofschoon geen menschelijke tong ze in de laatste 2000 jaar heeft

uitgesproken, lezen en verstaan wij ze, omdat ons het Sanskrit te hulp is gekomen.

En dan, hoeveel licht heeft het niet verspreid over de oorkonden der leer van Zoroaster, de leer welke ook de Perzen beleden. De taal waarin de Zend-Avesta is opgesteld, het Oud-Bactrisch, nauw verwant èn aan het Sanskrit èn aan het Oud-Perzisch, was wel is waar door overlevering bij de priesters der Ormuzd-dienaars bewaard gebleven, doch de studie er van was zoo oppervlakkig en gebrekkig, dat er eene ware omwenteling in is gekomen door den invloed der Oud-Indische taal- en letterkunde.

Ten slotte, G. T., — want het wordt tijd dat ik eindig — nog een enkel woord over het verband tusschen de taal en beschaving van het vasteland van Indië met die van den Indischen Archipel. Alhoewel ik mij hier op een vreemd gebied waag, en daarom het onraadzaam acht in bijzonderheden te treden, meen ik toch te mogen beweren, dat de aard van den samenhang tusschen Voor-Indië en den Archipel, meer inzonderheid Java, in algemeene omtrekken volkomen duidelijk is. Des noods — doch het zal wel overbodig wezen — zou ik mij kunnen beroepen op de werken der verdienstelijke mannen, die zich aan het onderzoek der talen van onze overzeesche bezittingen hebben gewijd. Men is het daarover eens, dat de eilandbewoners, Javanen, Maleijers, en hoe ze verder heeten mogen, van een geheel ander ras zijn dan de Ariërs, dan wij zelven. Zoo het verschil van afkomst zich vertoont in den lichaamsbouw en in het gelaat, nog veel sterker openbaart het zich in de talen die zij spreken. Dat neemt niet weg, dat het Javaansch, en in minderen graad het Maleisch, den invloed van het Sanskrit heeft ondergaan, niet enkel dat er honderden van woorden uit de taal der Indiërs zijn overgenomen, het geheele Javaansche schrift is eene kleine wijziging van het Sanskrit-alphabet, eene wijzinging in den vorm namelijk, want het schriftstelsel is volmaakt hetzelfde gebleven. De literatuur der Javanen bestaat grootendeels of geheel uit navolgingen van Indische gedichten, o. a. het Râmâyana en Mahâbhârata; en ook in het Maleisch treft men dergelijke werken aan. Ook ontbreekt het in Nederlandsch Indië niet aan overblijfselen van Hindusche kunst, noch aan inscripties in het Sanskrit, noch aan een overvloed van persoons- en plaatsnamen, alle in diezelfde taal. Kortom, in alles,

tot in gebruiken en zeden, herkent men een Hinduschen oorsprong. Die smaragdgroene sawah-velden van Java, die zich als een levend tafereel van voorspoed voor het oog ontrollen, zouden er niet wezen, als de Hindu den onontwikkelden eilander niet in het geheim eener kunstmatige besproeiing had ingewijd. Die hoofdbron van Java's welvaart, en dus een der hulpbronnen van Neêrlands rijkdom, zoude niet vloeien, had de ruwe inboorling niet de eerste zaden van beschaving van overzee, van de Brahmanen, ontvangen. Veel later zijn weêr andere vreemdelingen gekomen uit het verre Westen, op veel hoogeren trap van ontwikkeling staande dan hun Hindusche voorgangers. Zullen de latere beheerschers daarom met minachting neêrzien op hetgeen door de Indiërs in den Archipel is verricht? Zeker niet; want zij hebben meêgedeeld zooveel als zij zelven bezaten, en wel ons, indien de nawereld hetzelfde getuigenis omtrent ons zal kunnen afleggen, dat ook wij gegeven hebben naar de mate van onze beschaving, uit de volheid der vele zegeningen, die wij zelven deelachtig zijn.

Aan het einde van mijne taak gekomen, G. T., spreek ik den wensch uit, dat het mij eenigszins gelukt moge wezen, U een denkbeeld te geven van de voornaamste einduitkomsten, tot nog toe door de studie van het Sanskrit verkregen. Heb ik daarin gefaald, dan hoop ik, dat althans de grenzen zichtbaar zullen geworden zijn van den werkkring, waarin de Oud-Indische taalkenner zich beweegt. Tevens mag, noch kan ik nalaten U een woord van dank te zeggen voor de welwillendheid, waarmede Gij mij wel hebt willen aanhooren.

Eer ik dit spreekgestoelte verlaat, rest mij nog een aangename plicht, de plicht der dankbaarheid, welken ik jegens U te vervullen heb, Edel-Groot-Achtbare Heeren Curatoren dezer Hoogeschool! U slechts mijn dank te brengen voor het vertrouwen, waarmeê Gij mij vereerd hebt, zou, hoe-

welgemeend die ook wezen mag, in mij zoo koel, zoo onbeduidend schijnen. Hoe gaarne zou ik daarom openlijk willen verkondigen, wat Uwe aanspraken zijn op eene dubbele erkentelijkheid van mijnen kant. En toch — houdt mij zulks ten goede — ik ontzie mij daarvoor. Waartoe gebeurtenissen opgehaald, waar ik zelf te zeer in betrokken ben geweest om vrij uit te kunnen spreken? Waartoe een lofzang aangeheven op eene daad, welke langer leven zal dan de zanger zelf? Ziet, lang nadat de woorden die ik heden spreek aan de vergetelheid ten prooi zullen geworden zijn, zal de herinnering aan hetgeen Gij tot stand hebt gebracht, nog niet zijn uitgewischt; want zoolang de Nederlandsche wetenschap hier binnen deze muren haren tempel heeft, zoolang hare eer ons volk dierbaar blijft, zal men zich herinneren, dat Nederland aan Uw verlicht oordeel, aan Uwen wetenschappelijken zin, aan Uw onbezweken ijver zijn eersten leerstoel voor het Sanskrit en de vergelijkende taalstudie verplicht is geweest. Ontvangt hier van mij de plechtige verzekering, dat ik het als mijne levenstaak zal beschouwen, onder Uwe bescherming en met Uwe deelneming, de belangen der aan mij toevertrouwde wetenschap zóó te behartigen, dat aan den ouden roem van Leidens Hoogeschool geen afbreuk geschieden moge.

Hooggeleerde Heeren, zeer geachte ambtgenooten!

Verschillende aandoeningen maken zich op dit oogenblik van mij meester, nu ik op het punt sta in Uw midden te worden opgenomen. In menigeen onder U — helaas, dat Bake, Juynboll en van Assen ontbreken moeten! — herken ik mijn vroegere leermeesters, de mannen, zonder wier onvergetelijke lessen het boek der kennis voor mij zoo goed als gesloten gebleven ware. Al is het ontzag, hetwelk ik in mijn Akademiejaren voor U koesterde, geenszins verminderd, integendeel toegenomen naarmate ik zelf op het steile pad der kennis verder ben voortgegaan, het zal mij thans niet meer beletten, daarmeê een gevoel van genegenheid te paren, nu de verhouding tusschen ons eene andere geworden is. Van allen Uwer, die ik het voorrecht heb te kennen, heb ik vroeger of later de sprekendste bewijzen van welwillendheid ondervonden; moge die welwil-

lendheid in genegenheid overgaan, en, nog beter, tot vriendschap rijpen. Dit verzoek als tot U allen gericht beschouwende, zult Gij het voorzeker in mij billijken, dat ik twee Uwer uitzonder, wier waarachtige vriendschap ik te lang genoten heb, dan dat ik ze hier op nieuw zou behoeven in te roepen. Ja, mijn veelgeliefde leermeesters Rutgers én de Vries, Gij wier namen in mijn geest onafscheidelijk verbonden zijn, als ik bedenk wat Gij voor mij geweest zijt, voor U heb ik alleen een woord van onuitsprekelijken dank voor Uwe bestendige, trouwe, beproefde vriendschap, die jaren geleden mij hier in Leidens veste door U geschonken, mij vergezeld heeft tot aan de boorden van den Ganges en terug naar de oevers van den Rijn. Welk een blij vooruitzicht, dat ik voortaan bij U en met U zal kunnen arbeiden aan den opbouw der wetenschap!

Edelaardige jongelingen, studenten aan de Hoogeschool! Ook tot U richt ik het woord, tot U allen, al weet ik, dat maar weinigen zich zullen en kunnen toeleggen op het vak hetwelk ik geroepen ben hier te vertegenwoordigen. Maar ik weet ook, dat Gij, als kweekelingen der Hoogeschool, belang stelt in alle wetenschappelijk onderzoek en alle ontwikkeling des geestes; ik weet, dat Gij, als jonge mannen, een open gemoed hebt voor al wat schoon en goed is, onverschillig onder welke hemelstreek of in welke eeuw ook gekweekt; ik weet, dat U, als Nederlanders, de eer, dus ook de wetenschappelijke eer, des vaderlands ter harte gaat. Gij zijt hier heden talrijk opgekomen, en hebt daardoor het schoonste bewijs geleverd, dat Gij deelneemt in de gebeurtenis van den dag. Meent soms niet, dat zulk eene deelneming onvruchtbaar is; waarlijk de wetenschap is nauwelijks meer verplicht aan hare beoefenaars, dan aan hen in wier belangstelling de geleerde van 't vak een voor 't menschelijk hart zoo noodige aanmoediging vindt. En diegenen onder U, die zich willen aangorden om de jonge wetenschap, waarvan ik U de resultaten in ruwe omtrekken geschetst heb, te dienen, mogen verzekerd zijn, dat ik steeds streven zal leerlingen te vormen, die den leermeester zullen overtreffen. Het veld dat ter bereiding open ligt, is zoo ontzachelijk groot en nog zoo weinig aangebouwd; nog zooveel plekken moeten er oorbaar

worden gemaakt. Daartoe is volharding noodig, meer dan om hier en daar een bloempje te plukken. Maar wie met mannelijke kracht wil arbeiden, is ook zeker van een rijken oogst. Nog menige gewichtige ontdekking is er te maken, zoo men slechts den moed heeft om koers te zetten naar het onbekende land. Moeite en inspanning is de prijs van elke ontdekking, maar het loon er van is reine, edele vreugde, de vreugde die een Columbus heeft moeten smaken, toen hij aan het ongeloovig morrende scheepsvolk de kusten wees eener Nieuwe Wereld.

IK HEB GEZEGD.

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXV.

FACULTAS IURIDICA.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE Ius Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... hora XII,
et die Veneris, ... I.
Legem Iudiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

H. COCK provectae aetatis causa a scholis habendis cessabit.

I. DE WAL Ius Mercatorium tractabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.
Encyclopaediam et Methodologiam Iurisprudentiae exponet iisdem diebus, ... X.
Ius Criminale interpretabitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, IX.
Legem Iudiciorum Criminalium tradet iisdem diebus, . . . X.

S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... I.
Oeconomiam politicam die Iovis, ... XI et I,
et die Veneris, ... XI.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commmodis.

I. E. GOUDSMIT interpretabitur Iustiniani *Institutiones*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... hora I,
et diebus Iovis, Veneris et Saturni, ... IX.
Digesta, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, II.
Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Iovis, Veneris et Saturni, ... X.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.

I. T. BUIJS tradet ius gentium diebus Lunae, Martis et Mercurii, XI.
Philosophiam iuris iisdem diebus, ... XII.
Ius publicum diebus Iovis et Veneris, ... XII,
et die Saturni, ... XI.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa, rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

I. H. SCHOLTEN Theologiae dogmaticae partem formalem exponet, duce Compendio a se edifo, die Martis, ... XI,
die Iovis, ... X—XII,
et die Veneris, ... X.
Theologiam naturalem docebit, tradenda historia philosophiae de Deo medii aevi et recentiore, duce compendio a se edito, diebus Martis, Iovis et Veneris, ... I.

A. KUENEN Criticam et Hermeneuticam librorum N. Foederis docebit die Mercurii, ... XI.
et die Iovis, ... XII.
Locos N. Foederis, qui doctrinam morum spectant, difficiliores interpretaturus est die Veneris, ... XI.
Historiam librorum V. Foederis enarrabit die Lunae, ... X,
et die Mercurii, ... I.
Locos selectos historiae Israëlitarum tractabit die Veneris, . . XII.

I. I. PRINS Epistolam ad Hebraeos interpretaturus est, die Mercurii, Iovis et Veneris, ... IX.

Theologiae Practicae partem catecheticam, pastoralem et ecclesiasticam tractabit, diebus Martis et Mercurii, ... hora X.
Exercitationes catecheticas et homileticas moderabitur, die Lunae, XI et II.
De rebus exegetici potissimum et practici argumenti cum provectioribus aget, hora vespertina postea indicanda.

L. G. E. RAUWENHOFF, Prof. extraord., Historiam Ecclesiae Christianae antiquam enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . XII.
Locos selectos historiae doctrinae Christianae tractabit die Lunae, I, et die Martis, ... II.
De variis argumentis, ad historicam theologiae partem pertinentibus, aget hora vespertina postea indicanda.
Orationibus Sacris praeërunt I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN, I. I. PRINS et L. G. E. RAUWENHOFF, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis; — publice disputandi exercitationibus, die Veneris, ... II.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... XI.
Anthropologiam s. Historiam naturalem Generis Humani exponet diebus Lunae et Mercurii, ... II.
Anatomes comparatae selecta capita explicabit, diebus Martis et Iovis, ... I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, ... XII.
Experimenta instituendi artem docebit et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... V—VIII.

G. I. VERDAM Trigonometriam planam tradet aliaque argumenta tractabit, quae ad Elementa Matheseos et ad Planimetriam pertinent, diebus Iovis et Saturni, ... hora X,
et die Veneris, ... IX et X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Iovis, ... VIII.
Arithmetricam universalem, sive Algebram, tradet diebus Mercurii et Veneris, ... VIII,
et die Iovis, ... IX.
Mechanicam analyticam exponet et Calculi Integralis partem superiorem tractabit, diebus Martis et Mercurii, ... IX et X.
Scholas paedagogicas habebit.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.
Artis observandi exercitiis quotidie praeërit.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet diebus et horis auditoribus commodis.

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII.
De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.
Physicam Mathematicam tradet, diebus Martis et Iovis, . . II.
Meteorologiam exponet die Iovis, ... X.
Exercitiis physicis practicis praeërit quotidie.

W. F. R. SURINGAR Morphologiam, anatomiam et physiologiam plantarum exponet, diebus Martis, Mercurii et Iovis, ... I.
Phytographiam et taxonomiam docebit, selectasque plantarum familias explicabit, diebus Lunae et Veneris, ... I et II.
Cum studiosis provectioribus rei herbariae capita selecta fusius tractare paratus est, hora commoda.
Exercitia practica in structura plantarum ope microscopii explorandа moderabitur, diebus Lunae et Martis, ... II—IV.
Excursionibus botanicis praeërit tempore aestivo, die Saturni.

D. BIERENS DE HAAN, Prof. extraord., Geometriam analyticam tradet die Mercurii, ... hora III,
diebus Veneris et Saturni, ... IX.
Geometriam descriptivam, die Iovis, ... IX,
die Saturni, ... X.
Calculum differentialem, die Lunae, ... III,
die Iovis, ... II.
Calculi integralis partem elementariam, die Lunae, ... II,
diebus Iovis et Veneris, ... XI.
Analysin algebraicam, die Saturni, ... XI.
Functionnm variabilium complexarum theoriae elementa, si postulabitur, hora commoda.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. RUTGERS Ieremiae *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... IX,
et die Mercurii, ... VIII.
Linguae Hebraeae grammaticam docebit, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... VIII.
Primum Samuelis *librum* cursoria lectione tractabit, die Lunae, I,
et die Iovis, ... XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, die et horis auditoribus commodis.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Martis, ... I,
diebus Iovis et Veneris, ... XI.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, . XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur Platonem et Aristophanem, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

Antiquitates Romanas docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... hora XII.

Cum paulo provectioribus Antiquitatum Romanarum causa leget Tacitum et Suetonium, diebus Iovis et Veneris, . XII.

Scholas Paedagogicas habebit diebus Martis et Iovis, . . . II.

Artem metricam tradet diebus Veneris et Saturni, ... I.

Scriptores Graecos cursoria lectione tractabit die Martis hora vespertina, ... VII—IX.

Initia Palaeographiae Graecae candidatis Litterarum explicabit die Saturni, ... IX—XI.

R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... I.

Literas Arabicas, Chaldaïcas et Syriacas docebit, die Iovis, I et II, et die Veneris, ... II.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... II.

M. DE VRIES Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis, ... III.

Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Martis, I.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, horis postea constituendis.

Carminum medii aevi interpretationem criticam provectiores docebit, die Martis, ... VI.

Linguam Gothicam tradet, die Iovis, ... I, et Veneris, ... III.

Linguam Anglo-Saxonicam et Veterem Frisicam tradet, diebus et horis auditoribus commodis.

Vocabula in iure patrio antiquo et hodierno usitata etymologice explicabit, hora postea constituenda.

R. FRUIN Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, I.

Varios locos historiae patriae exponet diebus Iovis et Veneris, hora XI.

W. G. PLUYGERS interpretabitur Ciceronis Verrinarum Act. II Libr. I et II (rec. C. L. Kayser) diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.

Antiquitates Graecas docebit die Martis, ... II,

et die Iovis, ... X.

Scriptorum Latinorum selectos locos Philologorum iunioribus explicabit, die Lunae et Mercurii, ... II,

die Iovis, ... VII—IX.

Veteres membranas Latinas cum provectioribus tractabit, die Veneris, ... IX—XI.

Disputandi exercitia publica moderabitur C. G. Cobet, die Iovis, ... XI.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Professoris extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, qui auditoribus convenient.

FACULTAS MEDICA.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII.

Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.

Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... IX.

Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, ... X.

F. W. KRIEGER Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XI.

11

Exercitationibus clinicis in Nosocomio academico habendis vacabit, quotidie, ... hora II.

Collegio casuali, quotidie, ... XII.

Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.

Doctrinam de morbis oculorum exponet, diebus Martis et Veneris, ... I.

Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis, ... VIII.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie, ... IX.

Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi facticia, tum in cadavere instituendis, praeërit, die Mercurii, ... I.

Gynaecologiae et Gynaecopathologiae selecta tradet, die Lunae, II.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Polyclinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

H. HALBERTSMA, IUST. Fil., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Martis et Iovis, ... IX et X.

Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, diebus Lunae et Mercurii, ... IX et X.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . I—IV.

Cum discipulis de Anatomia et Physiologia colloquetur, die Veneris, ... IX et X.

I. C. G. EVERS Pathologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii, I, et die Veneris, ... XI.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, praeërit quotidie, ... XI, exceptis diebus Lunae et Mercurii, ... VIII.

Polyclinico vacabit diebus Iovis et Saturni, ... XI.

Artis diagnosticae capita selecta exponet, die et hora deinde indicandis.

I. A. BOOGAARD, titulo Professores ornatus, anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... hora II—IV.

Anatomen generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.

Exercitiis practicis in Microscopii usu praeërit horis auditoribus commodis.

C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos genera explicet auditoribus.

P. DE IONG, Literarum Persicarum et Turcicarum Lector, linguam Persicam et Turcicam docebit eos, qui iis operam navare velint.

F. I. P. VAN CALKER, Adiutor Professoris Physices, Mineralogiam et Geologiam docebit die Martis, ... X,

et die Iovis, ... I.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXV.

In	Facultate	Iuridica	308.
〃	〃	Theologica	69.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	24.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum.	43.
〃	〃	Medica	80.
			524.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum in Athenaeis studiis vacantium relata sunt eo consilio ut hic examina subeant et Doctoratum nanciscantur:

In	Facultate	Iuridica	26.
〃	〃	Theologica	4.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	3.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum.	9.
〃	〃	Medica	7.
			49.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLXV AD DIEM VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLXVI.

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 23 Febr. Gerardus antonius van hamel, Harlemensis, privatim defensa dissertatione: *Over de nietigheid van den verkoop van eens anders goed*, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

D. 24 Febr. Ieronimus catharinus de vries, Hardeviciensis, publice defenso specimine cui inscriptum: *De reticentie bij de overeenkomst van verzekering*, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

D. 1 Martii. Carolus didericus guilielmus pape, e pago Sprang, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 4 Martii. Guilielmus daniel iosephus van der feltz, e pago Epe, publice defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 9 Martii. Adolphus eugenius elias, Surinamensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 14 Martii. Petrus adrianus callenfels, e pago Houtenisse, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 5 Aprilis. Daniel wicherlink, Zwollanus, defensis privatim thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 22 Aprilis. Barend hulshoff. Amstelodamensis, defensa publice dissertatione: *De strafvordering in hare hoofdtrekken beschouwd*, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

D. 15 Maii. Cornelius telders, Dordracensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 15 Maii. THEODORUS SERRARIS, Mosa-Traiectinus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 26 Maii. MARTINUS GERARDUS PETRUS DELCOURT, Harlemensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 27 Maii. CORNELIUS FOLKERT IOHANNES VAN NIEKERKEN, Haganus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 30 Maii. ALPHONSUS IOHANNES IOSEPHUS VAN SASSE VAN YSSELT, e pago Boxmeer, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 2 Iunii. ANTONIUS IOHANNES FRANCISKUS VERHEYEN VAN ESFELT, e pago Boxmeer, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

D. 14 Iunii. EDUARDUS ISAACUS VAN LIER, Amstelodamensis, defensis publice thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 22 Iunii. ANTONIUS FRANCISKUS IOHANNES HUBERTUS LEURS, Ruremondanus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 24 Iunii. IANUS GUILIELMUS MOUTON, Haganus, I. U. Doct., privatim defensis thesibus, *cum laude*.

Eodem die. ANTONIUS HENRICUS SASSEN, Sylva-Ducensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. ALPHONSUS MARIA SASSEN, Sylva-Ducensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. IOSEPHUS GUILIELMUS HUBERTUS HAENEN, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 26 Iunii. LEOPOLDUS FRANCISCUS GUILIELMUS ERNESTUS BINKHORST VAN DE BINKHORST, Mosae-Traiectinus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 28 Iunii. GUSTAVUS LUDOVICUS MARIA HUBERTUS RUYS VAN BEERENBROEK, Ruremondanus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

Eodem die. ASLOMON STIBBE L. filius, Campensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IOHANNES EVERHARDUS SEMLER, e pago Grouw, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. HENRICUS MARTINUS ANTONIUS VAN DER GOES, Haganus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. ERNESTUS POSNO, Amstelodamensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 2 Oct. HENRICUS CORNELIUS FRANCISCUS RITS, Sylva-Ducensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 17 Oct. IOHANNES HERMANNUS VERSCHOOR, e pago Sleeuwijk, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 7 Nov. HERMANUS GEORGIUS IORDENS, Daventriensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Nov. GERARDUS IOHANNES PRUIM, Dockumensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 21 Nov. ISAACUS HEYMAN GOLDSCHMIDT, Amstelodamensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Nov. ALBERTUS HENRICUS GEVERS, Lugd.-Bat., privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 2 Dec. IANUS REINIER VOUTE, Samarangensis, publice defensa dissertatione cui inscriptum: *Bijdrage tot het vraagstuk der buitenlandsche vonnissen, aanteekening op art.* 431 *Wetb. van Burg. Rechtsv.* I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 15 Dec. HUGO GAADE, Haganus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 22 Dec. CAROLUS NICOLAUS STORM VAN 'S GRAVESANDE, Bredanus, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 20 Ian. PETRUS LAUWERSE, Amstelodamensis, publice defensa dissertatione cuius argumentum: *Opmerkingen over de doorhaling der hypothecaire inschrijvingen volgens de Ned. wetgeving*, I. U. Doctor.

D. 31 Ian. IOHANNES GUILIELMUS HENRICUS BENTINCK VAN SCHOONHETEN, e pago Raalte, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 1 Febr. IDSERDUS FRANCISKUS VAN HUMALDA VAN EYSINGA, Leovardiensis, privatim defensis thesibus, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Febr. HERMANUS VAN DER WYCK, Indo-Batavus, publice defensa dissertatione: *De Nederl. Oost.-Indische Bezittingen onder het bestuur van den Commissaris-Generaal du Bus de Gisignies*, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 6 Febr. FREDERICUS SALOMO VAN NIEROP, Amstelodamensis, defensa publice dissertatione: *De vennootschap met beperkte aansprakelijkheid volgens het Engelsche recht*, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 26 Iunii. ABRAHAM BALTHASAR VAN DER VIES, Amstelodamensis, privatim defensa dissertatione: *De beide brieven aan de Thessalonicenses*, Theol. Doct., *magna cum laude.*

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

D. 27 Martii. BARTHOLDUS MEILINK, e pago Heerde, publice defensa dissertatione: *Over determinanten*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 19 Maii. HENRICUS IACOBUS VINKHUYZEN, Haganus, publice defensa dissertatione: *Over de ontwikkeling van de samengestelde oogen der Insecten*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 26 Maii. THOMAS KNOTTENBELT, Amstelodamensis, publice defensa dissertatione: *De electro-statische inductie*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 28 Iunii. IANUS LEONARDUS HOORWEG, e pago Krimpen aan de Lek, publice defensa dissertatione: *Over de veranderingen der Electromotorische kracht*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 5 Oct. MAURITIUS SNELLEN, e pago Zeyst, publice defensa dissertatione: *Over de optische eigenschappen der natuurkunde*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

D. 17 Nov. IANUS VAN DELDEN, BERN. filius, Daventriensis, privatim defenso specimine: *Adnotationes ad Sophoclis Oedipum Coloneum*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doctor.

IN FACULTATE MEDICA.

D. 16 Febr. TIALLING HALBERTSMA, Med. Doctor, Sneca-Frisius, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. TIALLING HALBERTSMA, Med. Doctor, Sneca-Frisius, defensis thesibus Chir. Doctor.

D. 3 Aprilis. TIAADE SPAANDER, e pago Abbekerk, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 5 Maii. ROELOF ABRAHAM ZEEDERBERG, e Promontorio Bonae Spei, defenso privatim specimine: *Over het physisch onderzoek van het hart en van de groote bloedvaten*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. MICHAEL DE KEYSER, Med. Doctor, e pago Cromfoort, privatim defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 19 Maii. HENRICUS IACOBUS VINKHUYZEN, Haganus, publice defensa dissertatione: *Geneeskundige opmerkingen op eene reis door het Noorden*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 31 Maii. IILLIS VAN OVERBEEK MEYER, Roterodamensis, publice defensa dissertatione: *Over den invloed der zeereizen en het verblijf in de warme luchtstreken op de ontwikkeling en het verloop van tuberculosis pulmonum*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 1 Iunii. SIMON DOEDES BREUNING, e pago Wolvega, publice defensa dissertatione: *Over den warmtegraad bij longontsteking*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 3 Iunii. CHRISTIANUS ALBERTUS BOS, Med. Doctor, e pago Ridderkerk, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. IOSEPHUS FRANCISKUS BAERKEN, Haganus, privatim defensa dissertatione: *Over een geval van aangeboren hartmisvorming*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. HERMANNUS IOSEPHUS DE GRAAF, Lugd.-Batavus, defensa privatim dissertatione: *Over resectie van den onderkaak*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 16 Iunii. ANDRIES KOSTER, Med. et Art. Obst. Doctor, Enscheda-Transisalanus, privatim defensis thesibus, Chir. Doctor.

12

D. 28 Iunii. SUFFRIDUS RENIRUS HERMANIDES, e pago Hoogwoud, privatim defensa dissertatione: *Aneurisma aortae thoraceae*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 1 Iulii. MICHAEL DE KEYZER, Med. et Chir. Doctor, e pago Cromfoort, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. BARTHOLEMEUS IACOBUS WINKELMAN, Flissinga-Zelandus, privatim defensa dissertatione: *Over een osteo-sarcoma telanguctodes*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. CORNELIUS VAN DER BOON, Zaandamensis, privatum defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 30 Sept. HENRICUS IACOBUS VINKHUYZEN, Med. Doctor, Haganus, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 6 Oct. HERMANNUS IOHANNES DE GRAAF, Lug.-Batavus, Med. Doctor, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 7 Oct. BARTHOLEMEUS IACOBUS WINKELMAN, Flissinga-Zelandus, Med. Doctor, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doct.

D. 13 Oct. SUFFRIDUS RENIRUS HERMANIDES, Med. Doctor, e pago Hoogwoud, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 1 Nov. HENRICUS IACOBUS VINKHUYZEN, Haganus, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 4 Nov. IOSEPHUS FRANCISKUS BAERKEN, Haganus, Med. Doctor, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 20 Nov. STEPHANUS BRUINING, Med. et Art. Obst. Doctor, e pago Koog aan de Zaan, privatim defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 22 Dec. AMBROSIUS ARNOLDUS GUILIELMUS GUYE, Mosae-Traiectinus, privatim defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 18 Ian. HERMANUS SIMONS, e pago Benthuyzen, privatim defensa dissertatione: *Over de typhus-epidemie te Maasslsis in de maanden April en Mei* 1865, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 2 Febr. GERARDUS IOHANNES VAN WIERINGE BORSKI,Ziereckzeanus, Med. Doctor, privatim defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVI M. MARTII A. CIↃIↃCCCLXV AD D. XXVI M. MARTII A. CIↃIↃCCCLXVI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IACOBUS ANTONIUS FRUIN.

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

IACOBUS ISAÄCUS DOEDES.

IN FACULTATE IURIDICA.

G. G. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER.
I. A. FRUIN.
O. VAN REES.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

C. G. OPZOOMER.
I. A. C. ROVERS.
H. C. MILLIES.
G. G. BRILL.
H. VAN HERWERDEN.

IN FACULTATE MEDICA.

G. I. LONCQ, Corn. Ian. Fil.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER.
G. KOSTER.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

R. VAN REES.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUIJS BALLOT.
M. HOEK.
F. A. G. MIQUEL.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

B. TER HAAR.
I. I. DOEDES.
I. I. VAN OOSTERZEE.

LECTORES.

I. H. HISGEN, Litt. Germanicarum.
I. VENNING, Litt. Anglicarum.
M. A. E. ROBERTI, Litt. Francicarum.

P. Q. BRONDGEEST, Medicinae Lector.

DOCTORES ACADEMICI.

ED. MULDER, Professoris extraord. titulo ornatus.
A. REINECKE.

IACOBI ANTONII FRUIN

ORATIO

DE

PRIVATI IURIS NOSTRI CODICIBUS ASSIDUE CORRIGENDIS ET SUPPLENDIS,

HABITA TRAIECTI AD RHENUM

A. D. XXIII M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXVI

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

QUI CURATORUM COLLEGIO ABACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LECTORES, VIRI ERUDITISSIMI!

QUI VEL PROVINCIAE VEL CIVITATI REGUNDAE ET IURI TUENDO PRAEESTIS, MAGISTRATUS GRAVISSIMI!

ARTIUM DISCIPLINARUMQUE DOCTORES, VIRI DOCTISSIMI!

SACRORUM ANTISTITES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

CIVES ACADEMICI, BONARUM ARTIUM STUDIOSI, COMMILITONES EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, QUI AD HANC SOLEMNITATEM CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Feretur semper et memorabitur quae secundo huius saeculi decennio in Germania et alibi orta est inter Iureconsultos dissensio de condendis aut non condendis, quibus omne ius privatum conscriberetur, legum codicibus. Huius tamen dissensionis originem et varios eventus enarrare mihi hoc tempore non est propositum. Apud nostrates si non diremta, at certe iam dudum sublata est. Nam et in plerisque Europae regionibus et in patria nostra qui scripti iuris causam agebant superiores evaserunt, et suadentibus illis conscripti sunt Codices, quibus iam utimur per triginta fere annos.

Quod quum ita sit, ipsam de qua olim certatum est quaestionem ad examen revocare et, quasi re integra, in utramque partem retractare supervacaneum et otiosum mihi videtur. Etenim qui celeberrimus habetur scriptorum Codicum adversarius, Savignius, ipse confessus est, ex ipsorum, postquam semel vigere coeperint, abrogatione maiora etiam oritura esse incommoda quam quae ex eorum institutione oritura arbitratus fuerat. Accedit quod talis apud nos est reipublicae status, ut etiamsi inter omnes constaret, pristinam iuris nostri conditionem ea quae hodie obtinet longe

13

fuisse praestantiorem, eius tamen instaurationi tot tantaque obstarent impedimenta, ut de ea ne cogitari quidem posset.

Praestat igitur, Auditores, acquiescere in factis, quae infecta fieri nequeunt, et aequo animo inquirere in rationes, quibus effici possit, ut incommoda, quae ex Codicum confectione aut iam orta sint aut porro oritura videantur, si non tollantur at minuantur certe et temperentur. Ac mihi quidem saepenumero permirum videri solet, hanc rem, qua nullam scio et graviorem et Iureconsultorum lucubrationibus digniorem esse, ab omnibus fere negligi et contemni. Cuncta quae legibus nostris vitiosa et inepta insunt quotidie fere recenseri et exagitari audias; de iis tollendis ne cogitatur quidem. Affirmare equidem non ausim, legislatorem, tunc cum Codices nostros conficeret, observavisse semper illud Aristotelis, summam diligentiam adhibendam esse in legibus recte ponendis, nec tamen dubito quin nunc assentiatur eidem philosopho addenti, ubi semel positae sint, iis esse standum. Quod mihi non tam incuriae et socordiae imputandum videtur, quam potius inde explicandum, quod Codicum naturam indolemque non adeo omnes bene perspectum habent. Meyerus quidem noster et caeteri conscribendi iuris patroni non tam imbecilli erant ingenio, ut post confectos Codices legislatorem sibi pulcrum et beatum videri sempiternoque otio quiescere posse putarent. Putabant illi et docebant, ne optimas quidem leges ita esse plene cumulateque perfectas, ut nihil in iis immutari, nihil iis aut detrahi aut adiici oporteret. Quinimo perpetua et quotidiana fere opus esse emendatione saepius ostenderunt. Verum ex nostrorum hominum memoria iam dudum hoc abiisse mihi videtur. Aut enim confitentur quidem, necessariam aliquando fore repetitam Codicum praelectionem, sed quoties quaerimus, quando tandem rei futurum sit initium, tempus nondum venisse respondent. Aut in plane diversam abeunt sententiam, et quod nos a legislatore petimus auxilium, non nisi a iuris interprete praestari posse contendunt. Facta est quidem ante hos paucos annos repetita legis Iudiciariae praelectio, et novae nuper ad Ordines latae sunt rogationes de methodo procedendi in causis tum civilibus tum criminalibus. Sed qui maxime ius privatum spectant Codices, Civilis et Mercatorius, per omne quod viguerunt tempus nulla fere in parte mutati sunt.

Quae legislatoris negligentia quum mihi videatur perniciosissima, quum omnia, quae Savignius ex Codicum confectione oritura praedixit, incommoda et nunc iam sentiantur, et, nisi quam primum iis occurratur, in diem futura sint maiora, nullo in argumento meam commodius orationem versari posse arbitror, quam si quid praesens iuris conditio a legislatore flagitare mihi videatur pro virium modulo exponam. Dicam igitur de *Privati Iuris nostri Codicibus assidue corrigendis et supplendis.* Argumento tam ubere et late patente ut, ne vobis molestus fiam, brevitati studeam necesse sit. Quod me facturum omni asseveratione Vobis confirmo. Nam etiamsi hoc consequerer, quod certo non consequar, ut quibusdam Vestrum dicendo placerem, iisque igitur nimis brevis esse viderer, multo tamen suavius est, id quod Mureto assentior, abeuntes dicere: cur hic tam cito desiit? quam abire cupientes: quando tandem hic desinet?

Argumentum, quo in primis usus est Savignius ad refellendas eorum sententias, qui ante hos quinquaginta annos generales conficiendos esse iuris privati Codices in Germania clamitabant, petitum est ex temporum ratione, arduo huic operi minime idonea. Ad hoc videlicet perficiendum, etiamsi nihil aliud ageret legislator nisi ut diffusa dissipataque iura cogeret inque unum legum corpus redigeret, mascula demum et solida iurisprudentia tuto procedi posse ostendit. Sic et omnibus semper Iureconsultis et Baconi quoque visum fuit, qui „optandum esse" dixerat, „ut legum instauratio illis susciperetur temporibus, quae antiquioribus, quorum acta tractarent et opera, literis et rerum cognitione praestarent." Ea autem tempora, ineunte hoc saeculo, nondum venisse Germaniae non solum affirmavit verum etiam probavit Savignius. Nec vero nostrae tunc patriae advenerant. Tristem temporis illius in Germania iuris civilis conditionem, a Savignio demonstratam, contemplantibus nobis sponte in mentem venit illud: mutato nomine de te fabula narratur. Neque enim tunc apud nos scientia iuris superiora tempora superabat, verum deminuta et quasi de qualicunque gradu, quo antea fuit, iacebat delapsa. Nec si Kemperum et unum et alterum praeterea excipias, reperisses Iureconsultos, quibus, etiamsi aetas illa rei conficiendae magis fuisset idonea, universa legum descriptio mandari tuto potuisset. At aetas ipsa non favebat sed contraria

magis erat legum descriptioni. Vetus ius patrium, recepto iure Francico, et progressione carebat et explicatione destituebatur, et ne ita quidem ut oportebat dignum habebatur cognitione. Ius Francicum, recens inductum, non radices egerat neque aut usu aut scientia satis comprehendebatur. Accedebat quod de ipsa, quam in conficiendis Codicibus sequerentur, ratione ab initio inter legislatores non constabat. Batavi Codices volebant vere patrios, non quidem a Napoleonticis omnino diversos, sed patrios tamen et patriis moribus congruos. Belgae contra aliam sententiam propugnabant. Nimirum idem volebant quod antea Ludovico regi placuerat, Codices patria quidem lingua conscriptos, revera tamen Francicos et ad Napoleonticarum legum imaginem expressos. Et videbatur quidem prior sententia superare, verum, si id quod factum est spectamus, voti compotes fuerunt eius adversarii. Postea enim quam Belgae a Batavis separati sunt, facta est quidem latorum Codicum repetita praelectio, et dicebatur ea demum adaptanda esse moribus nostris, et, ab omni exterorum labe immunis, vere fore Batava. At qui tum confectus est Codex Iuris Civilis huiusmodi est, ut potius appellandus sit nova Codicis Napoleontici editio. Auctiorem tamen et emendatiorem editionem appellandam esse haud facile affirmaverim. Iam obmutuerat vox Kemperi, iam exemplum illius et adhortatio in oblivionem abierat: qui quidem quum anno huius saeculi sexto decimo et iterum vicesimo opus condidisset, eruditius fortasse quam ad communem utilitatem necesse erat, at tamen et eruditum et utile et omnino praeclarum, frustra laborasse et locutus inania videbatur. Viginti quinque anni disputando et haesitando, nihil decernendo, nihil constituendo, in omnibus rebus paciscendo et transigendo transacti sunt. Qui postquam transacti sunt, opus prodiit, non tantum eo quod Kemperus proposuerat longe inferius, verum mea quidem sententia etiam Francico Codici postponendum. Nec de Codice Mercatario meliora esse iudicia possunt. Est quidem fortasse melior Codice Civili, praestat etiam aliquo modo Codici Francico, ad cuius exemplar compositus est. Quodsi vero talem quaerimus qualem esse oportebat, etiamsi eum non exigimus ad verae utilitatis et perfectae cuiusdam legis exemplar, sed si comparamus eum cum eo Codice, qui ante hos paucos annos in Germania constitutus est, nostro tunc Codici et ad iurisprudentiam et ad usum permulta deesse apparebit.

Nolite, Auditores, hoc de Codicibus nostris iudicium nimis severum arbitrari. Verum illud esse docet quotidie experientia, nec mihi difficile est certis ad comprobandum argumentis uti. Nam primum in singulis Codicum titulis multae sunt definitiones, quae non indignationem tantum verum etiam risum interpretibus movere solent. Reperias praecepta, quae legislator sumsit ex legibus Francicis, verbum de verbo sibi exprimere visus, at documenta daturus, quanta praeditus esset linguae illius ignorantia, ex qua leges in nostram linguam transferebat. Alia ex Francicis desumta exemplis apud nos et ratione et usu carent, quia derivantur ex placitis iuris, quae in Francia valent et apud nos ignorantur. Vultisne exemplum huius incuriae dicam an stultitiae? Inspicite articulum Codicis Civilis [1]), quo quum agatur de Obligationibus dividuis, distinguitur inter heredes, ad quos defuncti possessio quasi iuncta descendit, et illos, quibus possessionem petere necesse est. Optime hoc discrimen ponitur in Francico Codice, ridiculum vero est iure nostro, quo nulla talis heredum distinctio est.

Sunt huius generis incuria referti Codices nostri. Sed haec quidem parva esse existimemus et missa faciamus. Maiores esse reprehendendi causas dolendum sed non silendum est. Sunt in legibus nostris tota capita, omnium peritorum consensu tam prave constituta ut peius constitui non potuerint. Quid enim de eo Codicis Civilis titulo iudicandum est, in quo doctrina de Possessione exponitur? Qui totus rudis instar indigestaeque molis est, ineptissimorum praeceptorum farrago. Atqui is titulis scriptus est postquam Savignius opere immortali eam iuris materiam illustravit, et promulgatus scilicet postquam Florentius Adrianus Hallius nihil in eo vel bene constitutum vel bene descriptum esse ostendit! Quod universe de Possessione iudicavit Leyserus, impeditissimum et spississimis obvolutum tenebris esse iuris argumentum, id rectius de nostro titulo affirmes. Scatet enim, si quis alius, legibus inter se repugnantibus, partim ex Romano, partim ex vetere Francico iure sine ulla ratione conflatis, quarum ex repugnantia efficere concordiam frustra laborant interpretes, ita

[1]) Art. 1335.

ut saepe in re desperata exclament: Davus ego sum, non Oedipus. Utque aliud exemplum sumamus: quid iudicandum est de iure Obligationum dividuarum et individuarum, quod in Codice nostro ita confuse, ita sine ulla ratione tractatum est, ut vere dicatur Labyrinthus, quem ne Molinaeus quidem se extricare posse polliceretur? Sunt denique per totum Codicem sine ordine dispersa praecepta de negotiis, quae propter aliquem iuris defectum habenda sunt irrita et inutilia, tam obscura omnia et inter se contraria, ut irritos et inutiles reddant omnes Iureconsultorum interpretandi conatus. Quodsi porro animum advertimus ad Codicem Mercatorium, idem plane praebetur spectaculum vel potius eaedem praebentur tenebrae. In Iure Cambiali ignoratur adhuc, an ullam rationem legislator secutus sit, aut, si secutus est, quae sit illa ratio. De cambio falso frustra conatus certas proponere regulas, iudicium permisit arbitrio iudicis. Tantam ergo confessus est legislator suam ipse sapientiam, ut quod ipse nesciret, id iudicem diceret scire oportere. Assignatio quid sit secundum legem nostram, nondum vel Iureconsultus aliquis vel mercator intellexit. Et de vindicatione mercatoria quid plura dicam? Quot quantas quam incredibiles lites illa peperit! Nam ubivis in ea repugnantia est inter ius Romanum de dominio et ius Germanum quo definitur: Mobilia non habere sequelam.

Satis multa exempla attuli, ut nec iniquum nec nimis severum de legibus nostris meum iudicium esse videatur, utque Savignio assentiamur, tempus illud, quo perlatae sunt, non fuisse tanto operi idoneum. Verum adhuc dixi de iis institutis, quae quum essent male posita, erant in legibus posita tamen. Alia vero instituta, quorum constitutio in legibus requiritur, ne posita quidem sunt sed plane praetermissa. Codicibus nostris tam multa desunt, ut plura vix deesse possint. Neque nunc id volo, in nonnullis satis bene scriptis legibus interdum deesse quaedam, quae idoneè suppleri per analogiam possint. Verum tota capita iuris privati praetermissa sunt. Novistis doctrinam de Universitatibus: eas autem duplices scimus omnes, alteras personarum, quae a recentioribus corpora moralia dici solent, alteras rerum, etiam pias causas appellatas. Ne legislator quidem duplex hoc genus universitatum esse ignoravit, id quod ex eo apparet, quod de universitatibus personarum leges scripsit; universitates vero rerum nomine quidem et verbo in transitu attigit, sed quales habendae sint et quomodo

regi debeant et administrari, nec descripsit ulla lege nec definivit. Quae negligentia eo minus ei videtur condonanda, quod in Specimine anni huius saeculi vicesimi Kemperus diligenter exposuit discrimen, quod inter utrumque intercedit universitatum genus. In doctrina de Statutis Realibus res immobiles tantum tractantur; de mobilibus nulla fit mentio, et tamen hac nostra aetate, quae ipsa non est immobilis, res mobiles haud parvi sunt momenti. Actiones et exceptiones alto silentio legislator praeteriit. Celeberrima vero, quae inter Iuris interpretes agitari solet, quaestio, utrum ea quae temporalia sunt ad agendum perpetua necne sint ad excipiendum, in uno tantum actionum genere definitur, in reliquis omnibus siletur. Singula persequi longum est, verum quis est, cui non incredibile videatur, gravissimum, qui est de Obligatione Naturali, iuris locum ita prorsus a legislatore esse neglectum, ut semel tantum id vocabulum usurpet, nihil definiens? Et in Codice Mercatorio non minus multa vel potius plura desunt, quae deesse non oportebat. Compara eum cum Codice eo, quem nuper Germani confecerunt, in quo multa egregie pertractantur, mandatum mercatorium, actio institoria, emtio venditio, alia, de quibus apud nos ne mentio quidem ulla reperitur.

Atque in legibus nostris quum tam multa sint male tractata aut neglecta prorsus, accedit alia reprehensio, quae est in orationis compositione. Ornatum et nescio quam elegantiam legislator respuat, at legum scriptio concinnitatem certe desiderat et perspicuitatem. Ut omnis oratio, ita lex constat verbis, et habent verba suam significationem. At in delectu verborum nostri homines ita negligentes fuerunt, ut saepenumero eandem rem diverso modo aut eodem modo diversas res expresserint. Atque interdum verba contrarium significant eius sententiae, quam exprimere voluit legislator. Magna, ut exemplo doceam, est quaestio, utrum peregrinum apud nos sua sequantur statuta personalia an status eius civilis nostris legibus subiectus sit. In qua quaestione definienda, haec una difficultas est: liceatne a lege, quae hac de re scripta est, decedere, propterea quod legislatorem aliud scripsisse, aliud voluisse aliunde constet. Nam huius quidem legis verba significare non id quod legislator voluit, sed quod noluit, tum ex aliis argumentis, tum ex legis historia luculenter apparet.

Et his tamen legibus, haud uno nomine vitiosis et imperfectis, ita usi sumus adhuc, ut multum profuisse videantur. Habuimus enim iudices et interpretes peritos, prudeutes, cautos, consideratos. Potest sane prudens interpretatio multa legum vitia mitigare, idque nostra in patria revera fecisse dicenda est.

Verum ne nimium ab interprete speremus! Potest ille ex scripto aliquid supplere quod non scriptum sit; potest, si alterum praeceptum non conveniat alteri, non tollere quidem eam repugnantiam, sed tamen incommodum, quod ex ea nasci videatur, aliquo modo lenire. At malam legem bonam facere non potest. Ubi de legis sententia constat, adstrictus est legi interpres, quamvis prava et iniqua ei videatur. Scio quidem non semper hoc apud nos observari. His proximis maxime annis invaluit quoddam interpretandi genus, quod qui sequuntur sunt illi non interpretes sed emendatores et correctores legum nominandi. Neque enim quid scriptum sit unice quaerunt, sed quomodo id quod scriptum sit corrigendum esse videatur. Quod quidem remedium audeo dicere ipso malo esse peius. Nam hoc modo si grassari licebit, tot erunt legumlatores, quot erunt interpretes, ipsa lex tolletur de medio, invalescet quaevis iudicandi licentia, et pro una lege erunt tot sententiarum varietates, quot videbuntur his, quos dixi, interpretibus commodae. Veteribus iam persuasum fuit, iudicis arbitrio quam paucissima esse permittenda: hi vero omnia permittunt arbitrio iudicis. Atque hoc quum semper sit valde improbandum, apud nos quidem omnium minime ferri potest. Nam nemini nolenti mandatur iudicis officium, verum ab illis qui suscipiunt, id quod totidem verbis perscriptum est, postulatur, ut ius dicant secundum legem, sibique de legis aequitate iudicare non licere intelligant. Equidem non existimo interpretem legis esse servum scriptorum verborum. Legum scientia non mihi ea videtur, si quis verba earum teneat sed vim ac potestatem. Persuadeo mihi non oportere ius civile calumniari nec verba captare, sed qua quid mente dictum sit animadvertere. Verum verba captare et verba pro nihilo putare, haec quidem nimium quantum inter se differunt. Recte quidem Baco illos reprehendit Iureconsultos, qui tam anxii et tenaces sint verborum, ut tam-

quam e vinculis sermocinentur. Verum multo maius malum ex omni verborum negligentia oritur. Reputent hoc illi secum, qui Codices scriptos esse volunt, qui iurisprudentiam Codicibus scriptis provehi cupiunt et emendari; reputent et singulas leges et totos Codices constare verbis, et intelligant, neglectis verbis, negligi leges et Codices et illam iurisprudentiam tolli, quam Codicibus et legibus fundari oportere existimant!

Quodsi vero, Auditores, Codicum nostrorum vitia interpretatione tolli non possunt, an idcirco ea vitia manebunt, nocebunt, et quodvis detrimentum facile tolerabitur? Num ita femur,

fertur ut acta
Praecipiti pinus Borea, cui victa remisit
Frena suus rector, quam Dis votisque reliquit?

Certe iam, si haec valebit sententia, eam quaestionem, quam initio orationis commemoravi, ita diiudicabimus, ut assentiamur iis qui nullos legum Codices condendos esse contendunt. Perfectas enim leges ne tum quidem scribi posse, quum iurisprudentia egregie sit cumulateque exculta, quis dubitabit? Savignius quidem optandum esse non putavit, ut Codices conficerentur, bonos tamen confici posse non negavit. Tempore eo, quo ius Romanum floruerit maxime, ad legum institutionem tuto procedi potuisse iudicavit; Papinianum arbitratus est, Paulum, Ulpianum egregios, si voluissent, futuros fuisse legumlatores. Utrum igitur legibus eorum, si in usum abiissent, nihil umquam deesse apparuisset? an experientia docuisset, ibi quoque aliquid interdum reperiri vel vitiosum vel ineptum vel impediens potius quam adiuvans aequitatem? Certe, si quid apparuisset eiusmodi, id quod fieri necesse fuit, non continuo quodvis damnum interpretatione vel liberrima tolli potuisset. Verum id Romanis non tantum attulisset mali, quantum nostrarum legum vitia afferunt nobis. Stant suae populis laudes: cedat artibus Graeciae Latium, sed utilitatem rerum nulla gens mortalium intellexit magis. Non devicerunt orbem terrarum Romani nescio qua umbratili ac delicata sapientia; sed quid quovis tempore agendum esset intellexerunt, et rempublicam imperiumque habuerunt, non unius hominis vel aetatis opus sed saeculorum. Eadem utilitatis et actionis intelligentia rexisset Codicum usum. Intellexerunt illi, quid esset

ius, quid esset scripta lex. Ut habuerunt edicta Praetorum, semper ius tuentia et quotannis tamen ad utilitatem accomodata, ita, si Codices habuissent, eos suo tempore emendatione indigere intellexissent. Quam emendationem quomodo effecissent, nunc nobis non propositum est investigare. Verum nostrarum legum emendationem requiri quum satis disputaverimus, iam quomodo ea fieri debeat, quaerendum est. At quid dico quaerendum esse id quod apparet? Ab interpretibus frustra auxilium et medelam peti intelligimus. Agite ergo. Leges dedit legislator: afferunt eae leges incommoda, auferat ea incommoda idem legislator, emendet ipse quae scripsit vitia. Sic omnibus semper visum est, qui legum Codices conficiendos esse putarunt, sic etiam nunc videtur exteris. Post conditos Codices Napoleonticos non fuit certa et constans in Francia rerum progressio, fuit tamen ad hunc usque diem constans legum emendatio. Neque aliter vel faciendum putarunt vel fecerunt Germani. Habent illi legem Cambialem, multo Codicibus nostris recentiorem; iam vero ea ad examen revocata et Novellis, quae dicuntur, Norimbergensibus aucta et amplificata est. Nostri vero homines legiferi bonis aliorum exemplis non commoventur. Meliora etsi videant deteriora sequi pergunt. Utimur nos Codicibus ante hos vigintiquinque amplius annos confectis, et ita quidem utimur, ut nihil fere per id omne tempus in iis immutatum sit. Nec tamen quid ipsa Codicum ratio ferat in incerto est. Omnes fere, qui aliquid in iis rebus sapere existimantur, emendationem ab ipso legislatore postulant. Quae igitur cessatio est? Eadem, Auditores, est cessandi causa, quae retardat apud nos in rebus omnibus emendationem, quae efficit quoque ut Academiae nostrae premantur magis quam regantur institutis et legibus iam huic tempori non accomodatis. Quippe nostri homines aut cuncta aut nihil emendandum esse existimant; certas quasdam rerum partes emendare cummaxime verentur. Leges nostras nondum satis diu in usu fuisse dicunt ut iam nunc universa fiat earum emendatio; et nec iurisprudentiam satis excultam esse, necdum de omnibus rebus eum esse Iureconsultorum consensum, ut novi iam Codices feliciter condi possint. Quasi nos mehercule totos novos Codices flagitemus. Profecto, si rei haec aetas non est idonea, et, si novas leges perfectas esse oportebit, nulla umquam aetas idonea erit. Multi anni, multa saecula praeteribunt, priusquam vel singula Codi-

cum nostrorum vitia reperta et demonstrata erunt, vel omnes Iureconsulti de gravissima quaque quaestione inter se consenserint. O miseram nostram patriam, si propterea manere debebunt nec tolli poterunt ea legum vitia, quae iam nunc et intelliguntur et sentiuntur ab omnibus. Dixi modo quam vitiose definiantur iure nostro peregrinorum statuta personalia. Nec tantum de eo vitio, verum etiam de certa eius tollendi ratione una est omnium eademque sententia. Quae igitur caussa esse potest, ut ea ineptae illius legis emendatio ad totam omnium legum emendationem, id est ad Kalendas Graecas, differatur? Quodsi nihil praeterea fieri potest, at illae tamen difficultates demi et expelli possunt, quae ex obscura perplexaque legum descriptione oriuntur. Denique quidquid nunc bene fieri potest id iam fiat. Paucis contenti sumus. Intelligatur modo aliquid et emendari posse et emendari oportere: admoveatur manus operi. Semel facto initio non subsistetur continuo, sed ducibus experientia et scientia pedetentim gradatimque poterit ad meliora perveniri.

Quum vero disputatio nostra omnis in legum emendatione commendanda versetur, et in caussa hoc maxime a nobis positum sit, leges nostras iam tum, quum scriberentur, vitia contraxisse, obiiciet forte mihi quispiam, eam emendandi necessitatem esse fortuitam, et esse eam apud nos, apud alios fortasse non esse. Quod si ita esset, nihil de mea sententia detraheretur: dico enim de legibus nostris emendandis, non de aliarum gentium legibus. Sed per se ipsa semper et ubivis emendatio necessaria erit. Perfectos enim legum Codices a mortalibus condi non posse et ego ostendi et nemo inficias ibit. Nimirum ea est humani generis imbecillitas, ut ne a summis quidem artificibus conficiatur opus, omnibus suis numeris et partibus expletum. Atque id si in aliis artibus verum est, certe maxime valet in legum ferendarum arte ardua magnaque et haud scio an una omnium maxima. Tot tantaeque enim in legislatore requiruntur ingenii dotes, tam ingens doctrinae copia diversissimarumque rerum cognitio, ut ne praestantissimos quidem Iureconsultos immensae huic rei pares inveniri non est quod miremur.

Accedit alia et gravissima causa in ipsa iuris natura posita. Neque enim eo consilio scribi solent Codices, ut iura et leges, quibus exinde usura sit civitas, certa semel et decreta fiant, et vitae civilis negotia ad

14*

eorundem praeceptorum normam in perpetuum dirigantur. Fuerunt sane et adhuc sunt qui, hunc ipsum sibi finem proponentes, idcirco maxime conficiendos esse Codices clamitent, ut leges constituantur sempiternae et immortales, quibus in omne tempus valituris nec obrogari fas sit nec derogari liceat. Verum per eiusmodi somnia quum confundant iuris aeterni divinitatem et humanarum legum utilitatem, utramque subvertunt. Est quidem insitus in animis hominum immortalis iustitiae sensus, est sempiterna ratio a natura profecta, ad recte faciendum impellens et a delicto avocans: iura vero et leges pro temporum et gentium et rerum varietate alia sunt et flectantur oportet et varientur. Hoc ipsa flagitat iustitia, cuius praecipuum munus est ut in rebus omnibus ius aequum servetur. Aequum vero ius esse non potest, nisi cum moribus populi congruat: qui quum ipsi non sint stabiles, sed alii aliis temporibus et varii, ne ius quidem semper idem servabitur, at variabitur pro moribus. Hoc bene perspectum habuit Sextus Caecilius Iureconsultus, qui Favorino philosopho, obsoleta quaedam legis Decemviralis capita reprehendenti, verius quam ornatius haec respondisse fertur: Non profecto ignoras, legum opportunitates et medelas pro temporum moribus, et pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque vitiorum quibus medendum est fervoribus, mutari atque flecti neque uno statu consistere; quin ut facies coeli et maris ita rerum atque fortunae tempestatibus varientur. [1])

Quodsi igitur ipsa iuris ratio fert, ut non semper una atque eadem voce loquatur, si alia aliis temporibus conveniant instituta, a quo quaeso nisi a legislatore auxilium petas, ut obsoleta antiquentur, nova vero et utilia quae prodeant sanciantur firma auctoritate? Consuetudinis enim ius, cuius magna est et esse debet auctoritas, hac tamen qua nos vivimus aetate non tantum valet ut legem vincat. Quod apud Romanos rectissime receptum fuisse tradit Iulianus, ut leges non solum suffragio legislatoris sed etiam tacito omnium consensu per desuetudinem abrogarentur, id hodie, ut alias gentes taceam, a nostrarum legum proposito alienum est. Nec mea quidem sententia immerito. Fremant omnes licet, dicam quod sentio; parum suum iuris certi constituendi propositum adsequerentur legislatores, si Codicum

---

[1]) Gellius XX, 1.

praecepta quotidie fere in dubium vocari et per contrarios civium usus tolli denuo sinerent. Quocirca non vituperandos equidem sed laudandos nostros homines censeo, quod in ipso Codicum prooemio Iuris consuetudinarii auctoritatem certis angustisque circumscripserunt finibus, et diserte praeceperunt, leges non sua ipsarum vetustate consenescere, sed nisi novis perlatis legibus non abrogari.

Hoc tamen praeceptum quum probem magnopere, ita demum probandum est, si cavet legislator ne leges consuetudini repugnent. Simul atque hoc fiet, mutari debebunt, ne populus pro legis reverentia evitationem legis sibi requirendam esse existimet. Rerum enim natura magistratuum decretis commutari non potest. Vetare possunt legislatores quominus consuetudini obediatur, obmutescere eam frusta iubebunt. Vox eius, oppressa licet, audietur tamen. Monebit, hortabitur, urgebit, instabit. Flectere si nequit superos Acheronta movebit, quas abrogare non valebit leges perruptura tandem et perfractura.

Qualis tunc sit rerum status futurus, omnium in oculis est. Luculentissimum exemplum praebet iuris mercatorii in patria nostra praesens conditio. Permulta huius iuris capita obsoleta atque ita ab hodiernae vitae necessitatibus aliena esse, ut in communi mercatorum odio versentur, nemo est qui nesciat. Merito igitur exspectaveris, legislatores, re cognita, nihil habuisse antiquius, quam repetita illorum capitum praelectione mercaturae quam citissime possent auxilium ferre. Quod ut factum sit tantum abest, ut per triginta fere annos ad adiuvandas res mercatorias nihil omnino fecerint. Hac legislatorum socordia dicam an pertinacia quae tandem facta sit iuris conditio haud facile quisquam crediderit. Omnia incerta sunt, omnia in dubium vocantur. Legibus enim ineptis et nostro tempori non consentaneis aut omnino non parent mercatores, aut ita parent, ut, salvis verbis, sententiam earum circumveniant. Unum et alterum exemplum afferre lubet. Pignus iure nostro non contrahitur nudo pacto, sed in magnis certe rebus scripturam requirit, et insinuationem in acta publica, quam ferre nullo modo potest celeriter conficiendarum et coniungendarum inter se actionum necessitas. Negligunt igitur et praetermittunt eam mercatores, et, aliud agentes, aliud simulantes, pangunt pro pignoribus emtiones venditiones, adiectis pactis de retrovendendo. Assecurationes nemo vel stipulatur vel

promittit, quin polissa expressis verbis doceat, permulta legis praecepta non esse valitura. Quid multa? In toto fere iure mercatorio scriptae legi privatorum pacta derogare vides. Quodsi ex eo nihil aliud oriretur nisi ius incertum, dolendum tamen esset, id esse incertum quo nihil certius esse debeat. At mores, suntne hi negligendi? An legislator probitatem habebit pro nihilo, et nihil interesse putabit inter illam et improbitatem? Leges nostrae de debitorum obaeratorum patrimonii liquidatione nihil habent quod hominibus nostris conveniat. Singula earum capita liquidationem non tantum retardant et impediunt, verum etiam, si iis obtemperatur, sumtus tam ingentes fiunt, ut creditores nihil fere accipiant, et, si quid ex patrimonio restat id publico aerario obtingat. Quid vero ex hac causa efficitur? Ut mercatores legem scriptam non scriptam esse existiment, et lege destituti semet ipsos adiuvent. Debitores, perinde ac si nec iudices essent nec iudicia, paciscuntur cum creditoribus, idque pactum, quamquam utrisque damnosum, semper tamen minus damnosum est quam legitimus creditorum concursus. Nolite existimare, Auditores, si communem reipublicae salutem spectetis, hoc eodem redire. Etenim debitor obaeratus, si fraude dolove malo usus est ideoque puniri debet, tunc demum reus esse potest, si iudicis sententia pronuntiatum est eum foro cessisse. Ita leges nostrae summam saepe impunitatem proponunt scelestissimis mortalium. At Ciceroni videbatur lex esse recti praeceptio pravique depulsio! Alterum exemplum afferam. Vetat lex nostra proxenetam mercaturam facere earum rerum quarum est proxeneta. Munus suscipiens, iureiurando se ei legi obstringit. Mox tamen intelligit fieri non posse ut fidem et iusiurandum servet. Mercatura enim his temporibus est eiusmodi, ut nemo proxeneta esse possit, nisi interdum suo marte emat aliquid et vendat. Ita ipsa lege cogitur commoda sua negligere aut peierare. Eram nuper in aliqua urbium nostrarum et intereram proxenetarum concilio: omnes erant viri integrae famae et existimationis, omnes aperte confitebantur, si verba legis observanda essent, se esse periuros, et cum virili et generosa indignatione vehementer postulabant, ut tandem aliquando tolleretur ille scrupulus, illa conscientiae deceptio, quam legislator iusiurandum et Dei immortalis invocationem appellet. Quid quaeritis? Huiusmodi exempla iam certe dubitare vetant, quin leges nostrae emendatione indigeant.

An creditis, Auditores, interpretem his tantis malis mederi posse? Nolite hoc arbitrari. Certe non omnia a legislatore sperare oportet. Quodsi enim his temporibus frequens inter se hominum commercium quotidie fere nova negotia novasque conventiones parit, quorum ne nomina quidem iure civili prodita sunt, vel quorum certe, si iam prius fuerunt, ratio mutata prorsus est et mutatur, non a legislatore statim — id quod Goudsmitio nostro assentior — sed a iuris interprete auxilium petendum est. Huius enim officium est amplecti ea quae utilitate et aequitate se commendent, et radices agere coeperint; eorum quasi imperii sui potiri, investigare eorum cum constituto iure et tradito convenientiam, ex hac convenientia certas deducere regulas iisque quasi iuris signum imprimendo in systemate locum assignare. Sed ubi leges repugnant sententiae populi, non potest interpretatione ea repugnantia tolli. Quod nigrum est id interpretando non effeceris album. Et videmus in patria nostra quid inde oriatur. Pertinaciter emendationem legislator recusat, mercator ab interprete auxilium petit: hic torquendo flectendoque legis sententiam, quantum potest utilitati et necessitatibus subvenit. Sed ita lex elusa est, constantia iuris amissa et commercium hominum inter se impeditum. Neque enim omnes iudices et interpretes adduci facile possunt, ut legem, in quam iuraverunt, non scriptam esse existiment; atque hinc orta est iurisprudentia dubia et vacillans, factumque quod Baco pessimum exemplum appellavit ut curiae, quae pacem subditis praestent, inter se duella exerceant.

His rebus, quae iam ferendae non sunt, nemo nisi legislator finem facere potest. Caremus nos Praetoribus Romanis, qui Edictis suis ius civile adiuvabant, corrigebant, supplebant et vitae commerciique humani necessitatibus adaptabant. Omnia conanima hunc morem Romanum vel aliquid quod esset eius utilitati simile in civitates recentiores transferendi, caruerunt effectu. Anglorum curiae Censoriae, quarum erat officium curare, ut esset et maneret iuris et aequitatis inter se consensio, magnopere a Bacone commendatae, locum suum retinere non potuerunt et sensim paulatimque degeneraverunt. Quae acute excogitavit Schraderus non satis usui accomodata esse reperta sunt. Etiam Holtii nostri sententia, tribuendam esse Curiae Supremae potestatem legis supplendae, in Francia, ubi aliquo modo id factum est, fructus non tulit et in patria nostra iam a nemine propugnatur.

Ferat ergo legislator opem quia solus id facere potest. Sed quomodo? Num in unoquoque Codice antea definietur certum tempus quo debeat ille retractari? num tota cunctarum legum emendatio post descripta intervalla perficietur? An vero fiet emendatio tum quum necessaria erit? Verum necessitas, Auditores, non certo ante tempore praevideri et praescribi potest. Iustitia ut imperet populo, leges debent servire moribus populi et verae eius saluti et utilitati. Iam vero mores non ut sylvae foliis pronos mutantur in annos, sed mutantur in dies. Simulatque apertum est legem repugnare utilitati, malum iam est exortum, quod igitur, ne vires acquirat eundo, continuo et quasi infanticidio Spartano opprimendum est. Eoque magis, quia, si quando fiet emendatio, non ea paucis diebus absolvetur: quo fieri poterit, ut rei initium faciens legislator legis et iuris aliquam repugnantiam tollat, verum ut finienti alia repugnantia sit apparitura. Ita foret quod poeta Germanus dicit, iurum legumque quasi sempiterni morbi esse hereditatem, et numquam aliquod ius existere quod nobiscum ipsis nascatur. Quae quum ita sint, perpetua tantum partium emendatio et expletio prodesse potest. Iam dudum in aliis regionibus haec sententia invaluit. Convertite oculos in Franciam et Belgium, comparate Codices mercatorios ibi scriptos initio cum praesentibus: mutati sunt ita, ut fere sint novi. Atque utinam aliquando in patria nostra bonum sequamur exemplum! Id quidem urgere et flagitare iam non officium est Iureconsultorum sed omnium omnino civium qui suam sibi patriam curae esse oportere existimant.

Et quid tandem civium voces efficient? Ex praeteritis annis parva spes futuri temporis oritur. Multi fuerunt Regii Ministri, inque iis homines eximia iuris scientia conspicui, qui non putandi sunt ignoravisse, quid a se propter ipsam Codicum conditionem postularetur. Imo fuerunt, qui ita sibi persuaderent, certas legum partes emendandas esse, ut operi manus admoverint. Latae aliquoties ad Ordines sunt rogationes de quibusdam iuris privati institutis vel ordinandis primum vel melius definiendis, velut de exteris mercatorum societatibus, de hypothecis, aliae. Sed singulae aut non sunt perlatae aut ne in deliberationem quidem venerunt. Quo tristi exemplo deterriti sunt Ministri, relanguit illorum industria, iamque ipsa res videtur quiete somnoque sepulta.

Quae quidem consideranti mihi, Auditores, quaerendum esse visum est, an sint in patria nostra viri illi, quibus ab ipso populo electis mandata descriptio legum est, summae ignaviae accusandi; quaerendum esse visum est, an Batavorum progenies ita degeneraverit, ut quum illi Europae leges et foedera dederint, nunc iam prae socordia ius civile administrari et pacta mercatorum ordinari non possint. Non credo, Auditores, verum ut legibus de iure civili et de iure mercatorio multa desunt, ita aliquid deesse credo institutionibus nostris, per quas emendatio ipsa legum facienda est. Regius Minister, innumeris negotiis obrutus, legum emendandarum initium facere non potest. Non certis enim temporibus emendandae sunt leges, sed, id quod demonstravimus, perpetuo et fere quotidie. Foret, si nihil praeterea ei agendum esset, hoc ipsum munus totius hominis, et vix hominis unius. Proponere mutationem necessariam, defendere scriptis, explicare oratione et commendare Ordinibus, nec parvi laboris est nec exigui temporis. Quod ni ita est, cedo causam, cur unum tantum et alterum apud nos legem corrigendarum conamen factum sit. Verum, etiamsi Regius Minister huic rei vacare posset, si satis otii haberet ut legum emendationi animum intenderet, tamen ab illo id nec iure postulari nec humaniter exspectari poterat. Requiritur in illo eloquentia vel certe diserta oratio, qua animos regere possit, requiritur gubernandae reipublicae peritia, sed usus forensis, scientia iuris, consuetudo quotidiana civium, peregrinorum, mercatorum requiruntur in illo, qui leges emendaturus sit. Credite mihi, aliud est reipublicae consulere et magna eius intelligere commoda, aliud parva cognovisse et minutis civium utilitatibus prospicere. Et tamen minutae illae utilitates magnae sunt!

Accedit quod ipsa reipublicae constitutio et Ordinum Generalium potestas, praeclara quamvis et maxime landanda, Ministros impedit, quominus iura bene curent. Praesunt fere apud nos rebus illi, quorum tum maxime partibus favetur: ii legem rogaturi antea computare fere possunt suffragia illorum, qui earundem partium sunt; reliqui saepe adversantur. Nolite arbitrari, Auditores, me nimium dicere. Hoc ipso tempore non in iure privato sed in iure poenali exemplum videmus. Poena capitalis, legibus nostris retenta, plurimorum nostrorum hominum de iure sententiis ita nunc est contraria et repugnans, ut abrogandam esse eam et persuasum

sit bene multis et censeant quoque Regii Ministri. Est haec profecto res, si qua alia, sine ira et studio consideranda et perpendenda. Et tamen si argumenta ponderes, quibus iam de ea disputatur, in hac quoque disputatione apud multos partium studium valere videas. Et quid in aliis rebus futurum est?

Quae quum ita sint — iam enim ad finem properanti mihi multa sunt praetermittenda — dicam aperte quod sentio. Quod apud exteros dudum sapientissimi viri commendaverunt, et apud nos Collega meus et amicus Opzoomerus magnopere suasit, ut id aliquando fiat, necessitas postulat et urget. Iuris condendi et supplendi provincia certo alicui mandetur collegio legibus scribendis et emendandis. Legantur in hoc collegium illi qui et iuris scientia, et usu legum experientiaque forensi optime intelligant, quid et iuris et mutatae identidem commercii vitaeque rationes postulent. Hoc illi legislatori proponant. Quod quomodo facturi sint, et qualem in munere suo fungendo secuturi sint rationem, explorare non huius est loci. Paucissima tantum indicabo. Diligenter hoc, si quando instituetur collegium, attendere debebit ad iurisprudentiam Curiae Supremae et reliquorum iudicum; accurate cognoscere sententias et scripta Iureconsultorum, audire peritos et observare populum, quibus illi legibus opus sit explorare, et eas, adiuncto ad illustrandum commentario, proponere Ordinibus. Praesit collegio Regius Minister, sive Rerum Iudicialium, seu potius ad hoc ipsum creatus Minister singularis, qui, a reliquis negotiis immunis, leges rogatas in Ordinum coetu explicet et defendat. Caetera quidem nunc praetermitto. At hoc unum addam. Emendationes eae, quae ab ipsis Ordinibus proponi solent, in his quidem legibus non admittantur nisi cautione certa et declinatione incuriae et levitatis.

Sic demum ad propositum perveniri poterit. Legum emendatio, quam necessariam esse scimus omnes, tunc demum et effici poterit et esse fructuosa, si mandabitur viris idoneis et peritis, qui nihil agant praeterea, et ita sint nullarum partium, ut propter partium studium eorum opus non repudietur, et quorum labor non pereat, si quando partium mutatur principatus, vel quoties propter qualemcumque causam aliis Ministris moderamen rerum permittitur. Hoc utinam fiat aliquando! Permovere legislatores nec quiescere, priusquam id quod recte volumus fuerimus consecuti,

debemus omnes, quotquot nostra et patriae interesse arbitramur, ut aequis ea legibus temperetur. Perficiat unusquisque nostrum quod potest. Ita demum cum bona spe exitus Codicum emendatio incipi poterit, tollentur e legibus vitia et explicabuntur iura, ut explicantur quotidie vitae necessitates et necessitudines hominum. Ita erit apud nos ius aequum. Ita quem ut Academiam hancce illustret enixe precamur, totam patriam illustrabit, Iustitiae Sol!

Ad alteram iam transeo officii partem, narrationem eorum, quae hoc anno Academiae nostrae evenerunt laeta et tristia. Quorum his illa plura esse grato animo agnoscimus.

Atque illud inprimis mihi laetandum iure esse video, quod Academiae Curatores salvi omnes et incolumes, aut nobis adsunt hodie, aut certe si qui absunt, non absunt propter tristes causas. Quod non Vestra tantum sed nostra quoque et Academiae gratia, cui prudenter et studiose consulere soletis, magnopere gaudemus, Viri Amplissimi! Quodsi enim aetatem pupillarem alma nostra Mater iam dudum excessit, et igitur secundum legem sua ipsa negotia tueri posse videtur, non tamen idcirco provida Vestra cura carere posse putanda est. Atque utinam numquam ea careat! Quum vero boni Curatoris sit rem minoris non adiuvare tantum, verum etiam, si potest, augere, illud vel maxime a Vobis petimus, ut Academiae instrumenta et supellectilem augere pergatis. Quae enim nobis praesto sunt studiorum adiumenta et subsidia eiusmodi sunt, ut de iis quoque valeat, quod de legum nostrarum Codicibus valere dicebam, perpetua et assidua cura augeri et amplificari ea debere. Quod igitur ut Vos efficiatis, Viri Amplissimi, qua estis apud Regem Augustissimum gratia, vehemeter rogamus.

Nec minore, in Vos oculos convertens, afficior gaudio, coniunctissimi Collegae. O me Rectorem felicem, cui extremam muneris partem explenti triste parentandi officium praestandum sit nemini, qui Professorum ordinem animo perlustrans, nullum carum caput desiderem!

In hac mihi laeta cogitatione defixo, omnium prima subit Miquellii nostri imago, quem e morbo gravi et periculoso recreatum, et quasi e

mediis Orci faucibus ereptum, patriae, disciplinis, discipulis redditum esse impense gaudemus. Absenti Collegae gratulari non possum; tota vero mente Academiae gratulor, quae tanto viro reviviscente, ipsa quoque reviviscere videtur. Quam irreparabilem eius obitu iacturam fecisset, enarrare non est meum: Consulem enim nisi a Consule laudari non oportet. Hoc unum delibabo. In Miquellio quum et alia sint admirabilia, tum incomparabile fere in deligenda recte docendi ratione ac via iudicium semper elucet, in eademque aliis commonstranda indefessa voluntas. Sic factum est, ut quem colunt et suspiciunt collegae, eundem summo amore prosequantur discipuli. Quibus ut diu multumque prosit, det precibus nostris Deus!

Qui Miquellium cogitat, Te quoque cogitat, Cl. Mulder, et amicitia fideli et consociatis laudibus illi coniunctum. Omnibus Tu bonis plaudentibus quintum nuper Professionis lustrum peregisti, et ita quidem peregisti, ut qui ad summa nituntur nihil aliud cogitent nisi quomodo possint Tui quam simillimi evadere. Tu, Vir praestantissime, quem Chemiae in patria nostra patrem veneramur et pricipem, ad illud iam dudum pervenisti fastigium, ut nullum habeas, qui doctrinae fama et meritis Tecum in hoc genere contendat. Tibi, quod facimus, omnia fausta apprecantes, pro Academiae quoque salute vota facimus. Te enim duce, non Chemiae solum, in qua regnas, sed generale etiam illud studium florebit, quod nuper eleganter commendavisti.

Eandem quam Muldero, Tibi quoque felicitatem ex animi sententia gratulamur, Cl. Loncq. Eodem fere tempore Tu festum Tibi nobisque diem celebravisti, quo ante hos viginti quinque annos Medicinam publica auctoritate in hacce Academia tradere coepisti. Rarum profecto et singulare, Vir Amicissime, Tibi obtigit Dei beneficium. Tu scilicet, qui prima ab infantia tenui fuisti valetudine, nunc, provectiore iam aetate, non vivis solum, sed ita vivis, ut longam Tibi fore vitam et praesagiant medici et vehementer sperent omnes, quibus laus Medicinae Batavae curae et cordi est. Quibus utinam sua vota contingant! Faxit Deus ut per multos annos Academiam ornare, discipulis, quorum gratam Tibi voluntatem devinxisti, prodesse pergas!

Hoc Tibi quoque apprecamur, Cl. van Oosterzee, qui ante has paucas dierum hebdomades laetum illum diem recognovisti, quo cum Ecclesia Christiana et cum optima Tua Uxore binas iniisti nuptias. Utrique coniugi carus es, utrique diu serveris!

Laeta, quae Professoribus contigerunt, reputanti mihi non silendi sunt novi honores, in Te collati, Cl. Donders, quem Mexicanorum Imperatori Guadelupes Ordinis equitem creare placuit. Felicem Te praedico, quod praeclara Tua merita, mea laude longe maiora, in dies magis ab omnibus, civibus et exteris, subditis et principibus agnoscuntur. Feliciorem vero quod Tua Te virtus nobilitat. Id certo scimus, ingentem Tuam, quam totus terrarum orbis celebrat, doctrinam interituram esse numquam, et ipso Maximiliani imperio mansuram esse stabiliorem.

Est etiam absentis non praetereunda sed celebranda cogitatio Viri, qui, quum iam pridem a nobis discesserit, eam tamen Sui memoriam reliquit, ut eum amore retinuerimus et semper nostrum esse arbitremur. Est ille Iohannes Michaëlis Franciscus Birnbaum, Magno Duci Hassorum Cancellarius et Consiliarius Intimus, qui quondam Academiam Rheno-Traiectinam ornavit, nunc Universitatem Ludovici, quae Giessae est, doctrina sua illustrat. Eximio huic Viro, die vicesimo nono mensis Augusti anni proximi summorum in utroque iure in se collatorum honorum solemne semisaeculare celebranti, Senatus noster scriptis litteris gratulatus est. Respondens nuper Vir Celeberrimus testatus est, tempus illud, quod in Academia nostra transegit, in vitae suae felicissimis partibns a se censeri. Paucis tantum nostrum contigit, ut aut simul cum illo hic munere fungerentur aut praeclara eius institutione fruerentur. Ita tamen illum apud nos versatum esse scimus, ut omnes Tecum consenserimus, Cl. de Geer, qui gratus eius es discipulus, et ornata, ut soles, oratione ei precatus es, ut Summum ei Numen vitam viresque concederet, et longam vegetamque tribueret senectutem in amicorum, discipulorum veraeque doctrinae emolumentum.

Iam quae laeta erant oratione persecutus sum, eaque multa fuerunt. Verumtamen sors nostra humana est, neque igitur fieri potuit quin tristia acciderent. Et sunt mihi tam tristia commemoranda, ut eorum cogitatio animum vehementer commoveat.

Quid Tibi dicam, Cl. Brill, qui amantissima et praestantissima Coniuge orbatus es? Cognovimus nos eam; quibus virtutibus praedita esset, intelleximus; quanta Tu felicitatis Tuae parte et vero quanta Tui parte careas sentimus. Sed Tu, Vir Amicissime, eam quam luges non putas nullam aut nusquam esse. Haec Te cogitatio et liberorum Tuorum amor sustentet et consoletur!

Tuum dolorem, Cl. Vreede, retractando renovare nolim, sed talem, quali Tu orbatus es, filium silere impium foret. Aureis ille moribus quam carus Praeceptoribus fuerit et Commilitonibus, moerore funeris indicatum est. Verum Tu, Vir Optime, nec dolori nec animi perturbationi succumbere soles. Praeclari iuvenis ad tumulum quum staremus afflicti, tum Tua nos vox erexit et confirmavit, pia mente exclamantis: Deus dederat, Deus abstulit, Dei nomini grates agantur. Et discedentes nos illud tumulo elogium deberi existimavimus: Quem Deus diligit adolescens moritur.

Non unus, eheu, ereptus est Vobis, optimi Commilitones, praeclarus Ferdinandus Vreede! Diem supremum obierunt etiam Ianus van Bruggen, Theol. Cand. et Carolus Iohannes Schorer, Iuris Studiosus. Uterque adolescens optimae spei, uterque merito carissimus parentibus, praeceptoribus, amicis, flebilis obiit. Sustententur flentes a Deo, et Vos, Commilitones, et nos omnes, defunctorum simus memores, et bona quae reliquerunt exempla in utilitatem nostram convertamus.

Ad publica redeunti rursus mihi laeta commemoranda sunt. Neque enim facile quisquam omnium, qui litteris disciplinisque faveant, et meritis honorem deberi existiment, non magno gaudio et applausu Senatus nostri decreta cognovit, quibus honoris causa Chirurgiae Doctor creatus est Vir experientissimus Antonius Cornelius van Woerden, et summi in Philosophia Theoretica et Humanioribus Litteris honores collati sunt in Nicolaum

Beets et Iulium Henricum Hisgen, Viros praestantissimos. Quae quidem decreta ita profecto honoris causam continebant, ut Viris illis omnino essent decori, verum non minus ex iis decoris in ipsam Academiam redundaret, quae illos ornando ipsam se ornavisse dicenda est.

Restat ut mihi breviter de supellectile Academiae dicendum esse videatur, eoque brevius quo accuratius de ea dixit Vir Clarissimus, cui in Academia regunda successi. Multa adhuc emendatione egere, multis adhuc multa deesse, et novimus omnes et iam apparuit modo, quum, consentientibus omnibus, Curatores Amplissimos appellarem iisque eam curam commendarem. At aliquid tamen gradatim emendari hic annus ostendit. Bibliotheca et amplior et elegantior facta est. Iam superiore anno inceptum opus nunc ita perfectum est, ut satisfaciat omnibus, utque adeo homines faceti reperiantur, qui aedificium, in quo libri asserventur, locupletius esse dicant quam librorum, qui in eo asserventur, copiam. Verum ignorant illi, etiam in homine corpus celerius crescere et ad quandam pervenire perfectionem quam animum in corpore habitantem. Et nos quidem confidimus Curatoribus, qui quum corpus Bibliothecae iam perfecerint, quis animum ab iis neglectum iri credat?

In Museis, Laboratoriis Chemico et Anatomico, Collectibus Instrumentorum, Horto et Observatorio semper aliquid emendatur, semper aliquid iis additur, cerniturque in eo Batava illa virtus et prudentia: festinatio lenta.

Laboratorium Physiologicum aedificatur, Auditores, et aedificatur sedulo. Ante annum ex hoc loco praedictum est, nummos et commodorum locorum spatia non defutura esse in perpetuum. Expleta iam est illa praedictio. Habebit Dondersius noster aliquando Laboratorium, non tantum ipsius nomine dignum — id quod parum ille curat — verum in quod venientes ad ipsum audiendum ex quibusvis terris peregrini honorifice de Academia nostra iudicare discant.

De Nosocomio incredibilia ad Vos fero at credenda tamen. Non praedixit anno proximo Rector fore Nosocomium, sed pie optavit. At ego praedico nos tandem id habituros esse, non ex augurio sed ex re certa et facto initio. Senatus Urbis nostrae rem nimis diu neglectam fuisse intel-

lexit, et Nosocomium aedificari iussit, quod probaturus sit ipse Aesculapius. Pauca sunt quae opus remorantur. Sed superabuntur ea, et erit ille dies, quo, novum aedificium adspicientes, obruemus oblivione istud stabulum dicam an bovile, quod nunc Nosocomium appellatur.

Videtis igitur, Auditores, etiam in studiorum subsidiis aliquid effectum et profectum esse. Sed, iterum dico, nondum eo pervenimus quo perveniendum est. Quod numquam mihi luculentius apparuit, quam quum nuper Leidensis Academiae Rectorem de illius apparatu et supellectile querentem audirem. Quid tandem — ita mecum ipse reputabam — quid, Tune quereris, nobisque invides Laboratorium Physiologicum, quod nondum habemus? Tu, Rector Academiae, quae si cum nostra comparatur, dives et opulenta appellanda est? Qui aedes habes Academiae, regias dicendas, si conferuntur cum nostra modestia; librorum copiam et praestantiam, quantam vix alia? Tune quereris, quum Academiae Tuae ita faveant Reipublicae principes, ut quum adhuc moris fuisse videretur, ut uni apud vos Professori duo successores darentur, nunc quidam iam receptum esse videatur ut uni succedant tres? Quereris, et fortasse iure. Sed quis erit nostrarum querelarum finis et modus?

At non invidemus Academiae Leidensi, si multa habet: speramus etiam fore ut ei dentur ea, quae praeterea desiderat. Hoc tamen precamur, ut ne nostri aliqua exsistat oblivio, et ne negentur nobis ea, quae aequo iure rogare videmur, et quibus institutio nostra diutius carere non potest.

Sed magna consolatio est, posse etiam multis rebus carentem florere Academiam eam, in qua et doctores et discipuli pro sua utrique parte coniunctis viribus id quod possunt efficere conantur. Et magna equidem, hoc si cogito, afficior laetitia. Testor enim, Commilitones — Vos enim, Vos iam mea compellat oratio — testor, et omnium meorum Collegarum nomine testor, Vos hoc anno officiis Vestris optime esse perfunctos. Gratias Vobis agunt cuncti Professores, quod cum moribus bonis laudabilem coniunxistis in artium disciplinarumque studiis ardorem. Gratias ego Vobis ago, quod comitate Vestra et benevolentia fecistis, ut nulla mihi fuerit Rectionis molestia. Vehementer etiam laetor, eius quae ante fuit apud Vos dua-

rum partium divisionis postrema vestigia ita me Rectore deleta esse et evanuisse, ut etiam odium musicum, quod interdum Theologico odio implacabilius esse videas, extinctum sit, fuerintque iam non auribus tantum nostris verum etiam animis iucundi Vestri concentus et iucunda harmonia. Pergite bene facere, Commilitones; Successori meo Vos tales praestate, quales Vos mihi praestitistis, et maneat Professorum et Studiosorum non concordia tantum, sed amicitia quoque ea, quam nuper adspexerunt *Musae*, quum Praeceptoribus et discipulis *requiescere* una *placeret*.

Dixi mihi Rectoris munus molestiis liberum fuisse. Huius rei Tu quoque magna pars fuisti, Cl. Doedes. Senatus acta quum curares, me etiam fideliter curavisti. Auxilium a te petenti numquam defuisti; imo vero sponte ad me venisti, ut mihi opem ferres. Felicem novum Rectorem praedico, quod habebit actuarium Tui similem!

Superest ut fasces Academiae tradam Successori, ab Augustissimo Rege mihi dato, Henrico Christiano Millies, Viro Clarissimo, quem igitur Academiae Rheno-Traiectinae Rectorem Magnificum dico, renuntio, proclamo.

Accedas, Vir Clarissime, ad sedem Tibi destinatam.

Salve, Rector Magnifice, iterumque salve. In gravissimo munere feliciter gerendo propitius Tibi sit Deus Optimus Maximus. Sic te Rectore floreat Academia Rheno-Traiectina!

ACTA IN SENATU

A. CIƆIƆCCCLXV—CIƆIƆCCCLXVI,

RECTORE MAGNIFICO IACOBO ANTONIO FRUIN,
GRAPHIARIO IACOBO ISAÄCO DOEDES.

Die 28 m. Martii. Rector Magnificus Iacobus Isaäcus Doedes, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem habet *de libertate cum Theologiae, tum etiam Ecclesiae Christianae strenue vindicanda*, et Academiae fata enarrans memoriam quoque celebrat Virorum Clarissimorum Hermanni Bouman et Simonis Karsten, qui anno praecedente vita cesserant. Recitatis deinde a Graphiario Ordinum Iudiciis de commentationibus in certamine literario allatis, Rector Magnificus Regis Augustissimi nomine, victoribus sua praemia tradit:

nummum argenteum Iacobo Cornelio van Slee, Theol. Candid. in Academia Lugduno-Batava,

nummum aureum Gerardo Hugoni van Bolhuis, Iuris in Academia Rheno-Traiectina candidato,

testimonium honorificam exhibens mentionem Nitio Henrico de Savornin Lohman, Iuris in Academia Groningana candidato,

nummum argenteum Thomae Place, Medicinae in Academia Rheno-Traiectina candidato,

testimonium tandem, honorificam mentionem exhibens Ludovico Bleekrode, in Academia Lugduno-Batava Matheseos et Philosophiae Naturalis studioso.

Tandem Magistratum Academicum deponens, datum sibi successorem Iacobum Antonium Fruin, Virum Clarissimum, proclamavit et salutavit Rectorem Magnificum Academiae Rheno-Traiectinae.

E Curatorum decreto declarantur:

Senatus Graphiarius: Vir Clarissimus Iacobus Isaäcus Doedes;

Assessores:

Ex Ordine Literatorum	Vir. Clar.	G. G. Brill.
〃 〃 Theologorum	〃 〃	I. I. van Oosterzee.
〃 〃 Medicorum	〃 〃	G. Koster.
〃 〃 Mathematicorum	〃 〃	G. I. Mulder.

Die 30 m. Maii. Rector tres ad Senatum defert rogationes, ab ordine Literatorum atque Medicorum ad se delatos:

a. ab Ordine Literatorum, ut Viro Doctissimo Nicolao Beets, Traiecti ad Rhenum Euangelii interpreti, et Viro Eruditissimo Iulio Henrico Hisgen, Literarum Germanicarum in hac Academia Lectori, illi ob eximia in literas praesertim Belgicas, huic ob magna in studio Literarum Germanicarum apud studiosam iuventutem promovendo merita, titulus et iura Philosophiae Theoreticae Magistri, Literarum Humaniorum Doctoris, *honoris causa* offerantur;

b. ab Ordine Medicorum, ut in Virum Experientissimum Antonium Cornelium van Woerden, proximo die 3 mensis Iunii Artis Chirurgicae per 40 annos in civitate Traiectina feliciter omniumque peritorum cum applausu factitatae memoriam celebraturum et in eiusdem artis studio practico insigniter meritum, titulus et iura Chirurgiae Doctoris *honoris causa* conferantur.

Cognitis rationibus, quas pro singulorum ordinum rogationibus protulerunt Vir. Clarr. Brill, Opzoomer, Ter Haar, Donders, rogationes illas comprobavit Senatus.

Die 3 m. Iunii. In Senatus Academici conventum identidem deducti sunt Viri Praestantissimi Nicolaus Beets, Iulius Henricus Hisgen, Antonius Cornelius van Woerden, eo consilio, ut promotores, ab Ordinibus Literatorum et Medicorum designati, in illos ex Senatus decreto, summos conferrent honores. Quos honores in

Virum Doctissimum N. Beets contulit Clar. Brill, in Virum Eruditissimum I. H. Hisgen Clar. Rovers, in Virum Experientissimum A. C. van Woerden Clar. Loncq.

Die 20 m. Iunii. Rector cum Senatu communicat epistolam, ab amplissimis Academiae Curatoribus ad Senatum datam, qua significatur, Ianum de Kruyff apparitorem Academicum, honorifice esse rude donatum, eique successorem datum esse Nicolaum Iansen.

Die 26 m. Septembris. Ad Senatum refert Rector, se una cum Graphiario, salutatum atque gratulatum, Senatus nomine, adiisse Viros Clarissimos Gerardum Iohannem Mulder et Gosewinum Ianum Loncq, quorum ille quidem die huius mensis 16, hic vero die 23 memoriam celebravit muneris Academici per quinque lustra quam felicissime et honorificentissime gesti. Utriusque viri nomine pro honore sibi tributo, gratiae Senatui aguntur.

Die 14 m. Februarii. Designantur quatuor Senatores, e quibus a Rege augustissimo Rector in proximum annum eligatur:

Ex	Ordine	Literarum	Vir	Clar.	H. C. Millies.
〃	〃	Medicorum	〃	〃	G. Koster.
〃	〃	Mathematicorum	〃	〃	M. Hoek.
〃	〃	Theologorum	〃	〃	I. I. van Oosterzee.

Designantur deinde quatuor, e quibus in proximum annum eligatur Senatus Graphiarius:

Ex	Ordine	Iureconsultorum	Vir	Clar.	O. van Rees.
〃	〃	Literatorum	〃	〃	G. G. Brill.
〃	〃	Medicorum	〃	〃	G. Koster.
〃	〃	Mathematicorum	〃	〃	F. A. G. Miquel.

Assessores tandem nominantur:

Ex	Ordine	Medicorum	Vir	Clar.	G. I. Loncq.
〃	〃	Mathematicorum	〃	〃	P. Harting.
〃	〃	Theologorum	〃	〃	B. Ter Haar.
〃	〃	Iureconsultorum	〃	〃	B. I. Lintelo de Geer.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE AB EXACTIS FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLXV USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXVI

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

IACOBO ANTONIO FRUIN.

IN FACULTATE IURIDICA.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita tradet G. G. VREEDE, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Ius Publicum Batavum exponet, dein *Iurisdictionis administrativae*, quae dicitur, caussas selectas tractabit G. G. VREEDE, die Lunae, hora X, die Martis, hora VIII, die Mercurii, hora I.

Ius Gentium Europaeum tradet G. G. VREEDE, diebus Martis et Saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREEDE, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, die Iovis, hora XI, die Veneris, hora I, die Saturni, hora VIII.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora XI.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, diebus Lunae et Veneris, hora I, die Iovis, hora X.

Institutiones Iustiniani intrepretabitur B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I.

Ius civile Nederlandicum docebit I. A. FRUIN, diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IX.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. A. FRUIN, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora X.

Legem Iudiciorum privatorum explicabit I. A. FRUIN, die Martis, hora IX, die Saturni, hora XII et I.

Exercitiis forensibus praeerit I. A. FRUIN, hora deinde indicanda.

Oeconomiam politicam docebit O. VAN REES, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora XII.

Statisticam explicabit O. VAN REES, diebus Martis et Iovis, hora XII, die Veneris, hora II.

Historiam Europae politicam enarrabit O. VAN REES, die Martis, hora I, die Mercurii, hora II, die Iovis, hora I.

Necessitudinem oeconomico-politicam patriam nostram inter et insulam *Iava* huiusque regiminis formam hodiernam exponet O. VAN REES, diebus Lunae et Saturni, hora II.

Publicis disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logica docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II, ad librum suum, cui titulus: *het wezen der kennis*, editum Amstelodami a bibliopola I. H. Gebhard, anno 1863.

Metaphysica docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

Historiam Philosophiae veteris explicabit C. G. OPZOOMER, die Lunae, hora II et III aliave commodiore.

Antiquitates Romanas exponet I. A. C. ROVERS, die Martis, hora X et I, die Mercurii, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX.

Historiam Gentium enarrabit I. A. C. ROVERS, diebus Martis et Mercurii, hora XI, diebus Iovis et Veneris, hora X.

Historiographiam veterem tradet I. A. C. ROVERS, hora auditoribus commoda.

Literas Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte I libri Samuelis legenda, die Martis, hora X, die Iovis, hora XI, die Veneris, hora IX.

Literarum Chaldaicarum et Syriacarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus Mercurii et Veneris, hora XII.

Antiquitates Israëlitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.

Locos selectos Scriptorum Arabicorum, Chaldaeorum et Syriacorum cum provectioribus leget H. C. MILLIES, die Mercurii, hora V.

Rationem Linguae Patriae et Literarum Patriarum tradet G. G. BRILL, die Lunae, hora I, die Martis, hora II, die Saturni, hora XI.

Historiam Patriae enarrabit G. G. BRILL, die Lunae, hora X, die Martis, hora IX, et die Mercurii, hora X.

Lectiones de Literis Graecis habebit H. VAN HERWERDEN, die Lunae, hora XII, die Mercurii, hora II, die Veneris, hora XI, interpretaturus *Aves Aristophaneas* et *Demosthenis Orationes Olynthiacas*, tum, si per tempus licebit, *Oedipum Regem Sophoclis*.

Literas Latinas docebit H. VAN HERWERDEN, die Lunae, hora XI, die Mercurii, hora I, die Iovis, hora XII, legendo *Ciceronis orationem pro Milone*, *Horatii Satirarum* librum priorem, *Livii* librum XXI.

Antiquitates Graecas tradet *Scholasque Paedagogicas* habebit H. VAN HERWERDEN, horis auditoribus commodis.

IN FACULTATE MEDICA.

Materiem medicam et praecipua *Therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCQ, die Lunae, hora II, diebus Mercurii et Veneris, hora IX.

Pathologiam et Therapiam specialem tradet G. I. LONCQ, die Lunae, hora VIII, diebus Martis et Iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCQ, hora XI, in Nosocomio Academico.

Physiologiam docebit F. C. DONDERS, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora X, die Martis, hora IX.

Histologiam exponet F. C. DONDERS, die Martis, hora XI, die iovis, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in Laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora II, die Saturni, hora XI.

Medicinam forensem exponet F. C. DONDERS, diebus Lunae et Martis, hora II.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora VIII.

Exercitationes policlinicas in arte chirurgica et *ophthalmiatrica*, diebus Lunae, Mercurii, Veneris et Saturni, hora IX; *clinicas*, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora X, moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione, praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die Saturni, hora VIII.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I; morbos puerperarum et neonatorum, die Iovis, hora VIII.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, die Lunae, hora XII—II, die Veneris, hora I, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Anatomen tum *systematicam* tum *topographicam* docebit G. KOSTER, diebus Lunae, Martis et Iovis, hora I, die Mercurii, hora X.

Pathologiam generalem docebit G. KOSTER, die Lunae, hora X, die Veneris, hora X et XI.

Exercitationes anatomicas practicas moderabitur G. KOSTER, quotidie hiberno tempore.

Sectionibus cadaverum praeerit G. KOSTER, qualibet oblata occasione.

Artem diagnosticam physicam tradet P. Q. BRONDGEEST, Medicinae Lector, diebus Mercurii et Veneris, hora VI dimidiata.

Artis diagnosticae propaedeutica exponet P. Q. BRONDGEEST, diebus Mercurii et Veneris, hora I.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora I.

Mechanicam analyticam tradet R. VAN REES, diebus Lunae, Martis et Iovis, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Chemiam organicam docebit G. I. MULDER, diebus Iovis et Veneris, hora XII.

Colloquia Chemica habebit G. I. MULDER, die Saturni, hora X—XII.

Zoologiam exponet P. HARTING, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI, die Martis, hora X.

Anatomiam, Physiologiam et Histologiam comparatam tradet P. HARTING, diebus Martis et Iovis, hora II.

Palaeontologiam docebit P. HARTING, hora postea indicanda.

Exercitationibus zootomicis et *microscopicis* quotidie praeerit P. HARTING.

Elementa Matheseos et Algebrae ante ferias hiemales quotidie docebit C. H. D. BUYS BALLOT, hora VIII; post illas, diebus Lunae, Martis et Mercurii, eadem hora.

Elementa Stereometriae et *Trigonometriae Sphaericae* docebit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Lunae, Martis et Veneris, hora X.

Calculum differentialem et integralem exponet C. H. D. BUYS BALLOT, die Martis, hora IX, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora X.

Astronomiam popularem exponet M. HOEK, die Lunae, hora X, diebus Iovis et Saturni, hora IX.

Astronomiam theoreticam tradet M. HOEK, diebus Martis et Mercurii, hora IX.

Astronomiam practicam tradet M. HOEK, die Veneris, hora XII et I.

Artis observandi exercitiis quotidie praeerit M. HOEK.

Botanicam generalem et *Physiologiam plantarum* docebit F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora X, die Martis, hora XI.

Plantarum officinalium et *venenatarum historiam* exponet F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Martis, hora III.

Oeconomiam ruralem docebit F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Martis, hora dein indicanda.

Geologiam et *Mineralogiae elementa* tradet F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Mercurii, hora II.

Archipelagi Indici Physiographiam generalem exponere paratus est F. A. G. MIQUEL.

Chemiam practicam quotidie in Laboratorio chemico exponet E. MULDER, Prof. Extraord.

Chemiam Analyticam docebit E. MULDER, die Martis, hora IX.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Historiam librorum Novi Foederis sive *Introitum in Novum Foedus* tradet B. TER HAAR, die Lunae, hora X, die Iovis, hora XI.

Historiam Ecclesiae Christianae enarrabit B. TER HAAR, diebus Lunae et Martis, hora XI.

Historiam dogmatum exponet B. TER HAAR, die Mercurii, hora XI.

Ethicen Christianam docebit B. TER HAAR, diebus Martis et Mercurii, hora X.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, horis et sibi et auditoribus commodis.

Encyclopaediam Theologiae exponet I. I. DOEDES, die Mercurii, hora II.

Doctrinam de Deo (*Theologiam naturalem*), praesertim eam, quae *Historiam Religionis* tractat, partem, exponet I. I. DOEDES, diebus Lunae et Martis, hora IX, Mercurii, hora I.

Locos Novi Foederis selectos, ad *Hermeneuticen librorum N. F.* illustrandam, tractabit I. I. DOEDES, die Mercurii, hora IX.

Exegesin librorum Novi Foederis tradet I. I. DOEDES, interpretando *Iesu parabolas*, diebus Lunae et Martis, hora I.

Colloquia de rebus Theologicis et Ecclesiasticis habebit I. I. DOEDES, horis et sibi et commilitonibus commodis.

Exercitationes catecheticas moderabitur I. I. DOEDES, die Veneris, hora III.

Theologiam biblicam Novi Foederis exponere perget I. I. VAN OOSTERZEE, die Martis, hora XII.

Theologiae Dogmaticae partem *formalem* docebit I. I. VAN OOSTERZEE, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX.

Theologiam Practicam, inprimis *Homileticam* tradet I. I. VAN OOSTERZEE, diebus Iovis et Veneris, hora X.

Exercitationes homileticas cum provectioribus instituet I. I. VAN OOSTERZEE, die Mercurii, hora XII.

Exegesin Veteris Foederis tradet H. C. MILLIES, interpretandis *Prophetae Iesaiae* vaticiniis, die Iovis, hora XII, die Veneris, hora XI.

Isagogen in libros sacros Veteris Foederis exponet H. C. MILLIES, diebus Lunae et Saturni, hora XII.

Commilitonibus, orationes sacras habentibus, praesides aderunt, atque publicis disputandi exercitationibus praeesse parati sunt Theologiae Professores.

I. H. HISGEN, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis postea iudicandis, e *Literis Germanicis* tum Goethii tragoediam, quae *Faust* inscribitur, tum etiam aliorum scriptorum selecta carmina interpretabitur; *Literarum Germanicarum historiam* inprimis inde a saeculo XVIII exponet.

I. VENNING, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

M. A. E. ROBERTI, Literarum Francicarum Lector, *praecipuorum scriptorum saeculi XVII selecta opera* enarrabit, et *Literarum Francicarum historiam* saeculorum XVII et XVIII tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.

Bibliotheca Academica diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIↃIↃCCCLXV.

In Facultate		Iuridica	184.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum.	10.
"	"	Medica	59.
"	"	Math. et Phil. Nat.	52.
"	"	Theologica	172.
			477.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum in Athenaeis studiis operam vacantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum

In Facultate		Iuridica	13.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum.	1.
"	"	Medica	1.
"	"	Math. et Phil. Nat.	1.
"	"	Theologica	15.
			31.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXV AD D. XVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXVI.

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 28 Aprillis. DIDERICUS GREGORIUS VAN TEYLINGEN, Medioburgensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Maii. IOHANNES IACOBUS LEUVELING TJEENK, Amstelodamensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 1 Iunii. EDUARDUS ZENO LUDOVICUS VAN DER KEMP, Mosa-Traiectinus, publice defenso specimine, cui titulus: *De leer der exceptiën, volgens het Romeinsch en Hedendaagsch Regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 9 Iunii. GUILIELMUS HENRICUS YSSEL DE SCHEPPER, ex pago Olst, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over het huwelijk door een gevolmagtigde, volgens het Burgerlijk Wetboek*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Iunii. IACOBUS VOSMAER, e pago Zeist, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 16 Iunii. IACOBUS HENRICUS LUDOVICUS VAN OVEN, Haganus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Beschouwing naar aanleidieg van Art.* 91, *aliena* 4 *van de Grondwet*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 23 Iunii. ROLANDUS VAN DE WERK, ex pago Zevenbergen, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 28 Iunii. Claudius augustus crommelin, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Beschouwingen over de grondbelasting*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. Paulus adrianus tukker, Culemburgensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 30 Iunii. Isaacus verwey, Snecanus, publice defenso specimine, cui titulus: *Eenige opmerkingen over de taak van den Advokaat, voornamelijk ambtshalve in strafzaken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. Guilielmus carolus tack, Drusiburgensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 1 Iulii. Henricus iohannes iacobus byleveld, Medioburgensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *Iets over de geschillen met Frankrijk, betrekkelijk Vlissingen, sedert* 1795, *tot op den afstand dier vesting in* 1807, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 13 Octobris. Gerardus iohannes daniel hondius, ex pago Vreeland, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 24 Octobris. Gerardus hugo van bolhuis, Bredanus, privatim defensis specimine, cui titulus: *De eigendomsverkrijging door den commissionair*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 25 Octobris. Iohannes elisa van persijn, ex pago Barneveld, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 27 Octobris. Guilielmus gerardus loeff, Silva-Ducensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 1 Novembris. Didericus arnoldus montijn, Rheno-Traiectinus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Novembris. Georgius iustinus kolff, e pago Deil, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Novembris. Abrahamus polak, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Historisch-Juridisch onderzoek naar den aard van het cognossement*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 24 Novembris. Petrus Wijbrandus prins, e pago Ermelo, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 29 Novembris. GERARDUS SIX, e pago Roosendaal, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Decembris. PETRUS ROBBERT TAK, Mediobsurgensis, privatim defenso specimine: cui titulus: *De wissels van Art.* 101, *Wetb. van Koophandel*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 25 Ianuarii. MAURITIUS VAN LIER, Rheno-Traiectinus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 9 Februarii. IANUS ISAACUS VAN DOORNINCK, Daventriensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De staatkunde der Nederlandsche Republiek van* 1697 *tot* 1795, *in betrekking tot het evenwigt van Europa*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. ALEXANDER HIMLOPEN, Harlemensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 23 Februarii. IANUS FREDERICUS KRÄMER, Djokjokarta-Iavanus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 21 Martii. AART DE KONING KNIJFF, ex pago Rietveld, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D, 27 Aprilis. HENRICUS GUILIELMUS ANTONIUS BAKHOVEN, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Quaestiones Sophocleae, praecipue spectantes fati notionem in huius poëtae tragoediis expressam*, Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

D. 26 Iunii. PETRUS IACOBUS COSYN, e pago Rijswijk, privatim defensa dissertatione, quae continet: *Annotatiunculas ad Aristophanis Ranas*, Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Novembris. IANUS WILHELMUS DE GROOT, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine: *de Severo Alexandro Romanorum Imperatore*, Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

D. 17 Martii. ADAMUS HENRICUS RAABE, Neomagensis, privatim defenso specimine: *De poetica Platonicae philosophiae natura, praesertim in Amoris expositione conspicua*, Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

D. 8 Aprilis. GERARDUS HEYNIS, e pago Boskoop, Medicinae Doctor, defensis quaestionibus argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

D. 29 Aprilis. GUILIELMUS FREDERICUS VOS, e pago Breukelen, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor.

D. 3 Maii. CHRISTIANUS VAN WICHEREN, Leovardiensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Over slokdarmkanker*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

D. 18 Maii. CAROLUS SNELLEN, e pago Zeist, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over abnormale ontwikkeling van het systema uro-genitale en van het intestinum rectum*, Medicinae Doctor.

D. 13 Iunii. GUILIELMUS VAN DER LEE, e pago Baambrugge, publice defenso specimine, cui titulus: *Het Haematogeen ontstaan van Icterus, historisch-kritisch beschouwd*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

Eodem die. HENRICUS BROM, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over de blaassteenen bij de vrouw en hunne verwijdering*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

D. 28 Iunii. IOHANNES IACOBUS MAATS, Schagerbrugensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *De sympathische aandoeningen van het oog*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

D. 30 Iunii. CAROLUS FERDINANDUS GUSTAVUS VAN WOERDEN, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over gecombineerde nieuwvorming van kraakbeen en beenweefsel*, Medicinae Doctor.

Eodem die. CORNELIUS MAATS, Schagerbrugensis, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

D. 1 Iulii. PETRUS ADRIANUS VAN DER LAAN, e pago Spanbroek, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over gezigtsstoornis bij Albuminurie*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IANUS GUILIELMUS VERSCHOOR, Gusanus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Optometers en Optometrie*, Medicinae Doctor.

D. 1 Iunii. IOHANNES IACOBUS DE JAAGER, e pago Ouddorp, privatim defenso specimine, cui titulus: *De physiologische tijd bij psychische processen*, Medicinae Doctor.

D. 7 Octobris. IOHANNES ANTONIUS VISSCHER, Haganus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Iets over aandoeningen der prostata*, Medicinae Doctor.

D. 21 Octobris. PAULUS QUIRINUS BRONDGEEST, Haganus, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude.*

D. 27 Octobris. GUILIELMUS VAN DER LEE, Medicinae Doctor, e pago Baambrugge, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

D. 25 Novembris. ADOLPHUS WIJNANDUS ANTONIUS ELLERBEEK, Medicinae Doctor, Eibergensis, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

D. 15 Decembris. PETRUS ADRIANUS VAN DER LAAN, Medicinae Doctor, e pago Spanbroek, privatim defensis thesibus, Artis Obstetricii Doctor, *cum laude.*

D. 20 Decembris. IOHANNES IACOBUS MAATS, Medicinae Doctor, e pago Schagersbrug, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

D. 31 Ianuarii. CONRADUS WOLTERUS GRATAMA, ex urbe Assen, publice defenso specimine, cui titulus: *Onderzoekingen over Tinea favosa*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

D. 13 Februarii. CAROLUS SNELLEN, Medicinae Doctor, e pago Zeist, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

D. 2 Martii. CHRISTIANUS CAROLUS HOFFMANN, e pago Heemstede, publice defenso specimine: cui titulus: *Onderzoekingen over den anatomischen bouw der membrana olfactoria*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

D. 6 Martii. IULIUS MUNSCH, Medicinae Doctor, ex urbe Anholt, privatim defensis thesibus, Artis Obstetricii Doctor, *magna cum laude.*

D. 22 Martii. HAROLDUS HOLM, ex urbe Christiansfeld, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over het gebruik der Hypophosphiten bij tuberculose der longen*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

D. 10 Novembris. ADOLPHUS LUDOVICUS BOECK, Gertrudisbergensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *De theorie van den electrischen condensator*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

D. 5 Ianuarii. CONRADUS WOLTERUS GRATAMA, ex urbe Assen, privatim defenso specimine, cui titulus: *Geschiedkundig onderzoek naar de kennis der zwavelmetalen*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude.*

D. 10 Ianuarii. SAMUEL REGNERUS IOHANNES VAN SCHEVICHAVEN, Theologiae Doctor, e pago Heumen, privatim defenso specimine, cui titulus: *De veranderlijkheid van het vries- en kookpunt der vochten*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 8 Iunii. AUGUSTUS CHRISTIANUS IOSEPHUS VAN MAASDIJK, Lovaniensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De oorzaken van den ondergang der Kerkhervorming in België*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

D. 1 Iulii. THEODORUS CAROLUS LEO WIJNMALEN, Malango-Javanus, publice defenso specimine, cui titulus: *Pascal als bestrijder der Jesuiten en verdediger des Christendoms*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

Praeterea d. 3 m. Iunii honoris causa Doctores creati sunt tres viri quorum nomina supra in Actis Senatus (d. 30 m. Maii et 3 m. Iunii 1865) commemorata sunt.

ACADEMIA

GRONINGANA.

18*

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

INDE A D. XII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXV AD D. XI OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVI

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

ISAACUS VAN DEEN.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE (rude donatus).
F. Z. ERMERINS.
I. H. IANSEN.
I. VAN DEEN.
S. S. ROSENSTEIN (munus auspicatus d. 20 Ian. 1866).
T. HALBERTSMA (munus auspicatus d. 28 Iunii 1866).

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. G. ERMERINS.
N. MULDER.
G. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
G. MUURLING.
E. I. DIEST LORGION.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. I. P. VALETON.
G. HECKER.
C. M. FRANCKEN.
B. H. C. K. VAN DER WIJCK.
H. E. MOLTZER.

IN FACULTATE IURIDICA.

I. H. PHILIPSE.
B. I. GRATAMA.
G. DIEPHUIS.
B. D. H. TELLEGEN.

ORATIO

DE

VETERE MEDICINA GRAECA ANTE AETATEM ALEXANDRINAM,

QUAM HABUIT

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS

QUUM

DIE XI OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVI

IN ACADEMIA GRONINGANA

MAGISTRATUM ANNUUM DEPONEBAT.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES, VIRI AMPLISSIMI, CLARISSIMI, COMMILITONES EXOPTATISSIMI!
QUICUMQUE MUNERUM DIGNITATE, VEL ERUDITIONIS LAUDE INSIGNES, HIC ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Cultiori cuique notus est Platonis in opere de re publica locus, ubi *τοὺς ἀπαιδεύτους*, artium et disciplinarum expertes, comparat cum hominibus in amplo antro sedentibus, nec quidquam conspicientibus nisi umbras personarum ac rerum a tergo versantium, neque aliud quid audientibus quam sonos earundem vocis repercussos parietibus antri, in quo vinculis detenti retro respicere nequeunt, ita ut solum personarum ac rerum umbras oculis, — et auribus solum echo vocis personarum illarum percipiant, quam ab umbris illis proficisci putant. — Hanc philosophi comparationem iam ad amussim exigere nolo, eoque minus, quia *ἄτοπον* aliquid ei inesse ipse Plato sentire videtur. Caput autem rei est illa antithesis inter *τὰ ὄντα* et *τὰ δοκοῦντα*, inter res, quae vere sint, et eas, quae esse videantur, quam passim apud elegantem scriptorem legimus et qua ex quo tempore iuvenis viri opera cognoscere coepi ita sum delectatus, ut postea e memoria numquam excideret. Nec tamen diffiteor aetate provectiori mihi metum quemdam esse obortum, ne quod de incultis ac rudibus innuit Plato, de eruditis pari iure affirmari possit et ne nullus sit mortalium, qui vere praedicet non passim se nubem, ut aiunt, pro Iunone amplecti. Ad quam opinionem mihi confirmandam plurimum, ni fallor, valuit antiquorum de arte, quam profiteor, librorum lectio et cum recentissimi temporis medicorum operibus comparatio. Nimirum quando fata artis et doctrinae medicae per saeculorum decursum nobis repraesentamus, videmus in Graecia principia exstitisse eorum, quae sensim magis magisque exculta sunt, et ab antiquo aevo inde ad nostra tempora usque alia aliaque aetate opiniones

diversas, non raro inter se contrarias, esse prolatas, dein oppugnatas, tandem abiectas. Animadvertimus plerosque tempore, quo vixerint, opiniones, quibus addicti essent, tanquam firmum quid et inconcussum protulisse, posteros vero ista *ὄντα* illis visa ad *τὰ δοκοῦντα* repulisse, vel etiam meros errores esse ostendisse, quae decessoribus omni dubio maiora visa erant. — Quodsi tamen existimetis, A. A.! historiae medicinae studium eo me redegisse, ut firmi nihil arti et doctrinae medicae inesse opiner, ut omnia fluxa et instabilia esse arbitrer, quae in ea doceantur, iniquum de me feretis iudicium. Equidem duo esse sentio, quae probe distinguere oporteat: sunt autem res ipsae et ipsa phaenomena, et ab altera parte rerum et phaenomenorum contemplatio, quae ad horum praecipue intelligentiam viam sternat; itaque rerum et factorum observatio et excogitata de observatis theoremata. Et quin in medicina quod attinet ad rerum et factorum observationem insignes progressus sint facti, nullus ego dubito; sed in plurimorum phaenomenorum interpretatione partim plane coecutimus, partim misere sane etiamnunc hallucinamur. Prudentiorem neminem quod dixi esse negaturum confido. Verum si haud plane falsum id est, aliud quid legitimo ratiocinio inde deduxeris, quod alio spectat. Scilicet non semper iure in omnibus nostri aevi eruditi nostra haec tempora tantis extollunt encomiis, quasi aetas nostra iam omnia in promptu haberet, quae olim frustra quaesita sint, quasi veritas horum solum, quae vivimus, sit temporum, — contra repudianda sint omnia, quae decessores viderint, cogitaverint, scripserint. Imo vero aetatem nostram de se iudicium vix ferre posse contendo; — iudicium illud posteris competet et multum vereor ne futurum sit, ut qui nostram aetatem demum omnia scire opinentur a nepotibus lepide rideantur. Hunc ego eventum praevideo, nisi forte homines circumspectius de seque aliisque iudicare discant; quod num sperare liceat, paene dubitaveris. Mutatis enim temporibus mutato forsitan nomine eadem agitur fabula: alius prudentior est, alius imprudentior, alius alio maioribus, minoribus praeditus est facultatibus, alius erga alios aequior, alius iniquior, et alienas laudes et virtutes detrectare res est, quae ut unquam evanescat non iniuria metuas. At si quid sit, quod efficere possit ut malum hoc recidatur et minus late serpat, erit sane historiae artium et disciplinarum studium, quo saltem eo ducimur, ut

veritatem neque unius temporis, nec loci unius esse perspicimus, ut medicinam, quam nunc maxime specto, diversis temporibus diverso modo cultam sensim sensimque iucrevisse discamus lentamque in ea esse ad veritatem progressionem, adeo ut iure a sapientioribus temporis filia dicta sit et habita. Quod si teneamus, praestantem neminem nec laude sua defraudabimus, nec supra modnm extollemus, sive nobiscum vivat, sive ante multa saecula vixerit, sed artificem et eruditum quemlibet debito aestimabimus pretio, neque a quoquam postulabimus, nisi quod pro tempore, quo vixerit, praestare potuerit, cuiuscumque tandem sive gentis, sive regionis, aut sit, aut olim fuerit. Haec quidem praemonenda videbantur antequam de quo argumento festo hoc die aliquid in medium sim prolaturus vobis significarem. Sensistis iam ex historia artis, quam profiteor, materiem me esse sumpturum. Suspicamini, — neque enim prorsus vobis sum incognitus, — ex aevo antiquo me orationis argumentum esse petiturum. Imo vere vaticinati estis; dicam *de vetere medicina Graeca ante aetatem Alexandrinam*, ita ut praesertim respondeam quaestioni, qui fuerint, qui antiquitus de rebus medicis egerint et quo modo in hac causa sint versati.

Pervenio iam ad illum orationis legitime distributae locum, quo qui publice verba faciat, auditorum benevolentiam imploret. Sunt nonnulli adeo sibi diffidentes, ut plus fiduciae se ponere dicant in auditorum voluntate quam in suis sive facultatibus, sive viribus. Ego, A. A.! aperte dicam maximam fiduciam nunc a me poni in iis, quae meditatus sum, anteqnam ad vos accederem. Partem tamen fiduciae in vobis quoque esse positam profiteor. Quippe per orationum rectoralium viginti duarum seriem numquam vos benevolas aures denegare memini illi, qui munere academico iamiam defuncturus vos appellet. Itaque vos solito vestro more mihi brevi rectorali futuro ore animisque favete!

Fons nisi unicus, certe uberrimus, unde medicinae Graecae initia cognoscere detur, sunt illa scripta, quae vulgo Hippocratis opera audiunt; satis nota res est, ea non esse unius viri, sed diversorum, qui diversis vixerunt temporibus. At saltem medicorum scripta esse fere putantur; et tamen qui ita existimant magnopere falluntur; nam haud parva pars non medicis debetur, sed sophistis. De quibus primum aliquid dicam, non

quia ab illis artis originem repetendam censeo, sed ut statim a medicis seiungam eos, qui nec medici fuerunt, neque artem promoverunt, sed de rebus tamen medicis èt suo tempore disseruerunt, èt libros scriptos reliquerunt. At ne iniuria sophistas a medicis separandos arbitrari videar, — ne his temporibus demum excogitatam differentiam inter eos, qui antiquitus de medicina scripserunt, sed quam antiquitas ipsa ignoraverit, sumere existimer, ecce! vere sophista dicendus auctor anonymus: "at vero, inquit, medici quidam et sophistae fieri non posse dicunt, ut quis artem medicam cognoscat, nisi noverit, quid sit homo, sed oportere id cognoscere eum, qui recte hominem sit curaturus." Videtis ipsos veteres de sophistis et medicis loqui, qui de arte medica egerint. Quales igitur hi sophistae se praebuerunt? Hi partim opera medicorum legendo, partim cum medicis sermones miscendo aliquam sibi rerum medicarum notitiam comparaverant, ab arte tamen facienda manus abstinuerunt. Suam autem qualemcumque scientiam ostendebant tum sermones longiores, — *λόγους* dixerunt veteres, — habendo de argumento aliquo medico, tum dialecticis de medicina disquisitionibus. Ac disputationum huius generis exempla in sylloge medicorum veterum relicta nulla habemus, paradigmata vero non inepte peti opinor e Socratis, aliorum apud Xenophontem, Platonem dialogis. Non autem analogia solum me ad eam sententiam de dialecticis sophistarum de medicina disputationibus esse perductum ostendere liceat paucis e primo libro de morbis verbis, ubi auctor: "qui de morborum, inquit, curatione tum scite interrogare, tum ad quaestiones respondere volet et commode obiecta refutare, haec secum reputare convenit." Quaenam ista sint, quae reputare oporteat, mitto, sed alterum eiusdem sophistae locum proferre lubet, unde quorsum illa disputatio scilicet de curatione morborum tenderit discimus. Tum alia in disceptando tenenda esse dicit, tum "in quo quis dicendo, vel interrogando, vel respondendo peccaverit, — et si quae multa sunt, pauca esse dicat, vel quae magna sunt, parva, vel quae fieri non possunt, fieri posse affirmet, vel in quacumque alia re dicendo peccaverit, id observare oportet et statim contraria oratione insectari." — Eo igitur redibat illud *ἐρωτᾶν* et *ἀποκρίνεσθαι*, — illud *ἀντιλέγειν* sophistarum, quorum omnium summa erat vana quaedam doctrinae ostentatio et inanis de rebus cognitis pariter et incognitis disceptatio, sterilis, nullum arti ipsi

fructum adferens. His sane hominibus iure obieceris, morbos non *ἀντιλογίαις* sed remediis curari.

At meministis me dicere etiam longiores sermones habuisse et tractatus ampliores composuisse sophistas illos. Horum quidem exempla plurima occurrunt in libris editis. Ineptus sim, si eiusmodi opusculorum et operum maiorum brevem conspectum nunc vobis offeram. Argumenta aliquot talium sive *λόγων*, sive operum indicabo. Alius sophista affirmat artem medicam esse *τεχνέων μὲν πασέων ἐπιφανεστάτην*, omnium scilicet artium nobilissimam. Docet quae dotes inesse debeant illi, qui *ἐπιφανεστάτην* illam artem discat et quid forinsecus propriis illis dotibus accedere debeat. Non est sane hoc, inquit aliquis, inutile, neque ineptum, quare contemnis? Scilicet bonus sophista, ne de orationis eius ampullis loquar, non videt quod requirit, ut artem medicam quis rite doceatur, de quavis alia arte affirmari posse, nec quidquam se monere, quod medicinae studioso proprium esse debeat. Idem alio loco medicinam ex arte culinariâ originem duxisse docet, quae ipsa exornata sit ut noxas e betis, favis, pisis crudis, quibus vescerentur olim homines, praeciderent. Alius sophista praeclarum iactat inventum suum, quod signa detexerit, quibus morbi, qui ex intemperantia tum in cibis, tum in laboribus nasci soleant, priusquam orti sint cognoscantur et modos, quibus futuri praevertantur. Ubi Hippocrates brevibus verbis significavit epilepsiam immerito divinitus immissum morbum dici, alius sophista integrum scribit tractatum et unum alterumque divini senis locum arripit, quibus superstruit demonstrationem rei, quae dudum apte subindicata demonstratione longa non indiget. Alius omnes morbos ex flatu, ex aëre tum interno, tum externo gigni scribit, alius ex bile et pituita in corpore praesentibus, et e laboribus, vulneribus, et calido et frigido et sicco atque humido modum excedentibus. — Verum hic subsisto, nec plura profero, ut demonstrem a vanis his hominibus nihil profectum esse, quod ad artem sive condendam, sive amplificandam faciat. Nec vero quidquam, quod in medicinam futurorum saeculorum vim habuerit, a sophistis his relictum est, ita ut iure dixisse mihi videar, me eos tantum commemorare, ut hoc genus hominum a medicis Graecis seiungam, quamquam ipsi medicis se immiscere voluerunt, quod ex iis, quae principio monui, ultro constat.

Itaque pergimus ad medicos Graecos antiquos, qui re ipsa artem exercuerunt, quorum illo tempore maxime celebratae fuerunt scholae duae, Cnidia et Coa. Utra antiquior fuerit, ignotum est, sed licet Hippocrates, qui insigne decus Asclepiadarum Coorum fuit, vetustissimos, qui in medicorum illorum sylloge habentur, libros nobis reliquerit, ipse tamen memorat sententias Cnidias, quae scriptae sint priusquam ille opus suum de victus ratione in morbis acutis componeret. Quin ἐπιδιασκευάσεως sententiarum illarum mentionem facit, adeo ut saltem certa vestigia appareant operis e schola Cnidia oriundi tempore, uti videtur, antiquiore quam Hipprocratis. Galeni aevo sententiae illae Cnidiae nondum perierant. Pergamenus pauca et parva earum fragmenta in suis operibus nobis servavit, de quibus aliquid dicam, ut ostendam quam certis indiciis in sylloge Hippocratica Cnidiorum libros agnoscere detur. Unum e fragmentis a Galeno servatis legitur in libro Hippocrati adscripto, unde suspicio nascitur librum eiusmodi non Coae, sed Cnidiae esse originis. Sunt autem alia computanda, quae suspicionem illam ita confirmant, ut ad certae cognitionis gradum evehatur. Ipse enim Hippocrates loco aliquo adversatur Cnidiis et ipsis eorum verbis citat formulam, quae in sententiis Cnidiis occurrat. Eandem autem illam formulam deprehendimus tum in aliis scriptis sylloges Hippocraticae, tum in libro illo, in quo fragmentum illud e sententiis Cnidiis legi diximus. Quin accedunt plura indicia alia. Eo, quem indicavi loco, Hippocrates vitio vertit Cnidiis, eos, ut brevi dicam, iusto subtilius morbos distinguere voluisse, ita ut in graves errores inciderent, de qua re item Galenus loquitur. At quod iam maioris momenti est, in ipsis illis libris, in quibus formula illa a magno medico Coo notata occurrit, multiplicem illam divisionem morborum, quam ille perstrinxit, conspicimus. Verum praeterea aliunde etiam quaestioni, qui libri Cnidiorum sint, lux affulget. Novimus Euryphontem scholae Cnidiae fuisse antistitem, quemadmodum Coae Hippocratem. Iam vero Soranus, de seriore schola methodica medicus, qui de aliis rebus et de morbis mulierum partusque negotio scripsit, carpit Euryphontem propter modum, quo uteri vitium quoddam restituere doceat. Eundem autem locum legimus in libro de morbis mulierum olim Hippocrati adscripto et in quo item passim formula illa a magno Coo notata occurrit. — Sed sufficiant haec de librorum utriusque

scholae differentiae notis. Quin vereor ne hac de re longus fuisse vobis visus sim. Hoc autem ostendere erat propositum, non pro lubitu, non levibus de causis eum, qui veterum opera legere didicerit, longe maximam partem librorum Hippocrati tributorum falso illi tribui contendere; eam vero rem demonstrari indiciis tam evidentibus, ut dubitare nemo possit, nisi qui in plena luce coecutiat. De una autem re, quae in scriptis Cnidiis apparet, praeterea monere est operae pretium, quia coniuncta est cum omni eruditionis istorum et sophistarum ratione. Meministis me paulo ante narrare Hippocratem vidisse *ἐπιδιασκεύασιν* sententiarum Cnidiarum. Non longe a vero aberravero, si dixero, *ἐπιδιασκεύασιν* eiusmodi id referre, quod nos appellamus editionem auctiorem et emendatiorem. Iam vero e schola Cnidia libri plerique superstites sunt fere antiquiorum scriptorum *ἐπιδιασκευάσεις*. Praesertim autem sophistae fuerunt, qui practicorum Cnidiorum veterum partim observationibus, partim monitis practicis philosophemata quaedam adderent, ita ut illis accedat elementum dogmaticum, de quo Cnidii antiqui ne somnio quidem cogitaverunt.

De ipsa vero Cnidiorum arte iam videamus. Chirurgiam eos coluisse unusquisque intelligit; sed quid hac in re illis proprium fuerit, difficile dictu est propter monumentorum penuriam. In arte obstetricia tam rudes commendarunt methodos, ut ipsa antiquitas eas damnaret et nunc de iis loqui nolim. Sat multos uteri morbos distinxerunt, in quorum descriptionibus eandem agnoscimus methodum nosologicam, quam in ceterorum morborum descriptione sunt secuti et cuius rationem breviter exponere conabor.

Cnidii morbos observarant quidem diligenter, sed parum sollerter eorum signa inter se expenderunt. Certos igitur eorum quidem sive typos, sive species appellare velis, sibi construxerunt, sed quae cum rerum natura non plane congruerent, quia morbos parum recte intelligebant. Itaque factum est ut a signis fortuitis, nec satis constantibus discriminis notas petentes male morborum species distinguerent. Unde natae sunt delineationes valetudinis generum, quas saepe non intelligimus. Nosologia quaedam erronea ex vitiosa illa observandi methodo exstitit, cuius et originem et rationem omnem èt rite perspexit, èt iure perstrinxit Hippocrates.

Quod attinet ad therapeiam, tria fuisse videntur, in quibus maxime

peccaverunt. Penuria apparatus therapeutici iis exprobratur a magno medico Coo: purgantia et serum et lac in morbis diuturnis fere fuerunt, quae administrarent, remedia; — recentiores tamen Cnidios in his meliora vidisse et docuisse scribit Hippocrates. Tum vero minime probanda fuit curationis ruditas, quae ex imprudentissimo vehementium remediorum usu cognoscitur, cuius horrenda etiam exempla in relictis morborum historiis supersunt. — Tandem, quod nescio an sit omnium gravissimum, ad parum fidas, quas statuendas arbitrabantur, morborum species certas adscripserunt medendi rationes, quae non accommodarentur ad aegri, quem curandum habebant, conditionem, sed ad morbum, seu potius ad falsam illam morbi imaginem, quam mente sibi informaverant. Hoc quidem vitium erat methodi eius generis, ut artis evolutioni impedimento esset, quare mihi ceteris gravius esse videtur.

Haec de schola Cnidia; converto me ad Coam et ad illustre decus eius, Hippocratem. Et hic quidem statim se nobis obfert praeclarum ex orbe antiquo virtutis et probitatis monumentum in formula promissionis, quae vulgo Hippocratis ius iurandum audit. Formulam illam esse antiquam vel oratio, qua expressa est, ostendit. Datum esse olim hoc iusiurandum a tironibus, qui in medicorum societatem recipi vellent, constat. Probabile est eius formulam apud Asclepiadas Coos in usu fuisse. Certum est eam nisi apud medicos practicos eosdemque morum probatissimorum nasci non potuisse, nec nisi apud eos, qui probe nossent quot et quantae res in vita civium privata medici fidei committantur, quanti civitatis intersit, ut ne fiducia, quae in ipso ponatur, medicus abutatur. Quid igitur fuit, quod sponderent veteres illi medici futuri? Promittebant se praeceptores suos parentum loco esse habituros, omnique re, qua indigerent, adiuturos; praeceptorum posteris se artem esse tradituros nullam mercedem pactos; — pro facultate sua diaetam, quae salutem aegrotantium promoveat, se praescripturos; medicamentum noxium nemini, abortivum mulieri nulli se praebituros, sed castam et ab omni scelere puram artem et vitam esse praestituros; nullam domum, nisi ad aegrotantium salutem se ingressuros; quae tum inter curandum, tum extra, in aedibus fidei suae commissorum vidissent, vel audivissent, non esse enarraturos, sed silentio suppressuros. — En, A. A.! quae spoponderunt viri illi Graeci! Estne in his *φιλαργυρία?*

Estne in his sordidum aliquid, vel humile? Imo liberalitas, morum puritas, vitae et artis sanctitas! Patrum et nostra aetas de his detraxit, vix quidquam addidit, quum formulam iuris iurandi, quod nostri medicinae doctores futuri darent, concinnavit!

Ex antiqua autem medicorum stirpe, apud quam venerabile illud virtutis et morum integritatis monumentum exstitit, prodiit Hippocrates, de cuius vita et arte nonnulla deinceps proferam.

De viri vita, inquam; imo vellem me certi aliquid de ea tradere posse. Habemus inter libros illi tributos seriem epistolarum ab ipso et ad ipsum et de illo, uti ferunt tituli, scriptarum. Verum in his omnibus et in eius vita secundum Soranum non nisi *μύθους* possidemus, neque quidquam fere his inest, quod non sit fictum. Quod quidem demonstrare supersedeo, quia dudum inter Hippocratis studiosos de his nugis anilibus repudiandis convenit.

Fama est apud antiquos Hippocratem senem, nonagenarium, quin ultra diem obiisse supremum. E locorum in epidemiorum et morborum singularium descriptionibus obviorum nominibus liquet eum fuisse *περιοδευτήν*, non perpetuo uno loco, sed locis diversis in Graecia fere artem fecisse. Ex opere de aëre, aquis, locis patet eum fuisse *πολύπλαγκτον*, orbem antiquum fere totum eum peragrasse, quod eo consilio fecisse videtur, ut naturam et hominem in regionibus diversis observaret. Plura non novimus. De viri institutione, praeceptoribus non constat. Quis fuerit, quid fecerit, ex eius operibus eruere oportet; sed horum longe maxima pars periit. Non supersunt, nisi fragmenta nonnulla, quae, quum pauca sint, enumerabo. De re obstetricia et mulierum morbis si quid olim scripsit, relictum est nihil. De viri chirurgicis unicum fragmentum, sed satis magnum superest de capitis vulneribus. Probabile est semeiotici operis locos quosdam cum alienorum operum reliquiis commistos esse servatos. Habemus porro introductionem in opus magnam partem deperditum, quo de omni victus ratione, quae therapeia illi erat, in morbis acutis exposuit. Dein opus de aëre, aquis et locis, cuius e media parte ampli et magni momenti loci deficiunt. Denique supersunt descriptiones morborum epidemiorum quatuor, singularium quadraginta duae. En quod de viri longaevi operibus reliquum est. Praeterea nihil!

Obliviscerisne, inquit aliquis, aphorismorum, quos omnes omni aevo, quasi qui summam sapientiae medicae contineant, celebrarunt? Puderet me sane lapsus memoriae, nisi consulto omisissem. Scilicet ego pro certo affirmo in aphorismis inesse aliquot locos ex viri libris excerptos, sed aphorismum eiusmodi nullum ipsum Hippocratem literis mandavisse; — quin apophthegmaticum hoc genus scribendi ab eius ingenio esse longe alienissimum. Quam rem ut mihi affirmanti iam credatis oro, A. A.! demonstratio non est huius diei nec loci, neque in ea tempus terere et taedium vobis parere lubet.

Sed transire oportet ad Coorum et Hippocratis in primis artem, ut huius quasi imaginem nobis repraesentemus. — Si qua praestantia est in viro vere ingenioso, est mirabile artificium naturam et hominem observandi. Hac in re vere dixeris illum nihil moliri inepte. Haec innata viro virtus et facultas fuit; hoc nomine κατ' ἐξοχὴν Graecum se praebuit. Quum alii, de quibus dixi, male saepe observarent, hic recte quid fieret vidit. Cuius rei certa documenta in quibuslibet eius operum reliquiis apparent, illustrissima vero in libro illo de aëre, ceteris. — Verum operae pretium est paulo intensius hoc persequi. Quid igitur cernimus in semeioticis, qui illi deberi videntur, locis. Depingit nobis conditiones, in quibus homines vidit, unde natae sunt pulchrae illae descriptiones faciei moribundi, oculorum adspectus in morbis, decumbendi rationis aegrorum, modi respirationis, signorum ex excretis et retentis. In quibus continenter morbo ortas functionum corporis vivi turbas comparat cum integrarum in sanitate notis, summamque illam legem videt et tradit, eo maius esse periculum, quo longior sit a sanitate recessus. Nec negligit in signorum computatione distinguendum esse inter ea, quae ex more aliquo, consuetudine aliqua homini sint propria et ea, quae vere morbi effectus sint. Significatum signorum diversum in sexus, aetatis diversitatibus animadvertit.

In morborum descriptionibus eandem miramur naturam observandi artem. Hippocrates primus fuisse videtur, qui morborum epidemiorum et singularium historias scripto mandaverit. Quod ipsum statim non exiguum quid est, sed magnum. Ita enim via sternitur ad observationem accuratiorem; ita demum conscius sibi fit artifex eorum, quae videat; ita occasionem sibi parat ea, quae olim ipse observaverit et ab aliis observata sint, inter se

et cum novis observatis comparandi, ita medicorum experientia confirmatur, amplificatur, multiplicatur. Recentissimi Cnidii eum hac in re imitati esse videntur, non tamen ad eius praestantiam accesserunt. Postea apud Graecos et Romanos nulla, quod sciam, huius rei vestigia apparent. Post renatas literas demum medici ad viam, quam monstravit Hippocrates, redierunt et ad hunc usque diem eam tenuerunt.

Itaque quaerimus, quales sint illae morborum descriptiones? — In epidemiis depingendis locum, quo morbi observati sint, indicat; eum non describit. Si novisset opera sua per plura quam viginti saecula fore duratura, forsitan fecisset, ut a seris nepotibus intelligeretur. Verum Hippocrates non nobis scripsit; — scripsit aequalibus, qui loca, quorum nomina indicat, aeque bene noverunt ac novit ipse. — At describit anni tempestatum rationem, tum superioris anni, tum ipsius eius, in quo morbus observatus sit. Nempe has tempestatum diversitates et mutationes vim habere vidit in genium morborum epidemium et in formas morborum. Has autem formas ita depingit, ut quibus hominibus maxime acciderint, quas diversitates obtulerint in viris, mulieribus, adolescentibus, pueris nobis proponat, — ut quae morborum epidemiorum vicissitudo et consecutio fuerit per varias tempestatis mutationes enarret. — In morborum singularium descriptione ita versatur, ut si quid factum sit ab aegro, vel ei acciderit, quod morbo occasionem praebere potuerit, id primum tradat; ut aegrotantis sexum, aetatem, peculiarem corporis, subinde etiam animi conditionem notet; — ut signa morbi incipientis tradat, eiusque symptomata diversa per singulos deinceps, quos morbus duraverit, dies persequatur, tandem exitus modus proponatur. Fiunt autem haec ita, ut filum unum et continuum per totum narrationis cursum protensum facile appareat.

Iam e supra dictis constat Hippocratem longe alia ratione morbos observavisse quam Cnidios, et quod hic egit amplificari quidem a posteris potuisse, sed immutari totum nec debuisse, nec potuisse, quum observandi methodus ipsa bona esset.

Neque alio modo sentio de iis, quae in libro de aëre, aquis, locis nobis reliquit; de quo cum aliquid dicturus sum, video duo, quae defendere nolim. Primum non contendam illum in his errorem committere non po-

tuisse; tum vero minus etiam contenderim nos hodie omnia intelligere, quae in hoc scripto nobis tradidit. Ipsi homines longo temporis tractu mutantur et telluris vultus mutatur: habemus autem in hoc tractatu observationes et subinde de observatis ratiocinationes, vel saltem συλλήψεις observationum, quae viginti saeculis et ultra ante tempora nostra scripto mandatae sunt et in quibus sermo est de terrae regionibus et gentibus, quas perpauci sane eorum, qui hodie Hippocratem legunt, visitarunt. Itaque de minutis quibusdam et minus momenti habentibus, in quibus fortasse ab eo dissentias, — quamquam vel hac in re prudentem esse oportet, — in huius operis viri magni aestimatione sermo esse non potest. Sed hoc quaerimus, quae summatim mens auctoris fuerit, quid spectaverit, quum hunc librum componebat. Vir eximius magnam partem orbis antiqui perlustraverat; quascumque regiones adiisset, earum naturam soli, — aquarum stagnantium, fluminum rationem, — paludum, planitierum, montium situm observaverat, — quomodo civitates soli et ventis expositae vel ab iis tutae essent notaverat, — incolarum cum physicam, tum psychicam indolem animadverterat, — eorum tum sanitatis tum morborum rationem tenuerat. Itaque nexum esse perspexerat inter hominis sani indolem, facultates animi et corporis, vitae conditionem omnem et regiones, in quibus degeret homo. Vidit nexum certum esse inter ventorum, aquarum, situs regionum modum et morbos, quibus homines laborarent. Quo facto summam huius copiae observationis et de ea meditationis hoc scripto aequalibus tradidit. Atque ita quidem factum est ut tum morborum descriptionibus, de quibus paulo ante dixi, tum hoc, de quo postremo vidimus, opere conderet epidemiologiam et geographiam et ethnographiam medicam, quarum studium per longissimum tempus intermissum recentiore tempore instauratum est. Id nisi sit aliquid, id nisi magnum quid esse aestimetur, ego quid parvum, quid magnum sit, me nescire profiteor. Sed vos, A. A., praestantiam in his inesse non negabitis; eò vero minus estis negaturi, quum cogitaveritis quam parum instructus vir Graecus fuerit, quum primus ad talium rerum observationem et contemplationem accederet. Comparavi aliquando Hippocratem cum Humboldtio; cuius comparationis me nondum nec pudet, nec poenitet. Huius *Ansichten der Natur* mihi in mentem revocabant opus medici Graeci, de quo dixi. Uterque sane multum diversis tempo-

ribus naturam per magnam orbis terrarum partem contemplatus est; uterque omnem, quoad eius fieri poterat, est amplexus. Germaniae decus illud plurima sane investigavit et protulit, de quibus vir Graecus ne cogitavit quidem. Sed quae fuit Hippocrati instrumentorum omnis generis, librorum scriptorum copia, — quae Humboldtio? — Hic plurium saeculorum magnorumque virorum, qui per saecula illa vixerunt et naturae investigationi operam dederunt, experientiâ, apparatu quolibet instructissimus; — ille observatorum in hoc genere primus, non magis instructus quam eiusmodi rerum indigentissimus quisque, omnia suis mèntis et animi dotibus, suo debuit studio. Sitne, quaero, in viro Graeco ingenii praestantia?

Itaque, quod principio dixi, Hippocrates observandi arte maxime excelluit; haec ipsa vero ad meliorem curandi viam quam quae aequalium Cnidiorum fuit quin duxerit, ne dubitetis. Vitii statim, quod maximum in Cnidiorum therapeia inesse dixi, apud illum ne vestigium quidem. Non quaerebat morborum nomina, sed observabat aegrorum conditionem; mentem advertebat ad morbi tempora diversa, ad mutationes signorum in meliorem, deteriorem partem. Inde indicationes, quas appellaverunt recentiores, petebat eorum, quae fieri deberent, et diligenter dum curabat, quid efficeret id, quod ageret, observabat, et num iuvaret videbat et ne noceret cavebat. In eius morborum enarrationibus non frequenter mentio facta est remediorum administratorum, quae res quum ad notitiam perveniret etiam eorum, qui numquam eius scripta legissent, dicere coeperunt Hippocratem nihil egisse, sed placide sive reditum ad sanitatem, sive obitum aegrotantium exspectavisse. Quorum nihil est verum. In introductione in opus de diaeta sapientia de instituenda legimus monita; in morborum vero historiis consentienter cum his monitis artem eum factitantem videmus. Nec mirum; nam quomodo idem vir, qui in observatione practicum se praebeat eximium, in curatione ineptum se praestiterit? Tanta sane repugnantia in eiusdem hominis ingenio cogitari plane non potest.

Haec quidem de Cois et medicorum veterum facile coryphaeo dicta sunto. Tempus vero urget et supersunt pauca, de quibus breviter absolvam. De chirurgia, de anatomia, de physiologiae vestigiis prisco aevo haec accipite!

Opificia, alia vitae civilis negotia, bella quovis tempore et apud quasvis gentes, apud Graecos insuper certamina, gymnasia non potuerunt non praebere materiem chirurgis, in qua artem exercerent. Antiquissimus autem de rebus chirurgicis liber superstes est fragmentum de capitis vulneribus, quod seni Coo acceptum referimus. Sunt tamen in eo indicia manifesta artem eam illo aevo dudum fuisse cultam. Mentio fit in eo usus terebrae, quod instrumentum non describitur, sed memoratur tanquam omnibus notum. Unde intelligitis non novam fuisse artem, in qua tale instrumentum usurparetur. De primis vero eius initiis nihil novimus. — Anatomicam partium cognitionem non plane chirurgis antiquis deesse potuisse unusquisque perspicit. Et vero Hippocrates in suo scripto ossium cranii structuram exponit; scribit de locis cranii debilioribus, robustioribus, plus minus partibus mollibus tectis, de diversitate habitus ossium pro aetate diversa, de suturis, aliis rebus, quas in tractatione laesionum computandas censeat. Ceterum quemadmodum in chirurgicis illis definiri non potest quid decessoribus debuerit, quid ipsi debeatur, ita de anatomica partium cognitione viri vix quidquam scimus. Num anatomiam solum chirurgiae causa coluerit, an corpus humanum quoque cognoscendi gratia illi operam dederit, non liquet. Praeter alia minoris momenti et minora de chirurgia scripta habemus opus de fracturis et luxationibus anonymi, cui etiam debemus anatomica fragmenta de ossibus, vasis sanguiferis, corde, aliis. Certum est hunc reliquos illos veteres in anatomicis longe antecellere. Huic anatomia fundamentum fuit, cui chirurgiam superstrueret. Constat autem eum non solum chirurgiae causa anatomiam coluisse, cadavera vero etiam secuisse ut partium formae, situs et nexus cognitionem sibi pararet. Eum his in rebus plura scivisse, quae Hippocratem latuerint, eius opus ultro ostendit. Prae monumentorum defectu de hoc quoque ignoramus, quid ipsi debeatur, quid antiquioribus. Apparet autem eum plures methodos describere, quas alii usurpaverant, ille vero reiecerat, sive propter crudelitatem sive propter inanem, a qua longe alienus est, ostentationem. Verbo chirurgum se praebet pro illa aetate ceteris peritiorem, prudentiorem et non uno loco anatomiae scientiam prodit, quam admireris, et quae ex naturae rerum observatione nata sit, non ex phantasia, quemadmodum Polybi, aliorum descriptiones venarum plane sunt imaginariae.

Tum vero eruditus hic est dicendus: antiquiorum opera legerat. In remediis commendandis, Cnidios sequitur; Hippocratis opera pervolvit et vel orationem viri passim est imitatus.

Postremo loco de physiologiae vetere illo aevo rudimentis moneo. Alius scriptor, cuius nomen item incognitum, in ovo gallinaceo novi organismi ortum quantulumcumque est contemplatus et per seriem aliquot incubationis dierum est persecutus. Idem etiam suo sane modo, quem ego laudibus non ornabo, physica quaedam experimenta ad vivi corporis phaenomena illustranda adhibuit et iis, quae in plantis observaverat, eundem in finem est usus. Horum nihil tamen ad medicinam promovendam fructus tulit, ita ut solum rei mentionem faciam, ne quod re vera factum sit reticeam.

Quodsi quis forte quaerat nihilne monendum habeam de veterum apparatu diaetetico et therapeutico, dicam Hippocratem sine dubio, sed praeter illum alios etiam, quid efficerent certa ciborum, potulentorum genera in sanis et aegrotantibus, quid agerent certa medicamenta, observavisse et notavisse. Quin haec res non parva pars erat argumenti libri divini senis de victus ratione. Seriore vero tempore, vetere observandi arte paene exstincta mirae, quin absurdae et turpissimae adeo exstiterunt medicamentorum compositorum formulae; et formularia, — *φαρμακίτιδας* appellaverunt, — literis mandata sunt genus remediorum continentia, quale plebs nostri aevi et nostrae regionis etiamnunc devorare deamat.

Itaque perveni ad metam, quam mihi posui, et summis quibusdam lineamentis vobis proponere conatus sum, qui et quales fuerint, qui antiquo tempore medicinam quomodocumque coluerint, et quid in ea praestiterint. Indicavi passim, quae futuris saeculis fructum tulerint, quae non. Iam antiquo illo aevo apparet quod per posteriorum saeculorum decursum item notare licet, recte observandi artem princeps esse medicinam provehendi instrumentum; theoremata varia et mutabilia et caduca esse; recte observata per omne aevum esse duratura. Quodsi vel haec tantum historia duce disceremus, eius studium neque otiosum, neque infructuosum esset. Praeterea vero qui eam colit cum quorumvis temporum viris excellentibus vivit eosque in ipso opere aestimare discit. Hoc quidem nomine semper ea sum delectatus. Magnopere sane me cepit studium Hippocratis, quem

diligere sensim magis coepi, quo magis perspexi quantum prae longe plurimis excellat. Sed praeter reliquam, de qua dixi, viri virtutem et eximias ingenii dotes aliud quid, de quo non dixi, in eo maximi facio. Numquam ille, quem divinum appellarunt senem, de se loquitur, semper contra de arte sua, quam non se invenisse, non se provexisse iactat, sed modeste affirmat eam esse quaerendam et viam, qua ad eam aditus pateat, monstrat. Ita quidem sibi laudem acquisivit apud aequales, ita apud posteros gloriam numquam perituram!

Abeuntem rectorem ex legis praescripto referre oportet de rebus academicis earumque tum prosperas tum adversas memoria repetere. Quod quidem mihi quoque nunc faciendum superest, et qua muneris parte iam defungar. Summatim annum, qui elabitur, fortunatum fuisse nostrae universitati affirmare licet. Bona nec pauca, neque exigua ei contigerunt; accidit quidem triste aliquid et irreparabile, quum unum e civibus morte praematura nobis ereptum doleamus, sed probe memini me, cum olim magistratum annuum deponebam, quinque studiosorum funera memoranda habuisse et raros esse novi annos, qui a luctuosis huius generis casibus prorsus sint liberi. — Ex curatorum, professorum ordinibus nemo fato occubuit; — docentium numerus uno est auctus; bibliothecae novae usu gloriatur academia nostra. Fuit igitur hic annus ei felix et faustus.

Verum de singulis paulo enucleatius exponendum; itaque primum de personis academicis, dein de studiorum instrumentis videbimus.

Cum vestrum ordinem intuemur, viri amplissimi! salvos vos esse, quod dicere coeperam, gaudemus et vobis gratulamur. Rerum tamen humanarum mutabilitas in illo etiam apparet. Vir nobilissimus de Vos van Steenwijk gravissimo se abdicavit munere, quod in finitima provincia multos annos gessit. Rex autem augustissimus, quum otium sibi expetenti concederet, insigni illum ornavit honore. Utramque rem absenti gratulamur et vota facimus, ut vir amplissimus, de rebus nostris meritissimus salva sanitate diu fruatur otio sibi facto.

Tum vero non amplius sedem suam apud vos occupat, qui per quatuor lustra et ultra vobis ab actis fuit, vir gravissimus Geertsema. Vos,

viri amplissimi! quin eius diligentiam in illo munere gerendo comprobaveritis, nemo est qui dubitet. Nos professores multum illi debere grato animo profitemur. Non fuit in nostro numero, qui non plurimi illum faceret; plerique eum carum habuerunt et nunc etiam habent. Bona quaevis apprecamur viro egregio, de universitate, cuius olim civis fuit, bene merito.

Tibi, gravissime van Roijen! qui iam curatoribus ab actis es, gratulamur novum, quod hoc anno in te suscepisti, officium. Decessor tuus saepius mihi significavit iucundum id sibi fuisse et unum ex iis, quibus ex urbe nostra decedens aegre valediceret. Utinam tibi quoque grata sit semperque futura sit opera, quam isto loco academiae commodis promovendis impendes.

Ad vos me converto, collegae coniunctissimi, artium et disciplinarum professores!

Doleo praesentem non adesse clarissimum de la Faille; absentem tamen ut silentio transeamus non committemus. Rude licet superiore anno academico donatus per magnam partem huius, qui iam elabitur, cives academicos instituere perrexit, nulla licet lege obligatus. Non sane praeter exspectationem ab eo factum vidimus, qui novimus quantopere omni tempore alma mater eiusque alumni illi cordi fuerint. Sed licet id, quod egit senex humanissimus, eiusmodi sit, ut facile ab eo exspectaremus, idcirco non reticebimus animi grati significationem pro iis, quae liberaliter ultra debitum praestitit.

Et ab illo quidem sponte ducor ad vos; viri clarissimi Rosenstein et Halbertsma, qui emeriti provinciam vobis obtinuistis. Uterque vestrum hodie primum huic academiae festo interest. Munus autem professorium iam occupavistis, eoque fungimini. Fausta quaeque fausto hoc die vobis exoptamus. Contingat vobis ut per longam annorum seriem in universitate Groningana disciplinis, in quibus veluti vitae tabernaculum posuistis, prodesse pergatis. Redundent ex institutioue vestra in iuventutem academicam fructus uberrimi; uberrimosque ipsi vobis colligatis ex labore, quem aliorum causa exantlare vestrum est.

Muldere amicissime! paucos ante dies tu annum aetatis complevisti septuagesimum; competit igitur ex lege tibi otium rude donati, quo brevi

frui poteris, quum te quoque cupiente iam designatus sit qui tibi succedat, doctissimus Salverda. Per multa sane lustra primum in athenaeo Franequerano, dein in universitate Groningana doctoris academici officiis functus es, quod quomodo omnium consensu feceris, ego te praesente non dicam. Per longam tuam vitam, uti ferunt res humanae, variam expertus es fortunam. Cum autem ex hoc loco te appello, duo prae aliis ob mentem mihi versantur bona, quae crescentibus annis integra tibi sunt servata: studiorum amor et animi hilaritas, quae mutuo inter se conspirant, ut vitam amoenam tibi reddant atque iucundam. Tu tuis rebus es contentus; contentum autem suis esse rebus, ut fert adagium, maximae sunt certissimaeque divitiae. Sunt vero tibi certiores, quia fructus sunt perpetui recte factorum conscientiae, quae quidem senectutem alere et sustentare putatur et quam in te idem ostensuram esse speramus. Nos te non privabimur, sed nobiscum, quod laetum nobis contingit, esse perges. Optamus fore, ut diu felicem vitam degere tibi concedatur, ut uxori tuae et filio, ut amicis, quos multos habes, carus, facultatum integritate, alacritate ad studia, sine quibus vita tibi mors sit, otio tuo gaudeas, atque ita illo utaris, ut omni nomine otium cum dignitate, — id est te dignum, — dicatur et habeatur.

Venio ad vos, iuvenes ornatissimi, academiae Groninganae cives! Quod cum facio, statim dolorem renovare debeo, quo affecti fuistis acerbo fato vestri Harm Albert Tresling, qui flebilis tristi morti occubuit brevissimo tempore postquam pater eius, vir expertissimus, e vita excesserat. Fuit ille ceteris, qui eum docebant, praeceptoribus mihique discipulus probatissimus. Multa enim habebat, quibus se commendabat; — morum puritatem, animi modestiam et candorem, studiorum amorem, ingenium docile. Quae virtutes fecerunt, ut cum commilitonibus in gratia esset, ut a professoribus diligeretur. Vigiliis, curis, tristitia iam postremis longi morbi patris, quem omni qua filium decet pietate colebat, diebus affectus, brevi post parentis funus studia repetivit solita et in nosocomio morbum contagiosum, quo laborantes visitaverat, contraxit. In morbo illo deliria de obitu, de funere futuris; tandem morbi vehementiae succubuit. Neminem novi, qui casum tristem audiret, quin dolore affligeretur. Omnes miserebat iuvenis in aetatis flore exstincti, omnes matris, quae nuper coniuge orbata

iam filium sibi carissimum, in quo, quum natu maior esset, post mariti obitum spem suam omnem ponere coeperat, ereptum sibi vidit. Si quid graviter afflictae matri et vobis et nobis solatium afferre potuit, fuit sane fiducia in summi numinis erga mortales caritate, spes immortalitatis, recordatio virtutum, quibus ornatus magnum sui desiderium reliquit iuvenis ingenuus.

Verum festo hoc die, iuvenes generosissimi! post doloris memoriam laetiorum quoque reminisci licet, quae ad vos spectant. In studiorum cursu plerique vestrum laudabiliter sunt progressi. Non pauci prae multis excelluerunt. Sunt insuper inter vos, qui mox praemia accipient in certamine literario a senatu olim indicto reportata, quos paulo post sum appellaturus. Numerus vester, cives Academici! non decrevit, non multum accrevit. Nos autem, commilitones! academiae vigorem et florem non numero civium, sed eorum virtute aestimamus et industria et ingenii vi insita. Quapropter vos quod facitis facere pergite: curate ut diligenter studiis operam navetis, ut profectu in disciplinis pariter et in moribus gloriam huius musarum sedis tueamini; enitimini ut vestris laudibus eius lux late splendeat.

Et id quidem vobis omnibus dictum cupio; medicinae studiosis haec addam:

Quum dirus morbus epidemius hac aestate patriam nostram paene universam invaderet et in nostra quoque civitate strages edere coepisset, in studiis e vobis provectiores evocati sunt, ut aegrotantibus una cum medicinae doctoribus, ceterisque, qui artem exercent, viris peritissimis aegrorum curam in se susciperent.

Qua in re quidem tam diligenter sunt versati, ut magistratus urbanus eos iuxta cum medicinae doctoribus nummo argenteo et honorario condecorandos et remunerandos existimaret. Praeceptores vestros alacritate vestra ad opem ferendam, patientia laboris in ea re ostensa, honorifico vobis rei eventu laetatos esse, non est quod multis verbis vobis dicam, qui nostrum, ut opinor, erga vos animum novistis. Verum res haec uti vobis laudi est, ita honori est academiae, quae tales habeat alumnos, in quibus fiducia poni possit et qui intelligant non vanae ostentationis causa se doceri et discere, sed ut quod noverint in usum publicum transferendo artem, quam professuri sunt, vere reddant salutiferam.

Postremo breviter dicam de eruditionis generis varii subsidiis.

In bibliothecam novam hoc anno sunt translati, quos Academia possidet, libri. Est sane aedificium illud novum pristino longe elegantius et multo aptius, adeo ut satisfaciat usui, cui est destinatum. Librorum copia aucta est, quantum fieri potuit, subsidiorum ope pecuniariorum non largorum; aucta est etiam munificentia illorum, qui bibliothecam donarunt operibus pluribus diversorum auctorum et varii argumenti. Nota est omnibus opera, quae in cura eius ponitur a viro clarissimo, qui illi praefectus est et cui debitas agimus gratias pro regimine rei, cuius omnium multum interest.

Apparatus instrumentorum physicorum, chemicorum, chirurgicorum, aliorum increvit, quemadmodum quotannis nonnulla accedunt pro subsidiorum modo; non tamen factum est in his, quod nunc separatim memorandum sit. Simili autem modo res se habet cum museo historiae naturalis.

De ipso horto botanico nihil quidem memorabile hoc anno dicere licet; sed adhuc defuit herbarium academicum. Prospiciebatur autem inopiae usu illius, quod vir clarissimus van Hall per multos annos e diversis regionibus sibi collegit. Nuperrimis vero annis tribus herbarium eiusmodi condi coeptum est, quum e publica collectione plantarum siccatarum, quae Lugduni-Batavorum est, redundantes copiae huc transmittantur. Locus tamen, ubi id, quod sensim acquiritur, conservetur, non datur; itaque depositum est in aedibus, quas botanices professor habitat.

Construitur autem laboratorium physiologicum splendidum, quod academiae ornamento fore praevidemus et quod proximo anno ad usum instructum fore sperare licet.

Curatores operam dare novimus ut nosocomium amplius et melius quam praesens aedificari possit. Vehementer optamus ut haec res prospere cedat. Rerum medicarum facies in patria nostra nova lege lata mutata est, et necesse est ut clinicis exercitationibus omnis generis ita prospiciatur, ut maior numerus aegrotantium observandus et tractandus medicae artis studiosis exhiberi possit.

Defuit adhuc illis locus et occasio, ubi, quod nova lex ab iis postulat, medicamenta ad aegrorum usum e formulis praescriptis parare discerent. Adiungetur autem nosocomio apotheca, ubi in hac pharmaciae parte se exercere poterunt. Haec de studiorum instrumentis dicta sunto!

Restat, ut referatur de certamine literario,quod per Regis munificentiam superiore anno indicere nobis licuit. Statim autem dicam facultates medicam et theologicam ad quaestiones propositas nullum accepisse responsum. Itaque viros clarissimos, qui ordinibus disciplinarum mathematicarum et physicarum, — literarum humaniorum, — iure consultorum ab actis sunt, officiosissime rogo, ut singuli deinceps ordinis sui iudicia de responsis acceptis nobis praelegant.

(Recitatur iudicium de responsis ad quaestionem chemicam.)

Vos igitur accedatis, ornatissimi van Zouteveen et Allarde Henrice van Ankum.

Ecce! trado tibi, ornatissime van Zouteveen! praemium tibi destinatum, — tibi ornatissime van Ankum testimonium laudis, quam e certamine reportasti. Utrique vestrum gratulor honorem, quem promeruistis. sciplina, e qua argumentum quaestionis, cui respondistis, petitum est, hoc aevo laete floret et magnos celeresque facit progressus. Multa in eius studio multorum est virium intentio. Itaque vos, via, quam ingressi estis, procedentes, in magna illa eruditorum decertatione, ut huic scientiae humanae ditioni latiores latioresque fines ponantur, pro patriae laude propugnetis, sicuti iam fecistis pro laude universitatum, quarum cives estis!

(Recitatur iudicium de responso ad quaestionem zoologicam.)

Iam te, ornatissime van Ankum! rogo ut ad me venias acceptum praemium tibi decretum!

Iuvenis praestantissime! cum te hic adstantem video, qui paulo ante eodem loco fratrem adspexi tuum, non possum, quin cogitem patrem tuum, virum peritissimum, qui hodie sane singulari utitur fortuna, quum utrumque filium inter commilitones excellentem et honoratum videat. Quod quantopere intimum eius animi sensum movere debeat, persentio. Tu, ornatissime! macte virtute tua! perge quae solum patrium fert naturae opera perscrutari! Brugmansius testabatur se indigena tanti facere, ut

religione quadam ad ea exploranda nostrates teneri existimaret. Tu talis tantique viri verborum memento!

(Recitatur iudicium de responso ad quaestionem de Homeri poësi.)

Itaque te, ornatissime Valeton! ut ad me venias oro!

En tibi, iuvenis praestantissime! testimonium tuum, quem honorem tibi patrique tuo, collegae coniunctissimo gratulor. Tu quidem operam posuisti in eo,

„qui quid sit pulchrum......"

sed nolo tibi versus recitare, quos memoria tenes! Est ille, a quo in literarum studiis tanquam a Iove principium. Quodsi iam primos honores non tulisti, non est cur te poeniteat laboris responso impensi. Literarum studioso laudi est Homericae poëseos accuratam habere notitiam, quod de te in iudicio praeceptores tui testantur. Novisti patriam nostram in literis per longam annorum seriem principibus gloriari viris. Tu igitur et aequales tui, elaborate, ut in posterum avitam regionis nostrae gloriam tueamini!

(Recitatur iudicium de commentationibus de quaestionibus iuris, quae ex usu telegraphiae profluunt.)

Iam vos exspecto, egregii iuris candidati, Asser et Willemier, ut virtutis praemia petatis!

Gratum quidem mihi esset, utrique vestrum, quia pari laude contendistis, nummum aureum tradere posse; nunc vero, quum fieri non possit, illi, quem sors indicavit, a me tradetur. Non dubito tamen, quin ambo pluris faciatis laboris comprobationem, quam a facultate obtinuistis, quam sive nummum, sive membranam, quibus illa comprobatio est inscripta. Accipite igitur, tu, ornatissime Asser! praemium aureum, — tu, ornatissime Willemier! testimonium honorificum!

Physicorum inventa non statim quidem plane praebuerunt materiem vestris disputationibus; sed tamen ansam praebuerunt, ut novae eiusmodi quaestiones in iure exorirentur, quales vos tractavistis. Ita progressus facti

in disciplina, quae cum iuris studio nihil commune habere videatur, faciunt ut huic nova capita addantur. Vos, quemadmodum novam hanc quasi iuris provinciam pari laude perlustrastis, ita in reliquo studiorum cursu pari laude progrediamini!

(Recitatur iudicium de quaestione de libero deligatorum populi arbitrio.)

Vobis tandem, ornatissimi de Stuers, van der Hoop, Ramaer! tradam praemium et testimonia, quare ut huc veniatis vos invito.

Ecce! singulis in manum do, quod vobis destinatum est. Vobis quoque gratulor vestros honores! Cum videmus hodie quinque iuris studiosos non solum decertavisse, sed partim praemia, partim laudis ornamenta reportavisse, quibus condecorati e certamine secedunt, apparere dixerim iuris studia in academiis, athenaeis patriis florere. Qua quidem re patriae causa laetamur. Cum enim e ceteris facultatibus fere proveniunt, qui alio modo civitati prosint, ex ordine iure consultorum fere prodire solent qui publica munera gravissima gesturi sint. Hoc etiam nomine, iuvenes egregii, vos spes estis patriae. Vestrum est curare ut ne hac spe fallatur; sed bono omini sunt ea, quae praestitistis. Quapropter, ut studiis serio operam detis vos admonendi vix causa est. Ut in posterum studia vestra fructus ferant tum rei publicae, tum vobis ipsis, vota facimus.

His igitur feliciter peractis id unum superest agendum ut munus, quod hoc anno academico gessi, a Rege augustissimo mihi dato successori tradam.

Itaque te, Iane Gulielme Ermerins! rectorem universitatis Groninganae magnificum pronuncio ac declaro.

Salve, nove Rector!

Non invitus, amice! tibi cedo fasces Academicos.

Officium vero, quod suscipis, tibi, quod mihi contigisse grato profiteor animo, sublevetur omnium erga te benivolentia.

Floreat, te Rectore, academia Groningana!

UEBER DIE BEZIEHUNGEN
ZWISCHEN WISSENSCHAFT UND PRAXIS IN DER MEDICIN
MIT RÜKSICHT AUF DIE AUFGABE DER KLINIK.

ANTRITTSREDE

GEHALTEN

AN DER UNIVERSITÄT ZU GRONINGEN

AM 8 FEBRUAR 1866

VON

PROF. DR. SIEGMUND ROSENSTEIN.

22

HOHE VERSAMMLUNG!
HOCHVEREHRTE ANWESENDE!

Gerne wuerde ich schon die ersten Worte, die ich an Sie richten darf, in der Sprache dieses Landes ausgedrükt haben, damit Sie daraus die Hochachtung entnehmen koennten, die ich vor dem Geiste Ihrer Nation hege, und den Wunsch, bald bei Ihren heimisch zu werden. Allein, noch bin ich der hollaendischen Sprache nicht so maechtig, dass ich nicht fuerchten muesste, durch mangelhafte Ausfuehrung selbst den guten Willen zu verdaechtigen. Desshalb habe ich mir die Erlaubniss erbeten, an dieser Stelle deutsch sprechen zu duerfen. Und bei der engen Verwandtschaft, welche zwischen den Sprachtstaemmen und Geistesrichtungen Deutschlands und Hollands herrscht, darf ich hoffen dass Ihnen auch die deutsche Redeweise keine fremde sein wird, znmal wenn ihr Inhalt in dem Boden wurzelt, der allen Voelkern gemeinsam ist, in der Wissenschaft. Freilich giebt es auch in ihr ein nationales Element, das sich abspiegelt in der Art, wie die einzelnen Voelker je nach der Individualitaet ihres Geistes an dem Riesenbau des Denkens mitarbeiten, je nach dem Antheil, den sie an der Foerderung des Gesammtwissens tragen — aber diese Verschiedenheit betrifft mehr die aeusseren Wege, auf denen die Traeger der Gedanken einherziehen, mehr die geistige Atmosphäre, unter deren bald leichterem bald schwererem Drukke jene leben und wirken — die letzten Zwekke sind ueberall die gleichen, die Erkenntniss und das Wissen. Darum giebt es auch keine deutsche oder holländische Wissenschaft, sondern es giebt nur unter den verschiedenen Völkern zu verschiednen Zeiten einzelne Genien, welche der Forschung neue Bahnen erschliessen, auf denen die andren Nationen folgen muessen, und von welchen dann eine

ganze Epoche mit ihren Strebungen und Errungenschaften gekennzeichnet wird. Einst war Griechenland der klassische Boden fuer Kunst und Wissenschaft; nach dem tausendjährigen Schlafe des Mittelalters erwachte der Geist in Italien; die Macht des Protestantismus liess später England und die Niederlande die Herrschaft ueben, bis Frankreich beide ablöste, und endlich Deutschland die Palme errang. So hat die geistige Suprematie unter den Völkern ehedem gewechselt — je weiter aber der Kreis des Wissens allmälig sich gedehnt hat, je höher das Niveau der allgemeinen Bildung gestiegen ist, um so weniger ragen nun noch einzelne Voelker hervor, um so mehr bildet die ganze civilisirte Welt die grosse Wahlstatt des Geistes, auf der alle ringen ohne zu streiten, alle kaempfen, ohne sich zu befehden.

In diesem Gefuehle allgemeiner Ebenbuertigkeit jeder wissenschaftlichen Bestrebung, in diesem Gedanken voelliger Einheit im Ziele, wo es gilt, zu lernen und zu lehren, bin ich kein Fremdling unter Ihnen und darf schon in der ersten Stunde, wie mit Vertrauten ueber die Aufgabe sprechen, an deren Loesung ich mit zu arbeiten berufen bin.

Unter den einzelnen Wissenszweigen nimmt die Medicin dadurch eine ganz eigenthuemliche Stellung ein, dass sie gleichzeitig auch Kunst ist. Vermoege ihres praktischen Berufes hat sie ihren letzten Zwek nicht im Wissen, sondern im Koennen, und die Aerzte aller Zeiten haben als die hoechste Aufgabe der Medicin die Heilung der Kranken und den Schutz der Gesunden hingestellt. Selbst diejenigen, die vermoege der engen Umgrenzung ihres Gegenstandes und seiner scheinbaren Abgelöstheit vom Lebendigen am ehesten noch die Beziehung des Wissens zum Koennen in den Hintergrund stellen, und am Wissen als solchem sich genuegen lassen konnten, selbst die haben in der Zergliederung der Leiche nur das Mittel fuer den Aufbau des Lebens gesehen. Ueber dem Secirsale zu Paris prangt die herrliche Inschrift: „Hic locus est ubi mors gaudet, succurrere vitae." Wie viel mehr also wird denen, welchen direct der Beruf zufaellt, Aerzte zu erziehen, daran gelegen sein, die Wissenschaft aus der reinen Hoehe des Selbstzwekes herniedersteigen zu lassen in den Dienst der Menschheit, und die humane wie sociale Aufgabe der ärztlichen

Kunst höher zu stellen als die der medicinischen Wissenschaft! Aber — und darin liegt heute der Schwerpunkt unserer Betrachtung — giebt es denn ein aerztliches Koennen ohne medicinisches Wissen, und ist hierbei ueberhaupt von hoch und niedrig zu sprechen? Einzelne freilich — die Praktiker par excellence — wollen es meinen, und stellen das Verhaeltniss beider als ein ziemlich unabhaengiges von einander dar, so dass Pathologie und Therapie Wissenszweige waeren, welche ihre Gesetze nur der Beobachtung der Kranken und tausendjähriger Erfahrung, nicht aber den Lehren der Anatomie und Physiologie, der Physik und Chemie, und anderer Disciplinen entnehmen. Diejenigen, die so denken, braucht man, um sie mit ihren eignen Waffen zu bekaempfen, nur zu fragen, was denn Beobachtung und Erfahrung sei. Schon das blosse Sehen ist ja von der geistigen Verarbeitung des sinnlichen Eindrukkes abhaengig, und ein Kind sieht bekanntlich nicht sogleich, obwohl auf die Netzhaut seines Auges die aeusseren Gegenstände so gut ihr Bild werfen, wie auf die des Erwachsenen. Aber ihm fehlt noch die grössere Zahl von Sinneseindruekken, welche erst wiederholt zum Bewustsein gekommen sein muessen, ehe die Verbindung zwischen beiden die Schaerfe des Sehens erreicht. Beobachten aber ist mehr als blosses Sehen. Hiebei soll nicht die sinnliche Erscheinung ueberhaupt nur wahrgenommen, sondern im Zusamenhange mit andren Phänomenen erfasst, und als die besondere Form eines allgemeinen Gesetzes erkannt werden. Wer einen Apfel von Baume fallen sieht, oder einen Kronleuchter hin und her schwingen, der hat eben nur gesehen, wer aber in der einen dieser Erscheinungen den Ausdruk der Gravitation und in der anderen das Gesetz der Pendelschwingungen erkennt, der hat beobachtet. Wenn ein Kranker in seinen Bette nicht liegen kann, sondern aufrecht sitzen muss, uud statt ruhig zu athmen in schneller Hast keucht, so dass die Augen starr glotzen und die Wangen sich blau faerben, so kann auch der Laie die Beschleunigung der Athemzuege sehen, und die Qual des Kranken empfinden. Aber beobachten kann ihn nur der Arzt, der mit dem allgemeinen Grunde der Dyspnoe vertraut, in ihr den Ausdruk des gehemmten Gaswechsels zwischen Blut und atmosphärischer Luft sieht, und naeh den einzelnen Bedingungen dieser Hemmung fraegt, ob sie in den zufuehrenden Luftwegen ihren

Grund hat, also im Kehlkopf und den groesseren Bronchien, oder in krankhaften Veraenderungen der Lungen selbst, oder im Blute, oder in mechanischen Verhaeltnissen, sei es der Circulationsorgane, sei es der Brust oder des Bauchraumes, durch dessen Beengung die noethige Ausdehnung der Lungen beeintraechtigt wird. Nur wer so sicht, beobachtet, und nur wer so beobachtet macht Erfahrungen.

Also nicht die blosse Wahrnehmung von Krankheitserscheinungen und nicht die Haeufigkeit solcher Wahrnemungen, erheben den Arzt zum Beobachter und geben ihm Erfahrung, sondern allein das Verstandniss der Erscheinungen. Ein Verstaendniss aber ist erst ermoeglicht worden, seitdem die Anatomie und Physiologie den Bau der Organe und ihre Functionen haben kennen lehren, seitdem man angefangen, die Lebensvorgaenge im menschlichen und thierischen Organismus unter den gleichen Gesichtspunkten chemischer und physikalischer Gesetze zu erforschen wie die uebrige gesammte Natur. Erst mit dem Augenblike, wo der gesunde Organismus unter die Botmässigkeit der allgemeinen Naturgesetze gestellt war, musste auch die Krankheit aufhoeren, ein ausserhalb derselben stehendes Wesen zu sein, welches nach Willkühr und Laune Symptome producirte, die mit dem normalen Geschehen keinen Zusammenhang hattem. Der Physiologie dankt die Pathololologie diese fundamentale Wahrheit, dass Gesundheit und Krankheit nur Kehrseiten eines und desselben Lebensvorganges sind, welche nach gleichen Gesetzen verlaufen, verscheiden nur nach den aeusseren Bedingungen, und oft so nahe aneinander grenzend, dass wir von der Breite der Gesundheit sprechen müssen.

So lange solche Anschauungen nicht thatsaechlich begruendet waren, entsprach die symptomatische Medicin dem Bewustsein der Zeit, und es waere gewiss mehr als thoericht, die Leistungen des Alterthums darum unterschaetzen zu wollen, weil die Aerzte dieser Zeit die Krankheitserscheinungen mehr aeusserlich nebeneinander reihten, statt ihre innere Entwiklung nnd Verknuepfung zum Ausgangspunkt zu nehmen. Denn jene mussten erst durch die genaue Wahrnehmung groesserer Symptomenreihen den Boden schaffen, auf dem nach einem inneren Bande der einzelnen gesucht werden konnte. Und man het auch schon fruehe danach gesucht —

denn der menschliche Geist hat zu keiner Zeit mit dem bloss auesserlichen Sehen sich begnuegen wollen — allein der Mangel factischer Kentniss und falsche Principien der Forschung schufen aus diesem Deutungsstreben der Phaenomene erst rechte Hindernisse der Fortentwikklung, weil man durch Speculation glaubte finden zu koennen, was nur Beobachtung und Versuch lehren. Wenn trotz dem die Alten in wunderbarer Weise oft das Rechte ahnten, und die hippocratische Zeit zum Beispeil von den Verlaufe des Fiebers in acuten Krankheiten und den darauf sich gruendenden prognostischen Saetzen Anschauungen hatte, die erst durch die modernsten exacten Nachweise in ihrer vollen Richtigkeit gewuerdigt worden sind, so koennen wir diese und aehnliche Leistungen bewundern, duerfen aber unbeschadet unsrer Ehrerbietung vor dem was „grau vor Alter" doch behaupten, dass solche Lichtblikke vereinzelte waren und zufaellige. Erst die Anatomie und Physiologie haben in schnellem Fortschreiten die Fackel angezuendet, in deren hellem Scheine die heutige Pathologie die abnormen Lebensvorgaenge deutet und begreift. Hierueber war auch schon damals kein Zweifel, als diese Wissenschaften kaum angefangen hatten, ihren Fluegelschlag zu regen. Schon vor zwei hundert Jahren stellte der Leydener Lehrer Sylvius, obgleich selbst noch in den Irrthümern seiner Zeit befangen, neben der Beobachtung am Krankenbette die anatomischen und physiologischen Kenntnisse und Versuche als die „firmissima, inconcussa et unica medicinae solidae aliquando, si Deus volet, constituenda fundamenta" hin. Und auf die gleichen Grundlagen gestützt konnte an derselben Hochschule ein Herrman Boerhave lehren, der Mann, dessen bleibende Groesse und dauernde Mustergiltigkeit als klinischer Lehrer grade darin begruendet ist, dass er, mit umfassendem Wissen ausgeruestet, alle wirklich sicheren Errungenschaften der physiologischen Forschung seiner Zeit im Dienste der Kranken verwerthete, und auf dem Wege inductiven Denkens und scharfer Beobachtung foerderte. Allein die Physiologie konnte auch in ihrer weiteren Entwiklung doch nur den Zusammenhang und die Verknuepfung der Zeichen des gesunden und kranken Lebens ermoeglichen. Die weitere Frage, nachdem die abnorme Function an das veraenderte Organ gebunden. war die, welche Veraenderung ruft der Krankheitsvorgang in dem einzelnen Organe hervor, wie wird dieses veraendert, und laesst sich aus den Pro-

ducten nicht ruekwaerts schliessen auf die Processe? Bei dem engen Zusammenhange und der gegenseitigen Abhaengigkeit der einzelnen Organe und ihrer Functionen kounte das im Leben oft taeuschende Bild erst dann an Sicherheit seiner Zuege gewinnen, wenn die Untersuchung der Leiche zeigte, dass die im Leben wahrgenommenen, auf dieses oder jenes Organ bezogenen Symptome, wirklich von den Veraenderungen dieses bestimmten abhaengig waren. Von diesem Standpunkte aus wurde die bis dahin nur als Raritätenkraemerei hin und wieder geübte Leichenuntersuchung durch Morgagni zur Wissenschaft erhoben, und die pathologische Anatomie stand nun in engster Beziehung zum Leben, jede pathologisch anatomische Erfahrung wurde zur Handhabe klinischen Begreifens. Wenn ehedem ein Kranker plötzlich einen Anfall von Blutspeien bekommen hatte, so hatte die symptomatische Medicin der aeltesten Zeit das Symptom fuer das Wesen des Vorganges gehalten, und einfach als solches registrirt, wogegen gewisse empirische mehr oder minder bewaehrte Mittel angewandt wurden. Schon die genaue Auffassung der Verschiedenheit der Umstaende, unter denen das Blut bald von Husten, bald von Brechbewegung begleitet entleert wurde, hat auch den Scharfsinn älterer Aerzte, so namentlich des Aretäus, unterscheiden lassen zwischen Blutspeien und Blutbrechen. Aber wie viele Bedingungen desselben Syptoms blieben ihnen verborgen, und welche Sicherheit hat die Kenntniss der Quellen der Blutung gefunden, seitdem die pathologische Anatomie die mannigfachen Beziehungen gezeigt hat, in denen die Affectionen des Herzens wie der grossen Gefässe, der Lungen wie des Magens, der Leber und andrer Organe zu dieser Blutung stehen. Die verschiedenartigsten, in ihrer Bedeutung fuer die Lebensgefahr des Kranken so differenter Zustaende wie die Tuberculose der Lungen und der hämorrhagische Infarct — das Aneurisma der Aorta und die Stenose der Mitralklappe, der Krebs des Magens und das einfache perforirende Geschwür, die Cirrhose der Leber und die Thrombose der vena porta — alle waren nun als die moeglichen Ursachen desselben Zeichens erwiesen. Man begreift leicht, welche Umwaelzung eine solche Bereicherung des Wissens auf dem Gebiete der praktischen Medicin hervorrufen musste, wie mit zwingender Nothwendigkeit die Forderung daraus folgte, auch im Leben die Zeichen zu finden, welche einerseits mit Sicherheit das Organ

erschliessen lassen, dessen Veraenderungen als Ursache der Functionsstörung gelten, und andrerseits die Verschiedenartigkeit der Processe zu erkennen, welche so differente Producte schaffen, dass die aertzliche Vorhersage und Handlungsweise in dem einen oder anderen Falle sich wesentlich anders gestalten. Es konnte nunmehr dem Arzte fuer sein Wissen und Koennen nicht mehr genuegen, das Blutspeien an sich zu constatiren, sondern jetzt wollte er bestimmte Zeichen, aus denen er schliessen durfte, ob Schwindsucht oder hämorrhagischer Infarct der Lungen, ob Krebs oder einfaches Geschwuer des Magens oder Cirrhose der Leber die specielle Ursache des allgemeinen Symptoms waren. So entwikkelte sich mit Nothwendigkeit aus der pathologischen Anatomie heraus die physikalische Diagnostik, und am Leichentisch wurden die Waffen gesmiedet fuer das Krankenbett. In drei Jahren schuf nach Auenbruggers Vorgang Laennec einen Wissenszweig, der mehr Fruechte fuer die Menschheit getragen hat, als die Leistungen ganzer Jahrhunderte vor ihm. Freilich ist auch er in einzelnen Fragen ueber das Ziel hinausgegangen, indem ihn das Streben nach physikalischen Zeichen fuer die einzelnen Krankheitsprocesse dahin fuehrte, die Verknuepfung beider fuer so eng zu halten, dass das einzelne Zeichen ein specifisches werden sollte, aus dem ganz bestimmte Processe und Organveraenderungen erschlossen werden können, waehrend in der That diese Zeichen nur das Vorhandensein der allgemeinen normalen oder abnormer Bedingungen der Ton- und Geräuscherzeugung durch Membran oder Luftschwingungen in den einzelnen Organen verrathen. Trotz der Grossartigkeit der von ihm gefundnen Thatsachen, schliesst daher doch nicht mit ihm etwa die Entwikklung dieser Richtung ab. Laennec hob zuerst den Schatz der physikalischen Semiotik, aber erst in spaeterer Zeit haben Skoda und Traube die allgemeine diagnostische Bedeutung dieser Zeichen kennen gelehrt, indem Skoda auf experimentellem Wege die Bedingungen ihres Zustandekommens pruefte und Traube durch die Verknuepfung derselben mit anderen Krankheitszeichen, örtlichen und allgemeinen sie der Isolirung enthob und dadurch ihren wahren Werth erhöhte. Und auch diese weitere Ausbildung der physikalischen Diagnostik stand wieder, wie mit der klinischen Beobachtung, so mit der pathologischen Anatomie in engstem Zusammenhange, deren Gebiet inzwischen durch Rokitansky und Virchow so glaenzend er-

weitert worden war. Namentlich Virchow's Verdienst, ist es neben den zahlreichen hervorragenden Specialarbeiten auf diesem Felde, als eine Zeitlang die Beziehung zwischen Klinik und pathologischer Anatomie dem allgemeinen Bewusstsein etwas entfremdet war, die Strömungen beider wieder in einandergeleitet zu haben.

Und wie auf der einen Seite die physikalische Diagnostik entstand, so auf der anderen Seite in engem Zusammenhange mit den Fortschritten der Physiologie wieder die chemische. In Beziehung zur Pathologie durfte die Chemie als ein Zweig der Physiologie betrachtet werden. Man braucht sich nur daran zu erinnern, wie die Chemie zum Hebel fuer einen der bedeutendsten Fortschritte der Physiologie und Pathologie zugleich wurde, indem sie das Verstaendniss des normalen und abnormen Athmungsvorganges ermoeglichte. Erst nachdem Cavendish und Priestley ihre Untersuchungen über die Gase angestellt und Scheele die Zusammensetzung der atmosphärischen Luft aus Sauerstoff und Stikstoff erkannt hatte, konnte Lavoisier mit voller Sicherheit die Verbrennung ueberhaupt als die Verbindung eines brennbaren Koerpers mit dem Sauerstoff experimentell nachweisen, und durch weitere Versuche zur Erklaerung des Athmungsprocesses gelangen als einer Verbindung des Sauerstoffs der Luft mit dem Kohlenstoff der organischen Stoffe zu Kohlensauere. Hiermit war sofort auch von chemischer Seite ein fruchtbarer Angriffspunkt fuer die Untersuchung der Verbrennungsprodukte unter abnormen Bedingungen geschaffen. Die weitere Entwiklung der chemischen Forschung jener Zeit fuehrte dann auch zur Kenntniss von der Zusammensetzung der einzelnen Koerperbestandtheile, namentlich von Blut und Harn und man lernte daraus die Wechselwirkung, welche zwischen der Aufnahme von Nahrungstoffen, dem Verbrennungsprocess der Athmung und den ausgefuehrten Umsatzprodukten herrschte, so dass die Beschaffenheit der Excrete ein Maass wurde fuer die Umsetzungsprocesse im Koerper, welche schon innerhalb der Norm verschieden sein mussten je nach den Einfluessen der Nahrung, der Bewegung, der Athmungsgroesse und vielen anderen Umstaenden. Auf diese Weise wurde die schon von Sanctorius und de Gorter begonnene Arbeit, den thierischen Haushalt nach Einnahme und Ausgabe genauer kennen zu lernen, nun nach besseren chemischen Principien, zu deren Begruendung

auch Mulder in Utrecht nicht wenig beigetragen, mit Maass und Gewicht von Liebig, Bidder und Schmidt, Bischoff und Voit in ueberraschender Weise fortgefuehrt. Dass zur vollen Kenntniss des pathologischen Vorganges auch sein Einfluss auf den intermediären Stoffwechsel von der groessten Wichtigkeit ist — dafuer will ich nur ein Beispiel aus der allgemeinen Pathologie anfuehren. Die genauere Untersuchung des Harns auf seine stickstoffhaltigen Bestandtheile giebt uns ein Hauptmittel, die Zersetzungsgroesse der eiweisshaltigen Substanzen im Thierkoerper zu messen, da mit ihm die Endproducte der Oxydation derselben ausgefuehrt werden. Die Bestimmung der taeglich ausgeschiednen Harnstoffmenge kann daher, vorausgesetzt, dass die sonst hierauf einwirkenden Verhaeltnisse wie Körpergewicht, Nahrung, insbesondre Wasseraufnahme, und andere berüksichtigt sind, einen sehr annähernden Schluss auf den Umfang des Oxydationsvorganges ermoeglichen. Nun ist fuer einen der wichtstigsten pathologischen Symptomencomplexe, fuer das Fieber naemlich, durch welches, wie de Haen bereits thermometrisch nachwies, die Waerme gesteigert wird, eine auch therapeutisch nicht bedeutungslose Frage nicht entschieden, ob diese gesteigerte Waerme der Ausdruck einer erhöhten Oxydation ist, so dass also in einer gegebnen Zeit mehr Koerpersubstanz verbrannt wird als normal, oder aber einer verminderten Waermeabgabe, indem die Abkuehlung de Blutes langsamer von Statten geht. Fuer beide Anschauungen haben bedeutende Forscher gewichtige Gruende geltend gemacht. Die Untersuchung, ob die Vermehrung der Harnstoffausscheidung, welche in fieberhaften Zustaenden gleichzeitig beobachtet ist, wirklich dem Steigen der Temperatur parallel geht, und entspricht, wird fuer die Entscheidung dieser Frage nach der einen oder anderen Seite eine Stuetze geben, vorausgesetzt, dass man den Harnstoff als Produkt der in den Geweben vor sich gehenden Oxydation ansieht, und nicht einer directen Verbrennung der albuminösen Stoffe im Blute welche letztere Ansicht durch Traube vertreten wird. Doch es kommt hier nur darauf an, zu zeigen, wie eine scheinbar abseits der praktischen Medicin liegende Frage, deren Erledigung als minutiöse Spielerei theoretischer Koepfe gelten koennte, fuer die Erklaerung eines jeden Arzt interessirenden pathologischen Vorganges von Bedeutung wird. Zudem liegt die Wichtigkeit der physiolo-

gischen Chemie fuer den Arzt im Augenblike noch weniger in ihren Erfolgen auf dem Gebiete, wo zu heilen ist, als auf dem, wo der Krankheit vorgebeugt werden soll, auf dem der Diaetetik im weitesten Sinne.

Schon aus dieser skizzenhaften Betrachtung einiger Hauptdisciplinen der Medicin geht wohl ihre enge Verknuepfung mit der Pathologie so unzweifelhaft hervor, dass eine wirkliche Erkenntniss des Krankheitsprocesses durch den Arzt nicht gedacht werden kann, ohne dass dieser vertraut ist, mit dem Bau des Krankheitsherdes, mit den normalen Functionen der Organe, deren Störung er wahrnehmen soll, ohne ein Bild der Organveraenderungen, welche bald Krankheitsursache, bald Krankheitsprodukt sein koennen, ohne die Stuetze der physikalischen und chemischen Diagnostik, welche die Zeichen bietet, aus denen die Wirkung des pathologischen Processes auf die physikalischen und chemischen Verhaeltnisse des Organismus erschlossen werden kann. Aber zugegeben, was wohl jeder Vernuenftige einsieht, dass all dieses Wissen die Vorbedingung eines rationellen Handelns sein muesse, so draengt sicht Ihnen doch wohl die Frage auf, ob denn unter dem Einflusse der vermehrten wissenschaftlichen Erkenntniss auch das praktische Thun ein anderes geworden, und ob nicht in letzter Instanz fuer die Praxis des Arztes alle die Muehen einer wissenschaftlichen Deutung der einzelnen Phaenome ueberflüssig sind, weil die Handlungsweise immer die gleiche bleibt.

Kein gebiet der praktischen Medicin liefert einen besseren Gegenbeweis gegen diese Vermuthung, als dasjenige, auf dem die Diagnostik am weitesten fortgeschritten ist, als die Ophthalmologie. Diese zeigt am klarsten, wie die Schärfe der wissenschaftlichen Erkenntniss der alleinige Ausgangspunkt eines segenreichen Handelns ist. Seitdem Helmholz das Dunkel der Augenhintergrundes durchleuchtet, und dadurch die Moeglichkeit gegeben war, die krankhaften Veraenderungen im Innern des Auges in ihren Werden gleichsam zu verfolgen, sind Zustaende, welche als voellig unheilbar galten, gebessert worden. Die glaucomatösen Veraenderungen der Sehnervenpapille brachte Graefe's Scharfsin in Zusammenhang mit den Verhaeltnissen des intraocularen Drukkes und schuf in der Iridektomie ein Mittel, das siegreich jenes Leiden bekaempft. Nachdem von dieser Hochschule, durch den genialen, leider zu frueh verstorbnen Cramer die Accommodation

entdekt war, konnte Donders, den Graefe selbst, „den grossen Eroberer auf diesem Gebiete" nennt, die Accommodations und Refractionskrankheiten von einander abgrenzen und eine voellige Umgestaltung in der Anwendung der Brillenglaeser hervorrufen so das eine neue Reihe von Heilungen der Sehstörungen herbeigefuehrt wurde. Gleiche handgreifliche therapeutische Fortschritte sind auf dem Gebiete der Kehlkopfkrankheiten erzielt worden, seitdem Czermak die Strahlen des Lichtes auch hieher gelenkt hat und dem Arzte die Moeglichkeit eroeffnet war, sein Heilmittel auf den oertlichen Boden des Uebels selbst anzuwenden, nachdem der Grund desselben genauer erkannt ist. Gefahren die noch vor einem halben Decennium unueberwindlich schienen, und dem Leben des Kranken ein sicheres Ende drohten, koenneu heute durch die Hand des laryngoskopisch geübten Chirurgen ueberwunden werdeu — ich erinnere nur an die Exstirpation der Polypen.

Aber auch die Affectionen derjenigen Organe, welche weniger aeusserlich, gelegen das Spiegelbild des kranken Gewebes nicht in unser Auge werfen koennen, die vermoege ihrer tieferen Verborgenheit nur die groeberen Veraenderungen verrathen, so dass Auge und Ohr und Gefuehl erst dann die Stoerung wahrnehmen und bestimmen kann, wenn schon Produkte gesetzt sind, selbst fuer diese ist durch die geschaerften Hilfsmittel der Beobachtung und Erkenntniss ein grosser Fortschritt in der Behandlung geschaffen worden, nach der positiven wie negativen Seite hin.

Der nach der negativen war naturgemaess der fruehere, und sicherlich nicht weiniger fruchtbringende, wenn es auch anfaenglich schien, als ob der Nihilismus und das Verweifeln an aller Kunst das Banner werden muesste, um das allein die faehigeren Koepfe sich scharen koennteu.

Denn grade das neugeschaffene Studium der pathologischen Anatomie musste neben dem hellen Glanze, den es verbreitete, auch seine Schatten werfeu. Was war natuerlicher, als dass die Klinik im ersten Anlaufe durch den grossen Gewinn einer Organpathologie, deren Produkte sie sah, geblendet, die allgemeinen Beziehungen des Krankheitsprocesses vernachlaessigte, die functionellen Stoerungen als Quelle der Diagnostik in den Hintergrund draengte, und durch die Bevorzugung der Zeichen, welche eben mehr Symptome der Producte als der Processe waren,

auch in den Irrthum gerieth, als waere ihr Kampf gegen diese ein vergeblicher, waehrend das Mittel nur jene nich mehr beseitigen konnte. Und doch erwuchs aus diesem bewussten Nihilismus der Therapie ein maechtiger Vortheil, denn er schuf die expectative Methode, durch welche man wieder den natuerlichen Ablauf der einzelnen Krankheiten kennen lernte, und jene Uebel vermied, welche dass Uebermass medicamentöser Eingriffe verursacht hatte. Man muss, um den Segen dieser Richtung ganz zu empfinden, nur zwei Jahrhunderte rükwärts an die Zeit denken, wo alle Krankheiten aus saurer oder alkalischer Schaerfe abgeleitet, und darauf hin das fluechtige Salz, der Spiritus cornu cervi und andre Laugensalze als die vorzueglichsten Mittel auch gegen die acuten Krankheiten empfohlen wurden, wenn die vermeintlich saure Schaerfe den Grund bildete, und Naphthen, sauerliche Dinge, Verbindungen von Opiaten und Antimon, wenn die alkalische Schaerfe als Ursache galt. Solchen Verirrungen gegenueber hat noch der krasseste Skepticismus preisenswerthe Vorzuege.

Aber die pathologisch anatomische und physiologische Richtung der klinischen Medicin ist ja nicht stehen geblieben bei der negativen Haltung, welche nur durch die Vermeidung des schaedlichen Eingriffes nuetzt. Sie kann auch von positiven therapeutischen Erfolgen sprechen. Um nur wenige Beispiele hiefuer anzufuehren, erinnere ich an den acuten Gelenkrheumatismus. Vor der Handhabung des Sthetoscops kannte man nicht die haeufigen Complicationen dieser Krankheit, welche so oft unter ganz taeuschender Maske das Leben sofort gefaehrden, oder langsam untergraben, die Affectionen der serösen Umhüllung der Herzens und seiner endocardialen Auskleidung. Ohne genaue physikalische Untersuchung koennen diese Zustaende in solcher Latenz sich entwikkeln, dass man zufaellige und nebensächliche Störungen, die scheinbar in den Vordergrund treten, bekaempft und das Grundleiden nicht ahnt, welches fruehzeitig erkannt, oft geheilt werden kann, sonst aber ein sicheres Siechthum mit sich bringt. In anderen Faellen, frischen entzuendlichen Affectionen der Lunge zum Beispiel, ist es fuer die Behandlung von bedeutenden Einfluss zu wissen, ob diese primärer oder secundaerer Natur ist, erwa abhaengig von einem Herzfehler oder Nierenleiden. Die physikalische und chemische Diagnostik koennen im Verein mit anderen Zeichen uns darueber belehren, und das

Mass an die Hand geben, wie weit die Grenzen des activen Eingriffes gestekt werden duerfen. Solche Beispiele koennte ich viele anfuehren doch es kennt sie Ieder- und das viel Wichtigere ist ja, das die Anwendung der Heilstoffe erst dadurch ihres rein zufaelligen und empirischen Gebrauches enthoben wird, dass die schaerfere Diagnose genau die Umstaende kennen lehrt, unter denen das Mittel sich heilsam erweist, und die chemisch physiologische Forschung in Verbindung mit der Beobachtung die Bestandtheile ergruendet, denen es sein Wirksamkeit verdankt. Irgend einmal, gleichviel ob nur aus empirischem Herkomen oder sonst wie, mit Erfolg gereicht, bleibt der weitere Gebrauch des Mittels dann nicht mehr dem Zufall ueberlassen, sondern da die Verhaeltnisse, unter denen es angewandt worden, praecisirt sind, koennen nun auch andere dasselbe unter gleichen Verhaeltnissen pruefen und allgemeinere Resultate herbeigefuehrt werden. Indem die klinische Beobachtung die therapeutischen Wirkungen am Krankenbette objectiv feststellte, ist der experimentellen Forschung daraus die Aufgabe erwachsen, dieselben Stoffe unter vereinfachten und je nach unserem Willen zu modificirenden Bedingungen zu pruefen. Wenn dann die Gleichheit der Wirkungen bald mehr auf centrale Herde bald auf örtliche Functionen erkannt war, so konnte auch durch die weitere Erforschung der in ihnen enthaltnen chemisch wirksamen Agentien Zahl und Gabe der einzelnen Stoffe vereinfacht werden, fuer viele auch eine veraenderte und erfolgreichere Art der Anwendung resultiren. Alle Seiten des medicinischen Wissens arbeiten nach dieser Richtung also Hand in Hand, um auch der Kunst des Helfens festere Stuetzen zu leihen. Freilich sind bis jetzt fuer diese schwierige Aufgabe erst Anfaenge gemacht, aber schon mit trefflichen Erfolgen. Die glaenzenden Untersuchungen Traube's ueber die Wirkung der Digitalis auf die centralen Herde des vasomotorischen und regulatorischen Systems sowie auf den Herzmuskel selbst, haben strenge Indicationen fuer die Handhabung dieses heroischen Mittels geschaffen. Wenn die Materia medica in solcher, eben nur durch ihren Zusamenhang mit allen Hilfswissenschaften ermoeglichten Richtung weiter angebaut wird, dann wird sie nicht mehr, wie es noch vor wenigen Decennien hiess, eine Rumpelkammer sondern eine Schatzkammer sein. Den schon hat die Forschung sich auch nicht bloss auf die arzneilichen

Mittel im engeren Sinne beschraenkt, sondern alle Agentien in ihren Kreis gezogen, und die oertliche wie allgemeine Gymnastik, haben ebenso wie die Electricitaet in der Hand physiologisch gebildeter Aerzte eine hohe therapeutische Bedeutung gewonnen. Erst eine spaetere Zeit wird wohl namentlich in Remak's geistvoller Anwendung des constanten Stromes die reiche Quelle der Heilkraft fuer verschiedene Nervenkrankheiten finden.

Doch der Hauptgewinn der medicinischen Forschung fuer den Arzt soll schliesslich nicht darin liegen, die einmal entstandnen Krankheiten zu bekaempfen, sondern ihrer Entstehung vorzubeugen. Die Heilkunst aller Zeiten wird fuer viele Faelle ihre Grenze finden in den Gesetzen der Natur. Das welke Laub rauscht hernieder, und gruent nicht mehr, wenn die Saefte, die es ernährt, zu stroemen aufgehoert haben. Was todt ist im Organismus wird nicht wieder belebt werden. Aber wenn wir die Krankheitsanlagen und Krankheitsursachen weiter erforschen werden, wenn wir lernen, die leisesten Zeichen und ersten Anfaenge des Krankseins zu belauschen, dann wird die Prophylaxe, als ein Zweig der allgemeinen Hygieine, durch Verbesserung der diaetetischen und socialen Verhaetnisse die Menschen schuetsen vor den tausendfachen Anlaessen, die bald das Individuum, bald die groessere Gesammtheit in Gestalt sporadischer oder epidemischer Einfluesse bedrohen. Schon ist auch der Anfang zur Cultivirung dieser Richtung in der wissenschaftlichen Medicin dadurch gemacht, dass die Erforschung des Gemeinsamen in der durch Raum und Zeit von ein ander geschiedenen Krankheitsgestaltung, das Suchen nach den gleichen Bedingungen auf verschiedenem Boden und zu verschiedener Zeit, begonnen hat, und man dadurch im Stande sein wird, unter den Einfluessen, welche die Krankheit veranlassen oder beguenstigen, das Zufaellige vom Nothwendigen zu scheiden. Der weitere Ausbau wird gefoerdert werden, wenn die allgemeine Aufmerksamkeit der Aertzte sich mehr der pathogenetischen Methode zuwenden, und besonders fuer die epidemischen Krankheiten der Weg verfolgt werden wird, den Pettenkofer fuer die Cholera eingeschlagen hat. Die praktische Prophylaxe wird dann die Frucht der reinen Wissenschaft sein.

Hochverehrte Anwesende! Die Kuerze dieser Stunde gestattet nicht, jeden einzelnen der angeregten Punkte weiter auszufuehren, sie draengt

viel mehr zu den Schluessen, welche wir nun aus dem erwiesenen Zusammenhange von Wissenschaft und Kunst in der Medicin fuer die Aufgabe des klinischen Unterrichtes ziehen. Die Klinik muss danach die Staette der wissenschaftlichen Kunst sein. Ihre hoechste Aufgabe ist, wie die der Medicin ueberhaupt, eine praktisch humane — aber Humanitaet ueben gegen Kranke, heisst nicht, nur die unthätige Seite des Mitleids hervorkehren, sondern vielmehr alle Kraefte aufbieten, welche uns der Kenntniss des pathologischen Vorganges in dem erkrankten Individuum naeher bringen, und dadurch das Heilbestreben foerdern. Der angehende Arzt soll in der Klinik die Foerderung einer Wissenschaftlich begruendeten Diagnose als die Conditio sine qua non fuer sein Handeln betrachten lernen. Wir muessen an das kranke Individuum wie an die Betrachtung eines naturwissenschaftlichen Objektes mit voller Unbefangenheit ohne Schablone herangehen, und zuerst sehen. Und wenn der Kranke unsere Bemuehung auch dadurch wesentlich erleichtert dass er durch die Angaben seiner subjectiven Beschwerden unsere Aufmerksamkeit von vornherein auf gewisse Functionen und Organe als die betroffenen hinlenkt, so werden wir diese in Ruecksicht ziehen, nie aber uns der objectiven Untersuchung als der maassgebenden enthoben achten.

Mit der Technik der physikalischen und chemischen Diagnostik vertraut, muessen die objectiven Befunde in jedem Falle constatirt, und aus ihrer Vereinigung mit den subjectiven Angaben, die functionellen Stoerungen mit jenen in Verbindung gebracht, nach den gleichen Grundsaetzen gedeutet werden, wie die Physiologie die Vorgaenge des normalen Geschehens erhaertet.

Da, wo die Zeichen nicht mehr das unbestimmte Bild eines beginnenden Krankheitsprocesses bieten, sondern das Vorhandensein groeberer Stoerungen anzeigen, da muessen wir im Besitze der pathologisch anatomischen Erfahrungen genauer die Art des Krankheitsproductes zu bestimmen suchen, um rükwärts Zeichen dieses speziellen Processes zu finden, und daraus die Anhaltspunkte fuer die Vorhersage des Krankheitsausganges in seinen moeglichen Gestaltungen und unsere Handlungsweise zu gewinnen. Doch ebenso sehr wie von der Natur des Krankheitsprocesses werden diese abhängen von dem Boden, den das kranke Individuum nach seinen beson-

deren constitutionellen Verhaeltnissen im weitesten Sinne des Wortes, nach Körperbau, Ernährung, Temperament, congenitaler Anlage, socialen Verhältnissen und anderen mehr, bietet. Der klinische Lehrer muss daher in jedem einzelnen Falle darauf hinweizen, dass wir Aerzte keine Krankheiten behandeln, sondern kranke Individuen. Danach wird das allgemeine Schema, welches das draengende Beduerfniss nach Ueberblick und Ordnung aus der Vereinigung von Symptomenreihen zu Krankheitsbildern geschaffen hat, durch die individuellen Nuancen des Einzelfalles auszufuellen sein. Am klinischen Krankenbette soll die methodisch angesteltte Beobachtung dem Studirenden durch die eigene sinnliche Wahrnehmung die theoretisch schon von ihm gekannten Symptome bestätigen, aber ihre individuelle Gestaltung, Verknuepfung und Beduetung von neuem kennen lehren. Die Beruecksichtigung aller individuellen Verhaeltnisse in diagnostischer und prognostischer Beziehung wird auch fuer die Erforschung der Ursachen strengere Aufgaben stellen, und auf einem Gebiete, das vorlaeufig noch von tiefem Dunkel umlagert ist, darf schon eine richtige Fragestellung als Gewinn betrachtet werden. Im Hospitale kann bei geschaerfter Aufmerksamkeit der Aerzte und bei Vorhandensein eines geschulten Wärterpersonals, welches die Erfuellung der aerztlichen Anordnungen zu ueberwachen hat, die therapeutische Wirkung der einzelnen Mittel genau verfolgt werden. Dadurch koennen wir dann unterscheiden lernen, welche Erscheinungen dem natuerlichen Krankheitsverlaufe, welche den medicamentösen Eingriffe zukommen. Die individuelle Toleranz der Kranken gegen gewisse Arzneistoffe, die Combination von Arzneiwirkung und Kranheitserscheinung zu neuen Symptomen, die Verschiedenheit der ersteren jenach der Art ihrer Anwendung — alle diese Fragen finden am Krankenbett ihre Erwägung und Besprechung. Auf diesem für den Arzt wichtigsten Gebiete kann die vorurtheilsfreie klinische Beobachtung Fragen zur Erledigung bringen, welche dem physiologischen Experimente gar nicht zugängig sind, weil gewisse Complicationen welche im Kranken fertig vorliegen, künstlich nicht hervor gerufen werden koennen, und weil fuer die Wirkung vieler Stoffe nicht der gesunde Organismus das Maass giebt, sondern der kranke. Die klinische Beobachtung wird daher neben der experimentell physiologischen Forschung die Hauptstuetze fuer den Aufbau

der Therapie werden, und auf diesem Wege empfaengt die Klinik dann nicht bloss von allen Hilfswissenschaften, sondern sie rückerstattet ihnen auch, indem die Natur in Kranken oft die Fragen stellt und löst, deren Kenntniss der Physiologie die Ausgangspunkte ihrer Weiterentwicklung werden.

Das also, hochverehrte Anwesende, waeren die Grundzuege, welche uns den Zusammenhang der einzelnen Hilfswissenschaften der Medicin mit der Praxis darstellen, und aus deren Kenntniss wir die Folgerung zogen, wie die Klinik diesen Zusammenhang festzuhalten hat, und wie beide, dadurch dass sie ihre Strömung in einander leiten, sich gegenseitig befruchten muessen. Dieses Ziel muess die Klinik festhalten; wenn sie auf der Höhe des Zeitbewusstseins stehen und in das Getriebe der Wissenschaft eingreifen will, wenn sie den ihr anvertrauten Kranken den Genuss aller Fruechte, die am Baume der medicinischen Erkentniss im Laufe der Jahrtausende gereift sind, nicht vorenthalten, und die spaeteren Generationen der Aerzte zu Wohltäthern der Menschheit erziehen will. Von diesen Standpunkte aus werde ich auch die Forderungen an meine eigene Thätigkeit als klinischer Lehrer stellen, ohne zu vergessen, dass in dem Streben nicht die Erfuellung liegt, und dass die weite Kluft zwischen Wollen und Koennen durch die Nachsicht und das Wohlwollen der Beurtheiler ausgefuellt werden muss.

Hochedle Herren Curatoren! Als ich meine Betrachtung damit schloss, dass ich das Wohlwollen der Beurtheiler fuer die mangelhafte Loesung einer grossen Aufgabe beanspruchte, dachte ich zunächst an die Beschraenktheit der eigenen Kraft, und an das Wohlwollen, das Sie mir schon entgegengetragen haben, indem ich ja Ihrem Vorschlage die koenigliche Berufung zu diesem Ehrenplatze danke. Sein Sie versichert dass ich wohl empfinde, wie sehr ich Ihnen verpflichtet bin, dafuer dass Sie mir einen Wirkungskreis eroeffnet haben, der um so segensreicher sein wird, je groesser meine eigenen Bemuehungen. Die wenigen Stunden persoenlichen Verkehrs mit Einzelnen von Ihnen, so wie unsre kurzen Unterhandlungen, die ich zu pflegen die Ehre hatte, haben mir gezeigt, wie Sie nur von

dem einen Gedanken beseelt sind, die Zwecke der Hochschule zu foerdern und im Dienste der Wissenschaft zu stehen. Sie erkennen, dass die studirende Jugend die Bluethe ist, welke gehegt und gepflegt werden muss, wenn dem Staate die Frucht des Wissens und der männlichen Tugend reifen soll.

Darum haben Sie Sich nicht eingeengt in das knappe Band der Nationalität, wo es der Wissenschaft gilt, und haben nach dem Vorbilde Ihrer Ahnen, die einst Drelincourt und Pitcarn zu Leyden lehren liessen, auch hier dem Fremden die Staette nicht verschlossen. Ich trage Ihnen dafuer den besten Willen entgegen, meine volle Kraft dem neuen Heimathlande zu weihen, und an der Fortentwicklung unserer Wissenschaft auf diesem Bodem mitzuhelfen. Wie ich sicher bin, in Ihnen die Foerderer aller der Zwecke zu finden, die fern von persoenlichen Interessen, allein der Wissenschaft und dem Gedeihen der Universität angehören, die Fuersprecher fuer alle Forderungen, die nur der Entwicklung des Unterrichts und dem Heile der Kranken gelten, so duerfen auch Sie sicher sein, in mir kein anderes Streben zu finden, als allein das nach Entwikklung meiner Kraft im Dienste der leidenden Menschheit, und derer, die ihr zu helfen berufen sind. Das versichere ich, und das werde ich halten. —

Sie, hochverehrte Herren Amtsgenossen, die ich heute zum ersten Male als solche begruesse, werden mir, und darum bitte ich Sie, helfen koennen, meine Bestrebungen auszufuehren und meine Gedanken zu verwirklichen. Denn wie gross oder wie gering auch die Kraft des Einzelnen sei, als einzelne verschwindet sie, und gewinnt ihre rechte Bedeutung erst dann, wenn sie eintritt in den gemeinsamen Kreis der wirksamen Kraefte. Gleiche Ziele und gleiche Strebungen verbinden uns — wir beduerfen daher nur der gleichen Mittel, um voellig vereint zu sein. Auch diese sind vorhanden in dem guten Willen, der Jugend das Beste zu reichen was wir haben, unsere Kenntniss und unser Wissen. Ich glaube daher, dass die gegenseitige Freundschaft bei solchen Voraussetzungen eine selbstverstaendliche Frucht der Gleichheit unserer Lebensrichtungen ist, und dass ich nur aussprechen darf, in meinem Wollen und Streben Ihnen nicht nachzustehen, um freundlich van Ihnen aufgenommen zu werden, sollte das Koennen auch schwächer sein.

Sie, verehrte Herren Professoren der medicinischen Facultät bitte ich ganz besonders, die freundlichen Gefuehle, die ich zu Ihnen bringe, nicht verschmähen zu wollen. Ich stehe Ihnen noch zu fern, um, ohne unwahr zu sein, Ihre einzelnen Verdienste aufzaehlen zu duerfen, obwohl ich sie kenne, da sie ueber die Grenzen Ihres Landes weit hinausreichen. Aber das darf ich Ihnen versichern, dass ich im Bewusstsein der vollen und unbedingten Hochachtung vor Jedem von Ihnen in Ihren Kreis trete, und Sie bitte, mir dem Juengern Ihren Rath nicht vorzuenthalten, wo ich seiner bedarf. Ihnen, verehrster Herr Vorgaenger im Amte, der im Dienste der Wissenschaft ergraut, nunmehr nach den Muehen des Lebens die Freuden der Ruhe des Alters geniessen will, wuensche ich von Herzen, dass diese Ihnen noch lange vergoennt sein moegen in voller Ungetruebtheit, wenn Sie, mit dem Gefuehle innerer Befriedigung auf die Fruechte schauen, deren Saaten Sie ausgestreut haben.

Nun noch Ihnen meinen herzlichen Gruss, verehrte Herren Studirende! Sie haben das schöne unvergleichliche Vorrecht der Jugend und Lernzeit, allein dem idealen Zuge des Wissensdurstes folgen zu duerfen, unbekümmert um die Hemmnisse, welche später die Sorge des Lebens diesem Verlangen entgegenstellt. Machen Sie von diesem Ihrem Rechte den vollsten Gebrauch, nehmen Sie das ueberlieferte Wissen mit Eifer in sicht auf, aber ruesten Sie sich auch zur selbststaendigen Pruefung des Erlernten und zur Fortarbeit auf der Bahn der wissenschaftlichen Kunst. Denn auf Ihnen ruht die Hoffnung des Staates, die Zukunft des Vaterlandes. Auf Sie baut die Gesellschaft nicht nur als Maenner des Handelns, sondern auch als Kempen des Geistes, aus deren Mitte die kuenftigen Lehrer hervorgehen sollen, wenn die Zeit der jetzigen dahin ist. Darum bemessen Sie Ihre Studien nicht zu knapp, und geben Sie sich nicht dem Wahne hin, es genuege das Maass des nur Nothwendigen, — die Wissenschaft und die Kunst sollen Ihnen ja keine Last, sondern Ihre Freude, Ihr Vergnuegen sein. Was an mir liegt, will ich dazu beitragen, Sie mit dem aecht wissenschaftlichen Geiste zu erfuellen, der allein im Stande sein wird, Sie spaeter zu entschaedigen fuer alle Muehen der Praxis. Wer nicht getragen wird von Liebe zu den Menschen und zur Wissenschaft, der thut wahrlich besser, von der dornenvollen Bahn des

Arztes zu lassen, und eine andere zu beschreiten, auf welcher der aeussere Lohn in reicherem Maasse winkt. Wer aber vom Geiste geweiht, seinem Dienste und der Menschheit sich ergeben will, der hat den wahren Beruf zum Arzte, und wird der Geselschaft zum Heile werden. Dass Sie alle von solchen Gedanken erfuellt sind, das ist mir sicher. Betrachten Sie mich drum als den Commilito in des Wortes engstem Sinne, als Genossen Ihrer Bestrebungen und tragen Sie mir diejenige Liebe entgegen, mit der ich zu Ihnen komme, und in der fuer Lehrer wie Schueler die sichere Buergschaft und Gewähr eines segenreichen Zusammenwirkens liegt.

DE VOORTREFFELIJKHEID

DER

HEDENDAAGSCHE VERLOSKUNDE.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN
DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

DEN 28sten JUNIJ 1866

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. T. HALBERTSMA.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN VAN DEZE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEER RECTOR MAGNIFICUS, HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD, OF DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEVERTROUWD,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DEN GODSDIENST,

WELEDELE HEEREN, STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL,

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS.

Er is misschien niets, wat zoo lang eene in waarheid vruchtbare beoefening der wetenschap heeft tegengehouden, als de late erkenning van haar doel.

Het is bekend, dat de oude wijsgeeren zich voornamelijk op het gebied der bespiegeling bewogen en nuttige uitvindingen verre beneden zich achtten, ze als het werk van den gemeenen slaaf beschouwden, wien het werken, zoeken en doen werd overgelaten, terwijl zij dachten en spraken. Epicuristen en Stoicijnen voerden den bekenden strijd over Deugd en Genot. Vraagstukken als: „Wat is het hoogste goed? Is pijn een ramp? Kunnen wij zekerheid bezitten?" werden met voorliefde behandeld. Maar mogt soms een schrijver het wagen, onder de zegeningen, die de menschheid aan de wijsbegeerte verschuldigd was, de invoering van het gebruik der metalen te rekenen, dan gevoelde de wijsgeer zich beleedigd; immers

zijne wijsbegeerte lag dieper: zij trachtte onoplosbare vraagstukken op te lossen; het was haar pogen, om eene onbereikbare gemoedsgesteldheid te bereiken. Het was beneden den wijsgeer zijn aandacht te schenken aan hetgeen een gewoon mensch het welzijn der menschheid zou noemen [1]).

Ook in onze dagen wordt de bespiegelende wijsbegeerte, in dien zin opgevat, nog door sommigen voor eene wetenschap gehouden. Vraag het hun, waarom men de metaphysica [2]) moet beoefenen; zij zullen u antwoorden: om de metaphysica, om de wetenschap zelve, of misschien zal men u minachten en met een schouderophalen denken: waar is uw verstand? En toch was de vraag niet ongepast en het antwoord onvoldoende. Want deze wijsgeeren begaan de groote fout, dat zij phantasie op één lijn stellen met waarheid, met wetenschap. Ga slechts alle stelsels na, die op zuivere bespiegeling steunen, op het *ik ben ik* van Fichte, *het zijn = niets* van Hegel, ze hebben ons geen stap verder gebragt in deugd, in levenswijsheid, in levensgenot: het eene stelsel heeft het andere verdrongen en hunne verbreiding heeft slechts van het talent van den ontwerper afgehangen; hun bestaan als wetenschap is reeds daardoor gevonnisd, dat niets van al die bespiegeling gebleken is waarheid te zijn. En toch meenden deze wijsgeeren, dat hunne wetenschap *boven* andere stond, *boven*, ja wij stemmen dit toe, het zij ons slechts vergund op te merken, dat *boven* hier wel *buiten* de wetenschap zal zijn.

Hun doel nu, het was de kennis van het oneindige, maar zij hebben bij hunne hooge verwachtingen de waarheid van het „één vogel in de hand, beter dan tien in de lucht" vergeten.

Na deze: *de wijsgeer der ervaring*. Zijn doel ligt, om met Baco te spreken, in „vrucht", in vrucht in de ruimste beteekenis van het woord, zoowel op geestelijk, als op stoffelijk gebied. En geen directe vrucht wordt verlangd; de wijsbegeerte der ervaring zou dan in hare gevolgen niet gelukkiger zijn dan de bespiegeling; maar zal iets als wetenschap worden beoefend, dan dient men zich de vraag te stellen of haar doel te bereiken is.

Ik kan niet nalaten hier de schildering van een paar reisontmoetingen van een leerling van Epictetus en een leerling van Baco in te lasschen: „Zij komen eenige mijnwerkers tegen, die in groot gevaar verkeeren.

Eene ontploffing van schadelijke dampen heeft juist eenige werklieden gedood en de overgeblevenen durven zich niet meer in de mijn te wagen. De Stoïcus verzekert, dat zulk een ongeval niets anders is dan een ἀποπροηγμένον. De volgeling van Baco, die niet zoo spoedig zulk een fraai woord bij de hand heeft, zegt niets, maar vindt de veiligheidslamp uit.

Zij komen in een dorp, waar sints kort de kinderpokken heerschen; de huizen zijn gesloten, alle verkeer heeft opgehouden, de zieken zijn aan hun lot overgelaten; de moeders weenen bij hare kinderen in doodelijken angst. De Stoïcijn verzekert de ontstelde bevolking dat er niets ongelukkigs is in de kinderpokken, en dat ziekte, mismaaktheid, sterven, het verlies van dierbare betrekkingen voor den wijze geene ramp kan zijn. De volgeling van Baco neemt een lancet en begint in te enten [3]).

Zoudt gij den eerste, den bespiegelenden wijsgeer, of den laatste, den wijsgeer der ervaring, verkiezen? Wij houden het met den laatste en herhalen, het doel der wetenschap is vrucht, nut en vooruitgang, verheffing en veredeling van het menschdom. Het bestaat verder in „de verzachting van des menschen leed", het is „met alle kracht werkzaam te zijn aan de opheffing van de ongemakken des levens."

En zou er nu een wetenschap zijn, die vooral in de laatste jaren belangrijker vruchten in dien zin voor de maatschappij gedragen heeft; dan de verloskunde? Voor mij, G. T., die van het oogenblik af, dat ik met haar bekend werd, zooveel mogelijk voor haar geleefd heb, kan het antwoord op die vraag niet anders zijn, dan dat ik uit dat oogpunt geene wetenschap hooger stel: doch ook u tot deelgenoten mijner overtuiging te maken, voor zoover dit bij eene gelegenheid als deze mogelijk is, zietdaar wat ik mij in dit uur heb voorgesteld. Hoort mij derhalve met welwillendheid, terwijl ik u *de voortreffelijkheid der hedendaagsche verloskunde* tracht te schetsen.

Het schijnt vreemd nu reeds van de voortreffelijkheid dier wetenschap te kunnen spreken, wanneer we een blik slaan op de verloskunde, zoo als die voor niet meer dan 100 jaren in Duitschland en andere beschaafde landen was: wanneer wij lezen, dat het slechts 100 jaren geleden is, dat hier ter plaatse voor het eerst verloskunde werd onderwezen en dat een

kraaminrichting voor academisch onderwijs hier niet veel langer dan 50 jaren bestaat.

Roederer beschrijft ons de verloskunde van voor 100 jaren. »Het ziet er treurig met haar uit, zegt hij, en zij durft het hoofd niet op te heffen." De deftige en geleerde artsen fronsden het voorhoofd en vouwden de handen zamen, als zij een ander lichaamsdeel dan den pols moesten onderzoeken. Zij maakten er zich van af met groote dranken voor te schrijven, die wonderen moesten doen. De chirurgen gedroegen zich niet veel beter dan beulen (men vergeve mij dit woord, 't is van Roederer zelf afkomstig), en vertoonden zich nooit bij eene verlossing, dan gewapend met groote haken. De vroedvrouwen, aan wie bijna geheel het bestuur der baring was overgelaten, waren, zoo als ook nu nog, meest uit de laagste klasse geboren, en dikwijls bekwamer in het lesschen van haar dorst en het stillen van haar honger, dan in het vak dat zij beoefenden [4]).

Het is te begrijpen, dat bij een natuurlijke verlossing de nadeelen niet groot waren, maar hoe waar hinderpalen in den weg kwamen, waar onze goede moeder natuur de barende niet meer hielp? De hulp der beschreven medici eu chirurgen werd ingeroepen. — Nadat de vrouw reeds in het begin tot meêwerken was aangezet, nadat zij hare beste krachten had verspild en de baring niet meer vorderde, wachtte de vroedvrouw nog een poos, bracht den tijd door met moed in te spreken en nam den schijn aan van nog altijd hulp aan te brengen, totdat de lippen der ongelukkige barende beginnen te beven, de ledematen koud worden en het bewustzijn verloren gaat. Nu wordt de medicus ontboden, maar hij kan met een levensdrank den dood niet meer afweren en de lijderes sterft buiten zijne schuld.

Brachten de chirurgen meer hulp aan? Er waren er reeds, die beter wisten, maar velen meenden nog, dat zij het toppunt hunner kunst hadden bereikt, als ze vernielende instrumenten durfden gebruiken. Van de natuur was niets meer te wachten, er was geen kortere weg dan een haak. Hiermede gewapend nadert hij de vrouw en let niet op de oorzaak der stoornis, op de positie van het kind. Spoedig heeft hij het instrument naar binnen gebracht, hij bevestigt het aan het eerste deel dat hem voorkomt en trekt met volle kracht; schieten zijne krachten te kort, welnu

dan wordt er voorspan genomen. Een groote daad is verrigt, wanneer slechts de verminkte deelen der vrucht naar buiten zijn gehaald, al is de uitgeputte vrouw bezweken, toch heeft hij met groote beradenheid en moed gehandeld [5]). Zoo was ongeveer de toestand voor 100 jaar in Duitschland, en ook in Nederland was die niet veel beter, al had reeds van Deventer geleefd, de goudsmid en instrumentmaker, die aan de Groningsche academie den doctoralen titel verwierf.

Het zij ons vergund een oogenblik bij hem stil te staan. Door de omstandigheid begunstigd, dat ook zijne vrouw zich met verloskunde bezig hield, was hem de toegang tot vele baringen vergund, die hem anders, bij de toen bestaande vrees der vrouwen voor mannelijke hulp, zou zijn ontzegd. Van deze gelegenheid maakte hij een ruim gebruik en bearbeidde zijne waarnemingen met groote scherpzinnigheid en vlijt. Hij was het, die het eerst eene wetenschappelijke richting aan de verloskunde trachtte te geven. Door hem werd de leer van het bekken als de grondslag zijner wetenschap erkend, de nadeelige invloed van de bekken-vernauwing op de baring vermoed, op wilde en omslaande weeën (wat wij nu dynamische stoornissen noemen) opmerkzaam gemaakt. Hij toonde de onberekenbare waarde van een nauwkeurig verloskundig onderzoek aan, hij waarschuwde tegen het gebruik of liever het misbruik van scherpe werktuigen en was een groot voorstander der keering, de eenige werkelijk menschlievende kunstbewerking dier dagen. Hij was overtuigd (het zijn zijn eigen woorden), dat geen wetenschap op zoo vaste grondslagen kon worden opgetrokken als de verloskunde.

Maar juist omdat hij zijn tijd zóóver vooruit was, oefende hij niet dien invloed op zijne tijdgenooten en onmiddellijke opvolgers uit, als men anders had kunnen verwachten. Ziet hier dan ook de reden, waarom het met de practici in Nederland niet veel beter gesteld was, dan met hunne Duitsche kunstbroeders.

Van groot belang was het daarom, dat de *verloskundige tang* meer algemeen bekend en gewaardeerd werd. Hoewel de eerste sporen van hare uitvinding reeds tot omstreeks het midden der 17e eeuw opklimmen, werd ze pas na het midden der 18e eeuw algemeen verbreid. Vooral, nadat Levret en Smellie, toenmaals de eerste verloskundigen in Frankrijk

en Engeland, bijna te gelijker tijd de belangrijke verbetering van de bekken-kromming hadden aangebragt, kwam zij meer en meer in gebruik; en geen wonder.

Terwijl men vroeger, waar de krachten der natuur te kort schoten bij vóórliggend hoofd alras tot de keering zijn toevlugt nam, en waar deze onmogelijk was, gewoonlijk wachtte op den dood van het kind om dan over te gaan tot de vernieling der vrucht, was hierdoor het middel gevonden om, zonder verandering van ligging, een levend kind te voorschijn te brengen en de moeder voor veel lijden te bewaren. De ligging met het hoofd vooruit, die men na de uitvinding der keering bijna als een kwaal mogt beschouwen, was door de uitvinding der tang weder tot een zegen geworden van het menschelijk geslacht, en het getal moeders en kinders, dat hierdoor behouden kon blijven, is bijna ontelbaar.

Het kan ons echter niet verwonderen, nadat zulk een werktuig algemeen in gebruik was gekomen, waarmede men bijna in elk geval en wel zonder regtstreeksch nadeel voor moeder of kind de verlossing kon voleindigen, het kan ons niet verwonderen, zeg ik, dat men nog altijd eenigermate onder den invloed van vroegere tijden en denkbeelden spoedig naar dat werktuig greep, zoodra de verlossing, om welke reden ook, langer duurde dan men verwachtte of wenschte. Het gebruik, dat men er van had leeren maken, ontaardde in misbruik, en veilig mag men beweren, dat de baring bij vele vrouwen op het laatst der 18de eeuw gunstiger zou zijn afgeloopen, wanneer die functie door geen verloskundige was bijgewoond.

De richting was nog altijd eene operatieve: in goed opereren meende men vooral zijn heil te moeten zoeken.

Een type dier richting was de algemeen bekende Friedrich Benjamin Osiander, hoogleeraar te Göttingen. In de school van Stein, een leerling van Levret, gevormd, had hij daar het groote nut der verloskundige tang leeren kennen en bij een tienjarige praktijk op een kleine plaats dat instrument zoo lief gekregen, dat hij, toen hem in het kraamgesticht te Göttingen een ruimere gelegenheid tot waarneming was aangeboden, reeds te bevooroordeeld was, om de natuur in hare werkzaamheid gade te slaan. Zijne verloskunde kan geen „Geburtshülfe", geen bijstand verleenen bij de baring, geen helpen der natuur heeten, maar was in den

letterlijken zin van het woord „Entbindungskunst", de kunst om de vrouw te verlossen.

In journalen, door hem zelf met de grootste nauwkeurigheid gehouden [6]) vinden wij jaren opgeteekend, waarin van 72 verlossingen slechts 32 natuurlijk verliepen, terwijl er 35 met de tang, de overige met den hefboom, door keering, uithaling of de keizersnede werden voleindigd. Bij 13 aangezigtsliggingen werd 11 maal kunsthulp aangewend en 2 maal gebeurde dit niet, omdat de natuur den verlosser te vlug was. Uit zijne journalen blijkt, dat het grootste aantal kinderen dood ter wereld kwam, of dadelijk na de geboorte stierf. Doch ook deze uitkomst schrikte Osiander niet af. Want terwijl hij vermeldt dat hij op 39 tangverlossingen 6, en op 78 gevallen van keering of uithaling slechts 41 kinderen verloren had, kon hij van zijn standpunt zich nog altijd troosten met het denkbeeld, dat nog veel meer kinderen hadden kunnen bezwijken, wanneer hij niet zoo vaardig te hulp was gesneld. Zietdaar de resultaten zijner *Entbindingskunst:* van de kunst verwachtte hij alles, van de natuur niets.

Wanneer ik zijn Handbuch der Entbindungskunst naga, dan krijg ik den indruk, dat hij in vele gevallen, waar de baring niet snel vorderde, op de volgende wijs heeft gehandeld: hij begon het ostium uteri met *zijn* „Ausdehnungswerkzeug" te verwijden, brak de vliezen met *zijnen* „wassersprengen" gaf het scheef geplaatste hoofd met *zijne* handen eene betere positie en legde dan de door *hem zelf* uitgevonden tang aan, tot het hem na 175 trekkingen en drukkingen gelukte een schijndood kind met een indruk in den schedel of eene verlamming van de aangezigtszenuw te voorschijn te brengen. Het kind bleef wel niet in leven, maar het had toch het genot om in *zijn* kinderweegschaal nog eenige minuten adem te halen. De vrouw overleed aan kraamvrouwen-koorts, maar aan het skelet kon hij toch het nut van *zijn* bekkenmeter voor lijken en skeletten aantoonen [7]). In het journaal had hij kunnen vermelden: moeder en kind zijn gestorven, de vader leeft nog. En toch meende de man, dat aan de toenmalige verloskunst eerst door hem eene doelmatige, humane en weldadige richting was gegeven. Zoo dacht Osiander nog in 1821.

De herstelling der natuur in hare rechten werd daarom hoogst noodzakelijk. De meer algemeene oprichting, ook van groote kraamgestichten,

baande daartoe den weg. — Een der grootste was op het laatst der vorige eeuw in Weenen verrezen. Nadat op aandringen van onzen landgenoot van Swieten in 1752 een leerstoel voor verloskunde was opgericht, had hij tevens de noodzakelijkheid van een kraamgesticht voor het onderwijs ingezien en in hetzelfde jaar werd een hospitaal daarvoor bestemd. Het bleek echter spoedig te klein te zijn, zoodat in 1784 in het toen opgerichte algemeene ziekenhuis een groote afdeeling voor kraamvrouwen werd ingericht. Aan hoogleeraren en studenten was dus de gelegenheid gegeven om op groote schaal uit de natuur zelve hunne kennis te putten.

Het gaf aanleiding tot het optreden van een man, die bestemd was om met groote klaarheid, scherpzinnigheid en waarheidsliefden den grooten ijver in het opereren uit de verloskunde te verbannen. Deze was Lucas Johannes Boër. Aanvankelijk voor den geestelijken stand bestemd, wijdde hij zich later aan de beoefening der geneeskunde. Met grooten ijver werden vooral anatomie en chirurgie door hem beoefend; door de gelukkige behandeling eener epidemie werd hij in de gelegenheid gesteld naar Weenen te reizen. Hier was het, dat Boër liefde voor de verloskunde opvatte en het geluk had door keizer Joseph opgemerkt te worden. Deze zag in hem den geschikten persoon om in het buitenland voor de obstretrie werkzaam te zijn en op zijne reizen leerde hij de groote krachten der natuur bij de baring kennen. Vooral in Engeland werd hij daarop opmerkzaam gemaakt; maar dit vertrouwen op de natuur algemeen ingang te doen vinden, het nut daarvan door sprekende resultaten te bewijzen, dat was de taak die Boër volbragt.

Hij leerde, dat men de positie van het hoofd niet moest veranderen, dat men aangezigts- en bekkenliggingen aan de natuur moest overlaten, dat men een kraamvrouw, wanneer er niets ziekelijks bestond, niet met medicamenten moest lastig vallen en dat men de verfoeilijke gewoonte moest laten varen om een kind, zoodra het in de wereld kwam, op laxantia te onthalen. Hij toonde aan, dat de zoogenaamde scheeve plaatsing der baarmoeder niet zoo gevaarlijk was. Hij verwierp den algemeen aangenomen regel om het tweede kind bij tweeling-zwangerschap te keeren. Terwijl bij Osiander meer dan de helft der kinderen bij aangezichts-ligging het leven verloor en bijna allen met de tang werden uitgehaald, werden

van meer dan 200 aangezichts-liggingen, die Boër behandelde, slechts 4 kinderen dood geboren en bij deze 200 werd slechts éénmaal de tang gebruikt [8]). In één woord, hij vertrouwde op de natuur en toonde aan, dat de kunst bij haar verre achter stond, en wat hij leerde, het steunde op de waarneming van meer dan 20.000 verlossingen.

Bij dit alles had hij een methode van onderrigt als de philosophen in den porticus. Hij had het gaarne, dat zijn leerlingen hem vraagden, als ze iets niet begrepen, en zijne voorlezingen waren even leerzaam als zijne opmerkingen aan het kraambed. En toch was het aantal leerlingen, dat Osiander ging hooren, grooter; toch vond Boër's natuurleer in den beginne alles behalve ingang. — Dit mag ons niet verwonderen. Wanneer nu nog een arts uit de school eener vorige eeuw kwam opdagen, zoudt gij niet denken, dat hij, met meer vertrouwen op zich zelf en zijne medicamenten bij het groote publiek grooter indruk zou maken, dan een arts uit den tegenwoordigen tijd, die overeenkomstig de vorderingen der wetenschap handelt. Een naauwkeurig onderzoek zou wel leeren, dat de uitkomsten van den laatste gelukkiger waren: de groote massa zou hem niet verkiezen. Eene vergelijking als deze is wel niet geheel op de verloskunde toepasselijk, maar toch kan het ons zoo vreemd niet schijnen, dat een man als Osiander, die altijd handelde aan het verlosbed, meer indruk maakte dan Boër; dat velen den eerste, wien ze bij gelukkigen afloop als hun redder beschouwden, hooger stelden dan Boër, die aan de natuur de eere gaf. En in dien indruk op het publiek hebben ook zeker vele der leerlingen gedeeld.

Zoo kunnen we ons verklaren, dat de leer van Boër eerst later ingang vond. Maar tegengehouden kon ze worden, overwonnen worden kon ze niet. Ze moest zegevieren, want zij was op waarneming gegrond.

Aan hem dan ook de eer, dat hij het vertrouwen op de wonderdadige krachten der natuur heeft hersteld en eene verloskunde geschapen, zoo als die nog tegenwoordig in de hoofdzaken bestaat; hij heeft verkregen wat hij wenschte: dat nog in de verste toekomst vele moeders en kinderen aan hem hun behoud mogten danken *).

*) En nog altijd gaat van de kraamzaal in Weenen heil en zegen uit over het menschdom. Tegenwoordig wordt zelfs jaarlijks aan 7000 barenden bijstand verleend; hierdoor is de gelegenheid gegeven, dat ieder verloskundige met eene betrekkelijk ruime ervaring de praktijk kan aanvaarden.

Wij naderen den tegenwoordigen tijd en de mannen die kort vóór of met ons hebben geleefd of nog leven; het wordt moeijelijker den vooruitgang meer aan enkele personen toe te schrijven, het streven naar vooruitgang is algemeen geworden. Er was veel gedaan, de leer van Osiander was van de meeste hoogescholen verbannen, de natuur was de meesteres geworden van de kunst, maar er moest nog in die richting worden voortgewerkt.

Het mechanisme der baring was nog maar kort geleden naauwkeurig beschreven en weinig algemeen bekend, de leer der vrouwwenziekten steunde nog niet op physisch onderzoek, de waarde der kunstmatige vroeggeboorte moest nog worden erkend, de cephalotripsie nog worden ingevoerd, de chloroform was nog niet uitgevonden. Dezelfde middelen, die op de geneeskunde een zoo krachtigen invloed hebben uitgeoefend, de physiologie en pathologische anatomie, de auscultatie, zij zouden hare heilzame werking ook tot de verloskunde uitstrekken.

Een der belangrijkste gevolgen van de beoefening der physiologie was wel de nadere kennis van de ontwikkeling der vrucht: de *ontwikkelingsgeschiedenis*, ze is in onze eeuw geschapen. Het menschelijk ei, de kiem van ieder wezen, met het kiemblaasje en den kiemvlek werd ontdekt, de ware oorsprong der membrana decidua werd aan het licht gesteld, de vroegere meening dat de loslating van het ei door bevruchting plaats had, werd weerlegd. Iets positiefs werd er voor in plaats gegeven: er werd aangetoond dat de loslating periodisch plaats had en eene hoofdvoorwaarde voor de wording van nieuwe individus uitmaakte.

Met niet minder vlijt werd ook de bekkenleer beoefend. Pathologisch-anatomen en verloskundigen beide zochten haar te volmaken. Door Stein was reeds de belangrijke stelling verkondigd, dat dezelfde oorzaken dezelfde misvorming ten gevolge hadden. Het werd hierdoor mogelijk om uit het vroeger gebeurde met waarschijnlijkheid tot de soort van misvorming, die men vinden zou, te besluiten. Bekkens, door engelsche ziekte of beenverweeking misvormd, werden naauwkeurig beschreven en nieuwe vormen kwamen aan het licht. De platte, de scheef- en dwarsvernaauwde en de door verschuiving der lendenwervels misvormde bekkens werden pas in onze eeuw bekend. En ze hadden niet alleen waarde door vermeerdering der

anatomische kennis, maar het gelukte ook om sommige dezer vormen met zoodanige zekerheid te herkennen en te meten, dat van die kennis in het belang der praktijk gebruik gemaakt kon worden. In 1839 werd, om slechts één voorbeeld te noemen, het scheefvernaauwde bekken als een bijzondere soort van misvorming ter algemeene kennis gebragt en 10 jaren later werd in Leyden het bewijs geleverd, dat eene vrouw daardoor niet meer, zoo als vroeger het geval was, bijna zonder uitzondering bij de de eerste of tweede verlossing moest bezwijken.

Als we niet aan het „*nil admirari*" dachten, dan moesten we verwonderd zijn, dat het hooren van de harttoonen van het kind zoo laat als een hulpmiddel bij de verloskundige diagnostiek en prognostiek in gebruik kwam. Al had onze eeuw niets meer ter bevordering der verloskunde gedaan, dan de beoefening der *auscultatie*, wij zouden tevreden moeten zijn. Zij is het belangrijkste kenteeken geworden voor het bestaan van zwangerschap; door haar wordt tweeling-zwangerschap of die buiten de baarmoeder somtijds het eerst ontdekt. Zij is de thermometer voor het leven van het kind en beslist over het aanleggen der tang of het verrigten der uithaling; van hare uitkomsten hangt het dikwijls af, of men de keizersnede, eene voor de moeder meest doodelijke kunstbewerking, of de perforatie van het kind moet ondernemen. Het zou zelfs geene moeite kosten om aan te toonen, dat in een nog niet zoo ver verwijderd verleden het leven van menige moeder door de keizersnede werd opgeofferd, in de ijdele hoop van een kind te kunnen redden, dat reeds lang overleden was en zonder groot bezwaar had kunnen verkleind worden.

Wij hebben er reeds op gewezen dat eerst de waarneming der natuur de verloskunde tot een ware en waardige wetenschap had hervormd: aangezigts- en bekkenliggingen waren reeds voor natuurlijk verklaard. Eene naauwkeurige kennis van de wijze, waarop de vrucht door het bekken gaat, van het *mechanisme der baring*, had echter tot nog toe ontbroken.

Overtuigd dat hare kennis de grondslag is tot een juiste waardering der stoornissen, mocht het den grooten Naegele gelukken dit mechanisme zoo naauwkeurig te beschrijven, dat zijne leer in de hoofdzaken door alle lateren is aangenomen en bevestigd. Door hem werden de schedelliggingen tot 2 gereduceerd; hij merkte op, dat eene aangezigtsligging, waar het

voorhoofd in het begin naar voren stond, zeer goed natuurlijk kon afloopen; de scheeve stand van de vrucht in betrekking tot het bekken werd door hem erkend.

Als iedere nieuwe leer werd ook de zijne bestreden; er waren er, die op mathematische wijze vooraf wilden bepalen, hoe de doorgang van het kind door het bekken moest plaats hebben, en op zulk een toon, dat men haast (om met den zoon van Naegele te spreken) geneigd zou zijn het te betreuren, dat die heeren bij de schepping van den mensch niet om advies waren gevraagd [9]). Maar de eeuwig onveranderlijke natuur bekommerde zich om die heeren niet.

Het was echter niet alleen met betrekking tot dit onderwerp, welks gewigt tot het verkrijgen van juiste aanwijzingen bij het verrigten van kunstbewerkingen zoo groot is, dat veel in onze eeuw werd gedaan; er werden ook nieuwe kunstbewerkingen uitgevonden, oude werden verbeterd en aan vroeger reeds bekende, doch nog niet algemeen aangenomene werd ingang verschaft. Welk medicus denkt hierbij niet aan *het opwekken van eene vroegtijdige baring*, aan *cephalotripsie* en *decapitatie?*

In Engeland uitgevonden en reeds in het laatst der vorige eeuw als nuttig erkend, was het *opwekken der baring* in het begin dezer eeuw nog slechts bij wijze van uitzondering in Duitschland en Holland in praktijk gebracht. In Frankrijk had Baudelocque er den banvloek over uitgesproken. Er werd beweerd, dat zij onvermijdelijk den dood van moeder en kind ten gevolge had en gebeurde dit niet in het begin, dan werd de vrouw later het slachtoffer van kanker der baarmoeder. Vooral van het zedelijk standpunt werd ze door de Franschen veroordeeld; ze werd beschouwd als eene schandelijke, onzedelijke operatie, die ingreep in de heiligste regten van het familieleven: het was ongeoorloofd eene zaak te bespoedigen, waarvoor de natuur volgens heilige en onveranderlijke wetten een bepaalden tijd heeft vastgesteld.

Zoo redeneerde men, maar gelukkig te vergeefs! Onbevangen waarneming, herhaalde en verstandige proefnemingen, deden de vooroordeelen wijken en de waarheid zegevieren. Op Themmen te Deventer waren reeds in 1825 Salomon te Leyden en Vrolik te Amsterdam gevolgd; in 1831 verhief de eerwaardige Stoltz te Straatsburg zijne stem ten gunste der

nieuwe kunstbewerking, en wij mogen er ons nu in verheugen, dat zij algemeen is aangenomen en in hare waarde erkend. Zij heeft reeds aan een groot aantal moeders en kinderen het leven gered en zal zeker wel nooit weder uit de rij der kunstbewerkingen worden verbannen. Vooral nu de indicatien zijn gelouterd en nieuwe en betere methoden zijn uitgevonden, zijn hare resultaten zóó schitterend *), en wat er ook gebeure, de namen van Kluge en Krause in Duitschland, van Lehmann en Simon Thomas in Nederland, van Dubois en Cazeaux in Frankrijk zullen, behalve de reeds genoemde, bij alle deskundigen in gezegend aandenken blijven.

Als een zeer gewichtige vooruitgang der kunst in deze eeuw is ook de uitvinding der *cephalotripsie* te beschouwen. Hier was een Franschman, Baudelocque, de Neef van den Oom, de voorganger. Hij toonde het eerst met der daad, dat in die ongelukkige gevallen, waarin het heil der moeder de verkleining van eene doode of niet meer levensvatbare vrucht vordert, op eene meer eenvoudige, zachtere en minder gevaarlijke wijze kon gehandeld worden, dan dit vroeger met beentangen en scherpe haken geschiedde. Wat in Frankrijk was aangevangen, werd in Duitschland voortgezet, gelouterd en verbeterd; nieuwe en meer bruikbare werktuigen werden uitgevonden, en afwijkingen, die in vroegere eeuwen bijna onvermijdelijk den dood der moeder na zich sleepten, we vreezen ze nog wel, maar wij kunnen ze in de meeste gevallen toch onschadelijk maken, en die huiveringwekkende kunstbewerkingen, waaraan zich zelfs de coryphaeën der wetenschap niet dan aarzelend waagden, zij zijn tot zulk eene eenvoudigheid teruggebracht, dat een beginnend verloskundige er nauwelijks tegen behoeft op te zien.

En wat zal ik zeggen van de *decapitatie?* 't Is waar, nu ieder verloskundige de bezwaren eener dwarsligging der vrucht kent, nu een ieder vertrouwd is met de handgrepen, die bij de keering te pas komen, nu men geleerd heeft, hoe, ook onder bezwarende omstandigheden, die kunst-

*) In 40 gevallen van kunstmatige vroeggeboorte, door Simon Thomas meêgedeeld, werden 27 kinderen, die anders misschien op een enkele na, tot een wissen dood waren gedoemd, levend geboren. Van de moeders werden meer behouden, dan men bij iedere andere kunstbewerking had mogen verwachten.

bewerking door eene voorafgaande geneeskundige behandeling mogelijk gemaakt en op een betrekkelijk onschadelijke wijze tot een goed eind kan gebragt worden; 't is waar, nu komen die zoogenaamde dwarsliggingen niet dan zeldzaam voor. Maar toch, wie kan er voor instaan, dat hij er nooit bij zal geroepen worden en welk verloskundige zou durven beweren, dat hij zelfs met de meeste kennis en oefening toegerust, er altijd in zal slagen om een kwalijk geplaatst kind zonder levensgevaar voor de moeder te keeren en uit te halen.

Op het voetspoor van Carl Braun heeft onze eeuw dan ook weder een stap voorwaarts gedaan, nu zij de gruwzame embryotomie, het eenige, wat men nog voor weinig meer dan 10 jaren kon ondernemen, heeft leeren vervangen door de decapitatie met een stomp en onschadelijk werktuig, dat in de hand van elk deskundige bruikbaar is, ja, waarvan men haast zou zeggen, dat het zoo groote voordeelen in vroeger wanhopige gevallen oplevert, dat de vrees misschien niet geheel ongegrond is, dat het wel eens te menigvuldig ter hand kon genomen worden.

Het was een gelukkig denkbeeld dezer eeuw, *de leer der vrouwenziekten* met de verloskunde te verbinden. Het belang dier verbinding behoeven we wel niet nader uiteen te zetten. Door dezelfde middelen als in de verloskunde, door de inrichting van afdeelingen voor vrouwenziekten, door beoefening van pathologische anatomie en physisch onderzoek werd ook haar vooruitgang bevorderd.

Het is merkwaardig, het standpunt der kennis van vrouwenziekten van voor 45 jaren met dat van den tegenwoordigen tijd te vergelijken. Van het onderzoek met het gezigt wordt niet gesproken of het wordt verworpen; men vergenoegt zich met de bewering, dat het van zelf spreekt, dat het gevoel veel belangrijker resultaten belooft dan het gezigt [10]). Aan de plaatselijke behandeling wordt over het algemeen weinig waarde gehecht, van het aanwenden van geneesmiddelen op of in de baarmoeder vinden wij geen spoor. Onder de oorzaken van leucorrhoe wordt teruggedreven scabies opgegeven [11]). Ten hoogste is men bevreesd voor de opstopping der leucorrhoe en hare gevolgen. Voor het gebruik van koude wasschingen in deze ziekte wordt daarom gewaarschuwd, en als men het aantal ziekten, die men uit hare opstopping liet voortkomen, nagaat, dan zou

men geneigd zijn ze in een courant te laten drukken en er een ziektegeschiedenis ter aanbeveling van de pillen en zalf van Holleway vóór te plaatsen.

Wij zouden te veel van U vergen, als we in dit uur het tegenwoordig standpunt van onze kennis der vrouwenziekten bespraken, slechts de resultaten der *ovariotomie* (de wegneming van gezwellen van den eijerstok) willen we vermelden. Niet alleen leniging van smart en verlenging van het leven, neen redding van een bijna wissen dood zijn hare gezegende vruchten. Eerst den allerlaatsten tijd was het voorbehouden haar naar waarde te schatten. Eene operatie, waarvan Scanzoni nog niet lang geleden zeide, dat de arts hierbij als werktuig tot zelfmoord werd gebruikt, is een reddende engel geworden [12]). In een ziekte, waarin inwendige middelen in den loop der tijde meer kwaad dan goed hebben gedaan, eene kwaal, waarin men het uiterst moeijelijk vraagstuk nog zou moeten oplossen, of men door verlenging van het leven werkelijk nuttig is, waar eene verzachtende behandeling zoodanige uitwerking had, dat van de 46 patienten [13]) 3 reeds in het eerste etmaal en 34 later bezweken, in deze ziekte, zeg ik, is het aan de ijverige pogingen der Engelschen gelukt $\frac{2}{3}$ van de vrouwen het leven te redden. Ja, in de 15 mij het laatst bekend geworden gevallen werden van de 15 vrouwen zelfs 14 gespaard [14]).

Het zou ondankbaar zijn van de vorderingen onzer eeuw te gewagen, zonder nog de *chloroform* te vermelden. Misschien is er geen nuttiger uitvinding gedaan, misschien vond ook geen middel ijveriger aanhangers, maar ook geen heviger bestrijders. Op godsdienstig, juridisch en medisch terrein is ze bestreden en verdedigd, slechts enkele lauwen hielden ze voor een „parturiunt montes" en vonden het niet der moeite waard het middel zelfs te beproeven. Van den eenen kant werd zij als een hoogst gevaarlijk middel beschreven, dat stuipen, partieele verlamming, zwart bloed en vergiftigde hersenen ten gevolge had, door anderen werd ze tot in de hoogste hemelen verheven en bij elke verlossing gebruikt.

Als gewoonlijk ligt de waarheid in het midden. Hoewel volgens Scanzoni 8 jaren na de uitvinding nog geen enkel geval in de verloskunde bekend was, waar zij den dood ten gevolge had, moeten ons de daarvan bekend geworden gevallen in de chirurgie tot voorzigtigheid aanmanen,

wij moeten het niet zonder noodzaak gebruiken. Onze leer moet deze zijn: *Chloroform is overal tegenaangewezen, waar het niet is aangewezen*[15]); zoo aangewend kan haar gebruik niet dan heilzaam zijn.

Het kan onze bedoeling niet wezen zeer uitvoerig over dit onderwerp te spreken — de inwijdingsrede zou in eene aflevering van een leerboek veranderen — maar het gebruik van chloroform in de verloskunde aan te prijzen, dit kan ik niet nalaten. Niet alleen dat de vrouw bij haar gebruik niet de minste pijn ondervindt of ten minste daarvan geen herinnering heeft, zelfs bij de allerpijnlijkste operatiën, ook de gevaarlijkheid der kunstbewerkingen zelve wordt er door verminderd. Bij eene moeijelijke keering, waar men tot 60 en meer druppels Laudanum heeft gebruikt, voortdurend door de sterke contractie der baarmoeder of de onrustigheid der vrouw verhinderd werd de hand in te brengen, of als dat gelukt is, om de keering te volvoeren, behoeft men slechts eenmaal den weldadigen invloed der chloroform te hebben ondervonden, om het in die gevallen nooit meer zonder haar te doen.

Nog in een ander opzigt werkt ze nuttig. Die slechts eenige ervaring heeft is het bekend, welk een nadeeligen invloed gemoedsaandoeningen op barenden uitoefenen, hoe groote angst en hevige pijn de vronw kunnen uitputten; zou het dan niet ongeoorloofd zijn, bij eene operatie als de keizersnede, waar deze aandoeningen zoo magtig werken, de chloroform te versmaden. Ze kan verder bij zeer snelle verlossingen mogelijk kwaad voorkomen, de gevaren der *ecclampsie* worden er door verminderd en zelfs schijnt er hierbij meer kans voor het leven van het kind te zijn[16]). Scanzoni wil geen moeijelijke operatie meer zonder haar ondernemen.

Ik gevoel, het is mij niet gelukt de chloroform met voldoende welsprekendheid aan te prijzen, maar de feiten spreken genoeg en het moet ons niet verwonderen, dat, toen er een middel was uitgevonden, waardoor de bijna onuitstaanbare pijn vroeger bij operatien geleden, niet meer gevoeld werd, velen op den man, die haar het eerst invoerde, als op een Messias toestroomden. En wie nog in den tegenwoordigen tijd de chloroform uit de verloskunde wil verbannen, wij veroorloven ons hem het gewijde woord toe te voegen: „Wie dan weet goed te doen en het niet doet, dien is het zonde."

Zoo hebben we de ontwikkeling der verloskunde in het kort nagegaan en we behoeven hare voortreffelijkheid tegenover vroeger wel niet meer uitvoerig te bewijzen. Voor 100 jaren nog meest in de handen van vroedvrouwen, voor 50 jaren nog de strijd tusschen kunst en natuur, voor 50 jaren nog verloskundigen van den eersten rang, die misschien meer menschenlevens hebben verspeeld dan behouden, voor 50 jaren nog geen ontwikkelings-geschiedenis, geen algemeene invoering van kunstmatige vroeggeboorte, geen kennis van het mechanisme der baring, geen chloroform. En duizenden en tienduizenden worden er nu meer behouden.

Maar niet alleen tegenover vroeger, ook op zichzelve, ook bij andere wetenschappen vergeleken, heeft ze een hoog standpunt bereikt. In de meeste gevallen is haar de oorzaak der stoornis bekend en daarmeê tevens een doelmatige behandeling gegeven: in sommige deelen heeft zij zelfs eene hoogte bereikt, dat men niet mag verwachten daarvan ooit meer te zullen weten [17]). Als iets volmaakt kon zijn, dan waren het sommige deelen der verloskunde.

En tegenover andere wetenschappen? Vergelijk haar met de geneeskunde. Welk een onzekerheid in de aetiologie en therapie. Welke groote fouten worden zelfs door de eerste mannen gemaakt in de diagnose van ziekten, die men onder de best erkenbare rekent.

Wij herhalen de vraag: Is er een wetenschap die voortdurend belangrijker vruchten voortbrengt dan de verloskunde? Kan er wel iets hoogers zijn dan voortdurend levensredder te zijn? Of neemt ze een lager standpunt in, omdat ze ook practisch wordt beoefend [18])? Wanneer toch leven en gezondheid de hoogste aardsche goederen zijn, dan is er geen voortreffelijker vak, dan is er geen, welks beoefenaar zoo dikwijls zal kunnen zeggen, dat hij de redder is van het leven niet van een, maar zelfs van twee schepselen, waardoor men met zooveel zekerheid de vrouw voor een ziekelijk en ellendig leven kan bewaren.

Noblesse oblige. De beoefening der verloskunde geeft groote voldoening, maar legt ook zware verpligtingen op. Men dient anatomie en physiologie grondig te verstaan; een goed waarnemer te zijn en handigheid bezitten; men moet wetenschappelijk en practisch gevormd zijn; men moet medicus zijn en chirurg.

En niet alleen kennis van het vak, ook tegenwoordigheid van geest, geduld, kennis van het vrouwelijk hart en nog veel meer wordt vereischt, wil men met vrucht de verloskunde beoefenen. — Zoo toegerust gaat men een verhevene roeping te gemoet, maar er is ook geen werkkring, waarin gebrek aan bekwaamheid noodlottiger is. Men zou vele betrekkingen kunnen noemen, waarin gebrek aan kennis, hoewel altijd te veroordeelen, toch weinig schaadt. De gevolgen van onwetendheid in de verloskunde kunnen vreeselijk zijn; als een dood kind ter wereld komt, is het niet of een deel van het leven der moeder wordt afgescheurd: maar hoe verschrikkelijk, wanneer het de schuld is van hem, die haar zou bijstaan. Hij heeft de zoetste hoop der moeder vernietigd, misschien het huiselijk geluk verstoord, hij heeft een moord op zijn geweten.

Gelukkig hij, wien het mag te beurt vallen de verloskunde grondig te verstaan. Hij brengt zegen en geluk in het huisgezin, haalt de familiebanden nauwer aan, bevrijdt de moeder van haar lijden, maakt den vader gelukkig en redt het kind van den dood.

Edel Grootachtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool! Gij hebt het gehoord, welke eischen ik stel aan de wetenschap die ik zal onderwijzen; Gij hebt vernomen welke plaats ik aan de verloskunde toeken. Het was misschien voorzigtiger geweest een lager toon aan te slaan, maar ik meende ronduit te moeten zeggen, wat ik voor waar houd.

En voor die gewigtige taak hebt Gij nu mij geroepen! Het is U bekend, hoe mij, geheel onbewust van Uwe voordragt, de benoeming des Konings heeft verrast en verbaasd, het is U evenzeer bekend hoe ze mij streelde, maar ook, hoe ik geaarzeld heb de betrekking aan te nemen: ik meende dat mijne jeugdige krachten voor zulk eene taak niet berekend waren. Maar Gij hebt mij moed ingesproken en Uw stand in de maatschappij en de aanzienlijke betrekkingen, die Gij met zooveel lof en eer vervult, ze moesten mij een waarborg zijn, dat Gij op goede gronden vertrouwen in mij stelt.

Hebt dank voor dat vertrouwen, Edel Grootachtbare Heeren. Gij hebt mij daardoor in de gelegenheid gesteld de krachten, mij door God geschonken, aan een vak te wijden, dat ik lief heb, dat ik voortreffelijk noemde. Zal ik aan Uwe verwachting beantwoorden? Het zou vermetel zijn, het te verzekeren; reeds nu veel te beloven, het zou voorbarig zijn, maar mijn voornemen is het, alles te doen wat in mij is, om Uwe hoop niet te leur te stellen. — En dan zal Uw steun mij niet ontbreken. Want, niet alleen wordt door iedereen verzekerd, dat de verzorgers dezer Hoogeschool uitmunten door de buitengewone zorg, die zij aan het onderwijs besteden, maar ook het Physiologisch Laboratorium staat als een sprekend getuigenis daar, welk een levendig belang Gij in de geneeskunde stelt. Het geeft zekerheid voor de toekomst, dat Gij ook aan het verloskundig onderwijs, waardoor de mannen moeten gevormd worden, die ook later de Uwen zullen bijstaan, uitbreiding zult geven. Zoo door U geschraagd, moge het mij gelukken, iets bij te dragen tot den luister der Groningsche Hoogeschool!

Hooggeleerde Heeren Professoren, van nu af, Ambtgenooten! Bescheidenheid past bij het binnentreden van eenen kring, waar zoovele beroemde mannen zamen werken tot één doel, tot den opbouw der wetenschap, tot verspreiding van geluk en beschaving, tot het vormen van de eerste mannen in de maatschappij. De gedachte met U in rang, maar niet in rijkdom van kennis en rijpheid van ervaring gelijk te zullen staan, joeg me dan ook meermalem vrees om het harte.

Maar de vriendelijke ontvangst, mij door sommigen Uwer ten deel geworden, heeft mij moed gegeven, Uwe regtschapenheid waarborgt het mij, dat Gij den jeugdigen anbtgenoot, ook zonder dat hij er U om vraagt, die wenken zult geven, die ik mij bewust ben nog zoo menigmaal te zullen behoeven. Vooral Gij, Hoogleeraren der medische faculteit, onthoudt mij, den jongeren, Uwen raad en steun niet; ik beloof het U, daarin met U gelijk te zullen staan, in het voornemen om de waarheid te zoeken en het goede te willen.

Als ik denk aan de mannen, die hier voor mij de verloskunde hebben onderwezen, dan wordt het mij wonderlijk te moede. De leerstoel, die

mij werd toevertrouwd, was eens bezet door van Doeveren en Petrus Camper, door Johannes Mulder, door Gerbrand Bakker en Baart de la Faille.

Het geluk is mij nog niet ten deel gevallen met mijnen Hooggeachten voorganger in aanraking te komen, maar ik heb van anderen, vooral van mijnen vader, zoo dikwijls hooren gewagen van zijne geschiktheid en bekwaamheid, van zijnen ijver en van het groote vertrouwen, dat hij zijnen leerlingen en patienten wist in te boezemen, en van zijne voorliefde voor verloskunde, dat ik er verlangend naar uitzie, om kennis met hem te maken,

De taak hem waardig op te volgen, is daardoor niet gemakkelijker. Nog de vorige week is het gebleken, hoe zijne leerlingen aan hem gehecht zijn en het buitenland vermeldt met lof het vele goede, dat uit zijn school is voortgekomen. Ik herhaal het, de voetstappen van hem, die niet alleen buiten de grenzen van het vaderland, maar bij de naaste omgeving zoo hoog staat aangescheven, waardig te drukken, het is een zware taak. Moge hij mij de vruchten zijner rijpe ervaring niet outhouden en bij voortduring in de vorming van geneeskundigen belang blijven stellen. Zoo zij het hem vergund, nog lang te blijven wat hij was, een sieraad der Hoogeschool en een zegen voor het menschdom.

Het is mij diep leed hier twee mannen te missen, die ik gewoonlijk in éénen adem noemde. De een heeft zijne betrekkingen in de ure des gevaars niet kunnen verlaten, de andere helaas! hij is niet meer.

Hooggeleerde Simon Thomas, geliefde leermeester! Al kan mijne stem u niet bereiken, in het openbaar wil ik verkondigen, wie gij zijt, wat ik aan u verschuldigd ben. Al wat er in mij is van liefde tot mijn vak, daarvan geef ik u niet ten deele, neen, geheel de eer. Gij hebt het waar gemaakt, dat het voornamelijk van den leermeester afhangt, of een vak met voorliefde wordt beoefend. In het buitenland werden mij twee verloskundigen als de beste genoemd: één van die twee zijt gij. Het zou moeijelijk zijn te zeggen, of gij het meest uitmunt als liefderijk arts, dan als wetenschappelijk man en practisch verloskundige. Ja, als volmaaktheid in iets mogelijk ware, gij zoudt volmaakt verloskundige zijn.

Zoo durf ik te spreken, omdat het waar is. Word nog lang gespaard voor uwe academie, voor het vaderland, voor Europa.

Maar kunt Gij nog vernemen, wat ik van u getuig, Halbertsma, mijn bloedverwant, mijn leermeester, mijn vriend, helaas! hij is niet meer. Die type van *mens sana in corpore sano*, die man, op wien vordering in jaren geen invloed scheen te hebben, wiens gezigt de gedachte van sterven deed vergeten, — de onverbiddelijke dood heeft hem van ons weggerukt. Hem, die nog geen jaar geleden de ziel was der Leydsche academie, hem kan ik niet meer toespreken. Maar zijn geest leeft nog voort; het is alsof die mij toeroept: „Ga voort op den weg, dien ik u gewezen heb en het zal u welgaan!" Vrede zij zijne assche!

Waarde Vader! Iedere taal is te arm om te schetsen wat ik u verschuldigd ben. Het was uw voortdurend streven vooroordeelen uit te roeijen: al was het uw eigen schade, gij wenschtet waarheid, gij wildet werkelijk nuttig zijn. Onopregtheid en laauwheid waren u onverdragelijk. Vertooning te maken met uwe bekwaamheden was met uw karakter in strijd. In één woord, goed te zijn, niet te schijnen, was het richtsnoer van uw leven.

Ziet, met zulk een voorbeeld zijt gij mij voorgegaan, gij en mijne dierbare Moeder, gij hebt niets onbeproefd gelaten om deugd en braafheid in mij te kweeken, en geene opoffering of moeite was u te groot, om ze u voor mijne opleiding te getroosten. — Hartelijk dank dan voor alles, wat ik u verschuldigd ben. Het zij u gegund nog lang tot voorbeeld te strekken voor uwe omgeving, voor de maatschappij.

Nog een laatst woord tot u, Studenten dezer Hoogeschool! Men is gewoon u het laatst aan te spreken, maar gij weet het, de laatsten zullen de eersten zijn. Gij ligt mij het naast aan het harte: wij zullen het meest zamen zijn. Is het dan vreemd, toen ik moest beslissen, of ik de aangeboden betrekking zou aanvaarden, dat ik het eerst aan u heb gedacht, aan onze verhouding; aan de bezwaren om u voor te gaan? Het valt ligt goed te zijn, waar men weinig gewoon is; maar het gemis van een leermeester, die u dierbaar was, op wien gij vertrouwen hadt, wordt

niet gemakkelijk vergoed. — Er was echter iets, dat mij prikkelde: het was de groote overeenkomst tusschen u en mij. Gij zijt jong; hetzelfde kunt gij van mij getuigen. Het zal uw streven zijn u met jeugdige krachten aan uw vak te wijden, van mij verwacht gij hetzelfde. Het is uw doel uwe kennis aan het heil der menschheid dienstbaar te maken, menschenredder te worden: kan ik iets anders op het oog hebben? Zou uit deze overeenkomst geen onderlinge sympathie kunnen worden geboren?

Ja, wij zullen, wij willen *zamen* de natuur gadeslaan en de lessen der ervaring behartigen. Ik wil u toonen, dat liefde voor kunst en wetenschap mij bezielt, gij zult waar maken wat er van u gezegd wordt:

Sunt studiosi domini
Qui praestant omni homini.

IK HEB GEZEGD.

[1]) It is very reluctantly that Seneca can be brought to confess, that any philosopher hadever paid the smallest attention to any thing that could possibly promote what vulgar people would consider as the wellbeing of mankind. He labours to clear Democritus from the disgraceful imputation of having made the first arch and Anacharsis fron the charge of having contrived the potters wheel. He is foreed to own that such a thing might happen; and it may also happen, he tells us, that a philosopher may be swift of foot. But it is not in his character of philosopher, that he either wins a race or invents a machine. — *Critical and hist. essays by Macaulay*, III, p. 94 vlg.

[2]) Wij vatten metaphysica hier natuurlijk op in de gewone beteekenis, evenals Newton, wanneer hij zegt: Physica, wacht u voor de metaphysica.

Naar ik verneem wordt op de collegies in Utrecht en Groningen, waar volgens de wet de metaphysica zou moeten worden onderwezen, geen metaphysica meer behandeld.

[3]) Mac. t. a. p. 118.

[4]) Hujus (artis obst.) curatior consideratio an viro indecens? eoque nomine culpanda? relinquendua illa mulierculis abiectissimis, non nisi in fame et siti explenda sapientibus? — Roederer, *Opusc. med.* p. 9.

[5]) T. z. p. p. 14.

[6]) Von Osiander selbst mit der musterhaftesten Sorgfalt geführten Journalen. — Siebold, *Vers. ein. Gesch. d. Geb.* 2e B. p. 603.

[7]) Ik heb hier natuurlijk het oog op de zucht, die hij heeft, om bijna alleen uitvindingen van zich zelf te vermelden en aan te wenden. Zie *Handb. d. Entb.* 2e d., p. 39.

[8]) Gesichtsgeburten ohne Ausnahme wurden immer mit bestem Erfolg für Mutter und Kind der Natur überlassen: unter mehr als 200 derselben habe ich nur eine einzige mit der Zange geëindiget. Alle andere Kinder bis auf drei kamen dar-

unter lebendig zur Welt. Unter diesen, wie es offenbar sich zeigte, waren schon 2 abgestorben, ehe sie zur Geburt eintraten. — Boër, *Abh. u. Vers.* 2e B. 1e d. p. 173.

9) Naegele, *Mechanism. d. Geb.* p. 139.

10) Carus, *Gynaek* 1e d. p. 76.

11) Siebold, *Ziekte v. h. vrouw. gesl.* 2e d. p. 90.

12) Scanz., *Leerb. d. z. v. d. vrouw. gesl.* p. 400.

13) Volgens een statistiek van Th. S. Lee, stierven na de paracentesis in 46 gevallen 37; 2 genazen en van de overige 7 meende men, dat zij nog leefden of zich in verbeterden toestand bevonden; van de 37 gestorvenen stierven er 3 in het verloop van de eerste 24 uren, 6 na weinige dagen, 6 in het verloop van de eerste maand, 12 in het eerste jaar, 5 in het tweede jaar, 5 in latere jaren. — Kiwisch, *Klin. less.* 2e d. p. 75.

14) M.f. Geb. 1864, Nov. p. 332.

15) M.f. Geb. 31er B., p. 42.

16) Scanzoni, *Beitr.* 2 Geb. 2er B., p. 87.

17) Wij behoeven overigens slechts aan de kraamvrouwenkoortsen te denken, om te weten, dat het wetenschappelijk streven in de verloskunde nog niet geëindigd is.

18) Op de verloskunde is ook volkomen van toepassing wat Donders van de refractie- en de accommodatie-anomaliën zegt: In dezen invloed der wetenschap op onzen praktischen werkkring ligt iets zeer aantrekkends, enz. — *Ametropie, enz. Voorwoord.*

IUDICIA ORDINUM

PROMULGATA

A

RECTORE ET SENATU

ACADEMIAE GRONINGANAE

DIE XI M. OCTOBRIS ANNI CIƆIƆCCCLXVI.

ORDO DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM

ad propositam quaestionem: „Exhibeatur conspectus methodorum, quibus organicorum corporum synthesis efficitur, instituta comparatione earum, quae synthesi anorganicorum adhibentur" duo accepit responsa, quorum alterum notatum erat verbis: „Die Synthese ist der für unsere Zeit charakteristische Gedankengang in der Chemie — Hlariwetz," alterum symbolo:

„Namque eadem coelum, mare, terras, flumina, solem
Constituunt, eadem fruges, arbusta, animantes;
Verum aliis, alioque modo commixta moventur.
Lucret. I. 820."

Utraque disputatio probat sedulo elaborasse auctores, ut quaestioni propositae plene satisfacerent. Prioris tamen auctor unum quendam egregium librum nimis crebro adhibuit, neglectis aliis fontibus, quos alter in usus suos convertit.

Vel hanc ab causam prior disputatio, etsi in ea criticae facultatis documenta non desunt, tamen alteri praeponi non debebat, quae praeter annotationes aliquot criticas maiorem habet in recensu methodorum ordinem et cohaerentiam, ipsasque plenius et copiosius describit.

In utraque commentatione comparatio duorum generum syntheseos reliquis partibus plures dat ansas ad reprehendendum; nihilo minus in hac quoque re magnum inter utramque intercedit discrimen, quod altera eam comparationem accuratiorem habet et pleniorem, multumque eo nomine priore superior est, quae hunc locum leviuscule pertractat.

Quod in posteriore tam in prooemio quam in appendice argumenta quaedam exponuntur, quae cum quaestione non arctissime iuncta sunt, sane extra fines propositos evagatus est auctor, sed nihil illud detrahit de reliquorum laude.

Censet igitur Ordo, responsum, cui symbolum: „Namque eadem, rell.," ornandum esse eo praemio, quod ex missis disputationibus optimae debetur, proinde auctori aureum nummum esse adiudicandum. Eadem tamen in priore quoque tanta agnoscit bona, ut lubenter ei honorificam mentionem tribuat.

Aperta scidula ornatae disputationis scriptorem esse apparuit:

HERMANUM HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN,
Discipl. Math. et Phys. in Acad. Lugduno-Batava Cand.

Alterius responsi, cui honorifica mentio concessa est, scriptorem se indicavit:

ALLARD HENRICUS VAN ANKUM,
Discipl. Math. et Phys. in Acad. Groningana Cand.

Ad alteram quaestionem: „Describantur vespae Neerlandicae in societate viventes (vespae sociales, auct.; les vespiens, de Saussure) ita ut species accurate definiantur et loci qui singulis in patria nostra habitaculo sint. Tum enarretur singularum specierum vitae ratio, nidorum structura, metamorphosis. — Delineationibus, speciminibus, praeparatis additis descriptio illustretur."

Ordo unam accepit commentationem, Bonneti verbis insignitam: „Partout les terres et les mers sont peuplées de plantes et d'animaux dont les espèces infiniment variées assortissent à chaque lieu."

De qua sic iudicavit Ordo, ut existimaret auctorem non solum ea dedisse, quae ex aliorum operibus excerpi poterant, sed eum responsum protulisse quod, quem ad modum Ordo voluit, ipsa naturae rerum observatione niteretur. Cuius rei documenta exhibentur in adiectis delineationibus, insectis, nidis, praeparatis anatomicis. Et anatomica investigatio, licet plenior esse potuisset, bonae tamen observationis propriae notas certas praebet. Praeter ante cognitas species indigenas patrias etiam esse primus vidit Vespam Mediam et Vespam Norvegicam. Attulit quae scire sit operae pretium de characterismo, vitae ratione, distributione specierum indigenarnm. Nec momento carent observata de fabrica, constructione, textura nidorum.

Haec quidem laudanda et probanda arbitratus est Ordo in hoc scripto. Minus vero placuit prolixitas quaedam et rerum iam ante dictarum repetitiones nonnullae, quae vitia auctor vitare potuisset, modo se continuisset intra commemorationem eorum, quae statim ad rem facerent, nec digressus esset subinde ad alia quae cum argumento quaestionis minus sunt coniuncta.

His perpensis Ordo responsum praemio aureo ornandum esse iudicavit.

Scidula aperta prodiit nomen

HENRICI JANI VAN ANKUM,
in Academia Groningana Phil. Nat. Studiosi.

ORDO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM

ad quaestionem propositam:

„Exponatur quomodo ab Iliade differat Odyssea, ratione habita tam rerum traditarum (morum, institutorum, rerum divinarum), quam elocutionis et ornatus poetici, deinde unde hoc discrimen sit repetendum inquiratur,"

unum accepit responsum inscriptum verbis Horatii: „Est quadam prodire tenus si non datur ultra."

Huius disputationis auctor probavit diligenter se Iliadem et Odysseam lectitasse, seduloque collegisse quaecunque ad propositam disquisitionem conducere possent. Sed dum in prioris partis capite primo de animalibus etiam et metallis agens plura complectitur quam postulabatur, e contrario historiam quaestionis recentioresque scriptores paene omnes cum damno suo neglexit. De rebus divinis exponens non satis tenuit, non tam agendum esse de mythologia Homerica universa, quam de iis, quae aut Iliadi aut Odysseae propria sunt, quo fit ut capita discriminis, quamvis pleraque bene notata, non satis in oculos incurrant. In illa parte, quae est de elocutione, cum pulvisculo materiem congessit, sed omnino hîc vix supra fundamenta labor surrexit. Denique ubi auctor de causis discriminis exponit, non via et ratione argumentatur, sed fidenter coniecturam proponit parum commendabilem. Veruntamen (ut in re dubia) hoc postremum Ordo non nimis aegre fert, hoc dolet, quod scriptor, quum multifariam subactum proderet iudicium, sensuque poeticae venustatis se non destitutum probaret, soloecismis opus suum ita inquinavit, ut subinde de sententia dubius haereas.

Quae omnia quum impedire viderentur, quominus auctor aureo praemio donaretur, censuit tamen Ordo propter accuratam Homericae poesis notitiam magnaeque diligentiae documenta hoc responsum *honorifica mentione* dignum esse.

Auctorem se probavit

MATTHAEUS CORNELIUS VALETON,
Litt. in Acad. Gron. Studiosus.

ORDE IURISCONSULTORUM

ad quaestionem: "Exponantur quaestiones Iuris, quibus ansam dat telegraphiae usus," duas accepit commentationes, quarum altera insignita erat Pauli sententia: "Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat," altera his verbis Clarissimi van der Palm: "Het gemis des laauwers is minder grievend, dan het verwijt van dezen niet begeerd te hebben."

In hac singulae quaestiones singulis capitibus tractatae, in illa plures uno capite coniunctae, in utraque eae, quas Ordo voluerat, propositae et expositae sunt.

In neutra aeque placuerunt omnia. Utriusque auctores in indagandis et explicandis iis, quae spectant negotia adhibito telegraphiae usu contracta, et melius et certius progressi fuissent, si magis attendissent ad ea et ab iis disquisitionem incepissent, quae simpliciori contrahendi modo, inter praesentes aut per litteras perfecto, adaptata sunt. Deinde nonnumquam argumentationibus usi sunt, quae non sponte ex rei natura ductae inquirentibus se obtulisse, sed pro rei quam putabant necessitate quaesitae, ideoque inventae esse videantur, argumentationibus itaque, quae non ad constituendam sententiam duxerint, sed multo magis, inverso ordine naturali, sustentandae et defendendae sententiae iam constitutae originem suam debeant.

In quibus si non liberi manserint a vitiis, in quae et alii inciderunt, qui ante eos de hac re egerunt, viri doctrina celebres, universe tamen materiam satis difficilem et latam adeo probabiliter pertractarunt, ut opus praestiterit uterque sua laude dignissimum. Quaestiones, quibus locus erat, non proposuerunt tantum, sed etiam aut amplius aut brevius, prouti res ferre videbatur, exposuerunt. Doctorum de subiecto argumento scriptis iudicumque sententiis diligenter adhibitis, varias de singulis quaestionibus opiniones retulerunt et de iis iudicaverunt, quid ipsis videretur et quare, indicarunt et explicuerunt, ita autem explicuerunt, ut etiam non assentientibus et mentis sollertiam et iudicii alacritatem probaverint.

In his omnibus autem, si forte in singulis quaestionibus exponendis alter alteri praecelluerit, universe aequali laude digni adeoque parum inter se differre visi sunt, ut neutrum alteri praeferendum censuerit Ordo. Utrumque aureo praemio dignum iudicavit, quod tamen, quum utrique concedi non posset, alteri tradendum, alteri aequalis honoris testimonio compensandum erat. Utri daretur nummus aureus, sorti permissum est; priori commentationi sors favit.

Scidulis utroque consentiente apertis, huius auctor innotuit

CAREL ASSER,
Iuris Candidatus in Academia Lugduno-Batava,

alterius autem commentationis:

CORNELIS MARIE JOHAN WILLEUMIER,
Iuris Candidatus in Illustri Athenaeo Amstelodamensi.

Ad quaestionem: „Requiritur disquisitio historica et critica de libero arbitrio delegatorum populi, sive de argumento art. 82 legis fundamentalis. In quo argumento exponendo non tantum iuris publici nostri sed etiam aliarum gentium recentiorum habeatur ratio," tria responsa accepit Ordo.

Primum inscriptum sententia viri clarissimi I. Stuart Mill: „Questions of constitutional morality are of no less practical moment than those relating to the constitution itself," meritis non caret. Auctor ex fontibus, ad quos aditus illi patuisse videtur, historiam quaestionis apud recentiores populos contexuit, sub finem de nonnullis egit quaestionibus, quae ad argumentum art. 82 legis fundamentalis pertinere ipsi videbantur. Utraque tamen in parte huic commentationi plura desunt, quam ut ab Ordine probari possit. Pars prior, si excipias quae dicta sunt de Republica Belgii Foederati, conspectus potius est quam historia; in parte theoretica nec pertractantur omnia, neque satis apto vinculo inter se coniunguntur.

Auctor alterius disquisitionis, cui inscripta sunt verba:

„He either fears his fate too much
Or his deserve is small,
Who dears not put it on the touch
And win or loose it all,"

materiam nimis angustis finibus conclusit. Monarchiam enim lege de imperio circumscriptam solam complexus, omnia quae pertinent ad rationem delegandi in civitatibus, quibus est democratica regiminis forma, exclusit. Talis exceptio Ordini non videtur elici debuisse ex his verbis quaestionis propositae „liberum arbitrium delegatorum populi," neque vero ex altera eius parte: „aliarum gentium recentiorum habeatur ratio;" quaestione in neutra parte ad Monarchiam restricta. Ceterum pars historica huius disputationis longe praestat superiori, tam subtilitate, quam materiae ubertate, quod auctori aditus patuit ad fontes, qui priori defuerunt. De parte critica huius disquisitionis non licet idem praedicare. Dum prioris auctor subsistit in pertractandis quibusdam locis, non iusto vinculo inter se iunc-

tis, alter disputationem maximam partem conflavit ex relatione sententiarum, quae a multis, potissimum Germaniae scriptoribus de hoc argumento prolatae sunt, passim tantummodo propriis quibusdam additis observationibus. Quare ne haec quidem disputatio Ordini in omnibus placuit.

Auctor tertii responsi, quod pro symbolo habet haec verba: „Als ick kan," eundem ambitum quaestionis ratus est atque primi. In parte historica haec disputatio nihilo secunda inferior, in critica longe et primam et secundam superat. Auctor suo marte doctrinam de libero arbitrio delegatorum populi copiose explicavit. Suis vestigiis insistens diligenti disputatione ex ingenio et natura recentioris formae regiminis repraesentativae, quae dicitur, doctrinam illam illustravit, rationesque exposuit, quae illam delegatorum *αὐτάρκειαν* commendent. Simul egregie docuit, quo modo et qua cautione effici possit, ut ne haec delegandi ratio quidquam officiat mutuo fidei vinculo, quod tam ante electionem quam postea delegantes et delegatos inter se constringere debet, ut hi revera populum „repraesentare" censendi sint.

Huius commentationis auctor, quem aureo praemio ornandum censuit Ordo, aperta scidula innotuit:

VICTOR EUGENIUS LUDOVICUS DE STUERS,
Iuris Candidatus in Academia Lugduno-Batava.

Priorum disputationum auctores, qui publice cum laude commemorandi videbantur, se professi sunt, primae:

JAN GERARD VAN DER HOOP,
Iuris Candidatus in Academia Groningana;

secundae:

PIETER ANTON RAMAER,
Iuris Candidatus in Academia Lugduno-Batava.

ORDO MEDICORUM
et
ORDO THEOLOGORUM

ad quaestiones propositas nulla acceperunt responsa.

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A FERIIS AESTIVIS A. CIƆIƆCCCLXV AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXVI.

IN FACULTATE IURIDICA.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Lunae et Martis, hora XI, Mercurii et Iovis, hora X, *Institutiones* Iustiniani explicabit; die Lunae, Martis et Iovis, hora IX, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae et Martis, hora X, et die Iovis, hora IX, *Historiam Iuris Romani* enarrabit.

BERNARDUS IANUS GRATAMA tradet *Ius naturale* diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, hora XI; *Ius criminale* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Ordinem Iudiciorum publicorum* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX; *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris*, die Veneris, hora IX—XII.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile* hodiernum tractabit die Mercurii, hora XI, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Ius mercatorium* explicabit die Mercurii, hora XII et I, die Saturni, hora XI; de *Iudiciis privatis* aget diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN *Oeconomiam politicam* docebit die Lunae, hora XII et I, die Veneris, hora IX; *Statisticen patriae*, die Martis, hora XII et I, die Veneris, hora XI; *Ius publicum*, die Iovis, hora X et XI, die Veneris, hora X, die Saturni, hora X; Ius gentium docere paratus erit diebus et horis auditoribus commodis.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii, hora VIII, Iovis, hora VIII et IX, Saturni, hora IX, — sed post ferias Paschales diebus Mercurii, Iovis, Veneris, horis VII et VIII, et Saturni, hora VII, — *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet: diebus Lunae, Martis, Veneris et Saturni, hora VIII, — sed post ferias Paschales diebus Lunae et Martis, horis VII et VIII, *Therapiam Specialem* morborum tradet: — diebus Lunae et Mercurii, hora IX, *Medicinam Forensem* docebit; diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, hora X—XII, — Martis et Veneris, VI½ vespertina, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, diebus Martis, hora X, et Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit diebus Martis, Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis*, qualibet oblata occasione, praeërit; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis*, tempore opportuno instituendis, quotidie praeërit.

ISAÄCUS VAN DEEN *Remediorum effectum et therapeuticum usum* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Pharmagnosin et Pharmacologiam experientalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Physiologiam generalem* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Physiologiam specialem et experimentalem* die Iovis, hora X; die Veneris, hora IX, et die Saturni, hora X; *Diaeteticam et Politiam medicam* die Lunae, hora IV—VI; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

Si quid postea in lectionibus et horis indicatis mutandum erit, publice significabitur.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam diebus Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; die Martis, hora I, *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet; die Mercurii, hora IX et X, aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, die Martis hora pomer. III½ exercitiis practicis in Horto botanico et die Mercurii, hora matutina VIII, *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices, Algebrae, Geometriae et Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III. *Experimenta instituendi methodum* docebit die Mercurii, hora IV—VI.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa*, die Martis hora X et XII, *Historiam Mammalium et Insectorum naturalem* docebit; die Veneris, hora X et XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. Selecta *Paleontologiae* capita exponet, horis commilitonibus commodis.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam et Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet diebus Lunae et Iovis, hora pomeridiana VI. *Geometriam analyticam, Calculum differentialem* et *integralem, Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis. *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X et XI, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuti-*

cam tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae et Mercurii, hora IX, Martis, hora X, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta* a se typis divulgata, enarrabit; diebus Martis, hora XI, Mercurii, hora I, et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a L. G. Pareau et a se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora X, et Veneris, hora I, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se scriptum, tradet; die Saturni ab hora XII ad II *vitam Iesu Christi* explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Mercurii et Iovis, hora XI, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a P. Hofstede de Groot et a se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Martis, hora IX, *loca selecta parallela e Synopticis Evangeliis* cum Commilitonibus legere perget; diebus Iovis et Veneris, eadem hora, Pauli *ad Romanos Epistolam* interpretabitur, Cap. I—VIII; die Lunae, hora XI, et diebus Iovis atque Veneris, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV, *exercitationes homileticas*, et die Saturni, hora XI, *exercitationes* provectiorum *catecheticas*, cum pueris instituendas, moderabitur.

EVERARDUS IANUS DIEST LORGION diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII, aget *de Historia et de Critica librorum Veteris Testamenti*, et diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, *de Historia et de Critica*

librorum Novi Testamenti; diebus Lunae et Iovis, hora I, *Theologiam Ecclesiasticam* exponet; *Historiam Ecclesiae Christianae in patria nostra* et *Patristicam* tractabit horis auditoribus commodis.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora IV, suis vicibus, praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX; *Elementa Grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora VIII; *Librum Geneseos* interpretabitur die Iovis, hora VIII et IX, die Veneris, hora IX; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet die Iovis, hora X, die Veneris, hora VIII et X. Cum provectioribus privatim leget Iesaïae *libri partem alteram*, Bidpaii *fabulas* a Sacyo editas et *Chrestomathiam Kirschianam a* Bernsteinio *editam* die Iovis, hora VI½.

GUILIELMUS HECKER die Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Antiquitates Romanas* exponet; iisdem diebus, hora X, *Historiam recentiorem* tractabit, adhibito Georg. Weberi compendio, cui titulus: *Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Cultur, Literatur* etc. (2 Tom. 1865); iisdem diebus, hora XI, *Antiquitates Graecas* docebit.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN die Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, interpretabitur Horatii *Epistolas*, Propertii *Carminum* et Livii *Decadis tertiae* partes selectas; die Iovis, Veneris et Saturni, hora X, Platonis *Gorgiam* et Sophoclis *Aiacem; — Historiam Litterarum Graecarum et Romanarum* enarrabit die Martis, hora XII, Veneris, hora IX; *Paedagogices* elementa, adiunctis latine scribendi et disserendi exercitiis, tradet die Iovis et Saturni, hora XI.

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK die Lunae, hora XII et I, die Saturni, hora I, *Logicam* docebit, adhibito compendio, cui titulus „Het wezen der kennis. Een leesboek der Logika, door

Mr. C. W. Opzoomer, Amsterdam, bij J. H. Gebhard en Cie. 1863"; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora IX; *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora VIII, *Metaphysicam* tradet.

HENRICUS ERNESTUS MOLTZER *Linguam Litterasque patrias* (adhibito Florilegio Viri Doct. E. Verwijs) explicabit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII; *Historiam Patriae* iisdem diebus, hora I; *Linguam Gothicam* diebus Lunae, hora XII et I; *Eloquentiae praecepta* tradet et *exercitia practica* moderabitur diebus Martis, hora I et Veneris, hora VIII, *Shakesperii Tragoedias*, vulgo *historicas* dictas, interpretabitur horis auditoribus commodis.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIↃIↃCCCLXV.

In Facultate	Theologica	. . . .	52.
〃	〃	Iuridica	67.
〃	〃	Medica	63.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	20.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. .	4.
			206.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A D. XII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXV AD D. XI OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVI.

IN FACULTATE MEDICA.

D. 27 Oct. REGNERUS SMITH, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude*.

D. 30 Oct. HILLEBRANDUS IACOBUS WICHERS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 6 Nov. IANUS TOBIAS MEINESZ, e pago Witmarsum Frisius, defenso specimine, cui titulus: *Geval van schedel- en hersenbeleediging*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 11 Nov. MARCUS IANUS ADRIANI ENGELS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude*.

D. 11 Dec. BEREND SLINGENBERG, e pago Eenrum, publice defenso specimine, cui titulus: *de Hart-hypertrophie*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 16 Dec. ALBERTUS GUILIELMUS TRESLING, e pago Scharmer, publice defenso specimine, cui titulus: *Over stricturen van de urethra*, Med. Doctor.

D. 21 Dec. HEIMANUS SANDERS, E. fil., e pago Veendam, defenso specimine, cui titulus: *Onderzoek naar de geleidingsbanen in het ruggemerg voor de gevoelsindrukken*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 5 Febr. SYBREN SCHIPPERS, e pago Ternaard Frisius, publice defenso specimine, cui titulus: *Over haematuria renalis*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 24 Mart. GUILIELMUS CAROLUS MAURITIUS VAN LEEUWEN VAN DUIVENBODE, e pago Stad aan 't Haringvliet, publice defenso specimine, cui titulus: *Over ileotyphus*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 21 Apr. EGBERTUS KRULL, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

D. 11 Maii. IANUS TOBIAS MEINESZ, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 12 Maii. HENDRICUS IANUS DONS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

D. 9 Iunii. IOHANNES LAMBERTUS MULLER, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 13 Iunii. BEREND SLINGENBERG, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 15 Iunii. ALBERTUS GUILIELMUS TRESLING, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 18 Iunii. REGNERUS TJAARDA BUNING, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 27 Iunii. HENDRICUS REISEGER, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Iunii. SAMUEL WYTEMA, Groninganus, defenso specimine, cui titulus: *Over struma*, Med. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. DIDERICUS DE HAAN, Groninganus, defenso specimine, cui titulus: *Over osteo-malacie*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Aug. IOHANNES IACOBUS HERMANNUS RIDDER, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

D. 19 Sept. SYBREN SCHIPPERS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude.*

D. 5 Oct. SIMON DOEDES BREUNING, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

D. 8 Oct. CHRISTIANUS IACOBUS ERMERINS, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 13 Nov. IOHANNES HELDER. e pago Aalsum, publice defenso specimine, cui titulus: *Het geloof volgens Jesus*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

D. 9 Iunii. IANUS PELINCK, Coevordanus, publice defenso specimine, cui titulus: *De kerk en de bijbel volgens Möhler voorgesteld en beoordeeld*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

D. 27 Sept. HAIO UDEN MEYBOOM, e pago Hornhuizen, publice defenso specimine, cui titulus: *De geschiedenis en kritiek der Marcus'-hypothese*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 17 Nov. ANTONIUS HOETH, Groninganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. DANIEL DE BLOCQ DE HAERSMA BUMA, Leovardiensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 15 Martii. CAROLUS GUILIELMUS AMENT, Indo-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 13 Iunii. SYTZE REIDING, Dragtena-Frisius, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 26 Iunii. HECTOR LIVIUS TRIP, Groninganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 27 Iunii. GUILIELMUS FREDERICUS WERUMEUS BUNING, e pago Uithuizen Groninganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IOHANNES BECKERINGH VAN LOENEN, e pago Beilen Drenthinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 28 Iunii. WYTZIUS HENDRICUS DE SAVORNIN LOHMAN, Groninganus, defenso specimine, cui titulus: *Over art.* 131 *der Grondwet*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 3 Oct. SIKKE SLEESWIJK, e pago de Lemmer, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIƆIƆCCCLXV

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE IURISPRUDENTIAE.

T. M. C. ASSER, Clar. Ord. Praeses a. 1865—1866.
H. DE BOSCH KEMPER.
M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
A. E. I. MODDERMAN.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

H. BEIJERMAN, ante ferias aestivas.
I. C. G. BOOT.
I. P. N. LAND.
T. T. H. IORISSEN, post ferias aestivas.

IN FACULTATE MEDICINAE.

C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
I. VAN GEUNS.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.
A. HEYNSIUS.
G. BERLIN.
L. LEHMANN, Prof. honorarius.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. I. MATTHES.
C. A. I. A. OUDEMANS.
I. G. GUNNING.

IN FACULTATE THEOLOGIAE.

G. MOLL.
F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }
S. HOEKSTRA, BEN. FIL., } Proff. in Semin. Teleiobapt.
I. G. DE HOOP SCHEFFER, }
I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS

ANNO CIↃIↃCCCLXV.

Die 10 m. Ianuarii Vir. Cl. G. Moll, ordinis eo tempore praeses, nonnulla praefatus de vi praemiorum in institutione publica, numos aureos tribuit Iano Freeseman Viëtor, utriusque Iuris candidato in Academia Groningana et I. G. van der Lith, Medicinae candidato in Academia Rheno-Traiectina, testimonium honorificum Diderico Huizinga, Medicinae studioso in Academia Groningana, ob commentationes ordini ICtorum et Medicorum oblatas.

Die 3 m. Aprilis Vir Doctissimus Ianus Guilielmus Gunning, Chemiae et Pharmaciae Professor creatus in locum Viri Cl. Eduardi Henrici von Baumhauer, qui nuper Harlemum commigravit, munus suum auspicatus est oratione, *qua comparavit veterum et recentiorum opiniones de compositione rerum*, edita hoc indice: Een eisch van het natuuronderzoek toegelicht uit de geschiedenis der scheikunde.

Die 16 m. Iunii Vir Cl. Hugo Beijerman nuntiavit se propter aetatem honestam missionem impetrasse. In cuius locum suffectus Thomas Theodorus Henricus Iorissen, literarum et historiae patriae Lector

in Schola Harlemensi, hanc provinciam simul cum Historiae docendae munere, quod Vir Cl. C. A. Engelbregt mense Februario deposuerat, suscepit

die 25 m. Septembris verba faciens *de historiae universalis notione* (over het begrip van algemeene geschiedenis).

Die 21 m. Octobris ordo promulgandum censuit novum programma certaminis literarii, quod proximis paginis repetitur.

ATHENAEUM ILLUSTRE

TE AMSTERDAM.

TWEEDE UITSCHRIJVING VAN PRIJSVRAGEN.

De Hoogleeraren aan het Athenaeum Illustre, in vereeniging met de Hoogleeraren aan de drie Protestantsche Seminariën en aan de Genees-, Heel- en Verloskundige school te Amsterdam, hebben besloten de vijf volgende prijsvragen uit te schrijven en een gelijk getal gouden eerepenningen uit te loven, waarvan de uitreiking aan de schrijvers der antwoorden, die de bekrooning waardig gekeurd zijn, zal geschieden bij gelegenheid der viering van het 47ᵉ Lustrum van het Athenaeum Illustre, op 8 Januarij 1867.

1°. Uit het vak der REGTSGELEERDHEID.

Men verlangt:

Eene ontwikkeling en beoordeeling van het regt en de jurisprudentie in Nederland en in de voornaamste Europesche en Amerikaansche Staten, ten aanzien der gevolgen van het niet of niet tijdig notificeren van wissel-protesten aan de endossanten en den trekker.

2°. Uit het vak der LETTEREN en BESPIEGELENDE WIJSBEGEERTE.

Quae Theod. Mommsenus in Historiae Romanae volumine tertio de M. Tullii Ciceronis ingenio, moribus, scriptis, factis narravit accurate explorentur et quantum iis tribuendum sit diiudicetur.

3°. Uit het vak der GENEESKUNDE.

Men verlangt:

Eene kritische, door eigen proef- en waarnemingen toegelichte beschouwing van den invloed, dien sommige klassen van geneesmiddelen op de dierlijke warmte uitoefenen.

4°. Uit het vak der WIS- en NATUURKUNDE.

Men verlangt:

Eene beredeneerde geschiedenis van het scheikundig teekenschrift tot op den tegenwoordigen tijd.

5°. Uit het vak der GODGELEERDHEID.

Men verlangt:

Eene beoordeeling vau de gronden voor en tegen het bestaan van Davidische liederen in het O. T.

Alle deze prijsvragen moeten in het Nederduitsch beantwoord worden, behalve die uit het vak der Letteren en Bespiegelende Wijsbegeerte, waarop de antwoorden in het Latijn moeten geschreven zijn.

Tot de beantwoording worden toegelaten, behalve de studenten aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, alle aan de Hoogescholen, Athenaea, Seminariën der onderscheidene Kerkgenootschappen en Genees-, Heel- en Verloskundige Scholen in Nederland studerenden.

De antwoorden moeten vóór of op 1 October 1866 bij den Secretaris der Orde van Hoogleeraren worden ingezonden, voorzien van eene kenspreuk, en vergezeld van een behoorlijk gesloten briefje, naam, studievak en woonplaats des schrijvers behelzende en dezelfde kenspreuk dragende.

De antwoorden moeten met eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn.

Vóór de uitreiking der eerepenningen wordt de op het naambriefje vermelde persoon uitgenoodigd tot een onderhoud met de Hoogleeraren tot wier hoofdvak van wetenschap de prijsvraag behoort, ten einde te doen blijken dat hij de vervaardiger van het ingezonden antwoord is.

De ingezonden verhandelingen blijven de eigendom der schrijvers, terwijl de manuscripten in het archief der orde van Hoogleeraren geplaatst worden. De schrijvers van bekroonde verhandelingen mogen daarin bij de uitgave geene veranderingen brengen, zonder de toestemming der Hoogleeraren tot wier hoofdvak van wetenschap de prijsvraag behoort, tenzij op eene duidelijke wijze blijke dat de verhandeling niet onveranderd is uitgegeven.

De naambriefjes behoorende tot de niet bekroonde verhandelingen worden in eene openbare vergadering van Hoogleeraren ongeopend verbrand.

De Orde van Hoogleeraren aan het Athenaeum Illustre,

T. M. C. ASSER,
Voorzitter.

J. W. GUNNING,
Secretaris.

AMSTERDAM,
1 *November* 1865.

SERIES LECTIONUM,

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLXV AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXVI.

TOBIAS MICHAEL CAROLUS ASSER

Ius Mercatorium exponet diebus Martis et Iovis, horis XII—II;
Ius Civile interpretabitur diebus Mercurii et Veneris, iisdem horis;
Iuris assecurationum principia tradet horis dein indicandis;
Exercitationes practicas moderabitur diebus et horis deinceps indicandis.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

quaestiones selectas e *Iure publico* tractabit horis dein indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Historiam Iuris Romani enarrabit iisdem diebus, hora X;
Methodum procedendi in causis civilibus tradet iisdem diebus, hora XI.

ANTONIUS EWALDUS IANUS MODDERMAN

Ius criminale tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Statisticam patriae diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam Europae diplomaticam diebus Iovis et Veneris, hora X;

Encyclopaediam et Methodologiam Iuris diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;

Philosophiam Iuris die Saturni, hora X—XII;

Exercitationes forenses causarum criminalium moderabitur diebus et horis Auditoribus commodis.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

Antiquitates Romanas explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;

Literas Latinas docebit enarrando *Ciceronis orationem p. Milone*, *Horatii* et *Iuvenalis satiras selectas*, *Dialogum de Oratoribus*, iisdem diebus, hora I;

In *Scholis Graecis* interpretabitur *Herodotum*, *Euripidis Hecubam*, *Demosthenis Olynthiacas* iisdem diebus, hora II;

Antiquitates Graecas explicabit tempore cum auditoribus constituendo.

IOANNES PETRUS NICOLAUS LAND

Sermonis Hebraei elementa et librum Samuelis priorem explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X;

Antiquitates Israelitarum exponet diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora VIII;

Literarum Semiticarum initia docebit die Lunae, horis X—XII;

Exegesin V. T. tradet enarrandis Hoseae vaticiniis, diebus et horis posthac indicandis;

Logicam, diebus Mercurii et Saturni, hora VIII;

Aramaeis, quae in libro Danielis leguntur, interpretandis libentissime vacabit.

THOMAS THEODORUS HENRICUS IORISSEN

Historiam recentiorem tradet die Lunae horis I—III et die Saturni hora XI;

Historiam Patriae die Lunae hora IX et die Saturni horis IX—XI;

Rhetoricam et literas Belgicas diebus Martis et Mercurii, hora IX.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

Argumenta et tempora scholarum suarum deinde indicabit.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

Therapiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur diebus singulis, hora matutina IX.

IOANNES VAN GEUNS

Pathologiam generalem et *Anatomiam pathologicam generalem* docebit die Lunae, horis X—XII et diebus Martis et Mercurii, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora XI;
Medicinam forensem et *Politiam medicam* tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

Lectiones suas cum theoreticas tum practicas de *Neuropathologia* et de *Psychiatriae* elementis habebit, quum morborum in aegris demonstrandorum opportunitas illi dabitur.

ADRIANUS HEYNSIUS

docebit *Physiologiam* diebus Martis, hora I, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora XI;
Histiologiam diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora X;
Embryologiam diebus Martis, hora XI et Iovis hora XII;
Exercitationibus histiologicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeërit.

GUILIELMUS BERLIN

Anatomiam specialem et practicam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora IV p. m.;
Zoologiam diebus Iovis et Veneris, hora XII;
Anatomen comparatam diebus Veneris et Saturni, hora III p. m.;
Methodum secandi quotidie;
Exercitationibus zootomicis et *microscopicis* quotidie praeërit.

LEOPOLDUS LEHMANN

Artem obstetriciam theoreticam docebit diebus Martis, Iovis et Saturni, hora XII;
Encheireses in pelvi factitia demonstrabit diebus Lunae et Veneris, hora XII;
Morbos puerperales et selecta quaedam Gynaecologiae capita explicabit die Mercurii, hora XII;
Exercitationibus clinicis in Tocodochio scholae clinicae praeërit diebus singulis, hora XI.

CAROLUS IOANNES MATTHES

docebit *Physicam experimentis illustratam* diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Planimetriam et *Trigonometriam rectilineam* iisdem diebus, hora meridiana;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum diebus Martis et Iovis, hora I;
Astronomiam popularem horis cum auditoribus constituendis.

CORN. ANTON. IOANN. ABRAH. OUDEMANS

Botanicen generalem tradet die Lunae, horis VIII—X; *specialem* die Veneris, horis VIII—X;

Anatomiae et *Physiologiae* plantarum capita selecta exponet diebus Martis et Iovis, hora X;

Pharmacologiam generalem et *specialem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

IANUS GUILIELMUS GUNNING

docebit *Chemiam anorganicam* diebus Martis et Iovis, horis VIII—X;

Chemiam organicam die Mercurii, horis VIII—X.

Chemiam pharmaceuticam die Martis, hora XI et die Veneris, hora I;

Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie horis IX—IV.

In usum publicum *Chemiae technologicae* capita exponet horis vespertinis postea indicandis.

GUILIELMUS MOLL

tradet *Historiam Ecclesiae Christ. in patria nostra* diebus Iovis et Veneris, hora XII;

Historiam universalem Religionis et *Ecclesiae Chr.* diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;

Theologiam dogmaticam iisdem diebus, hora IX;

Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neërlandicae* pertinentia et *Exercitationes homileticas* moderabitur diebus et horis deinceps indicandis.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,

Professor in Semin. Evang.-Luther.,

Theologiam dogmaticam tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;

Priorem Pauli ad Corinthios Epistolam explicabit iisdem diebus, hora X;

Exercitiis oratoriis vacabit die Iovis, hora III, et *catecheticis* die Martis, hora XII;

Discipulis Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,
Professor in Semin. Evang.-Luther.,

Encyclopaediam Theologicam tradet die Veneris, hora XI;
Theologiam Biblicam V. T. diebus Martis et Mercurii, hora II;
Philosophiam religionis diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I;
Exercitiis exegeticis vacabit die Mercurii, hora VIII p. m.

SYTSE HOEKSTRA BEN^{TI} FILIUS,
Professor in Semin. Teleiobapt.,

Methodologiam et Theologiam Christianam dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Disciplinam morum tradet diebus Martis et Mercurii, hora X;
Theologiam naturalem docebit diebus Iovis et Veneris, hora X.

IACOBUS GISBERTUS DE HOOP SCHEFFER,
Professor in Semin. Teleiobapt.

Exegesin N. Testamenti docebit, interpretanda priore Petri epistola, diebus Martis et Mercurii, hora I;
Historiam nonnullorum librorum N. Testamenti tradet iisdem diebus hora II;
Exercitiis oratoriis vacabit die Mercurii, hora III;
Historiam Teleiobaptistarum Neerlandicorum enarrabit die Iovis, hora I;
Exercitationes homileticas moderabitur eodem die, hora II;
Commilitonibus *orationes sacras* habentibus praeses aderit, die Lunae et die Veneris, hora II dim.

IOANNES TIDEMAN,
Professor in Semin. Remonstr.-Reform.,

Theologiam Chr. dogmaticam tradet diebus Martis et Mercurii, hora IX;
Historiam Religionis diebus Iovis et Veneris, hora X;
Exegesin N. T. diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam Remonstrantium diebus Iovis et Veneris, hora IX;
Exercitia oratoria moderabitur die Martis, hora III.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXX M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLXV.

In	Facultate	Theologiae	58.
"	"	Iurisprudentiae	35.
"	"	Literarum	5.
"	"	Medicinae	14.
"	"	Philosophiae	—
			112.

EEN EISCH VAN HET NATUURONDERZOEK TOEGELICHT UIT DE GESCHIEDENIS DER SCHEIKUNDE.

INWIJDINGSREDE,

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE SCHEI- EN ARTSENIJBEREIDKUNDE AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM

DEN 3den APRIL 1865

GEHOUDEN

DOOR

DR. J. W. GUNNING.

EDEL ACHTBARE HEEREN, BURGEMEESTER EN WETHOUDERS, LEDEN VAN DEN GEMEENTERAAD VAN AMSTERDAM!

EDELE, AANZIENLIJKE MANNEN, CURATOREN VAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE!

HOOGLEERAREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN, HOOGGEACHTE AMBTGENOOTEN!

DOCTOREN, LEERAREN DER GODSDIENST, BEOEFENAREN DER WETENSCHAPPEN, ZEER GELEERDE HEEREN!

STUDEERENDE JONGELINGSCHAP, KWEEKELINGEN DER VERSCHILLENDE INRIGTINGEN VAN ONDERWIJS, HIER VERTEGENWOORDIGD!

MIJNE VRIENDEN EN BETREKKINGEN, VAN HIER EN VAN ELDERS TE ZAMEN GEKOMEN!

GIJ ALLEN DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID EENE VEREERENDE BELANGSTELLING IN DEZE PLEGTIGHEID BETOONT!

ZEER GEACHTE TOEHOORDERS!

De wetenschappelijke beweging van onzen tijd draagt allerwege één zeer bepaald en onderscheidend kenmerk; het is het streven om zich op elk gebied van onderzoek de Natuurwetenschappen ten voorbeeld te stellen. Naar den grond van dit verschijnsel behoeft naauwelijks te worden gevraagd. Op dien akker toch openbaart zich een wasdom zoo overvloedig en snel, een leven zoo frisch en krachtig en wordt een zoo rijke oogst gegaard, dat de wensch zeer verklaarbaar is, om ook andere velden te bebouwen met de werktuigen, die daar worden gebezigd, naar de methode, die daar gevolgd wordt. Degenen die zich van dit streven de gewenschte vruchten belooven, zijn natuurlijk overtuigd, dat de methode der natuurkennis eene algemeene, dat zij *de* methode is, en dat zij den onderzoeker geene voorwaarden oplegt, die hij niet op elk gebied van

wetenschap kan vervullen. Oppervlakkig beschouwd, schijnt inderdaad het verrigten van waarnemingen en het naar bepaalde regels trekken van besluiten daaruit, wel niet overal even gemakkelijk, maar toch overal uitvoerbaar. Maar, indien men de bijzonderheden van het natuurkundig onderzoek naauwkeurig gadeslaat, dan, dunkt mij, rijst er eene bedenking, belangrijk genoeg om ons het oordeel althans eenige oogenblikken te doen opschorten.

Er is eene voorwaarde, aan welke de waarneming, de bron van alle kennis, voldoen moet, om tot wetenschap te kunnen leiden, namelijk: dat zij onpartijdig zij. Deze eisch wordt door een ieder zoo natuurlijk en eenvoudig gevonden, en zoo gereedelijk toegestemd, dat het vermoeden rijst, of zijne hoogst gewigtige beteekenis wel altijd in genoegzame mate wordt erkend. Die beteekenis toch is veel ernstiger dan het woord zelf aanduidt, en kan ook in onze taal niet volkomen juist door eene andere uitdrukking worden wedergegeven. De natuurkundige methode namelijk eischt van den onderzoeker, wat wij met onze oostelijke naburen uitdrukken door het woord *Voraussetzungslosigkeit*. Dit woord duidt een toestand aan, waarin wij niet alleen, gelijk het door een veel geacht wijsgeer wordt geformuleerd, „onze gewaarwordingen zuiver uitspreken, en ze niet vervalschen door iets wat wij er uit ons zelven bijvoegen"; maar waarin wij ons ook de verpligting opgelegd zien, om de begrippen, die wij op het voorwerp van ons onderzoek toepassen, niet aan ons zelven, maar aan dat voorwerp zelf te ontleenen.

Onder de natuurwetenschappen is er welligt geene, waarin die eisch zoo duidelijk wordt uitgesproken als in de Scheikunde, en ik vertrouw op Uwe belangstelling te mogen rekenen, wanneer ik eene poging waag, om door een voorbeeld, aan hare geschiedenis ontleend, de beteekenis van dat woord in een helderder licht te stellen, dan de zoo even gegeven omschrijving vermag.

Door eene vergelijking van onze tegenwoordige begrippen over de zamenstelling der natuurstoffen met die, welke daaromtrent in de oudheid gangbaar waren, zal dit doel, naar ik vermeen, kunnen bereikt worden, en het is derhalve dit onderwerp, waarvoor ik in deze ure Uwe welwillende en toegevende aandacht inroep.

Scherper tegenstelling bestaat er naauwelijks dan tusschen de begrippen der ouden omtrent de zamenstelling der natuurstoffen en de onze. De scheikundigen van den tegenwoordigen tijd toonen U, onder tastbare vormen, een ruim zestigtal stoffen van zeer verschillend uiterlijk en eigenschappen, aan welke zij den naam van elementen geven. Het zijn niet anders dan de laatste bestanddeelen, die zij bij zoover mogelijk voortgezette ontleding in alle hun toegankelijke natuurproducten hebben aangetroffen. Onder bepaalde omstandigheden met elkander in aanraking gebragt, ontstaan daaruit weder zamengestelde stoffen, en het is op die wijze mogelijk, niet alleen vele der oorspronkelijke natuurproducten te reconstrueren, maar ook een zeer groot aantal stofcombinatiën te doen ontstaan, die in de natuur nimmer worden aangetroffen.

Bij dat opbouwen van zamengestelde stoffen uit de elementen blijkt, dat in den regel de eigenschappen van de laatste niet in de eerstgenoemde worden teruggevonden, zoodat er tusschen beiden geen ander verband bestaat, dan dat de elementen substantiëel voorhanden zijn in de zamengestelde stoffen, maar de eigenschappen van deze niet op zigtbare wijze bepalen.

Om één voorbeeld te noemen: het vloeibare water, dat het vuur en het leven uitbluscht, bestaat uit twee luchtsoorten, de eene brandbaar, de andere gekenmerkt door de eigenschap van, in veel hoogere mate dan de lucht, het leven en de verbranding te kunnen onderhouden. In de taal des gewonen levens overgezet, heet dit: de scheikundigen kunnen eene gegeven hoeveelheid water geheel in die twee luchtsoorten veranderen, en uit deze weder het oorspronkelijke water doen ontstaan.

Die luchtsoorten zelve echter bieden aan alle pogingen om ze verder te scheiden, een tot nog toe onoverkomelijken wederstand. Daarom worden zij de laatste bestanddeelen, de elementen van het water genaamd.

Wij merken op, dat de woorden *verbinden*, *scheiden*, *zamengesteld zijn*, enz. hier in eene van de gewone geheel afwijkende beteekenis worden gebruikt. Immers van hetgeen men in het dagelijksche leven, of in andere wetenschappen zamengestelde voorwerpen of ligchamen noemt, hangen de eigenschappen op merkbare wijze te zamen met de eigenschappen

van de deelen, waaruit zij zijn zamengesteld. Heeft niet, om ook hier een voorbeeld aan te halen, een huis zijne stevigheid te danken aan de vastheid van den steen, aan de verbindingskracht van den kalk, aan de taaiheid van het ijzer en het hout? Heeft niet een zamengesteld woord de vereenigde beteekenis van de woorden, waaruit het bestaat? Stoffen die zich scheikundig met elkander verbinden, verliezen daarentegen als het ware haar persoonlijk karakter en eigenschappen; zoodat de onmiddellijke waarneming van een ligchaam nimmer leert, welke zijne scheikundige bestanddeelen zijn. Die woorden: *scheikundige zamenstelling*, *ontleding*, *verbinding* enz., stellen dus bijzondere begrippen voor, die aan onze wetenschap uitsluitend eigen zijn en nergens elders voorkomen.

De oorzaak der scheikundige verschijnselen kan ook vooralsnog tot geene andere bekende natuurkracht worden teruggebragt en men neemt daarom aan, dat er eene eigendommelijke kracht bestaat, aan welke men den naam van *verwantschap* of *affiniteit* geeft, die tusschen de deeltjes der verschillende elementen wordt gedacht werkzaam te zijn.

Deze kracht is in werking bij het verbinden, en wordt bij de ontleding door andere krachten overwonnen. Al het eigenaardige wat de chemische verbinding en scheiding kenmerkt, is het gevolg van het bijzondere karakter, dat aan die verwantschap toegeschreven wordt.

Ziedaar de voornaamste en voor ons oogmerk voldoende hoofdtrekken van het tegenwoordige begrip element. In de gegeven omschrijving komt, het is noodig dit op te merken, geen enkel denkbeeld voor, dat niet uit de waarneming voortvloeit of door proefondervindelijk onderzoek aan de natuur zelve is ontleend.

Wenden wij ons thans tot de oudheid. In plaats van een scherp afgebakend begrip vinden wij daar slechts onbepaalde en dubbelzinnige voorstellingen, die onmiddellijk eene geheel van de onze afwijkende natuurbeschouwing verraden. De meest gangbare denkbeelden omtrent de zamenstelling der natuurstoffen vinden wij in de gewoonlijk aan Aristoteles toegeschreven leer der vier elementen: vuur, water, aarde, lucht. Deze waren de grondbeginsels, de *ἀρχαὶ* en *στοιχεῖα* der stoffelijke wereld. Het is niet gemakkelijk, zoo in het geheel mogelijk, ons eene duidelijke voorstelling te vormen van hetgeen onder die woorden, wier beteekenis

tamelijk onbepaald is en zoowel in stoffelijken als in geestelijken zin kan worden opgevat, moet worden verstaan. Evenmin blijkt het, door welk proces die grondbeginsels gedacht werden de natuurvoorwerpen te doen ontstaan.

Doch het is voor ons doel minder noodig, eene juiste voorstelling te hebben van den inhoud zelven hunner denkbeelden, dan wel van den weg, langs welken zij daartoe zijn gekomen. Hooren wij nu, hoe Aristoteles op eene der vele plaatsen, waar hij daarover handelt, zich uitspreekt.

„Wij zoeken," zegt hij, „de beginsels der waarneembare dingen, dat „is, van de tastbare ligchamen. Wij moeten daarvoor nemen, niet al de „tegenstrijdige eigenschappen die zij bezitten, maar alleen die welke betrekking hebben op het tastgevoel. Het zijn deze: warm, koud; droog, „vochtig; zwaar, ligt; hard, week; vet, mager; ruw, effen; digt, ijl." Vervolgens laat hij om verschillende redenen, die wij met stilzwijgen kunnen voorbijgaan, alle behalve de vier eerstgenoemde eigenschappen buiten zijne verdere beschouwing. Van vier dingen nu zijn zes combinatiën twee aan twee mogelijk, maar de combinatiën van twee tegenovergestelde eigenschappen moeten vervallen. Wij houden dus slechts vier elementaire combinatiën over, die overeenkomen met de vier elementaire stoffen. Vuur is droog en warm; lucht is droog en vochtig (want stoom is lucht); water is koud en vochtig, aarde is koud en droog. Elk paar van deze elementen bevat eene gemeenschappelijke eigenschap, en wanneer deze door de tegenstrijdige wordt vermeerderd of opgeheven, dan ontstaat daaruit een ander element. Lucht, die warm en vochtig is, wordt door afkoeling koud en vochtig, dus water, en dit wordt weder door uitdrooging koud en droog, dus aarde.

Behalve deze vier elementen was er een vijfde, hooger, volkomener, goddelijker dan de anderen, eene essentie der stof, tot welks aanname Aristoteles komt door eene subtiele, naar onze wijze van zien volmaakt absurde redenering over de bewegingen der elementen. Het is dit vijfde beginsel, dat later onder den naam van *quinta essentia*, eene groote rol speelde in de denkbeelden der Alchemisten, de scheikundigen der middeneeuwen.

Hoezeer treft ons niet in deze leer der vier elementen het verschil met

onze denkbeelden! Hier is alles reëel, tastbaar. Ginds schijnbaar niets dan willekeur en beeldspraak. Wij bespeuren zelfs geen lijn die hunne denkbeelden en de onze zou kunnen verbinden. Er schijnt geen brug te slaan van de rots, waarop wij staan tot den nevel aan de andere zijde, waarin het scherpst ziend oog geen vast punt kan ontdekken. De sterke indruk van deze tegenstelling, gepaard aan eene zeer verklaarbare voorliefde voor onze beginselen van natuuronderzoek, mag wel de oorzaak zijn, dat in de scholen der scheikundigen de leer van deze vier elementen gemeenlijk slechts als een wetenschappelijk curiosum vermeld wordt, waaruit niets te leeren valt; terwijl, zoo er opmerkingen bij gevoegd worden, deze vaak niet zeer vleijend voor hare stichters uitvallen. Men beschuldigt hen, van slechts voor de phantasie beelden te hebben geschapen, die met de werkelijke wereld niets gemeen hebben. Bevangen in hunne speculatieve rigting, hadden zij, zegt men, geen oog voor de natuur en verwaarloosden de waarneming harer verschijnselen, die toch alleen tot kennis leiden kan. In overeenstemming daarmede doet men dan ook gemeenlijk de geschiedenis der Scheikunde aanvangen met het tijdstip toen begrippen, overeenkomstig met de onze, begonnen zich te laten gelden, tegen het begin der 17[de] eeuw; of zelfs nog later, toen deze hare eerste vruchten hadden afgeworpen in de welgeslaagde verklaring van eenige der belangrijkste scheikundige verschijnselen.

Zoodanige beweringen dragen echter duidelijk het kenmerk van gezocht te zijn. Hoewel onze kennis op scheikundig gebied tot die der ouden bijna staat als positief staat tot negatief, is het toch blijkbaar onjuist, dit verschil alleen te willen afleiden uit een verschil in wetenschappelijke methode. Tusschen hetgeen met de woorden speculatief en empiriesch gewoonlijk bedoeld wordt, bestaat immers geen tegenstelling, maar slechts een quantitatief verschil. Dat voorts de ouden, bepaaldelijk Aristoteles, de waarneming en ervaring zouden hebben verwaarloosd of geminacht, wordt ook door hen, die de schriften van dezen wijsgeer kennen, ten stelligste geloochend. In allen gevalle zou deze beschuldiging al hare kracht verliezen tegenover de Alchemisten, wier stelsels op denzelfden grondslag rustten als dat van Aristoteles en die niettemin met experimenteren nagenoeg hun leven doorbragten. Er moet dus eene andere oorzaak opgespoord

worden, die rekenschap kan geven, eensdeels van de levenskracht, welke de Aristotelische voorstellingen 20 eeuwen nagenoeg zonder beperking heeft doen heerschen, en ten andere van de omstandigheid, dat er — in weerwil van de kolossale empiriesche kennis, die in het verloop van dien tijd werd verkregen, niet alleen door opzettelijke proefneming, maar ook en vooral door de voortgaande uitbreiding van nijverheid, kunsten en landbouw, — dat er, zeg ik, niettegenstaande dit alles, niet voor het einde der 17de eeuw begrippen aangaande de zamenstelling der natuurstoffen ontstonden, die met de onze ook maar eenigermate overeenkomen.

Ten einde die oorzaak te vinden, is het noodig, het uitgangspunt van de leer der vier elementen meer opzettelijk in oogenschouw te nemen. Het trekt de aandacht, dat Aristoteles in de straks aangehaalde woorden de eigenschappen der ligchamen op den voorgrond stelt, en dus, even als wij, uitgaat van de gewaarwordingen die de zintuigelijke waarneming opwekt. Maar onmiddellijk daarna vangt het verschil tusschen de oude en de tegenwoordige natuurbeschouwing aan zich te openbaren, en scheiden zich dus de wegen. Het verschil tusschen deze twee wegen kan eenvoudig aldus worden aangeduid: de eene loopt, als het ware, rond op het terrein van de onmiddellijke gewaarwordingen, die de waarnemer ondervindt, de andere treedt zoo spoedig mogelijk daar buiten. *Wij* weten, dat een ligchaam bepaald is door *al* zijne eigenschappen, dat is, door al de krachten waarvan het de zetelplaats is, en wij zullen geen oordeel vellen over zijnen aard, dan na vooraf zooveel mogelijk van die krachten te hebben leeren kennen. Wij gaan als het ware om de stof heen, ten einde haar van alle zijden te beschouwen, en beperken ons geenszins tot de onmiddellijke gewaarwordingen, die zij bij de waarneming in ons opwekt. Integendeel wantrouwen wij deze, daar zij afhankelijk zijn van den toestand waarin wij zelven ons bevinden, en wij bij ervaring weten, dat zij vaak door zeer onwezenlijke eigenschappen der ligchamen worden bepaald. Om een voorbeeld te noemen, het wezen van het goud is voor ons niet gelegen in zijne fraaije kleur, zijn glans, zijne zwaarte, zijne kostbaarheid en wat dies meer zij: wij treden opzettelijk en met bewustzijn buiten den kring dezer indrukken, wij stellen het goud objectief voor ons, bezien het van alle zijden en maken zoo, voortdurend abstraherende

van de persoonlijke gewaarwordingen, die het bij ons opwekt, ons oordeel op over zijn aard.

Niet alzoo Aristoteles. Hij behoeft niet zooals wij te *zoeken* naar het wezen van een ligchaam, want zoodra hij aangewezen heeft, wat het ligchaam *voor hem* is, dus zoodra hij het beschreven heeft, is het hem bekend. Voor Aristoteles was het wezen van het goud juist: zijne zwaarte, zijne kleur, iets dat beantwoordt aan den indruk van zuiverheid en kostbaarheid enz. In de leer der elementen van Aristoteles komen dus slechts die eigenschappen der ligchamen in aanmerking, die onderscheiden kunnen worden in de geheel persoonlijke gewaarwordingen. Die eigenschappen worden gesplitst in wezenlijke en afgeleide, en de eerstgenoemde, waartoe warm, koud, droog en vochtig behooren, zijn het nu die, twee aan twee gecombineerd, de elementen uitmaken, waaruit de stoffelijke wereld bestaat. De eigenschappen worden derhalve tot stoffelijke dingen, de adjectiva tot substantiva gemaakt. Door vermindering of vermeerdering dezer eigenschappen ontstaat het eene ligchaam uit het andere.

Het eigenaardige in deze natuurbeschouwing is derhalve niet zoo zeer het gebrek aan of de verwaarloozing der waarneming, maar veelmeer de omstandigheid, dat al wat de waarneming leert, geheel en uitsluitend geinterpreteerd wordt naar de persoonlijke gevoelens van den waarnemer, en het oordeel dus geheel onder de heerschappij blijft van zijn eigen geestelijken toestand. Zoolang dit beginsel overheerschend blijft, mogen de waarnemingen zich vermenigvuldigen, ook door proeven en onderzoekingen, — de feitenkennis zal daardoor toenemen, maar tot de ware verklaring zal geen stap vooruit worden gedaan. Want de natuur kan niet uit den mensch, maar alleen uit haar zelve worden verklaard.

Indien de regel, dat de ontwikkeling der menschheid denzelfden algemeenen gang heeft en dezelfde hoofdphases doorloopt, als bij het individu, ook met betrekking tot ons onderwerp geldigheid heeft, dan laat zich het onderscheid tusschen de oude en de nieuwere natuurbeschouwing nog onder een ander gezigtspunt brengen, dat vooral daarom belangrijk is, omdat het de oorspronkelijke noodwendigheid en dus de levenskracht van de denkbeelden der oude wijsgeeren in het licht stelt en hen derhalve vrij-

pleit van de beschuldiging, dat zij zich hun standpunt van natuurbeschouwing willekeurig zouden hebben gekozen.

De namen, waarmede de voorwerpen en verschijnselen der natuur worden aangeduid, zijn natuurlijk oorspronkelijk niet anders dan de meer of min conventionele uitdrukkingen voor de gewaarwordingen, die zij in ons opwekken.

Wij kunnen derhalve het beginsel der oude natuurbeschouwing, welke juist van die onmiddellijke gewaarwording uitsluitend uitging, ook aldus formuleren: dat zij in de namen, in het dagelijksche leven gebruikelijk, tevens eene verklaring ziet der natuurverschijnselen welke daardoor worden aangeduid. Deze zelfde grondfout vinden wij nu ook in onze eigene omgeving terug, bij allen die geen aandeel hebben in onze tegenwoordige natuurkennis. Vergunt mij, U op enkele voorbeelden daarvan te wijzen. Wanneer de werkman in dezer voege spreekt: de zon *gaat op*, de steen *valt*, het *vuur verteert* de brandstof, dan beschrijft hij eenvoudig het waargenomene in de termen des dagelijkschen levens. Maar deze beschrijving geldt tevens voor hem als eene verklaring, zooverre hij aanleiding heeft om naar eene verklaring te vragen. De voorstellingen, die de woorden bij hem opwekken, hoe onbepaald ook van beteekenis, voldoen immers volkomen aan *zijne* behoeften, aandoeningen en gevoelens, en zoolang hij dien engen kring niet verlaat, zal hij geenerlei aanleiding hebben, om daaraan eene juistere, meer op de zaak zelve betrekking hebbende beteekenis te hechten. Als de fabriekant in zijn pakhuis zijn papier of zijne katoenen ziet bederven, en hij de oorzaak daarvan naspoort, eindigt dan zijn onderzoek niet, wanneer hij erkend heeft, dat het *weer er in zit?* Hij weet er immers uit vroegere ervaring alles van, zoowel de nadeelige gevolgen, als de middelen om er zich in het vervolg voor te wachten. Voorzeker, indien hij geen natuurkundige is, hij zal niet verder vragen, wat dan *het weer* toch eigenlijk is; en met deze vraag *begint* toch eigenlijk eerst het natuurkundig onderzoek. En onze zorgzame, maar niet natuurkundige huismoeders, zijn zij niet volkomen te vreden met de uitdrukking, dat het kind de *koorts heeft* ten gevolge van *gevatte koude*, en met de ervaring, die haar voor wetenschap geldt, dat die *koude* door *zweetdrijvende* middelen weder kan worden *verjaagd?* Laat vrij de ge-

leerde vader den zin dier woorden, voor zooveel hij daartoe bij magte is, met verklarende wetenschappelijke termen aanvullen, 't heeft geen vat op haar, de op hare gewaarwordingen gevestigde wetenschap is haar genoeg. Maar ook de mannen der wetenschap zelve vervallen somtijds in die fout. Natuurlijk is het in de wetenschap vaak onvermijdelijk, verschijnselen, die nog onverklaard zijn, met namen, aan het dagelijksche leven ontleend, te bestempelen; het zijn dan slechts verkorte spreekwijzen, waarmede onbekende zaken worden aangeduid, gelijk b. v. de woorden gisting, contactwerking enz. Maar ieder, die de geschiedenis van de zoogenaamde levenskracht kent, herinnert zich, hoe de verwarring van namen met verklaringen aanleiding kan geven tot schromelijke dwaalbegrippen.

Het zou gemakkelijk vallen, uit de volksbegrippen omtrent natuurverschijnselen nog meerdere denkbeelden op te delven, die wezenlijke bestanddeelen waren van de natuurbeschouwing der ouden. Doch de tijd verbiedt, het onderwerp in deze overigens zeer leerzame rigting te vervolgen en ik zal mij derhalve bepalen tot nog ééne opmerking op dit gebied. Wij herinneren ons, dat bij de oude wijsgeeren de eigenschappen eener stof niet zoo als bij ons worden gedacht als onveranderlijke, van de stof niet te scheiden kenmerken, maar als hoedanigheden, die niet alleen voor wijziging, voor vermeerdering of vermindering vatbaar gedacht worden, maar ook als dingen, die van de stof zelve onderscheiden zijn, meer of min als kleederen, waarmede eene eigenschapslooze stof al of niet kan zijn aangedaan. Een daarmede overeenkomstig denkbeeld vinden wij terug in zeer vele onder het volk gangbare voorstellingen, b. v. omtrent hetgeen men bij koopwaren noemt de qualiteit. Ik herinner mij hierbij den hardnekkigen twijfel, in der tijd door sommigen gekoesterd tegen de identiteit, die de Scheikunde had bewezen te bestaan tusschen beetwortel- en koloniaalsuiker, tusschen suiker met en suiker zonder stoom bereid. De een heette minder zoet en minder hard van korrel dan de andere. En waaraan werd dit nu toegeschreven? Niet aan de ware oorzaak, nl. aan stoffelijk verschil, als een gevolg van de omstandigheid, dat de fabriekanten er toen nog niet in geslaagd waren, die suikers in dezelfde mate van zuiverheid, d. i. even vrij van vreemde bestanddeelen te verkrijgen. Maar men geloofde, dat dezelfde suiker, al naar oorsprong en bewerking, nu

eens meer dan eens minder zoet konde uitvallen. Een beroep op het voorbeeld van den wijn, die bij verschillende oogsten van verschillende qualiteit is, deed de fout in de redenering nog maar te meer uitkomen. Het verschil in de qualiteit van den wijn is een erkend gevolg van stoffelijke verscheidenheid, maar suiker is al altijd hetzelfde ligchaam, even zoet. Voorzeker, de aanteekeningen van den practischen Scheikundige zouden voorbeelden te over kunnen opleveren van den harden kamp, dien hij in soortgelijke zaken vaak te voeren heeft tegen voorstellingen en begrippen, die, wanneer men tot hun oorsprong en grond opklimt, blijken in wezen dezelfde te zijn als die der oude wijsgeeren.

Vloeit uit deze opmerkingen de raison d'être der oude natuurbeschouwing als van zelve voort en geven zij tevens de verklaring van hare langdurige levenskracht, wij zien er ook de aanleiding in tot de grenzenlooze verscheidenheid der meeningen over de zamenstelling der natuurstoffen, die wij sedert Aristoteles tot aan het begin der nieuwere periode in de geschiedenis waarnemen. Is de verklaring der natuur niet anders dan de bespiegeling over de gewaarwordingen, die de voorwerpen en verschijnselen in ons opwekken, dan is zij ook geheel afhankelijk van onze persoonlijkheid; — onze aandoeningen en neigingen, onze practische behoeften, onze kennis op ander gebied, onze zedelijke en godsdienstige overtuiging zelfs, hebben er aandeel in, en naauwelijks is het bij dezen toestand mogelijk, dat twee personen dezelfde begrippen koesteren omtrent natuurkundige onderwerpen.

Had niet de slaafsche geest, die vooral in de middeneeuwen de wetenschap beheerschte, de zelfstandige ontwikkeling der individuële meeningen tegengewerkt, de grove dwalingen en de volkomen onvruchtbaarheid dier tuchteloosheid van het natuurkundig onderzoek zouden zich reeds veel eerder hebben geopenbaard, en de Scheikunde had welligt vroeger dan thans het geval is geweest, de betere rigting ingeslagen. Doch in den gegeven toestand rigtten zich de meeningen naar hen, die zich door persoonlijke hoedanigheden en meerdere kennis invloed en aanhang wisten te verschaffen. De geschiedenis der Scheikunde van Aristoteles tot op het einde der 17de eeuw bestaat dan ook, voor zooverre ons onderwerp betreft,

slechts in eene bonte reeks van meeningen en uitspraken uitgegaan van een betrekkelijk klein getal van meesters, aan wier gezag de rest zich onderwierp. Vergunt mij U deze periode in enkele hoofdtrekken te schetsen.

Bij de Grieksche wijsgeeren werd het denken, ook over de natuur, geheel beheerscht door het streven naar eenheid in de wereldbeschouwing, en dientengevolge waren hunne stelsels steeds breed van vormen, edel van karakter en koninklijk van gestalte. Maar in lateren tijd begonnen ook andere rigtingen invloed uit te oefenen op de natuurbeschouwing. In de wetenschap, die de Arabieren in Europa aanbragten, komen bepaalde zedelijke begrippen op den voorgrond, aan menschelijke toestanden en neigingen ontleend, die zich later oplosten in de dogmatische voorstellingen van het Christendom. Onder dezen dekmantel slopen de hartstogten binnen, gouddorst, ijdelheid en mirakelzucht kregen aandeel in de verklaring der natuurverschijnselen en beheerschten het onderzoek, dat trouwens nimmer tot doel had, de vooraf opgevatte meeningen *voraussetzungslos* te toetsen, maar steeds bestond in proefnemingen om ze te verwerkelijken. Gemakkelijk stelt men zich voor, hoe de aan elkeen bekende beschrijvingen van de werkplaatsen der zwarte kunstenaars, met allerlei akelige geheimzinnigheden opgevuld, passen aan dit tijdvak. Gemakkelijk verklaart men zich, hoe niet alleen het goudmaken en het bereiden van een algemeen geneesmiddel, maar ook kunstmatige voortbrenging van planten, dieren en zelfs van menschen, de doeleinden waren, waarnaar men streefde, en de wensch om voor een *adept*, d. i. voor een der zake kundige, gehouden te worden, de gereede aanleiding was tot al de bedriegerijen en kunstenarijen, waarvan deze geschiedenis vervuld is.

Het waren vooral de metalen, die de aandacht trokken, en aan deze knoopen zich de meeste denkbeelden, die in dat tijdvak heerschten, vast. De natuur werd gedacht, even als de menschen, te streven naar de volmaking harer producten. Bij ongestoorde werkzaamheden bragt zij in haren schoot, door bevruchting der jonkvrouwelijke aarde, de zuiverste, edelste stoffen voort, goud en zilver, den koning en de koningin der metalen. De minder edele waren de producten van eene ontijdige losmaking der vrucht. Waarom zoude men deze werking niet kunnen nabootsen?

Gelijk toch de gist het onverteerbare meel in voedzaam en smakelijk brood verandert, zoo moest er ook wel iets wezen, dat onedele stoffen in metalen konde veranderen. Dat zoude het *groote magisterium*, het *elixir*, de *tinctuur*, de *steen der wijzen* zijn. Dat middel zoude aan het minder edele de gewenschte eigenschappen mededeelen: de kleur en de zwaarte van het goud, de blankheid en de zuiverheid van het zilver. Hoe meer zorg aan deszelfs bereiding besteed was, des te krachtiger zoude zijne werking zijn. *Mare tingerem, si mercurius esset*, ik zoude den oceaan in goud veranderen, als hij vol kwik was, zeide een zijner lofredenaars. Die veredeling der metalen werd niet slechts beeldsprakig vergeleken met een stoffelijk en geestelijk zuiverings-proces, maar de steen der wijzen bragt den bezitter zelven alle persoonlijke volkomenheden, ligchamelijke en geestelijke, aan: gezondheid, langdurig leven, ja de onsterfelijkheid, de vergeving der zonden, de eeuwige gelukzaligheid. De mysteriën van het Laboratorium werden één met die van de godsdienst, en de bijbel werd geëxegetiseerd als een codex van Alchemie. *Ora et labora*, was de lijfspreuk der goudmakers, want slechts door de goddelijke genade kon het doel worden bereikt. En om de buitensporigheid, waartoe men geraakte, in een enkel voorbeeld te kenmerken, wil ik er op wijzen, dat Hendrik VI van Engeland, toen hij (1431) de alchemisten in zijn koningrijk openlijk opriep, om den benarden toestand der schatkist ter hulp te komen, zich in de eerste plaats wendde tot de geestelijken, die immers met het werk der transsubstantiatie uit ervaring bekend moesten zijn!

Het spreekt van zelf, dat de alchemisten zich van den aard en de zamenstelling der metalen eene voorstelling maakten, die in overeenstemming was met hunne denkbeelden over de metaalveredeling. In de theorie, die zij zich daarvan schiepen, ontbrak het evenwel niet geheel aan juiste opmerkingen. Zij beschouwden de groote overeenkomst, welke de metalen onderling vertoonen, als een gevolg van stoffelijke overeenkomst en deze weder als gegrond in eene overeenkomstige zamenstelling. Het algemeene in de metalen, de metalliciteit, waaraan zij den glans, de zwaarte en taaiheid danken, werd gedacht als eene soort van kwik: datgene wat ze, het eene meer, het andere minder toegankelijk maakt voor den invloed van lucht, vochtigheid en andere omstandigheden, — het beginsel der

veranderlijkheid. — zoude daarentegen eene soort van zwavel zijn. Later werd nog een derde bestanddeel daarbij gevoegd, het zout, en van de metalen breidde zich deze voorstelling uit over alle andere natuurstoffen; zoodat deze drie: kwik, zwavel en zout, de algemeene elementen, de grondstoffen der stoffelijke wereld waren. Er ligt in deze voorstelling eenige toenadering tot de onze, maar niet zooveel als men uit de beschrijving welligt zoude opmaken. Onder zwavel, kwik en zout werden namelijk niet de stoffen verstaan, die wij in afzonderlijken staat met dien naam bestempelen; in den aanvang althans waren het slechts namen voor eigenschappen, die stoffelijk werden gedacht, juist zooals in de Aristotelische leer het warme, het koude enz. substantiëel werden voorgesteld; dingen derhalve waarvan het onbeslist bleef, of men ze zich stoffelijk of onstoffelijk denken moest, weshalve zij ook meestal met den dubbelzinnigen naam van beginsels werden aangeduid. Het min of meer metaphysische karakter dier elementen drukt zich nog nader daarin uit, dat zij het kwik het mannelijke, de zwavel het vrouwelijke, het zout het aardachtige beginsel noemden. In lateren tijd werden intusschen deze beginsels hoe langer zoo meer stoffelijk gedacht en in dezelfde mate naderde men dus meer onze denkbeelden omtrent stoffelijke zamenstelling. Behalve de genoemde elementen, speelde ook eene belangrijke rol de *quinta essentia* uit de Aristotelische leer, als het wezenlijkste bestanddeel van eene stof, namelijk datgene wat in de gewaarwording, die zij bij ons opwekt, de eerste en gewigtigste plaats inneemt; een afzonderlijk beginsel, dat boven de gewone, minder belangrijke, uitsteekt en deze beheerscht. In dezen zin werd b. v. de geneeskracht van een natuurproduct als de quinta essentia daarvan opgevat, op dezelfde wijze als wij nu, overeenkomstig de realiteit, de chinine noemen het koortswerend bestanddeel van den chinabast.

In de voorstellingen, die men zich maakte over de wijze, waarop uit deze elementen de zamengestelde stoffen ontstaan, ontbreekt het weder geheel aan concrete begrippen. In den aanvang der alchemische periode waren ook deze van nagenoeg zuiver metaphysischen aard, maar kregen later een karakter, aan menschelijke toestanden ontleend. De woorden huwen en scheiden, strijden, overwinnen en overwonnen worden, werden, niet metaphorisch; maar in een zin, die zeer na grensde aan dien waarin

zij gewoonlijk voorkomen, gebezigd ter aanduiding van de werkingen, die de stoffen op elkander uitoefenen, wanneer zij onder bepaalde omstandigheden met elkander in aanraking worden gebragt. Zoo wordt, om slechts een enkel voorbeeld te noemen, het kwikzilver dat is het *levende* zilver, *gedood* door zamenwrijven met zwavel, omdat daarbij eene poedervormige niet meer vloeibare stof ontstaat, uit welke evenwel het gedoode kwik weder kan worden *gerevivifiëerd*, door het b. v. met ijzer te verhitten. Ook het woord verwantschap werd gebezigd voor de vermeende oorzaak van de werkingen der stoffen op elkander, doch het komt slechts voor in eene beteekenis, aan menschelijke betrekkingen ontleend; verwantschap tot elkander hadden slechts die stoffen, die iets gemeenschappelijks in bestanddeelen of iets overeenkomstigs in eigenschappen bezaten.

Laat mij ten slotte ter kenmerking der chemische denkbeelden in dit tijdvak eenige woorden van Paracelsus aanhalen, waarin hij over de verkrijging van de quinta essentia spreekt.

„In een bewoond huis," zegt hij, „zijn twee dingen, de man en het „huis. De eene die gaat, komt, zich beweegt, die kan en wil; het „andere onbewegelijk, dat slechts van vorm en aanzien verandert, wanneer „de bewoner het verkiest. Zoo is het kwik, zoo zijn de mineraliën der „metalen. Zij hebben in zich het huis en den levenden man, die er de „quinta essentia van is. Zoo gij hem er uit kunt halen, hebt gij den „steen der wijzen en de panacea vereenigd. Maar helaas! hoe is hij te „vatten, die man, die zich als in een vesting versterkt in zijn huis, zonder „dat dit zelf omverre geworpen wordt en hem tegelijk onder puinhoopen „vermorzelt? Hoe dien verborgen geest der metalen er uit te halen, zon„der al te ruwe middelen te gebruiken, die hem zouden dooden of onder „andere vormen gevangen zetten? Het zou inderdaad even gemakkelijk „zijn, een huis te doen bouwen door een doode, als eene transmutatie „(d. i. de verandering van een onedel metaal in goud of zilver) te verrigten „met behulp van de quinta essentia der metalen, als haar geest gedood „is onder de handen van een roekeloozen kunstenaar."

Men zie toch in deze woorden niet uitsluitend beeldspraak; zij is er even weinig in, als in de taal, die wij in onze omgeving vernemen van het werkvolk onzer fabrieken, van jeugdige personen en van volwassen

onkundigen, die ook bij tamelijk ruime ervaring van natuurverschijnselen nog niet zijn getreden buiten den kring eener anthropomorphische natuuropvatting. Hoort hen van de grondstoffen, die zij bewerken, spreken als of zij ze ligchamelijke toestanden, die hun bekend zijn, zien doorloopen; van hunne werktuigen, alsof deze met persoonlijke eigenschappen zijn bedeeld, op welke zij zelve invloed kunnen uitoefenen. En is het niet bekend, dat knapen, die scheikundig onderwijs ontvangen, eerst allengs zich gewennen aan het denkbeeld, dat de resultaten der proeven, die de onderwijzer tot hunne leering verrigt, niet eenigermate van diens willekeur afhangen? Het kost moeite, hen te overtuigen, dat proeven slechts onafhankelijke natuurwetten openbaren. Vele volksmeeningen verliezen, uit dat oogpunt beschouwd, al het vreemde, dat zij anders zouden vertoonen. De vreugde, die er volgens de dagbladen bij het volk in Frankrijk dezer dagen heerschte over den dood van den weerprofeet, Matthieu de la Drôme, die beschouwd werd als de oorzaak van den langdurigen winter dien wij beleven; de meening over mijne instrumenten, geuit door een paar mannen van het volk, die ik eens onbemerkt afluisterde, namelijk, *dat dit nu dingen waren die op 't weer werken;* komen ons dan niet meer als toevallige bekrompenheden of eigenzinnig bijgeloof voor, maar als de openbaringen van een standpunt van natuurbeschouwing, waarop wij zelven insgelijks stonden, alvorens wij geleerd hadden, dat de natuur niet uit onze persoonlijke gewaarwordingen, maar alleen uit haar zelve kan worden verklaard.

De hervorming der Scheikunde, nl. de vaststelling der beginselen, waarop de tegenwoordige leer der elementen berust, werd aan het einde der middeneeuwen door verschillende omstandigheden voorbereid. De buitensporigheden der alchemisten, de dienstbaarheid aan geldzucht en ijdelheid, waarin het natuurkundig onderzoek was vervallen, en zijn volkomen onvermogen om anders dan persoonlijke meeningen voort te brengen, deden allengskens de oogen opengaan voor de noodzakelijkheid om zich op een geheel ander standpunt tegenover de natuur te plaatsen. Krachtig hielp daartoe mede de oprigting van verschillende vereenigingen van geleerden, in wier midden door onderlinge kritiek al het persoonlijke, dat er in elke

meening was, niet alleen gemakkelijker erkend, maar ook geëlimineerd kon worden. Het: „zoo veel hoofden zoo veel zinnen," moest natuurlijk daardoor minder van toepassing worden op de scheikundigen en het zoeken naar kennis buiten den kring der persoonlijke gewaarwordingen en naar eene objectieve argumentatie werd meer en meer noodzakelijk. Van groote invloed was ook de schok, dien de subjectieve natuurbeschouwing in het algemeen had gekregen, toen het Copernicaansche stelsel de aarde had doen ophouden het middelpunt van het heelal te zijn, en de ontdekking van America had bewezen, dat de tegenstelling van onder en boven slechts in den mensch, niet in de natuur bestaat.

De eerste gevolgen van deze en andere gunstige omstandigheden waren zigtbaar in de erkenning der Scheikunde als eene zelfstandige wetenschap. Hoe krachtig spreekt dit bewustzijn in den uitroep van Beccher, als hij gevoelt, iets anders te zoeken in de dingen, waartoe de Alchemisten slechts door goudдorst of mirakelzucht werden gedreven: „Maar mijn „koninkrijk" zegt hij, „is niet van deze wereld. De kruik bij het regte „oor aanvattende, denk ik den waren weg tot deze dingen te vinden: de „pseudochemist zoekt slechts goud, maar de ware natuuronderzoeker zoekt „de wetenschap, die beter is dan alle goud."

Men begon ontevreden te worden met de elementen van Aristoteles en van Paracelsus; „zij waren toch wel wat al te metaphysisch", heette het, en men hoorde uitspraken als deze: „een goed peripateticus is een slecht chemicus, en omgekeerd." In 1661 trad Boyle op met een geschrift, dat den, het ontstaan eener nieuwe rigting kenmerkenden titel droeg: *Chemista Scepticus*, de *Scheikundige twijfelaar.* In dit en in andere werken spreekt hij onverholen uit, wat ons nu als de natuurlijkste zaak der wereld in de ooren klinkt, maar in zijnen tijd eéne ontzagchelijke beteekenis had: nl. dat men voor elementen alleen die stoffen moest houden, die men substantiëel uit andere kan afzonderen, zonder een zigtbaar verband in eigenschappen tusschen het compositum en de componentia te *willen* vinden. Wij herkennen daarin het hoofdbeginsel van onze leer de elementen, volledig uitgesproken. En hoe duidelijk gevoelt onze Boerhaave den overgang tot een ander standpunt als hij de ware chemische beteekenis geeft aan het woord *verwantschap*, dat reeds sints lang in gebruik was, voor de

oorzaak der chemische verbinding, maar opgevat als eene menschelijke betrekking, berustende op overeenkomst in karakter of neigingen; terwijl hij het gebruikt om, ontdaan van alle ingebeelde analogiën en zonder beeldspraak, de gedachte oorzaak aan te duiden van eene werking, welke uitloopt op de vereeniging van geheel ongelijksoortige stoffen tot nieuwe ligchamen met zelfstandige eigenschappen, en voegt er dan bij: *fateor, paradoxa haec assertio.* Met het oog op de oorspronkelijke en gebruikelijke beteekenis van het woord, moest de nieuwe zin, die hij er aan hechtte, noodwendig paradox schijnen.

Is het ons niet, alsof wij tasten en proeven, dat deze natuuronderzoekers datgene wat hun persoonlijk treft in hetgeen zij zien, terugdringen, en er naar streven, om nuchter van verstand en *voraussetzungslos* van oordeel, te beschrijven wat hun de natuur buiten dien kring te aanschouwen geeft?

Met de vestiging en uitbreiding dezer nieuwe opvatting was de revolutie op scheikundig gebied volbragt. De hoofdbestanddeelen van het begrip element waren gegeven; in de 18de eeuw werden de nog ontbrekende allengs toegevoegd en tegen het begin der 19de vereenigden zich de afzonderlijke lichtstralen van nieuwe kennis, als in het middelpunt van een cirkel, in Lavoisier, wiens genie er den grondslag van vormde, waarop het tegenwoordige gebouw der Scheikunde rust.

Als wij den afgeloopen weg overzien en de geschiedenis van het begrip element aanmerken als een voorbeeld van de ontwikkelingsgeschiedenis der natuurkundige methode, dan, dunkt mij, kunnen wij het verschil tusschen de oude en de tegenwoordige denkbeelden niet meer beschouwen als enkel van wetenschappelijken aard, wij bemerken er een *psychologisch* verschil in. Zoolang de stoffelijke wereld slechts beschouwd wordt in betrekking tot onzen individuëlen toestand, en de verklaring slechts is de vertaling van onze persoonlijke gewaarwordingen in de termen van het dagelijksche leven, heerscht het oude beginsel. Waar in de gewaarwording scheiding gemaakt wordt tusschen datgene, wat ons als gevoelende en hulpbehoevende wezens betreft, en datgene wat tot de buitenwereld, op zich zelve beschouwd, behoort, daar is het nieuwe ontloken. Wetenschap wordt

slechts daar geboren, waar die scheiding met bewustzijn wordt doorgevoerd en slechts het laatstgenoemde bestanddeel als grondslag ter verklaring wordt gebruikt. Dan ontstaat in de namen en termen des dagelijkschen levens een nieuwe zin, dien wij nevens den gewonen onderscheiden. Die nieuwe zin bevat wetenschap.

Hoe grooter de wetenschap, des te sterker dat onderscheid. Hoevele begrippen vertegenwoordigen de namen water, aarde, bodem voor den Scheikundige, boven de altijd zuiver persoonlijke denkbeelden, die zij bij den onkundige opwekken! Hoe is de wetenschappelijke beteekenis der woorden grondstof, element, verbinden, scheiden, ontleden, verschillend van die, welke zij op elk ander gebied hebben! En wanneer wij vrij zijn in het toekennen van namen, dan gebruiken wij eene nomenclatuur, d. i. wij geven namen, die geen bestanddeel van persoonlijke gewaarwording meer bevatten, maar zooveel van het wezen der stoffen aanduiden, als er ons van bekend is. De *terra damnata*, de gevloekte aarde, en het *caput mortuum*, den doodenkop der oude Chemisten, het onnutte overblijfsel van zekere bereiding, noemen wij doodkalm ijzeroxyde, de *vitriola*, om de toevallige overeenkomst met glaasjes zoogenoemd, heeten bij ons eenvoudig gekristalliseerde sulfaten. De in uwe ooren barbaarsch klinkende naam *tetraaethylammoniumoxydehydraat*, vertegenwoordigt een schat van kennis, maar geen enkel denkbeeld uit den kring des gewone levens of der industrie. Die stof heeft ook uitsluitend voor de wetenschap belang, maar ware zij door een zeepzieder uitgevonden, die haar gebruiken konde in zijne industrie, zij zoude een naam hebben ontvangen aan dat gebruik ontleend.

Die scheiding tusschen de bestanddeelen onzer indrukken is eene *daad* van den onderzoekenden geest en brengt bij hem een blijvenden toestand te weeg, die niet beter kan genoemd worden dan een toestand van zelfverloochening. Dien toestand kunnen wij bij het wetenschappelijk onderzoek niet verlaten, zonder ons aan het gevaar van te dwalen bloot te stellen. Maar in en door die zelfverloochening gaan wij den zekeren weg. Want dan putten wij onze begrippen enkel uit de natuur en meten deze als het ware met haar zelve. Ziedaar de onwankelbare grond der zekerheid van het natuurkundig onderzoek. Want hoewel het voor een individu

onmogelijk is, zich in dien volkomen onbevangen toestand te plaatsen, door de zamenwerking van honderde medearbeiders worden de persoonlijke fouten op den duur altijd geëlimineerd.

Een der eerste vaderlandsche Scheikundigen van onzen tijd heeft eens, zijnen leerlingen den weg der wetenschap voorhoudende, gezegd, dat wij ons als kinderen moesten stellen voor de natuur, zoo ontvankelijk, zoo eenvoudig. Dat zinrijke beeld, dat slechts kan misverstaan worden door hen, die het *standpunt* van den onderzoeker verwarren met de *middelen tot volbrenging van het onderzoek;* neem ik met voorliefde over, daar het, behalve de hoofdgedachte, nog een vruchtbaar nevendenkbeeld bevat. Die als kind heeft geleerd, zich te buigen onder het gezag van wat boven hem staat, kan opgroeijen tot een man, die eenmaal zelf zal weten te heerschen. Zoo is ook ons kindschap tegenover de natuur te gelijk de bron en de voorwaarde van onze magt over haar.

De U voorgedragen opmerkingen zouden tot menige vruchtbare gevolgtrekking aanleiding kunnen geven. Doch de tijd dringt en ik bepaal mij er dus toe, U met een enkel woord te wijzen op het practische nut, dat zij hebben voor den onderwijzer der Scheikunde. De ondervinding leert, dat vooral jonge knapen vaak een zeer langen tijd behoeven, alvorens zij zich de grondbegrippen der Scheikunde eigen maken, en geen wonder! want die begrippen kunnen alleen ontleend worden aan een gebied, dat zij nog nooit hebben betreden, dat eener objectieve uatuurbeschouwing. Doch hoeveel zal een verstandig onderwijzer den leerling kunnen te gemoet komen, wanneer hij zich zelf bewust is, dat men tot dat gebied niet komen kan, dan door eene in zelfverloochening bestaande daad des geestes! Voorwaar! hij zal niet beginnen met de vermogens zijner leerlingen te verdenken van botheid of bekrompenheid, maar zich zelven veeleer afvragen, of hij er bij zijn onderwijs steeds aan denkt, hun den weg tot die zelfverloochening gemakkelijk te maken.

En vergunt mij nu ten slotte met een enkel woord terug te komen op het uitgangspunt mijner rede. Het zal slechts in eene enkele vraag bestaan. Zoude het inderdaad zeker zijn, dat de natuurkundige methode op elk gebied en voor alle problemen de eenige ware is? Is op ander gebied

dan dat van het natuuronderzoek de scheiding tusschen de objectieve en de subjectieve bestanddeelen onzer gewaarwording — ik vraag niet of zij moeijelijk, maar, of zij in het geheel uitvoerbaar zij? Wat blijft er over van de begrippen, regt, zedelijkheid, vrijheid, godsdienst, wanneer wij ze ontdoen van alle bestanddeelen, die op ons zelve betrekking hebben? En waar is op geestelijk gebied, een vraagstuk te vinden, waarbij onze hoogste belangen, onze innigste behoeften niet, van verre of nabij, betrokken zijn? En is het dan mogelijk, onpartijdig, laat staan *voraussetzungslos* te zijn? Doch, hoe het antwoord op deze vragen ook moge uitvallen, één ding is zeker. Ook de geschiedenis der Scheikunde leert ons, dat wel de mensch, maar niet de menschheid den zin voor waarheid en het vermogen om haar te vatten verliezen kan. Door hare dwalingen is onze wetenschap op den regten weg gekomen, zij heeft zich zelve gecorrigeerd. Zoo zal ook eenmaal de geschiedenis der menschheid leeren, of de toepassing der natuurkundige methode ook op zuiver geestelijk gebied, al of niet geweest zal zijn een vergrijp tegen het gebod: geef den Keizer wat des Keizers, maar Gode wat Godes is.

U allen, Zeer Geachte Hoorders! dank ik voor de eer, die Gij mij hebt bewezen door de redevoering te komen aanhooren, met welke ik, naar aloud en eerwaardig gebruik, het mij toevertrouwde hoogleeraarsambt heb aanvaard. Ik neem haar aan als een bewijs Uwer hooge belangstelling in de Doorluchtige Schole, en verzoek U, mij thans nog enkele oogenblikken te gunnen, om mij, niet louter uit gewoonte, maar naar den drang des harten, te kwijten van dure verpligtingen, die op mij rusten.

Allereerst wend ik mij dan tot U, Edel-Achtbare Heeren, leden van het dagelijksch Bestuur en van den Gemeenteraad! Wilt den opregten dank aanvaarden, dien ik U toebreng voor de onderscheiding mij bewezen in mijne benoeming tot Hoogleeraar in de Schei- en Artsenijbereidkunde aan het Athenaeum Illustre. Werkdadig deel te mogen nemen aan het Hooger Onderwijs was steeds — waartoe het ontveinsd? — een mijner liefste wenschen. Doch ik weet het, de vervulling van een wensch is niet slechts eene bron van blijdschap, zij legt ook pligten op. In dubbele mate is dat voor mij het geval, die geroepen word tot een onderwijs,

voor 't welk de hulpmiddelen door U op zoo onbekrompen wijze zijn verstrekt, dat Gij regt hebt, meer dan gewone vruchten daarvan te verwachten. Zal ik kunnen voldoen aan het vertrouwen mij door U geschonken? Ik kan U thans nog niet anders aanbieden dan de betuiging, dat ik het gewigt der mij opgedragen taak diep besef, maar tevens bezield ben met den ernstigen wil om mijn pligt te vervullen en met de vurige begeerte om de schoone zaak der wetenschap te dienen. Ontvangt voorts de verzekering, dat ik het mij eene eere reken, voortaan burger te zijn van Uwe stad, en van ganscher harte, naar vermogen en werkkring, hoop bij te dragen aan al het goede wat in Amsterdam wordt behartigd.

Aanzienlijke mannen, aan wie meer bijzonder de zorg voor het Athenaeum Illustre is opgedragen, ik dank U voor de eer mij bewezen, door bij de vervulling der vacature ook op mij de aandacht van den Gemeenteraad te vestigen. Ik dank U voor de heusche en voorkomende wijze, waarop Gij mij na mijne benoeming hebt ontvangen en alles voor de aanvaarding mijner taak hebt willen voorbereiden. Mijn gevoel van verpligting jegens U zal niet zonder invloed blijven op mijne werkzaamheid, zij zal er een prikkel aan ontleenen, om mij Uwer belangstelling nimmer onwaardig te betoonen. Blijft mij met Uw vertrouwen vereeren en vergunt mij U toe te wenschen, dat het Athenaeum onder Uw bestuur en door Uwe zorg steeds eene eereplaats moge blijven innemen onder de vele instellingen van openbaar nut, die Nederlands hoofdstad versieren.

Hooggeleerde Heeren, Professoren aan de verschillende scholen, hier vertegenwoordigd! Blijde en dankbaar klopt mij het hart, nu Uwe rijen zich openen om mij als ambtgenoot eene plaats in uw midden te geven. Bescheiden wensch ik die in te nemen, daaraan gedachtig, dat ik geene andere aanspraken kan laten gelden dan mijne liefde voor het onderwijs en voor de wetenschap. Mogen deze aanbevelingsbrieven in Uwe oogen voldoende zijn, om mij Uw vertrouwen, Uwe medewerking te schenken! Ontvangt mijne hulde, Gij ouderen van dagen! geeft mij de vrijheid op Uwe teregtwijzingen te mogen rekenen, van Uwe ruime ondervinding nut te mogen trekken. Aanvaardt de hand der vriendschap en der zamenwerking die ik U aanbied, mijne tijdgenooten, en inzonderheid Gij, met wie verwante studiën mij in meer bijzondere aanraking zullen brengen.

Laat mij bijzonder U mijne vreugde mogen betuigen, mijn academievriend Heijnsius! dat de gelegenheid tot vriendschappelijk verkeer en wetenschappelijke zamenwerking in enger kring zich wederom voor ons opent. Moge zij ons eene bron zijn van edel levensgenot, een wederzijdsche prikkel tot studie en onderzoek. En Gij, Hooggeleerde Boot, mijn leermeester van voor twintig jaren! gun mij de voldoening, om van deze plaats mijn gevoel van verpligting jegens U uit te mogen spreken. Nog leeft, wat door U in mij is geplant en het heeft vruchten gedragen, want van U heb ik geleerd, wat de eerste voorwaarde is van een goed onderwijs: den leerlingen liefde in te boezemen voor de wetenschap. Dat was Uwe kracht, toen Gij de Latijnsche school te Leeuwarden onder Uw bestuur deed bloeijen. Schenkt mij thans weder het voorregt van Uwe vriendschap en houd U immer verzekerd van mijne eerbiedige hoogachting!

Hooggeleerde von Baumhauer! Hoe vele zullen de aandoeningen zijn die U bewegen, nu Gij Uwe plaats aan mij afstaat! Ik zal het niet wagen, klanken te geven aan 't geen alleen door U wordt verstaan. Doch twee dingen heb ik behoefte in het openbaar tot U te zeggen. Eerstens U te danken voor de voorkomendheid, waarmede Gij na mijne benoeming niet opgehouden hebt, mij te bejegenen, voor de keurige orde, waarin Gij mij het Laboratorium hebt overgegeven, voor de heuschheid, waarmede Gij mij omtrent alles wat mijne nieuwe betrekking aangaat, hebt ingelicht. Daardoor gevoel ik mij blijvend aan U verpligt. Ten andere heb ik er behoefte aan te verklaren, dat ik U eer als den grondvester van het scheikundig onderwijs in Amsterdam. Aan Uwen ijver, aan Uwe zorgen heeft deze stad de schoone inrigting voor dit onderwijs te danken, die haar tot geen gering sieraad verstrekt. Wat er goeds uit moge voortkomen onder mijn bestuur, het zal mede Uw werk zijn. En Gij zult Uwe schepping niet vergeten. Blijf mij in vriendschappelijk aandenken houden, en moge Uw toekomstig levenspad met zooveel zegeningen worden gekroond, dat de smart des scheidens U ruimschoots worde vergoed!

Mijn Vader! hoe zeer vermenigvuldigen zich de gedachten binnen in ons, nu onze oogen en harten elkander hier ontmoeten! Maar, niet waar? het is met Uwe goedkeuring, dat ik in het openbaar slechts aan de lichtpunten uitdrukking geef. Welnu! het is een feestdag voor U en voor mij.

Gij ziet uwen oudste, onder omstandigheden die naauwelijks gunstiger kunnen zijn, eene der hoogste betrekkingen aanvaarden, waarnaar zijne wenschen zich konden uitstrekken. Dat is de kroon ook van Uw werk. Laat Uwe gedachten teruggaan tot de dagen, toen Gij in de volle kracht des levens en zelf ijverig beoefenaar der letteren, Uwe vier zonen door raad en voorbeeld den smaak voor de wetenschap inboezemdet en hen hielpt voorbereiden tot de Academiestudie, en aanschouw in deze ure den oogst van het toen gestrooide zaad. Moge Uw naderende ouderdom nog menigmaal gezegend worden met dagen, die als deze, U getuige maken van het geluk Uwer kinderen!

Mijn hooggeachte Schoonvader, talrijke schaar van betrekkingen en vrienden, van hier en van elders te zamen gekomen, mijne vroegere leerlingen, hier tegenwoordig, met hartelijke blijdschap begroet ik U allen. Hoezeer wordt het geluk van dezen dag verhoogd door de deelneming van zoovelen, die mij en de mijnen liefhebben! Moge onze betrekking op elkander onverminderd blijven en ook door afstand niet worden gestoord, maar ons steeds eene rijke bron zijn van opwekking voor verstand en hart!

Edele jongelingen, kweekelingen der verschillende instellingen, hier vertegenwoordigd, en Gij in het bijzonder, mijne aanstaande leerlingen! Tot U kom ik het laatst, maar van dezen oogenblik af zijt Gij de eersten. Met U en voor U hoop ik te leven en te arbeiden. Mogten mijne krachten niet te kort schieten, en mijn wensch vervuld worden, U een goede leidsman te zijn op den weg der wetenschap! Het zal mijn streven zijn, U op te wekken tot vrije en zelfstandige studie, U in te leiden in den geest van het ware natuuronderzoek, U te bekwamen tot het stellen en oplossen van problemen, U te helpen, om mannen te worden, bij wie de wetenschap daadkracht is, mannen, die weten wat zij willen, en kunnen wat zij moeten. Komt mij te gemoet met Uw vertrouwen en Uwe vriendschap, en brengt Gij die elementen aan, welke van Uwe zijde onmisbaar zijn, om ons zamenleven aangenaam en nuttig te maken voor ons zelve, en het Chemisch Laboratorium, naar de bedoeling der Stichters, vruchten te doen afwerpen voor de wetenschap en voor de maatschappij!

OVER HET BEGRIP VAN ALGEMEENE GESCHIEDENIS.

REDE,

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM,

DEN 25sten SEPTEMBER 1865

GEHOUDEN

DOOR

THEOD. JORISSEN.

EDEL-ACHTBARE HEEREN, BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN RADEN DEZER STAD!

EDEL-ACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER DOORLUCHTIGE SCHOOL!

WEL-EDEL-GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN!

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN AAN HET ATHENAEUM EN DE SEMINARIEN, VEELGEACHTE AMBTGENOOTEN!

ZEER ACHTBARE HEEREN, AAN WIE DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEVERTROUWD!

WEL-EERWAARDE HEEREN, LEERAREN IN DE GODSDIENST!

WEL-EDEL ZEER GELEERDE HEERFN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN!

WEL-EDELE HEEREN, STUDENTEN IN DE VERSCHILLENDE WETENSCHAPPEN!

GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

De richting van den tijd, dien wij beleven, wordt dikwijls bij voorkeur de historische genoemd. Deze benaming zou volkomen onjuist zijn, indien zij moest uitdrukken, dat in onze dagen het historisch gewordene meer dan vroeger geëerbiedigd wordt. De heerschende denkbeelden toch leiden geenszins tot waardeering en instandhouding van het bestaande, als het eerwaardig produkt eener lange en langzame ontwikkeling. Integendeel hebben instellingen en gebruiken, die zich op een oud bestaan mogen beroemen, meer kans om als verouderd te vallen, dan om in hun ouderdom den waarborg hunner deugdelijkheid erkend te zien.

En toch mag onze tijd terecht zich historischgezind noemen. Gelijk in alle perioden van ernstigen strijd des geestes is de blik naar het verleden gericht, om voor den voet vastheid voor de toekomst te winnen. Het

is den mensch eigen, prijs te stellen op de goedkeuring en instemming, hetzij van tijdgenooten, hetzij van vroegere geslachten. Zoo hecht is de band, die aan het verleden bindt, dat alle partijen, politieke of kerkelijke, zelfs zij, die door hare tegenstanders het meest revolutionair werden geheeten, te allen tijde, tot rechtvaardiging en aanbeveling harer beginselen en meeningen, zich op voorgangers, op voorloopers hebben beroepen. Zijne overeenstemming met de mannen der eerste christenkerk was voor Luther een zegel op de juistheid zijner denkbeelden. En het scherpste wapen, waarmede hij zijne tegenstanders trof, was het verwijt hunner ontrouw aan het oorspronkelijk Christengeloof. De volgelingen van Rousseau zouden het nooit hebben toegegeven, dat zij eene theorie, eene bespiegeling zochten in praktijk te brengen; hun ideaal was de herstelling van een natuurtoestand, dien zij zich voorstelden, aan den morgen der historie te hebben bestaan. Sinds was de menschheid vervallen, gelijk volgens Luther de christenheid na de apostolische eeuw. De Reformatie was slechts eene herstelling; de revolutie moest slechts de omkeering van den bestaanden toestand zijn, opdat de oorspronkelijke, goede ordening der maatschappij over hare latere verbastering mocht zegevieren.

Doch behalve door deze algemeene, wordt onze tijd door bijzondere redenen tot het onderzoek van het verleden gedreven. De 16de en 18de eeuw geloofden, hoe ver ook de inhoud van haar beider geloof uiteenliep; in beide eeuwen heerschen en voeren vaste overtuigingen strijd. Ons geslacht is minder gelukkig. Er zijn persoonlijke meeningen in overvloed, maar er is geene heerschende overtuiging. Er heerscht de apathie van onzekerheid, van twijfel. Onze denkbeelden, onze meeningen staan naast elkander, zonder bij de meesten onzer tot een geheel verbonden te zijn. Op politiek gebied worden vaak meeningen verdedigd, die door hare voorstanders zelven op dat der religie worden bestreden. De onzekerheid en twijfel, die er omtrent de meeste hoofdbeginselen in staat, kerk en volksleven bestaan, nopen als van zelven tot historisch onderzoek. De weinige vaste overtuigingen, die zich tot heerschende en leidende macht willen verheffen, moeten hare waarheid en doelmatigheid bewijzen, òf uit de zegenrijke gevolgen harer vroegere heerschappij, òf uit de jammerlijke nadeelen, die de vruchten harer verwaarloozing waren. Vandaar dat veler geschiedkundig

onderzoek zulk eene partijkleur draagt; het breede boek der historie wordt opgeslagen, om aanbevelingsbrieven voor eigen meening te vinden. Het is een arsenaal, waarin elke partij tal van wapenen zoekt.

Maar het is niet alleen de overtuiging, tuk op bewijzen, die het verleden navorscht, het is ook de twijfel, die naar zekerheid vraagt. Men wil de vroegere toestanden leeren kennen, om te kunnen beoordeelen, of beginselen en instellingen, die aanprijzing vinden, in vroeger dagen goed dan wel kwaad, hebben gewerkt. Op den weg, dien men in de toekomst heeft te gaan, moet het historisch onderzoek licht verspreiden. Het is geen toeval, dat na 1815, te midden van de stormen en de puinen der revolutiën, terwijl het Protestantisme in eigen boezem verdeeld is, de geschiedenis der XVI^de^ eeuw aller aandacht trekt en de mannen der reconstructie het hoofd opsteken, om de drie laatste eeuwen der geschiedenis te brandmerken en terugkeer tot de beginselen der middeleeuwen Europa als het eenig redmiddel voor te stellen. Het is geen toeval, dat bij onze Duitsche naburen, waar de strijd tusschen *„das klein-”* en *„das grosz-Deutschthum”* voortdurend aan de orde is, de keizerperiode der middeleeuwen en de grootsche figuur van Frederik den Groote geliefkoosde punten des onderzoeks en der belangstelling zijn.

Dit verband tusschen de beoefening der wetenschap en hetgeen de hoofden en harten des volks vervult, is in onzen tijd enger dan ooit te voren. Volkomen in overeenstemming met het streven naar eenheid tusschen kennis en leven, dat in elk individu bestaat, is het een bewijs te meer voor den diepen ernst, die de grondtoon is van onze eeuw. Het is ons om waarheid te doen, en niet om nuttelooze bespiegelingen, die slechts tot gymnastiek des geestes dienen. De wetenschap der middeleeuwen mocht belang stellen in vragen, als daar zijn: wat God toch wel gedaan had, voordat Hij de wereld schiep — dergelijke kwestiën hebben voor ons hare beteekenis, ja zelfs haar bestaan verloren.

Intusschen, de historische wetenschap is geene volgzame dienares der praktische behoefte geworden. Al oefent de laatste dikwerf invloed, zoowel op de keus, als op de behandeling der onderwerpen, het historisch streven van onzen tijd vindt, als elk eerlijk zoeken, rijker loon dan het zocht. Het onderzoek, eenmaal ontwaakt, bepaalt zich niet tot indringen in de

punten, wier kennis onmisbaar wordt geacht, maar breidt zich uit over een grooter, een ruimer gebied. De opgewekte zucht naar kennis graaft de mijnen van 't verleden op, onbewust, ja onverschillig, of de vondst haar dienen zal. Een juister inzicht in Buddhas leer of in den loop van Mohammeds leven zal de groote vragen, die ons verdeelen, niet oplossen. De opgravingen te Pompeji of te Ninivé zullen onze zeden en gebruiken niet veranderen, onze denkbeelden nopens de behoeften onzer maatschappij niet wijzigen. Dergelijke onderzoekingen dragen geen anderen vrucht dan vermeerdering van den schat der menschelijke kennis, een dichter naderen tot de waarheid.

Het behoeft geen betoog, dat, naarmate eene wetenschap in omvang en diepte toeneemt, menige illusie wordt verstoord, die vroeger gelukkig maakte. Elke vermeerdering van kennis verrijkt en verarmt te gelijker tijd. Het gevoel van onkunde wint aan kracht, omdat de grenzen van het weetbare scherper en nader voor het oog treden. Het gebied van het onbekende treedt meer op den voorgrond, omdat de nevel wijkt, die het vroeger bedekte en der fantaisie vrije speelruimte liet. De kalme gerustheid en het zelfvertrouwen, die halve kennis baren, wankelen. Doch van den anderen kant wint de voet aan vastheid, het uitzicht aan helderheid. De weg, dien men te betreden, en het doel, dat men na te jagen heeft, worden zekerder gekend en gemakkelijker in het oog gehouden. En al drukt in menig somber uur het gevoel van onzekerheid ter neder, de onuitroeibare hoop, dat een volgend geslacht rijker zal zijn aan kennis en zekerheid, geeft moed tot volharding. Ieder geslacht toch geeft aan een volgend de resultaten van zijn onderzoek en denken over, opdat de grondslag, waarop diens arbeid zal rusten, breeder en vaster zij, en het gebouw der menschelijke wetenschap steeds hooger rijze.

Ik heb mij voorgenomen, met het oog op de tot dus ver ontwikkelde denkbeelden, een enkel punt in deze oogenblikken te bespreken.

Welk begrip moet aan de benaming „Algemeene Geschiedenis" worden gehecht? Ziedaar de vraag, tot wier beantwoording ik eenige opmerkingen in 't midden wil brengen. Schenkt mij uwe aandacht en welwillend-

heid, die de leemten der voorstelling aanvult en de scherpe omtrekken bekleedt.

Het gewone, traditioneele antwoord is dit: 't geen men „Algemeene Geschiedenis" noemt is geschiedenis der menschheid.

Indien dit korte, niet zeer duidelijke, antwoord iets beteekenen zal, mogen wij in het woordeke menschheid slechts eene schoonere uitdrukking zien voor „menschelijk geslacht". Geschiedenis der menschheid is dus niets anders dan de geschiedenis van het menschelijk geslacht in de verschillende phasen zijner ontwikkeling.

Het is eene droevige waarheid, dat het denkbeeld eener geschiedenis der menschheid zeer gedrukt wordt door het feit, dat noch de aanvang noch het einde des menschelijken geslachts ons bekend zijn. Hoe kan er historie bestaan van iets, welks begin en einde onbekend zijn? Het vraagstuk van het ontstaan, de afstamming, den ouderdom van ons geslacht is onopgelost, behalve voor hem, die door geene bezwaren, zelfs niet die der eigenliefde, weêrhouden wordt, om in de leden van het edele apenras zijne voorvaderen en aanverwanten te zien. Het geheimzinnig uur, waarin de eerste menschenvoet deze aarde betrad, is niet opgeteekend en heeft geen getuige gehad. De fantaisie heeft getracht de leemte aan te vullen en een scheppingsmorgen uitgedacht, schoon en verheven, maar den grondslag der zekerheid missende. Het licht der scheppingsdagen is sinds lang ondergegaan. Wij staan tegenover dit deel van 't verleden in sombere onzekerheid; op geen enkele vraag, die er betrekking toe heeft, kunnen wij antwoord geven. Het geloof moge aannemen, wat het hart behoeft, de wetenschap bestaat in niet-weten.

Een gelijke sluier als den aanvang dekt, dekt het einde, den afloop. Dezelfde behoefte, die het raadsel van den oorsprong poogde op te lossen, zocht ook de klove te dempen, welke ons van die toekomst scheidt. In elke periode der geschiedenis, op elke hoogte van menschelijk denken en gelooven heeft men getracht de beide vragen, van waar? en waarheen? te beantwoorden, en altijd met denzelfden ongunstigen uitslag. Het is met

de voorstellingen van het einde, als met het geloof aan zijne nadering. De eerste eeuw der Christenkerk verwachtte den jongsten morgen en den aanvang van het duizendjarig rijk. Toen de tiende, de ijzeren eeuw, ten einde spoedde, zag de tijdgenoot met gejaagd harte het vreeselijk oogenblik te gemoet, waarin de wereldbrand wrake zou oefenen over de zonden der menschheid. Toen Spanjes Armada de vrijheid van Europa bedreigde, hadden zij, die „sigh 't voorweeten uit de hemelsche lichten vermeeten, voorseght, dat dit jaar de daaghen aller dingen soude voleinden" [1]). Op elk gewigtig tijdstip der historie scheen het den tijdgenooten toe, dat zij de geroepenen waren, die de ontknooping, de oplossing van het groote raadsel zouden beleven. De aarde zet eeuw aan eeuw hare wentelingen voort, en ontvangt telken dage het zonnelicht, de kweeker van licht en leven — maar in deze duisternis is geen lichtstraal doorgedrongen. Ieder menschengeslacht voelt zich door dezelfde onzekerheid bekneld, zoekt een antwoord, en zinkt ten grave, voordat het gevonden is.

Doch, zoo wij het begin en het einde moeten prijs geven, wij zijn zeker gelukkiger, wanneer wij ons tot een kleiner tijdperk bepalen. Al kan de wetenschap niet aanvangen bij het geboorteuur, laten wij ons tevreden stellen met de geschiedenis van het menschdom, van het oogenblik, dat het handelend optreedt. Binnen de grenzen van dat tijdstip en onze dagen zal het mogelijk zijn, de ontwikkeling van ons geslacht in de verschillende perioden van zijn bestaan aan te wijzen.

Laat ons zien, of ook met deze beperking het denkbeeld van eene geschiedenis des menschelijken geslachts te redden is.

Zij, die het gelooven, zijn gewoon, naar analogie van het individueele leven, te spreken van de jeugd, den mannelijken leeftijd en den ouderdom der menschheid. Het is een opmerkenswaardige zaak, dat al de gebreken dezer vergelijking — want zij gaat niet slechts, als al hare zusteren, in een enkel opzicht, maar aan alle zijden mank — niet in staat zijn geweest, om de oogen voor hare onjuistheid te openen. Reeds op

[1]) Hooft.

de eerste vraag, welke periode die der jeugd, welke die van den mannelijken leeftijd, welke die van den ouderdom is, ontvangen wij geen antwoord.

Wij bijv., wij kinderen der negentiende eeuw, in welke periode hebben wij de eer te leven?

Er wordt meer zelfverloochening vereischt, dan die ons onderscheidt, om ons tot een oud en vergrijsd geslacht te rekenen. En al ware zulk eene geringe zelfwaardeering mogelijk, een vluchtige blik, om ons geslagen, zou het ons verbieden. De ontdekkingen op het gebied der natuur, de ontwikkeling der industrie, een zoo krachtige strijd des geestes als die van onzen tijd zijn de kenmerken niet van een geslacht, dat ten ondergang neigt. Bovendien is er een ouderdom denkbaar, zoo rijk aan scheppingskracht als de onze? Wij hebben immers van Edmond About gehoord, dat de industrie eerlang ons den volmaakten mensch zal leveren, zonder hartstochten, zonder gebreken.

Welk een toekomst! Het menschelijk geslacht leeft ontelbare eeuwen, maar dit heeft het nog nooit vermocht. Zal dit product van zijne rijpste kracht, het symbool van zijn hoogsten bloei, dan tevens een product van zijne innigste zwakheid, het symbool van zijn ondergang zijn?

Welnu — dan zij de periode, waarin wij leven, die van den mannelijken leeftijd.

Indien dit waarheid is: waar vangt deze mannelijke leeftijd der menschheid aan? De laatste achttien eeuwen werden door beginselen geleid, in vele opzichten volkomen in strijd met die der voorchristelijke periode. Verschilpunten van zoo groot gewicht, dat zij eene ondempbare klove vormen, laten geene vereeniging toe. In de voorchristelijke periode eene richting tot centralisatie der bekende wereld, tot vorming van een wereldrijk, eerst onder Cyrus, toen onder Alexander, eindelijk onder Augustus; in de nachristelijke, eene richting tot decentralisatie; tot splitsing van staten en volken, en tot eerbiediging van de persoonlijkheid der natiën als van die der individuën. Hier dus, zoo ergens, zal de mannelijke leeftijd moeten aanvangen. Zoo dit juist is, dan verkrijgt de historie een zeer verrassend licht. Al de groote mannen, waarop de Oudheid roemt, Plato en Aristoteles bijv., worden verwezen tot de kinderkamer;

de worsteling van Europa en Azië, de strijd van het Romeinsche rijk met de Germaansche volken hebben voor de menschheid eene gelijke beteekenis als voor ons de krakeelen onzer jeugd; het Christendom wordt het wiegelied van ons geslacht, of juister, de eerste minnezang van den onervaren knaap.

Het falen der vergelijking: ontleend aan het fysieke leven en overgebracht op het geestelijke, is geheel te wijten aan de verkeerde opvatting der Algemeene Geschiedenis, die er aan te gronde ligt. Het gebied der geschiedenis, dat wij kennen, is slechts een deel van de historie der menschheid; en zelfs dit deel vormt geen zamenhangend geheel.

Aan den Zuid-Westhoek van Azië en de kustlanden der Middellandsche zee vindt men de centraalpunten der oude geschiedenis. Thebe, Babylon, Ninive, Tyrus, Jeruzalem, Athene, Sparta, Karthago, Rome herinneren u den geheelen loop. Wat weten wij van de staten, wier hoofdsteden zij waren? Alle geschiedenis is traditie, maar niet alle traditie geschiedenis. De oude historie is rijker aan de eerste, dan aan de laatste. Zoowel wat den aanvang als wat den loop dezer geschiedenis betreft, heerscht groote onzekerheid. De puinen van Babylon en Ninive moeten ons de geheimen openbaren der ondergegane maatschappelijke orde; maar, behalve de zekerheid, dat deze volken evenzeer als wij de voorrechten der weelde en van machtbezit hebben gekend, wat weten wij van die tijden met stellige zekerheid?

De eerste eeuwen der Grieken en Romeinen liggen in volkomen duisternis; en zelfs in de latere tijdperken, hoe zwak is de historische bodem, die ons draagt! De taalkundige en archaeologische studiën dezes tijds mogen den waarschijnlijken loop der vroegere geschiedenis in groote omtrekken vaststellen, de onvolledigheid der bronnen zal een volkomen kennis te allen tijde beletten.

Doch, al waren er, noch in den aanvang, noch in den loop dezer staten- of volkengeschiedenis, leemten overgebleven, hoe klein zou het deel zijn van het menschelijk geslacht, welks ontwikkeling wij konden nagaan. Nevens de weinige natiën der oude historie, van wier lotgevallen wij weten, heb-

ben tal van andere volken geleefd. De oude wereld kende minder van de aarde dan wij, maar zelfs op dit meer beperkte deel is zij met een reeks van volken in aanraking gekomen, wier namen ons zijn overgeleverd, doch van wier lotgevallen niets wordt medegedeeld. De nomadenstammen, die reeds in die dagen in Midden-Azië rondzwierven en in latere eeuwen voor enkele oogenblikken ten tooneele verschenen, bijv. de Mongolen, zijn ons weinig meer dan bij name bekend. Noch hun oorsprong noch de veranderingen, die zij in den loop des tijds hebben ondergaan, kunnen wij opgeven.

Doch, al zijn het slechts enkele volken, waarvan wij iets met zekerheid weten, hun geschiedenis, zegt men, kan de aanvang zijn van de historie van het menschelijk geslacht. Onmogelijk, want dat begin is tevens een einde. Al de volken der oude historie spelen hun rol ten einde; zij gaan onder en voor hen is geen morgen der opstandig gekomen. Hun geschiedenis is met Romes val afgeloopen en geëindigd. Al de phasen van ontwikkeling, opkomst, bloei en ondergang, hebben hier plaats gehad. Zelfs de grond, waarop zij leefden, is, op een enkele uitzondering na, historisch onvruchtbaar geworden. De stroom der wereldgeschiedenis, gelijk men spreekt, is geheel afgebroken. Op een geheel ander punt der aarde vloeien beken zamen, wier wateren zich tot een nieuwen stroom zullen vereenigen, die, even als de vorige, zijn klein begin en zijn breeden aanwas, en ook misschien eenmaal zijn uitloop zal vinden. De volken, die in de volgende eeuwen de geschiedenis zullen vormen, zullen geheel nieuwe zijn. De Oude Geschiedenis bevat niets dan een zeer onvolledige kennis van de lotgevallen en de toestanden van slechts enkele natiën, die op den duisteren achtergrond der eeuwen opdoemen. Eenige Semitische en een tweetal Indo-Germaansche, ziedaar de volken-individuën, wier opvolging op den voorgrond van het wereldtooneel het nevelachtig schouwspel vormt, dat men de oude historie heet.

Waar wij de middeneeuwen naderen en een eersten blik slaan op de Indo-Germaansche volken, die zich aan de kusten der Atlantische zee nederzetten, als wilden zij uitrusten en nadenken over hun stout bestaan, de verovering van het Romeinsche wereldrijk, komt ons van zelve de vraag op de lippen; vanwaar deze?

Zij komen van het vaderhuis der menschheid: het Oosten. In het Zuid-Westen van Azië hebben eenmaal Semiten en Indo-Germanen nevens elkander geleefd, totdat zij, opgejaagd door de geheimzinnige macht, die den gang der historie richt, hunne woonplaatsen hebben verlaten en in verschillende richting naar het Westen zijn voortgedrongen. De oorzaken noch het tijdstip huns vertreks, de lotgevallen noch de duur van hun rondzwerven, het onderling verband hunner stammen noch de gesteldheid der landen, die zij bereikten, zijn bekend. Op een zeker tijdstip der geschiedenis, in den aanvang der Middeneeuwen, vinden wij een reeks van Germaansche volken in het Westen van Europa zwervende, aangetrokken en afgestooten door Romes grooten naam. De rijke en trotsche herinneringen van Romes wereldheerschappij weêrhouden hen een tijd lang, om het ook in zijn val zoo indrukkende gebouw te sloopen, en wringen zelfs den barbaar het zwaard in de hand, om de eeuwige stad tegen zijne stamgenooten en medebarbaren te verdedigen. Maar eindelijk wijkt de illusie, houdt de tooverkracht op te werken en in euvelen moede blaast een knorrige soldaat de kwijnende vlam uit. En toch maken voortdurend de machtige herinneringen, die de gedachte aan het gevallen Romeinsche rijk opwekt, zulk een overweldigenden en beslissenden indruk, dat de barbaar zelve, als hij eenmaal ophoudt barbaar te zijn, dit grijze verleden zal trachten te herstellen. Alsof het hem gelukken mocht den verloren draad op nieuw te hechten, met den naam ook de zaak, met het rijk ook het gebied te herwinnen, maakt hij zijne koningen tot keizers en poogt het Westersch-Romeinsche rijk in het Germaansche keizerrijk van Karel den Groote te doen herleven.

Doch de oude wereld heeft hem betere dingen gegeven dan deze onvruchtbare naam. De Germaansche volken danken aan haar, onder meer, drie hoofdzaken: het Christendom, het Romeinsche recht en het leven in steden. Het eerste leert den ruwen zoon der natuur het hoofd buigen en gelooven aan eene hoogere macht, dan die zijne ligchaamskracht hem geeft; het openbaart hem de geheimen van een intellectuëel en moreel leven. Het tweede dwingt hem zich aan eene maatschappelijke orde te onderwerpen, eigen willekeur niet langer tot regel van zijn doen en laten te stellen en zijne verhouding tot zijn medemensch door een geschreven wet geregeld

te zien. Het derde gewent hem aan de genoegens der zamenleving en verzacht zijne zeden, door hem zijn afhankelijkheid van anderen te doen gevoelen. Gedurende eenige eeuwen onder de voogdijschap der kerk, die zorgvuldig zijne eerste schreden naging en op het ontwaken en de vorming van zijn denken lette, wijdt hij de eerste door meerdere beschaving aangewonnen krachten aan hare dienst. Met het „God wil het!" op de lippen stormt hij naar het Oosten, om de zegepraal te bevechten van het kruis over de halve maan. Tot zijn eigen voordeel slaagt hij niet, en zegeviert de laatste. Want als de legerscharen der ongeloovigen Europa binnendringen, jagen zij de niet krijgslustige mannen der klassieke wetenschap voor zich uit, die naar het zuiden en westen van Europa gevloden de gastvrijheid, hun bewezen, met de schatten der oude wereld betalen. Een zee van gedachten, eindeloos groot, peilloos diep, breidt zich voor hem uit, ziet hij voor zich geopend. Met wellust baadt hij zich in hare golven en uit dit bad der wedergeboorte opgestegen, werpt hij in de 16de eeuw de knellende kluisters der kerk af, om voortaan vrij en zelfstandig tegenover zijn medemensch en zijn God den gang van zijn ontwikkeling te volgen. Slechts drie eeuwen zijn sinds verloopen en welk eene geschiedenis! In al de veelzijdigheid van zijn aanleg zich ontwikkelende, kan hij reeds na zoo kort tijdsverloop de vruchten van zijn onderzoek en nadenken in een reeks van wetenschappen ter neêr leggen, wier mogelijk bestaan in geen vroeger tijdperk der historie zelfs vermoed werd.

Doch hoe gewichtig deze ontwikkeling der Europesche volken ook zij en welke voorname plaats zij inneme in de geschiedenis der beschaving, zij maakt uit den aard der zaak slechts een deel uit van de geschiedenis van het menschelijk geslacht. Het tooneel is ruimer geworden, de gezichtskring der volken heeft zich uitgebreid, maar de historie bevat slechts de lotgevallen van enkele natiën. Europa is in de plaats van Azië getreden; de stroom dezer geschiedenis, in het Westen van Europa aangevangen, heeft zich grootendeels tot dit werelddeel bepaald. Slechts de laatste eeuw zag enkelen der beken en wateren, wier loop door de lotgevallen van volken buiten Europa wordt gevormd, met haar zamenvloeijen. Nieuwe werelden zijn ontdekt; Amerika, Australië uit de wateren opgerezen, maar hun bevolking heeft geen plaats ingenomen in het boek der Algemeene

Geschiedenis, dan voor zoo ver zij met de Europeanen in aanraking is gekomen. Haar verleden is onbekend; haar tegenwoordige toestand nog een onderwerp van voortdurend onderzoek. Het Kaukasische menschenras heeft tot dus ver de leiding der historie gehad, en alleen den inhoud der historie geschreven. Wat weten wij naar evenredigheid van de geschiedenis der andere, van de Mongoolsche, de Ethiopische, Amerikaansche en Maleische rassen?

Wat wij weten? Dit met groote zekerheid. Waar zij in aanraking zijn gekomen met de blanke Europeanen, zijn zij door dezen als de pariahs der menschheid behandeld. Zij zijn met geweld tot onderwerping gebracht, uit hunne woonplaatsen verdreven, in slavernij gedompeld, den zegen eener hoogere beschaving onwaardig gekeurd, ja zelfs voor ontwikkeling onvatbaar verklaard. De Europesche volken hebben op tallooze punten der aarde koloniën gesticht; wat hebben zij gedaan, om de bewoners der andere werelddeelen tot hunne hoogte op te leiden? Bloeiende rijken, als in Peru en Mexico, hebben zij vernield en eene goedhartige bevolking vermoord, om zich met de vruchten van haar zweet en arbeid te verrijken. Hunne koloniën en bezittingen zijn de twistappels van hun onderlingen strijd geworden, terwijl de bevolking, die er eenmaal in al den eenvoud en met al de gebreken van den natuurtoestand leefde, voor de afgestane en opgebrachte schatten met niets dan den vollen vloek van het ruwe geweld en een ruime bedeeling der Europesche zonden zijn betaald. De in kennis en beschaving oudere en rijkere broeder heeft niets gedaan om den zwakkeren en armeren te schragen, door aankweeking van hoogere begrippen van moraliteit en door uitbreiding van kennis hem den weg te banen tot de heerschappij over de natuur en over zich zelven, die de eerste voorwaarde is van ontwikkeling en beschaving.

Het is een geliefkoosde bewering van de Europesche volken, dat de andere menschenrassen, blijkens Negers en Indianen, die het meest met hen in aanraking kwamen, onvatbaar zijn voor ontwikkeling. Wat heeft de kennis onzer zeden, onzer gebruiken, onzer maatschappelijke en godsdienstige instellingen hun gebaat, vragen zij. En zij vergeten, hoe veel eeuwen zij zelven behoefden, om te worden wat zij zijn. En zij denken er niet aan, hoe weinig eene verhouding van meester of vijand geschikt

is, om tot navolging uit te lokken. Vol zelfbehagen wijzen zij op hunne volharding, hun eerbied voor individualiteit, op de hoogere begrippen van zedelijkheid, die zij aan het Christendom danken, op hunne heerschappij over de natuur, op de gunstige ligging van hun werelddeel, en op zoo vele andere oorzaken van het overwicht, dat zij over de andere rassen hebben. En ter wille van de gunstige gevolgen — die naar hun bescheiden meening volkomen overeenstemmen met het plan der Voorzienigheid — zien zij oorzaken over het hoofd, die niet minder krachtig hebben medegewerkt. In het jaar 1829 werden de roodhuiden, Cherokezen, in Georgia gedwongen hun land te verlaten. Op de vergadering van den stam, naar aanleiding van deze zaak gehouden, ontvingen zij den raad van president Jackson, „den grooten vader," gelijk de Indianen den president noemen, om zich in hun lot te schikken. Een der stamhoofden sprak:

„Broeders! wij hebben de boodschap van onzen „Grooten Vader" gehoord; hij is vol goedheid voor ons. Hij zegt, hij heeft zijne roode kinderen lief, broeders! Toen de blanke man het eerst aan deze kusten kwam, gaf de Muskogees hem land en maakte hem een vuur, opdat hij zich verwarmen zou; en toen de bleeke aangezichten van het Zuiden (de Spanjaarden) hem aangrepen, trokken hunne jonge mannen den tomahawk en beschermden zij zijn hoofd voor het scalpeermes. Maar toen de blanke man zich gewarmd had aan het vuur van den Indiaan en zich verzadigd met zijn maïsbrood, toen werd hij zeer groot, hij reikte tot over de bergtoppen heen en zijne voeten bedekte de vlakten en de dalen. Zijne handen strekte hij uit tot aan de zee, in het Oosten en het Westen. Toen werd hij onze Groote Vader. Hij had zijne roode kinderen lief, maar sprak tot hen: „gij moeat een weinig uit den weg gaan, opdat ik niet op u trede." Met den eenen voet stiet hij den rooden man over den Oconee, met den anderen vertrad hij de graven zijner vaderen. Maar onze Groote Vader beminde toch zijne roode kinderen en veranderde spoedig zijne taal tegen hen. Hij sprak veel, maar de zin van alles was slechts: „gaat een weinig uit den weg, gij zijt mij te dichtbij." Ik heb vele redenen van onzen Grooten Vader gehoord, en alle begonnen en eindigden zoo. Broeders! toen hij vroeger eens tot ons sprak, zeide hij: „gaat een weinig uit den weg, gaat over den Oconee en den Ocmulgee, daar is het een schoon land." Hij

zeide ook: „het zal voor altijd het uwe zijn." Nu zegt hij: „het land, waarin gij leeft, is niet het uwe, gaat over den Missisippi, daar is het goed jachtveld, daar zult gij blijven, zoo lang het gras groeit en het water stroomt." Broeders! zal niet onze Groote Vader ook daarheen komen? Hij heeft toch zijne roode kinderen lief en zijne tong is zonder bedrog [1])."

Behoeft deze rede eene toelichting? en is het niet de kortste en bijtendste uitdrukking van de verwijten, die al de gekleurde rassen den Europeaan naar het hoofd slingeren?

Het is jaren geleden, dat Niebuhr zijne vreeze uitsprak, dat Europa een nieuwe Raddeneeuwen te gemoet ging. De historie herhaalt zich niet; schoon het menschelijk wezen hetzelfde blijft, eene combinatie van maatschappelijke toestanden en verstandelijke inzichten, gelijk eenmaal bestond, komt niet ten tweeden male voor. De voorzienigheid is rijk genoeg aan inventie, dan dat zij tot verouderde toestanden de toevlucht behoeft te nemen. Maar niettemin zou een overheerschend egoïsme en een uitsluitend streven naar materieële ontwikkeling den vooruitgang der Europesche volken kunnen belemmeren. Slechts de volle bewustheid van de heilige roeping, die zij tegenover de andere menschenrassen te vervullen heeft, en de vaste ernst om die taak te volbrengen, kunnen tot tegenwicht, tot redmiddel dienen.

Aan de nagedachtenis van Wilberforce en Lincoln is voor alle volgende tijden de herinnering aan een grooten stap op den weg der ware beschaving verbonden; zij hebben den zwarten broeder de hand der verzoening gereikt. De binnenlanden van Afrika worden door de stoutmoedigheid der Europeanen gedwongen hunne eeuwenoude geheimen te openbaren. Speke en Livingstone hebben woorden van vriendschap tot den inboorling gesproken en bewijzen van vriendschap, hoe eigenaardig ook, van het ruwe natuurkind, in natuurdienst en zinnelijkheid verstrikt, ontvangen. Door geweld gedwongen, of aangelokt door het vooruitzicht op eene betere toekomst, openen de Aziatische volken den toegang tot hunne rijken. De

[1]) Theod. Waitz, *Die Indianer Nord-America's*. Leipzig, 1865.

stroom der historie breidt zich uit, gereed om ook deze volken in zijn loop en ontwikkeling op te nemen. Hoe zal de verhouding der Europeanen tot hunne gekleurde broeders voortaan zijn?

Van het antwoord op deze vraag hangt de toekomst van Europa, de toekomst der wereld af. Zal het eigenbelang alleen den regel bepalen, waarnaar de Europeesche volken de andere rassen zullen behandelen, dan is eene voortzetting der tot dusver gevolgde handelwijze zeker. De Algemeene Historie zal dan voortaan eene nieuwe en toenemende reeks van worstelingen tusschen het blanke en de andere rassen te vermelden hebben. Met welken uitslag is God alleen bekend.

Doch dit kán, dit mag onze toekomst niet zijn. De Algemeene Geschiedenis moet ophouden slechts de historie te zijn der beschaafde volken van den Caucasischen stam, zij moet de geschiedenis worden van de ontwikkeling der bewoners aller werelddeelen, hoe ook gekleurd, tot welk ras ook behoorende. De blanke man moet eenmaal in waarheid de „groote vader" zijner achterlijke broeders worden. Met zijne meerdere kennis, dieper inzicht en rijkere ervaring zal hij voor hen de vriendelijke gids worden uit de moerassen der onbeschaafdheid tot een hooger intellectuëel, moreel en maatschappelijk leven. Eerst dan zal het boek der historie een boek der openbaring zijn; niet van het onrecht, maar van de zegepraal der ware humaniteit als den wil van God.

Want niet in de wilde stormen van volksverhuizing en volksoverheersching, niet in het verterend vuur van oorlogen, maar in het zachte suisen van de langzame, doch stellige zege der eeuwige ideeën van waarheid en recht, is de openbaring van het goddelijke op aarde gelegen.

Edel-Achtbare Heeren, Burgemeester, Wethouders en Raden dezer stad! Wanneer ik, op het oogenblik der aanvaarding mijner betrekking, mij tot u wend, dan kan het niet anders zijn dan met een levendig gevoel van dankbaarheid voor het vereerend vertrouwen, in mij gesteld. Gij hebt mij geroepen om eene dubbele taak, zwaar en moeijelijk, op mijn schouders te nemen, en met den leerstoel der Algemeene Geschiedenis

ook het onderwijs der Vaderlandsche te vereenigen. Het is, als wildet ge mij, voor nationale beperktheid, zoowel als voor kosmopolitische breedheid bewaren. De tijd toch is voorbij, waarin minachting voor andere volken een hoofdvereischte was van een zuiver nationaal bewustzijn. Wij weten het maar al te goed, en onze eeuw trouwens leert ons het duidelijk, dat het aan geen volk vergund is, ongestraft zich buiten den stroom der algemeene ontwikkeling te houden en de wetten te veronachtzamen, van wier opvolging de bloei van groote als van kleine natiën afhankelijk is gesteld. Het gevoel, deel uit te maken van een groot geheel, heeft de oude perken der nationale bekrompenheid omver geworpen. Gewillig of onwillig, is een krachtige deelneming in het streven naar ontwikkeling en vooruitgang de voorwaarde voor den bloei der volken. Niet de oudere, maar de energieke is de meerdere.

Wanneer ik in dezen geest mijne taak aanvaard, durf ik op uwe goedkeuring en instemming rekenen. Wat de zwaarte aanbelangt van den last, dien gij me toevertrouwt, weest verzekerd, dat ik haar ten volle gevoel. Doch juist deze levendige bewustheid van zijn gewicht is een prikkel te meer. De wetenschap, waaraan het mij vergund is mijn leven te wijden, heb ik te innig lief; ik ben te vast overtuigd van den grooten invloed, dien de uitspraken der historie eenmaal zullen uitoefenen, dan dat het gevoel mijner zwakheid en van de zwaarte van den eisch, die mij gesteld wordt, niet een aansporing zou zijn om, hoeveel het koste, er aan te beantwoorden. Laat uw vertrouwen, in mijne benoeming gebleken, mij ook voortdurend in de waarneming mijner gewichtige betrekking ondersteunen.

Het is ook met dezen bede en met dezen dank, dat ik mij tot u wend, Edel-Achtbare Heeren, Curatoren dezer Doorluchtige School! Aan u ben ik de eere der voordracht verschuldigd, aan u heb ik dank te zeggen voor zoo menig blijk van welwillendheid mij gegeven. Houdt u vastelijk overtuigd, dat de eere van het Athenaeum Illustre, die zoo na u aan het harte ligt, ook mij innig ter harte gaat, en dat mijn voortdurend streven zal zijn, door te beantwoorden aan uw goeden dunk van mijn persoon en werkzaamheid, de eere der voordracht te rechtvaardigen. Ondersteunt

mij, waar ik uw ondersteuning zal behoeven; onthoudt mij uwe welwillendheid niet, zoo machtig in het uitdenken, zoo krachtig in volharding.

Dat ik ook op de hulpvaardigheid van den hooggeachten Secretaris van het Edel-Achtbaar Collegie van Curatoren mag staat maken, is mij gebleken. Zonder schroom waag ik het, op haar ook voor 't vervolg te rekenen.

Hooggeleerde Heeren, Hoogleeraren aan het Athenaeum en de Seminariën, die ik thans mijne ambtgenooten noemen mag. Wat mij in deze oogenblikken vervult, waarin ik voor de eerste maal u met dezen naam noem — behoef ik het u te zeggen? Wanneer ik uwe rijen overzie, zie ik mannen voor mij gezeten, waarvan slechts enkelen mij gelijk zijn in leeftijd, verreweg het meerendeel mij vooruit is in jaren, allen mij in wetenschap overtreffen. Met schroom en opzien kom ik tot u en vraag slechts een bescheiden plaatse. Doch ook deze zou ik niet wagen in te nemen, indien niet ééne gedachte, en ééne hoop mij moed gaf. Gij allen zijt eenmaal zoo arm als ik geweest — ik zal eenmaal zoo rijk zijn als gij. En wat ons ook scheide, meerdere kennis, rijper evaring — in één opzicht reiken de dienaren der wetenschap van elken leeftijd en van alle tijden elkander de hand, het is hun niet om hen zelf, het is hun om de waarheid te doen. In zeer verschillende afdeelingen van den tempel der wetenschap werkzaam, vinden zij hierin hun middelpunt, hun punt van vereeniging. Laat mij de bemoedigende gedachte, dat ook voor ons dit streven naar waarheid het ons allen gemeene grondgebied zal zijn, waarop onze studiën elkander ontmoeten. Den scherpzinnigen geleerde, wiens leerstoel ik zal bekleeden, in uw midden te vervangen, is een zware, mij al te zware taak. Zoo het me slechts gegeven worde, het verlies, dat het Athenaeum door zijn vertrek leed, eenigzints minder drukkend te maken, ik zal mijn arbeid niet vruchteloos achten. Schenkt mij bij den aanvang een deel van de achting en broederlijke welwillendheid, die hem in zoo ruime mate toekwam en ten deele is gevallen.

Dit oogenblik zou voor mijn hooggeschatten voorganger, den hooggeleerden Beijerman, een oogenblik vol weemoed zijn, indien hij het hier met ons doorleefde. De vakantie is geëindigd, maar dit einde ziet hem

niet de gewone taak hervatten. Na jaren van arbeid heeft hij de eervolle rnste begeerd en verkregen. Laat mij, die gereed sta de door hem neergelegde taak op te vatten, het niet doen zonder de blijde hoop, in zijnen geest het veld der Vaderlandsche Historie te beploegen. „Als eene natie waarlijk dien naam verdient," zco riep hij voor jaren ons volk toe, „dan kunnen de nationale overleveringen haar zijn, wat voor elk mensch de herinneringen uit het leven zijn, een deel van zijn wezen!" [1]) Ik neem dit schoone woord als het programma van mijn onderwijs over. Met deze zijne leuze op de lippen vang ik mijne taak aan.

Is mij het voorrecht van uw onderwijs niet ten deele gevallen, Hooggeleerde Boot! laat mij, thans in zooveel gunstiger omstandigheden geplaatst, uwe veelzijdige geleerdheid en rijpe ervaring in dubbele mate ten goede komen. Gij hebt uw jongeren ambtgenoot met groote welwillendheid ontvangen, ik ben er u hartelijk dankbaar voor, omdat ik er groote behoefte aan had. Verleen mij uwe voorlichting, waar ik ze zal behoeven; verrijk mij met de schatten uwer wetenschap, en ondersteun mij met uwe vriendschap. Wat van mijne zijde kan geschieden om ze mij waardig te maken, houd u overtuigd dat ik het niet nalaten zal.

Ook in uwe vriendschap, Hooggeleerde Land! beveel ik mij aan. Moge nadere kennismaking banden der vriendschap tusschen ons sluiten en versterken, en wij gemeenschappelijk tot bevordering van de eere des Athenaeums in vrijen zin en in eerlijken geest werkzaam zijn.

In vrijen zin en eerlijken geest — wanneer ik met die belofte tot u kom, Wel-Edele Heeren! Studenten van Amsterdam! mag ik mij vleijen, dat zij ten minste, niet onaangenaam u zal aandoen. De tijd, dien wij beleven, heeft vrijheid van onderzoek en zelfstandigheid van oordeel op zijn banier geschreven. Tot zelfstandigheid van oordeel is ook vrijheid en zelfstandigheid van onderzoek alleszins noodig. En zelfstandigheid van oordeel is voor dezen tijd het dagelijksch brood geworden, om hetwelk wij niet te veel en te warm kunnen bidden. Wij hebben napraters genoeg; wij hebben mannen noodig, van een krachtigen geest en van een

[1]) Beijerman, *De geschiedenis, een kostbaar erfgoed onzer vaderen*, 1845.

eigen overtuiging, die niet iets, maar iemand zijn. Mocht het me gelukken door de krachtige mannen der historie u voor de oogen te plaatsen, u tot hun navolging op te wekken, hun geest in u aan te kweeken. Van u hangt de toekomst af; de beginselen, die door u op het gebied van den staat, de kerk, de wetenschap zullen worden voorgestaan, de eerlijkheid en warmte van uw strijd — zij zullen hare vruchten dragen voor het leven van ons volk; zij zullen over zijne toekomst beslissen.

Doch zoo ik me met eenige hoop op een goeden uitslag van mijn werk bij u mag vleijen, dan moeten wij elkander in volle eerlijkheid en met vertrouwen te gemoet komen. Ik vraag voor dezen oogenblik niets anders dan dit vertrouwen, al durf ik hopen dat nadere kennismaking tot een hartelijker verhouding zal leiden. Mijn leeftijd is gelukkig niet ver genoeg van den uwen verwijderd, dan dat ik uw streven, uwe idealen, uwe aspiratiën niet meer zou begrijpen. Wel heeft het stortbad van het praktische leven de een en andere overdreven gevoeligheid wat afgekoeld, doch ik geloof, dat dit geen belemmering zijn zal. Gij zult mijn glimlach niet voor minachting houden, gevoelende, dat het vuur der eerste liefde niet alleen warm, maar ook zeer verterend is. Ontvangt mij dus als een ouderen broeder in uw midden, die bereid is u te helpen en voor te gaan waar hij kan, uwe gevoelens begrijpt en uwe liefde tot waarheid en recht deelt, — en in dezen geest u de vriendenhand aanbiedt.

Mijne taak loopt ten einde. Ik heb volbracht, waartoe ik hier ben opgetreden. Ik heb den nieuwen band gesloten, voorzoover mij het hechten vergund is. Doch elke nieuwe verbindtenis is in meer of mindere mate eene scheiding.

En zou het mij mogelijk zijn, mijne Haarlemsche vrienden en ambtgenooten! dit te vergeten. Slechts dan, wanneer ik het laatste jaar mijns levens, waarin ik zoo tallooze bewijzen uwer vriendschap mocht ontvangen, vergeten kon. Wij zijn als vreemden tot elkander gekomen, maar niet als vreemden scheiden wij. Gij weet het, ik had in Gouda een kleinen, mij hartelijk genegen kring verlaten en trad met schroom den uwen binnen. Wij hebben een jaar lang te zamen geleefd, te zamen gewerkt, in elkanders vreeze en hope gedeeld, en thans ben ik uit uw dagelijkschen

kring getreden, als een, die er thuis was geworden. Ontvangt van deze plaats mijn opentlijken dank voor al de bewijzen uwer genegenheid. Ik vraag u niet om haar te doen voortduren, want ik ben er zeker van. Ik vraag u alleen dit, laat geen afstand, klein of groot, de herinnering aan het te zamen doorleefde jaar bij u verdooven, gelijk het ook mij onvergetelijk zijn zal.

En zoo ik dit van een uwer in 't bijzonder vraag, van wien zou het zijn, dan van u, mijn trouwe vriend, Dr. Tjaden Modderman! Wat gij mij in dit jaar van dagelijkschen omgang geweest zijt, behoef ik hier niet te vermelden; geloof mij, ik heb in Amstels groote stad telken dage meer uw trouwen handdruk, warme deelneming en opgeruimde toespraak gemist. Wat ik, wat uwe vrienden, wier bewondering voor de veelzijdigheid uwer kennis alleen overtroffen wordt door de liefde voor de beminnelijkheid van uw karakter, u toewenschen, gij weet het. Moge u dat alles eenmaal in vollen omvang ten deele vallen. Wij weten en rekenen er op, in dat ideaal van geluk, als het eenmaal werkelijkheid zal zijn geworden, is ook eene plaats ingeruimd voor de vriendschap, vroeg of laat gesloten, maar hecht genoeg, om ook dezen schok te verduren en er slechts versterking aan te danken.

Er blijft mij over nog ééne plicht: het voldoen aan een warmen drang des harten.

Want zoo het in de laatste plaats is, dat ik me tot u wend, mijne broeders en bloedverwanten! gij weet wel, dat het tevens in de eerste, in de hoogste plaats is. Er ligt in deze ure, op dezen dag — voor allen, die mij liefhebben, een feestdag — eene sombere wolk over de blijde stemming. Er zijn plaatsen hier ledig, die wij zoo gaarne vervuld hadden gezien. God heeft het alzoo niet gewild, mijne broeders! en in de plaats van den onvergetelijken vader, wiens beeld ons in deze ure niet heeft verlaten, mocht slechts de herinnering ons hier vergezellen aan een leven, onvermoeid aan wetenschap en waarheid gewijd, vol liefde voor zijn kinderen, vol rustelooze trouw aan hetgeen plicht hem voorschreef.

En ook de beste, grijze moeder, wier geheel leven een voortdurende zorg voor hare kinderen was, mogen wij hier niet zien. Dat God haar loone voor alles wat zij voor ons is geweest! wij vermogen het niet.

Er zijn dagen, waarin men jaren doorleeft, jaren ouder wordt. Laten de opgewekte herinneringen van ons wegbrokkelend ouderhuis, de weemoedigste en de heiligste tevens, die we op den levensweg mede kunnen nemen, den broederband versterken, die ons bindt. Gescheiden door woonplaats en door levenslot, reiken wij in weêrzijdsche eerbiediging van streven, en in warme deelneming in alles wat ons treft, elkander de hand. Misschien dat wij in veel uiteenloopen, maar in één opzicht verschillen we niet: den eerlijken zin en den vrijen moed om uit te spreken, wat wij voor waarheid houden. Wij hebben het niet geleerd, mijne broeders, tegen de waarheid te liegen!

Er is een in uw midden gezeten, wien nieuwe banden mij eerlang met den vadernaam zullen doen begroeten. Den tachtigjarige, wien op zoo hoogen leeftijd de zeldzame kroon van een onverzwakten levensmoed siert, heet ik welkom te dezer plaatse. Ik zeg u dank voor dit bewijs uwer genegenheid, om hier te willen komen, ik zeg u dank voor de vaderlijke liefde, met welke gij mij in uw kring hebt ontvangen. Laat zij als de broederlijke genegenheid uwer zonen en dochteren bij toeneming mij geschonken worden. Over uw eerwaardig hoofd bid ik al de zegeningen af, die uw leven bij voorduring tot een zegen voor u en uwe omgeving maken.

Wetenschap en praktijk, viendschap en liefde — zijn het niet deze vier, die den inhoud des menschelijken levens vormen? Rijke overvloed der laatsten geeft kracht tot de eersten. U allen, mijne hoorders! en mij zelven, wensch ik ze in volle mate toe. Het zal ons en de onzen in eigen huis en in den werkkring, waarin wij arbeiden, des te meer welgaan!

ATHENAEUM

D A V E N T R I E N S E.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXV A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXVI

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI

I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof., h. t. Rect. Magn.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Orient. et Antiq. Hebr. Prof. extraord.
A. I. VITRINGA, Antiq. Rom. et Graec. et Hist. Prof.
I. I. CORNELISSEN, Litt. Graec. et Lat. Prof.

P. VAN MEURS, } Ling. Lat. et Graec., Antiq. et Hist. Prae-
H. G. VAN DER MEY, } ceptores.
G. DE LOOS, Matheseos Praeceptor.
C. G. SLOTEMAKER, Ling. recent. Praeceptor.

ORATIO

DE

ALEXANDRINORUM STUDIIS LITERARIIS,

QUAM PUBLICE HABUIT

IANUS IACOBUS CORNELISSEN,

A. D. VIII KAL. NOVEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXV,

QUUM IN

ATHENAEO DAVENTRIENSI

LITERARUM GRAECARUM ET ROMANARUM PROFESSIONEM

SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

CONSULES SENATORESQUE HUIUS REIPUBLICAE DAVENTRIENSIS, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

HUIUS ILLUSTRIS ATHENAEI CARATORES, VIRI GRAVISSIMI!

QUI UTRIQUE AMPLISSIMO ORDINI AB-ACTIS ESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

ATHENAEI RECTOR MAGNIFICE ET PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI; PRAECEPTORES VIRI DOCTISSIMI!

SCHOLAE ARTIUM QUAESTUOSARUM CULTUI DESTINATAE PROFESSORES VIRI CLARISSIMI; PRAECEPTORES VIRI DOCTISSIMI! MERITISSIMI!

LITERARUM DIVINARUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!

DISCIPLINARUM ET ARTIUM DOCTORES CONSULTISSIMI, PERITISSIMI!

ORNATISSIMI ATHENAEI HUIUS ALUMNI, COMMILITONES OPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVIS ET HOSPITES, AUDITORES HUMANISSIMI!

Quemadmodum in historia gentium aliae aetates sunt, in quarum contemplatione cum animi voluptate et gaudio commorari solemus, aliae quae taedio quodam et molestia nos afficiunt, sic in historiae literarum quoque studio laetitiae ac doloris alternae vices sunt. Literae enim cum populi conditione tam artis vinculis coniunctae sunt, ut eosdem semper quos ille, progressus habeant regressusque. Florent literae in civitatis rebus prosperis et fortunatis, quae simulatque eversae sunt, literae quoque iacent ac sordent: civitas ruere non potest, ut non literae quoque eodem motu labefactentur.

Quod quum semper et ubique verum esse probetur, nescio tamen an ex Graecorum historia omnium optime appareat. Quamdiu enim Graeco-

39*

rum populus vivit vigetque, quamdiu pollet opibus et potestate, literae quoque vigent ac florent, at deflorescunt et emarcescunt, simulac populus verum sanguinem ac spiritum amittere incipit. Ab ipsa amissa libertate haec depravatio initium sumsit. Postquam Graecia iugum dominationis Macedonicae accepit, ingenii lumen exstinctum est, animi vires exhaustae sunt, omnia senio quodam torpescere videntur. Una cum libertate mentis sollertia quoque et excogitatio evanuerunt. Et acerbum quidem dolorem accipimus, taedium et nausea nos tenet, quum ardentem illam ingenii vim frigidae contemplationi locum suum cedere videmus.

Qui enim post amissam libertatem scriptores exstiterunt ipsi nihil novi crearunt: aedificarunt, ut ita dicam, ex materiae copia, quam maiores iis reliquerant. Ut in rebus civilibus omnia unius principis imperio ac ditioni subiecta erant, sic humanum ingenium quoque ad alienum, non ad suum arbitrium vivebat. Tam diligenter tunc scriptores maiorum scrinia compilabant, ut ipsas sententias et cogitata ad illorum exemplum minute componerent. Quid? quod eo studium serviliter omnia imitandi processit, ut verba etiam scribendique genus ex illis desumere solerent. Quia enim sermo popularis incredibilem in modum corruptus erat ac depravatus, quia barbarae voces et soloecismi undique irrepserant, perierantque nativa orationis sanitas et elegantia, scriptores ad eam linguam recurrebant, qua prisci homines usi erant, tunc quidem deletam atque intermortuam, at cuius monumenta quotidie ante oculos habere solebant. Viva vox literae mortuae locum dedit. Quod olim fuerat totius populi bonum, sensim in paucorum manus venerat. Non amplius, ut in antiqua Graecia, aditus ad literarum monumenta optimo cuique patebat, non amplius enim mores et ingenium populi ad verum expressa reddebant. Tantum aberat, ut quivis homo liber et ingenuus cum vera animi oblectatione literas tractare posset, ut haud exigua doctrinae et eruditionis copia requireretur ad eas cognoscendas et percipiendas. Hinc factum est, ut literae a vulgo hominum magis magisque alienatae sint. Flores enim, quos emiserunt, non natura procreati, sed arte facti erant. Ut reipublicae administratio illis temporibus ab omnium civium communitate in principum secretiora cubicula translata est, eodem prorsus modo literae, ex communis vitae sole et pulvere, in virorum doctorum umbracula secesserunt.

Omnia fere scripta, post amissam libertatem in Graecia confecta, ieiuna sunt, insulsa et inficeta. Apte illa quidem cum operibus tesselatis comparari possunt [1]). Ut enim in pavimento tesselis strato, non tam artificis ingenium operisve elegantiam admiramur, quam laborem et industriam, quibus varii lapilli undique conquisiti sunt, sic scripta illa placere quodammodo possunt, quod artificiose sunt composita, sed elegantia et ingenium in iis vehementer desiderantur. Si comoediam, quae nova vocatur, et carmina bucolica excipias, quae tamen et ipsa bigeneris naturae sunt, in omnibus literarum monumentis illius aetatis, veterum exemplorum imitatio deprehendi possit. Tempus autem in haec scripta verum omnino et aequum iudicium edidit. Admodum enim parvus eorum numerus aetatem tulit: multo maximae partis ne vestigium quidem relictum est.

Haec autem est natura rerum, H. A., ut nullum umquam malum sit, sine aliquo bono. Quod luce clarius hac ipsa, de qua agimus, aetate manifestum factum est. Ex impenso illo studio, omnia literarum monumenta ad superioris aetatis exempla componendi, natum est disciplinae genus, quod uberrimos laetissimosque posteritati fructus tulit.

Etenim praeter homines illos, qui antiquarum literarum monumenta explorarunt, ut ex iis quasi materiem sumerent ad nova opera condenda, haud exiguus erat eorum numerus, qui non ita prompti et experientes, nihil aliud agerent, nisi ut rudera et pulverem perfoderent et perscrutarentur. At vel sic tamen melius etiam quam illi, de posteritate meriti sunt. Ab omni imitationis studio alieni, veteres scriptores eo potissimum consilio pervolutabant, ut tam aequalibus quam posteris viam aperirent ad thesauros illos, quorum contemplationi ipsi toto animo se dedere solebant. Ac stupendo quidem labore et industria propositum illud persecuti sunt.

Non ipsa Graecia illa studia alebat. Postquam enim ad unius hominis arbitrium et nutum omnia se finxerunt et accomodarunt, postquam populare ingenium misere est afflictum et depravatum, Musae nota sede relicta domicilium sibi in iis regionibus quaesiverunt, quae a Nilo, ab Euphrate et ab Oronte alluebantur. Ac benigne omnino et hospitaliter ibi exceptae sunt. Iam pridem Graecorum cultus in oras illas viam sibi munierat.

---

[1]) Cf. C. Hirzel, Grundzüge zu einer Geschichte der Classischen Philologie, p. 13.

Semina olim a coloniis ibi iacta, procedente tempore pullulaverant, sed altas demum radices egerant per Alexandri Magni duces perque reges ab illis prognatos. Alexandria, Pergamum, Rhodus et Antiochia, imprimis tunc literarum perfugia et receptacula facta sunt. Sedes autem omnium dignissima Alexandriae iis parata est, ubi Ptolemaei insigni liberalitate et munificentia literarum studium fovendum et excolendum curarunt. In Museo ab iis condito, publico sumtu viri literati alebantur. Eorundem cura et opibus bibliotheca illa omnium clarissima exstructa est, in qua antiquitatis thesauri coacervati et summa diligentia conservati sunt. Quos thesauros sapienti prudentia iis viris explorandos commiserunt, qui munere illo omnium dignissimi et erant et habebantur.

Tres ante omnes viri fuerunt, qui bibliothecae deinceps praefecti nomina sua posteritati commendarunt: Zenodotum Ephesium volo, Aristophanem Byzantinum, Aristarchum Samothracium. Horum memoriam nulla umquam oblivio delebit. Omnes enim in bibliotheca illa excutienda ita versati sunt, ut tam aequalibus, quam posteris eam viam monstraverint, quae numquam fallere potest euntes. Omnium primi agnoverunt et perspexerunt, grammaticam omnis literarum studii fundamentum et firmamentum esse oportere. Quum antea interpretes hariolantes omnino et vaticinantes, in scriptoribus explanandis ad allegoriam plerumque recurrissent, docti illi Alexandrini eam interpretandi rationem introduxerunt, quae in linguae accurata notitia posita esset.

Sed latius etiam eorum industria patuit. Ante omnia id egerunt, ut scriptorum verba a corruptelarum sordibus purgarent, quas longa die contraxerant. Tantis enim maculis et vitiis antiqua scripta obsita et obscurata erant, ut pristina sinceritas saepenumero vix agnosceretur. Lingua, quae olim splendebat iuvenili candore, copia et elegantia, insulsa, ieiuna, absurda facta erat.

Et multa quidem ad corruptionem illam contulerant. Quia enim scriptores in scholis multorum usu terebantur, in ludimagistrorum manus venerant, e quibus evaserant deformes omnino et mendosi. Scilicet ut scriptorum intelligentiam pueris faciliorem redderent, permulta inepta additamenta in contextum introduxerant, quae tollere lectorum vulgus negligere solebat. Quae tamen depravatio, si intra hos fines se continuisset, levissima parvique momenti fuisset. At latius malum serpserat in rhetorum scholis.

In his enim mos invaluerat, ut discipuli exercitandi gratia ad certum quoddam exemplum scriptiones conficerent. Quae scriptiones, quum vulgo illustrissimi cuiusque auctoris nomine circumferrentur, numerus librorum suppositorum et subditiciorum mirum in modum creverat. Accessit mercatura libraria, quae ipsa illa Alexandrinorum aetate quam maxime floruit. Tam strenue tunc homines libris lectitandis et scriptitandis operam dederunt, ut ipsi libri in merce haberi coepti sint. Quo factum, ut doli atque fallaciae, quibus reliquae merces obnoxiae sunt, ad forum librarium quoque viam sibi munierint. Mercatorum enim, qui non scientiarum, sed lucri et quaestus studio ducebantur, intererat, ut quam maxima librorum copia quam brevissimo temporis spatio conscriberetur. Quod quantae in conficiendis manuscriptis socordiae et indiligentiae locum dederit, quid opus est monere?

His tantis malis Alexandrini pro viribus mederi conati sunt. Versus spurios et subditicios expunxerunt aut obelo notarunt, vitiosam lectionem emendarunt, introduxerunt novam et sic ubique hoc egerunt, ut orationi pristinam sanitatem restituerent.

Reliquum erat, ut scriptores ita emendatos ad commune iudicium et popularem intelligentiam accommodarent. Communis enim vitae sermo ab antiquorum Graecorum lingua tantopere degeneraverat, ut permulta verba in scriptoribus occurrerent, quae, quum plane in desuetudinem abiissent, a lectoribus nullo modo intelligi poterant. Contraria ratione magnus verborum numerus in linguam irrepserat, quorum in veteribus literarum monumentis prorsus nullum vestigium reperiebatur. Quae impedimenta ita superare conati sunt, ut sedulo notarent, quae verba proba et vetusta essent, quae reiicienda et barbara, utque ea, quae plane in desuetudinem abierant, illustrarent atque explicarent.

Haec tanta de literis antiquis merita, si recte iudicamus ac perpendimus et si praeterea consideramus, quot locos alioquin obscuros, annotationibus ad historiam et geographiam ad antiquitates et mythologiam pertinentibus illustraverint, minime rem in maius extollere mihi videor, quum statuam, Grammaticos Alexandrinos dignos esse, quorum nomina summo in honore habeantur, quamdiu literarum studium exstet et permaneat.

At vel sic tamen multum abest, ut virorum illorum studia nullam omnino reprehensionis ansam praebeant. Immo vero gravissimo vitio obnoxia

erant, vitio tamen, quo omnia ingenii humani opera temporibus illis laborabant. Etenim omnium peritissimi tunc homines erant singulas res minute et subtiliter indagandi et colligendi, sed deerat iis mentis vis illa atque efficacitas, quibus collecta sollerter et ingeniose componerent. Ingentem materiae copiam sedulo coacervabant, sed nesciebant inerti materiae, ut ita dicam, animam infundere. In quovis disciplinae genere haec ratio atque inclinatio cernitur. Ubicumque praevalet studium multiplici doctrina variaque eruditione se ornandi. Multa viri docti excerpere, multa etiam compilare solebant, sed deerat iis ingeniosa inventio et excogitatio.

Variorum populorum mores et ritus, instituta et leges sedulo tradebantur, sed non tam late patuit virorum doctorum ingenium, ut in uno conspectu ponerent omnia. Fabulae ad mythologiam pertinentes colligebantur, ad certas rationes compositae in corpus redigebantur, sed nemo exstitit, qui sollerter eas et acute explicaret. Chronologiae studium laetissima cepit incrementa, res gestae summa diligentia annotabantur; attamen nemo historiae studio ita se dedit, ut consideraret, quid esset iter rerum, quaeque progressio. Nemo continuationem seriemque eventorum persequebatur, nemo videbat, quomodo alia ex aliis nexa et omnia inter se apta essent et colligata.

Etenim refrixerant fervidi ingenii calor et impetus, animus et sensus vim suam amiserant. Homines, quum ad id solum cogitationes suas converterent, quod sub omnium oculos caderet, omnia consilia factaque sua ad vitae utilitatem dirigere solebant. Hac ipsa de causa mathematica, physica ceteraeque disciplinae, quae naturae investigatione continentur, summo tunc in honore habebantur, altissimumque dignitatis gradum consecutae sunt [1]).

Haec igitur temporum illorum inclinatio in literarum quoque studium vim suam exercuit. Docti illi Alexandrini summo labore singula verba et sententias consectati sunt. Librorum angulos vel reconditissimos perscrutati, incredibili paene diligentia immensam congesserunt supellectilem literariam, sed non eo processit eorum industria, ut mentem scriptorum assequi conarentur. Ut veteres scriptores penitus cognoscerent et intelligerent, membratim fere dixerim eos dissecabant et dividebant, tamquam per anatomiam eos explorare studebant. Sed nesciebant literarum monumenta

---

1) Cf. Hirzel l. l.

omnibus numeris et partibus percipere et cognoscere, nec singula ita contemplari, ut necessitudinis rationem haberent, qua literae coniunctae sunt cum temporibus, quibus prodeunt in lucem. Vim et effectum, quae tam in rerum statum, quam in homines aequales habent, numquam respiciebant. Nemini venit in mentem, unumquemque scriptorem, ut fingitur et informatur ab ipsis quibus vivit temporibus, ita ipsum tempora illa regere posse et moderari. Ad summum: Alexandrini magna quidem industria et assiduitate occupati fuerunt in impedimentis removendis, quae aditum ad literarum hortos floridos et frugiferos praecludunt, sed ut ipsi eos intrarent, numquam operam dederunt.

At iam eo processit oratio, ut aliquando rationes mihi reddendas esse intelligam, quamobrem tam diu commoratus sim in doctrina illa Alexandrina vobis adumbranda. Duo sunt, A. H., quae me eo adduxerunt.

Primum, omnibus, qui literarum studium fovent et colunt, utile et necessarium esse existimo, nonnumquam respicere, quomodo alii olim iisdem se dederint. Nam, ut in ceteris studiorum generibus, ita in hoc quoque nullos fructus eorum industria proferre potest, qui ita in hoc campo elaborant, ut nesciant, quem laborem operis socii in aliis recessibus suscipiant et iam antea susceperint. Nec minime certe ad eius aetatis contemplationem attrahimur et allicimur, qua primum ea litteras tractandi via aperta est, quam deinceps ingens eruditorum numerus prosperrimo eventu ingressus est.

Haec prima causa est, ob quam de Alexandrinorum doctrina verba facere instituerim, sed alia, eaque aliquanto gravior, magis etiam me commovit.

Etenim ratio, quam permulti viri docti in patria nostra his nostris temporibus in literarum antiquarum studiis sequi solent, quodammodo similis mihi videtur illi, qua Grammatici Alexandrini olim iisdem se dederunt. Hodie etiam multi literarum studiosi ad verba formasque orationis magis, quam ad res animos intendunt. Eodem fere quo tunc modo, ars critica et grammatica literarum studii prora, ut dicunt, et puppis facta est; in hac totos viri docti se collocare solent, in hac sola mens eorum et cogitatio versatur.

Tantum autem abest, ut nova haec literas tractandi ratio sit nuper introducta, ut iam antiquitus a maioribus probata atque usu recepta sit. Sed ad illam amplectendam longe aliis atque Alexandrini momentis impulsi sunt. Quum illi enim, quibus tenuis omnino et angusta ingenii vena erat, sollertiae inopia coacti ad eam decurrissent, nostrates, integra certaque ratione ducti, id olim egerunt, ut literarum studium ad sanitatem illam rediret, de qua a maioribus deiecta et deturbata erat.

Antea autem, qui literas antiquas tractaverant, variae multiplicisque disciplinae studiosissimi, non in uno antiquitatis studii genere elaboraverant, sed id egerant, ut omnia, quaecunque possent, scientiae pervestigatione comprehenderent. Qui enim literarum studii in patria nostra parens quodammodo atque auctor habendus est, Iosephus Iustus Scaliger, quum ex Francia huc commigrasset, eandem rationem, quam ibi viri docti in studiis suis sequebantur, in novam quoque patriam introduxisse videtur. In Francia autem viris literatis hoc proprium et peculiare erat, ut pluribus disciplinis variisque eruditionibus mentem imbuerent. Philologia iis regina scientiarum erat, encyclios omnium doctrinarum disciplina.

Eodem fere modo Lipsius, Vossii, Meursius, Gronovius, Perizonius ceteraque antiquiorum literatorum turba, *πολυΐστορες* fuerunt. Omnes stupenda eminebant doctrina, quae fere cunctas scientiae partes amplectebatur.

Sensim vero paulatimque studiorum cursus aliquantum immutari coepit. A lato campo, in quo libere vagata erant, sensim in artiorem gyrum compulsa sunt. Prima mutationis vestigia iam in Drakenborchio, Oudendorpio, Wesselingio deprehendi possunt; at latius demum nova literas tractandi ratio manare coepit, postquam ab Hemsterhusio, Valckenario, Ruhnkenio, Wyttenbachio exculta et confirmata est. Qui viri quum totos a multiplici illa et varia doctrina se averterent, quae maioribus propria fuerat, omnes ingenii vires ad unam criticam et grammaticam direxerunt. Is demum recte et bene antiquitati studere iis videbatur, qui ad artes illas toto animo et pectore incumberet, nec fere requirebant, ut extra hos terminos eius industria egrederetur. Via igitur, quam inierunt, non tam lata et amoena erat, quam illa, quam maiores ingressi erant, immo aspera saepe erat et lubrica; at quum solidioribus et stabilioribus fundamentis niteretur, tum carebat etiam deverticulis et anfractibus, a maioribus nimis saepe petitis.

Illorum autem vestigia nunc quoque viri docti sedulo premere solent. Criticam et grammaticam, a literarum studii clarissimis columinibus, summo ingenii acumine et sagacitate, cultas celebratasque, tantopere nos quoque in deliciis habere solemus, ut, qui recte illas exerceat, is fere perfecta et consummata antiquitatis notitia imbutus nobis videatur.

Et nescio an ipsorum, quibus vivimus, temporum natura atque indoles huic literas tractandi rationi aliquantum faveant. Nempe praepollet his temporibus ingens cupiditas augendi et coacervandi doctrinae materiem et copiam, acerrimum viget studium minutim omnia investigandi et accurate perscrutandi, caeco amore silvam rerum congerere solemus, at amisisse videmur facultatem illam divinam, totos nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponendi. Torpuit vivida et vegeta mentis incitatio et permotio, qua materiae vita et spiritus infunduntur, qua excolitur atque illustratur. Nec in occulto latet causa.

Hoc enim in promptu manifestumque est, rationes studiaque, quae in variis disciplinarum et doctrinae generibus homines sequi soleant, eundem semper cursum tenere atque illa, quae in vitae communis usu praevalent. Ingens autem hodie eorum numerus est, qui nihil in rerum natura nisi corpora esse statuant. Ea tantum eiusmodi homines movent, quae cerni tangique possunt, sed quae corpore carent et ab omni concretione mortali segregata sunt, negligunt et contemnunt. In formis externis et adventiciis obstinato animo haerere solent, sed rerum vim et naturam penitus perspicere omittunt plerumque et fugiunt.

Hac certe in re huius aetatis ingenium similitudinem quandam speciemque gerit eius, quod Alexandriae temporibus illis viguit, quae modo adumbravi. Naturae necessitate quadam eaedem consequentiae utrique aetati communes sunt. Disciplinae enim, quae in mundi leges atque in corporum naturam inquirunt, quae tunc in summum honoris fastigium erant elatae, eaedem nunc quoque ita florent, ut inter ceteras ferre principatum obtinuisse videantur.

Haec igitur praesentis temporis inclinatio, qua rerum vis et natura prae specie et formis externis nimis saepe negligi solent, nonnihil conferre videtur ad eam in literarum studiis rationem continuandam, quae a maioribus nobis tradita est.

Quae ratio procul tamen abest, ut nullam omnino controversiam receperit. Magnus semper eorum numerus fuit, qui nimium illum artis criticae et grammaticae amorem acriter oppugnaverint atque etiam hodie multorum voces audiuntur, qui pusilli et contracti animi esse contendunt, criticis istis subtilitatibus mentem fatigare, totumque se abdere quaestionibus grammaticis, quas steriles et aridas vocant.

Eiusmodi iudicia, etsi satis perversa et praepostera, nituntur tamen manca quadam et angusta opinione, quam vulgus hominum de ipsa antiquitatis studii natura animo suo concepit.

Haud exiguus enim eorum numerus est, qui in eo antiquarum literarum studii unicam utilitatem positam esse existimant, quod veterum scriptorum lectio mentem acuat, ingeniique vires exerceat ob ingentes difficultates grammaticas et criticas, quae ubicunque lectoribus sese offerunt. Quae opinio imprimis pervulgata mihi videtur ab hominibus ineptis plerumque et putidis, qui, quum imparati imprudentesque summorum virorum studia satis perverse imitari soleant, critici et grammatici sibi videntur, sed ingenii vi destituti sunt, qua illi inter omnes excellunt. Qui *κακόζηλοι* cur quaeso non antiquorum Indorum potius Arabumve, vel nescio cuius gentis linguam literasque scholarum nostrarum discipulis tractandas proponunt? Ad ea, quae concupiscunt, feliciter hercle pervenire possint.

Nisi autem egregie fallor, eiusmodi solivagae et insulsae contemplationes magna ex parte nimiae pertinaciae tribuendae sunt, qua in formis orationis haereri solet. In quibus illustrandis, quum omnis cura et opera ponantur, id quod literarum studium ante omnia sequi oportet e conspectu amittitur. Quod singula per microscopum, ut ita dicam, aspici solet, contemplatio universi plerumque negligitur.

Equidem sic existimo, omnibus, qui ad literarum Graecarum et Romanarum studium se conferant, hoc propositum esse debere, ut Graecorum et Romanorum naturam et indolem, mentem et animum penitus cognoscant et quasi partem sui faciant. Eo consilio scripta antiqua perscrutari debent, ut intelligant, quae antiquitus dicendi cogitandique ratio ac voluntas fuerit, ut ingenium percipiant, quod in scriptis illis spirat. Antiquitatis enim ingenium, quod olim, postquam ex mediae aetatis sordibus et ruderibus excitatum est, Europae populos ad cultum humanum civilemque traduxit,

a praesentis temporis rationibus remotum quidem et separatum, sed minime alienum est. Hac nostra etiam aetate dira barbaries se infert, simulatque antiquitatis ingenium contemnitur et despicitur.

Vix suspicamur, ut verborum compositiones, quibus in cogitando scribendoque utimur, ut sententiae et formae orationis, ut leges ac rationes, quibus mentis humanae opera aestimamus, ut formae aedificiorum et vasorum, ut fere omnes artes et artificia pendeant ex antiquitatis indole et ingenio [1]. Quid? quod in omnibus fere disciplinae generibus viri docti propria investigatione ad antiquitatem referuntur, quippe in qua omnis doctrinae fons et principium inveniantur.

Antiquitatem autem quum nomino, imprimis nimirum Graecos intelligi volo. Romani enim, natura severa et aspera praediti, omnia consilia factaque sua ad vitae utilitatem dirigere solebant:

„Romae dulce diu fuit et solemne reclusa
Mane domo vigilare, clienti promere iura,
Cautos nominibus rectis expendere nummos,
Maiores audire, minori dicere, per quae
Crescere res posset, minui damnosa libido."

Etsi non ingenii dexteritate destituti, tamen in artibus et disciplinis fere toti a Graecis pendebant, a Graecis „praeter laudem nullius avaris." Permultas quidem disciplinas, quae ad vitae communis usum pertinent, multis partibus excoluerunt. Quanto ingenii acumine et sollertia, ut hoc solum commemorem, iuris studium ad artem et ad praecepta revocarunt! Sed magis quam ingenii excolendi, bellorum imperiique proferendi cupidine tenebantur. Romani hoc sibi proposuerunt, ut armorum vi totum orbem terrarum sub leges mitterent et suffecerunt huic operi. Attamen veri et germani terrae expugnatores non Romani, sed Graeci facti sunt: ingenii enim viribus eius imperium occuparunt.

Etenim omnis cultus atque humanitas a Graecis profecta sunt. Graecia procreatrix et quasi mater fuit omnis disciplinae, omnis artis, omnis philosophiae, omnis eloquentiae, omnis verae eruditionis, omnis denique ingenii animique cultus. Graecia generi humano omnia tradidit, quibus ingenii animique dotes excoluntur et expoliuntur. Graecia denique mentis

[1]) Cf. Curtius, Göttinger Festreden p. 34 sqq.

humanae extrema lineamenta duxit, quae quidem ad infinitum dilatari possunt, at in quibus summa aequalitas est et congruentia. Nostra medicina, nostra physica, nostra astronomia longe certe longissimeque praestant medicina, physica, astronomia Graecorum, at vel sic tamen, qui hodie illis disciplinis operam dant, continuant opus, iam olim ab illis inchoatum.

Nusquam terrarum — ut Curtii verbis utar — nusquam cultum humanum tam nativum et genti proprium fuisse apparet, quam in Graecia et rursus cum historia mundi tam artis vinculis coniuncta est, ut non ad unam nationem, sed ad totum genus humanum pertinere videatur. Dicas fere, humanitati, non sibi Graecorum populum vixisse. Nulla enim gens, nulla natio, quae quidem ab omni politiore elegantia non prorsus abhorret, ab humanitatis illius vi se substrahere potuit. Omnes adsciscere eam et amplecti aut despicere et contemnere debent.

A nimia aestimatione eorum, quae Graeci peregerunt, ipsum studium nos tutari potest, idque eo melius, quo altius in eorum notitiam penetrat. Servilis imitatio numquam vivos fructus protulit, at ex copulatione nativi ingenii Graecique ubique terrarum perfectissima et absolutissima artium et literarum monumenta nata sunt.

Hoc illis dictum est, qui novis, ut sibi videntur, moribus faventes, literas istas obsoletas scilicet atque intermortuas contemnere et pro nihilo ducere solent, quique albis dentibus eos deridunt, qui etiam nunc parvum illum Graecorum populum respiciunt, a quo tot saeculorum intervallo separati sibi videntur. In diem enim crescit eorum numerus, qui antiquitatis studium radicitus evellendum et funditus tollendum censent. „Quid nostra, ita fabulantur, quid nostra nugarum istarum ineptiarumque interest? Nihil nos moramur, quid in Atheniensium Pnyce olim, quid in Foro Romano actum sit; quid nobis cum Achilli, quid cum Hectore, quid tandem cum Didone piove Aenea? Omittamus quaeso aniles istas et decantatas fabulas!"

Qui sic iudicant, A. H., eos miserandos potius, quam serio refellendos existimo. Iis enim ne primoribus quidem labris antiquitatis studii voluptatem gustare contigit. Fugit eos, antiquitatis notitiam, dummodo recte de ea sentiamus, a vulgari reprehensione, quod ad vitae usum conferri nequeat, longissime abesse. Non scilicet ad rem faciendam adiuvat, neque annonam viliorem reddit. Fructus, quos refert, non tam sensu, quam

mente cernuntur, et hac ipsa de causa aetatis nostrae rationi voluntatique infesta nonnunquam atque inimica est, quippe quae ea tantum in honore habeat, quae manu, ut ita dicam, teneri possent.

Quum vulgus hominum enim, Orienti fastidiose tergum obvertens, Occidentem versus oculos coniicere soleant, quod ibi summae perfectionis imaginem, quam animo et mente conceperant, ad verum perductam, studiumque omnia ad utilitatem referendi in altissimum fastigium evectum vident, antiquitatis investigator a turba rerum quotidianarum se removens, omni cogitatione ad Orientem fertur. Rerum antiquarum studiosus effodit et perscrutatur ruinas pristini splendoris et magnificentiae, ut vitae imaginem restituat, quae nonnisi mente et cogitatione percipitur. Etsi satis derelictus et destitutus propositum suum persequitur, hac tamen cogitatione excitatur et accenditur: antiquitatis ingenium, quod per tot secula viguerit ac duraverit, ne nostris quidem temporibus in vitae communis usu vi atque effectu carere [1]).

Antiquorum igitur populorum et imprimis Graecorum, naturam et mores, indolem animi ingeniique penitus cognoscere et mente atque animo complecti, extremum finem esse existimo, ad quem antiquitatis studium nos ferre et deducere debeat. Tuendum et diligendum est tamquam studium humanitatis, quod excolit mentem, erigit animum, cogitationique excursanti vagantique certos fines terminosque opponit; tamquam studium denique, quod iuvenem ad honesta instituit, quod viro exempla praebet immortalium factorum, quodque seni etiam iuvenilem animum reddere potest.

Acerrime eorum opinio impugnari debet, qui, quum in eo literarum antiquarum studii unicam utilitatem sitam esse contendant, quod mentem iuvenilem acuat ingeniique vires exerceat, Musarum dignitatem ita imminuunt, ut pro anibus vetulis eas habeant, quibus, quum eas res tantum per otium tractare possint, quae provectiori aetati conveniant, puerorum custodia haud incommode mandetur. Credite mihi, A. A., ut olim, sic nunc etiam virgines sunt, integerrima aetate florentes, quarum forma rapere, iucunditas tenere nos possit.

Equidem critica studia, recte tractata, colere didici ac diligere. Conscius mihi sum, antiquarum literarum studium, ob difficultates gramma-

1) Cf. W. Herbst, das Classische Alterthum in der Gegenwart p. 188.

ticas et criticas, nusquam non obvias, plurimum valere ad iuvenilem mentem exercendam. Persuasissimum mihi est, antiquitatis studium proficisci debere a linguae accuratissima notitia, a scriptorum diligentissima lectione. In his antiquarum rerum notitiae fontem et caput esse agnosco, ita ut vaticinari atque insanire mihi videantur, qui id agunt, ut mentem scriptoris assequantur, antequam verba intelligant.

Sed vitium est ubique, quod nimium est. Quod nonnisi instrumentum est, hoc minime pro extremo fine haberi debet, ad quem studia nostra tendant. Eam veteres scriptores tractandi rationem, quae totam se immergit verbis et formis orationis, iis relinquendam censeo, qui in literis quasi tabernaculum vitae posuerunt. Maior studiosorum pars alia concupiscit. Rudimentis depositis horum animi ad scriptorum nuda verba convertendi sunt, eaque tantum interpretationis causa iis afferenda, quae ex ipsis verbis necessario sequuntur. Multa enim cursim legendo antiquitatis imago quam perfectissima et absolutissima in iuventutis conspectu ponenda est. Quo plura legunt, eo melius tota mente prisca tempora repetere penitusque in eorum ingenium se insinuare poterunt. Multa legendo, difficultates, quae tam in oratione, quam in argumento sese offerunt, facilius saepe superabunt, quam subtilissimo grammaticae studio, vel copiosissima interpretatione. Multa legendo denique ea antiquitatis notitia discipulis praeparatur, quae in sempiterna eorum possessione permaneat et sic non amplius, opinor, periculum erit, ne, quod nunc haud raro fieri solet, scholarum tempore exacto veteres scriptores in angulum abiiciant vel ad scrutarium afferant, sed familiaritate et caritate complexi per totam vitam comites eos sociosque habebunt.

Quantum autem valeat antiquitatis studium, dummodo recte intelligatur et exerceatur, Britannia docere nos potest. Britannorum populus enim, etsi longe abest a subtilissima eruditione et stupenda doctrina, quae saepe et alibi et apud nos occurrunt, Britannorum tamen populus vel maxime spirat antiquitatem. Ibi viri egregii, qui consilio et sapientia rempublicam regunt et gubernant, quod a forensi labore otii datur, id totum antiquitatis studio impendunt. Ibi in orationibus in Curia habitis praeclara antiquorum dicta et sententiae tamquam auri micae fulgent et splendent. Ibi antiquitatis medulla in praestantissimis literarum monumentis discerni et de-

prehendi potest. Britanni enim certo delectu et sana moderatione ex Graecorum et Romanorum indole omnia, quae sibi placuerunt, in rem suam converterunt. Nec tantus antiquitatis amor domesticae eruditioni ullum adhuc detrimentum attulit. Non alius enim populus in artibus et disciplinis tam ingentes fecit progressus et praeterea vera cum gloria de se praedicare potest, in literarum suarum monumentis eam proprietatem et indolem nativam vigere, quae nusquam alibi inveniantur [1]). Britannos igitur, quos et in aliis rebus toties in exemplum assumere solemus, etiam, quantum fieri potest, in antiquis literis tractandis imitemur. Aut enim omnia me fallunt, aut, quod illis uberrimos fructus tulit, idem et nobis magno decori erit et emolumento.

Restat ut singularibus verbis vobis gratias agam, Curatores, Viri amplissimi! pro egregiis, quae in me conferre voluistis beneficiis. Vestrum iudicium, ab amplissimo huius urbis Senatu comprobatum, in eo honoris gradu me collocavit, ut in hac alma Musarum sede illas literas mihi praecipere concessum sit, ad quarum studium totum me conferre conatus sum. Vos me eas partes suscipere voluistis, quas olim tot clarissimi viri, ingenio et doctrinae copia illustres, summa laude et gloria sustinuerunt. Qui insignis honos, quam magno gaudio et laetitiae mihi sit, tum etiam anxium me quodammodo et sollicitum reddit. Etsi enim persuasum habeo, non ideo hoc munus mihi mandatum esse, quod iam talem me probaverim, qui illo dignus haberi possim, sed quod aliqua exspectatio est, fore ut aliquando non sine laude fortasse illi satisfaciam, interdum tamen, virium tenuitatis mihi conscius, vereor, ut exspectatio illa expleatur. Et ab illo suscipiendo caute profecto abstinuissem, nisi unum esset, quod animum meum confirmat. Consolor me maximo illo solatio, quod ad officii mei partes recte implendas non ingenium tantum et doctrina requiruntur, sed industria quoque et voluntas. Hoc autem sancte vobis affirmo, hoc polliceor, me omnibus opibus ac viribus hoc acturum, ut, quod ingenio et doctrina non possum, id labore et industria efficiam, itaque insigni in me collato beneficio non prorsus indignum me praestem.

---

[1]) Cf. Herbst, in libro laudato.

Professores, viri Clarissimi! Praeter spem et exspectationem mihi contingit, ut collegarum nomine vos compellem. Rogo vos et oro, ut me tironem et rudem ita in vestrum numerum recipiatis, ut et consilio et re adiuvare me velitis, quoties illis indigebo. Me collegam habebitis et gratum et vestrae auctoritati libenter obtemperantem. Hoc etiam enixe vos rogo, ut quam benevolentiam et amicitiam adhuc mihi praestitistis, eadem in posterum quoque me prosequamini.

Multis partibus tibi me devinctum sentio, amicissime Vitringa! Tu numquam adhuc neque consilio, neque opera mihi defuisti. Non possum non hanc occasionem arripere, ut tuae amicitiae etiam atque etiam me commendem ac simul publice gratias tibi agam pro praeclaris tuis in me meritis. De me sic tibi promitto, me, quotiescunque potero, promptum paratumque fore ad mutua officia pro virili parte tibi praestanda.

Paucis liceat mihi vos quoque affari, Athenaei praeceptores, Viri doctissimi! Laetor et glorior, quod et vobis collegis mihi uti concessum est in dulcissimo munere iuventutem erudiendi et instituendi. Meritas vobis debitasque gratias persolvo ob propensam, qua me accepistis, benignitatem. Persuasum vobis sit, me omni contentione elaboraturum, ut benevolentia vestra et amicitia, quas quam plurimi facio, perpetuo dignum me praestem.

Hoc extremum est, ut ad vos me convertam, laudatissimi iuvenes, carissimi huius Athenaei alumni! Exiguus vestrum numerus, etsi *multis* certe de causis vehementer dolendus, hanc tamen utilitatem mihi habere videtur, quod iis coniunctionis et familiaritatis vinculis consociare nos potest, quae magna frequentia interscinderet aut certe dilueret ac detereret. Hoc igitur omnibus precibus vos oro et obtestor, ut non tam magistrum me habeatis, quam amicum, qui dux vobis esse conatur eius viae, quam aliquanto diutius, quam vos ingressus est. Si quando errore captus, a recta via vos abduxisse vobis visus ero, candide hoc impertiatis velim. Urbanae admonitionis semper patientem me habebitis. Vestrum ius est, ut libere omnia diiudicetis et aestimetis, quo quaeso ex aequo bonoque utamini. Quicquid autem agatis, hoc semper ante omnia curae vobis et cordi sit, ut floreat et crescat illustre Athenaeum, quod Daventriae est.

DIXI.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XXVI SEPT. A. CIↃIↃCCCLXV USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIↃIↃCCCLXVI.

RECTORE MAGN. I. VAN VLOTEN.

I. VAN VLOTEN, *Theol. Doct., Litt. Neerland. et Hist. Patriae Professor, h. t. Rector Magnificus*, Linguam litterasque Neêrlandicas et Stili Neêrlandici praecepta explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . . . . IX.

Historiam patriae tradet diebus Lunae et Martis . . . . VIII.

et die Mercurii, hora . . . . X.

Exercitia oratoria moderabitur diebus et horis auditoribus commodis.

Privatim explicare continuabit varia Litterarum patriarum specimina.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglosaxonicas provectioribus tradet, diebus Lunae et Martis, hora XII.

Lectiones publicas habebit, tempore hiberno, hora et die postea indicandis.

Logicam docebit diebus Lunae et Martis, hora . . . . I.

P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct., Prof. honorarius*, Historiam recentiorem aut aliquam veterum literarum partem lubens desiderantibus explicabit, horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

I. DUYMAER VAN TWIST, *Iur. Rom. et Hodierni Doctor, Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . IX.
Ius Naturae exponet die Martis, hora . . . . IX.
die Veneris, hora . . . . X.
Encyclopaediam iurisprudentiae exponet diebus Martis et Veneris, hora . . . . XI.
Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.
Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

I. I. METZLAR, *Litt. Orient. et Antiquitatum Hebr. Prof. extraord.*, Linguae Hebr. elementa tradet, cum grammatica explicanda, tum analyticis exercitiis moderandis die Martis, hora . . . . . . I.
die Mercurii, hora . . . . II.
Librum *Exodus* inscriptum explicare perget die Mercurii, hora VIII et IX.
Antiquitates Hebraeorum exponet die Martis, hora . . . . . XI.
die Veneris, hora . . . . I et II.
Introductionem in V. F. libros tradet die Martis, hora . . VIII et IX.
Locos quosdam selectos tractabit die Veneris, hora . . . . VIII et IX.
Litterarum Arab. Chald. et Syriacarum initia docebit horis auditoribus commodis.

A. I. VITRINGA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Antiquitatum Romanarum et Graecarum et Historiae Professor*, Antiquitates Romanas tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora . . . . XI.
Historiam Universalem enarrabit, secundum compendium, quod edidit vir Cl. Weber, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora . . . . X.
die Saturni, hora . . . . IX.

I. I. CORNELISSEN, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Litterarum Graecarum et Latinarum Professor*, Herodoti lib. IX et Aristophanis Vespas interpretabitur die Lunae, hora . . . . . . X et XI.
die Iovis, hora . . . . IX.
die Saturni, hora . . . . I.

Livii lib. XXXIX, Ciceronis Milonianam et Terentii Andriam,
die Iovis, hora . . . . I et II.
die Veneris, hora . . . . XII.
die Saturni, hora . . . . II.

. . . . *Matheseos et Physices Professor*, Lectiones habebit horis et diebus postea indicandis.

P. VAN MEURS, H. G. VAN DER MEY, *Linguarum Latinarum et Graecarum*, *Antiquitatum et Historiae Praeceptores*, G. DE LOOS, *Matheseos Praeceptor*, C. G. SLOTEMAKER, *Linguarum recentiorum Praeceptor* exercitationibus, quibus elementa disciplinarum tradentur, praeërunt, horis alias indicandis.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit diebus Lunae, Mercurii
et Saturni, horis . . . . II—IV.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis . . . . II—IV.